

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



- توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر اسلامشهر)
رقیه بدیعی فراقیه؛ آزاده اربابی ۱-۲۳
- بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (مطالعه موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران)
مجید حسن پور؛ سیدمجید نادری ۲۴-۳۳
- تبیین کارایی و نقش عملکرد مدیریت شهری بر مؤلفه های امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم در شهرها
داود حبیبی ۳۴-۴۷
- بررسی مقایسه ای میزان مسئولیت پذیری شهروندی در بافت فرسوده و جدید شهری (مطالعه موردی: شهر کازرون)
محمد اکبری ریایی؛ حسین امیرعسدی ۴۸-۷۰
- سنجش غنای حسی در پیاده بازار (مطالعه موردی: پیاده بازار جنت مشهد)
سیده مریم مجتبی؛ فاطمه سادات رضوی سطوتی؛ فاطمه قاسمی ۷۱-۸۳
- باز طراحی پیاده روهای پیرامون میدان فاطمی و خیابان ولیعصر تهران به منظور ارتقاء احساس تعلق به مکان
سعید کاردار؛ فائزه سعیدی ۸۴-۹۷
- ارزیابی میزان تاب آوری کالبدی بافت فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله (مطالعه موردی: محله جوادیه منطقه ۱۶ تهران)
مریم ایلاتلو؛ احسان سهرابی ۹۸-۱۱۹
- نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان طالقان)
علی توکلان؛ سمیرا ارجمندی فر ۱۲۰-۱۳۴
- واکاوی علل ناکامی شهرهای جدید در ایران
غلامرضا جهان محمدی؛ مهدی قرخلو؛ زهرا احمدی ۱۳۵-۱۵۶
- ضرورت تغییر الگوی توسعه شهری معاصر با باز آفرینی الگوهای سنتی (مطالعه موردی: شهر اردبیل)
پیمان جوادی؛ علی جوان فروزنده؛ رضا جوادی ۱۵۷-۱۶۹
- ضرورت ایجاد شهرهای اکولوژیک، چالش ها و موانع پیش روی آن در ایران
ابراهیم براتی؛ حمید صابری ۱۷۰-۱۹۰

صاحب امتیاز: دکتر سعید ملکی

مدیر مسئول: دکتر کریم حسین زاده دلیر

سردبیر: دکتر سعید ملکی

اعضای هیأت تحریریه:

دکتر کریم حسین زاده دلیر استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز
دکتر سعید ملکی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر احمد پوراحمد ۱ استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تهران
دکتر صدیقه لطفی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه مازندران
دکتر عیسی ابراهیم زاده استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان
دکتر حمیدرضا وارثی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان
دکتر رسول قربانی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز
دکتر حسین نظم فر استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه محقق اردبیلی
دکتر مسعود صفایی پور استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر ناهید سجادیان استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر محمدعلی فیروزی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر یارمحمد قاسمی استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه ایلام

اعضای مشورتی هیأت تحریریه (بین المللی)

Saied Pirasteh, Faculty of Environment, University of Waterloo, Waterloo, Canada

Soheil Sabri Centre for Spatial Data Infrastructures and Land Administration in The University of Melbourne

ویراستار فارسی: دکتر مختار ابراهیمی استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز

ویراستار انگلیسی: سجاد ملایی قلعه محمد

مدیر داخلی: دکتر الیاس مودت

کارشناس نشریه: مهناز حسینی سیاه گلی

صفحه آرایی: فهیمه فدائی جزی

ناشر: دکتر سعید ملکی (خصوصی)

آدرس: ایلام، خیابان پاسداران، خیابان شهید چمران، بن بست شهید چمران، کد پستی ۴۸۴۸۴-۶۹۳۱۶

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۷۶۴

تلفن: ۰۸۴۳۳۳۵۰۹۲۴-۰۹۱۸۸۴۲۴۴۱۵

پست الکترونیک: srdsjournal@gmail.com

پست الکترونیک پشتیبان: sustainableregionaldevelopmentstudiesjournal@gmail.com

وبسایت نشریه: www.srds.ir

این فصلنامه مسئول آرا و نظریات مندرج در مقالات نیست. فصلنامه در ویرایش مطالب آزاد است؛ مقالات دریافت شده برگردانده نمی شود.

این فصلنامه با عنوان "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" در زمینه جغرافیا (تخصصی) به زبان فارسی و ترتیب انتشار فصلنامه مجوز انتشار به شماره ۸۲۷۸۲ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۳۱ از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دریافت نموده است.

راهنمای تدوین و ارسال مقاله به فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای

نحوه ارسال مقاله

- ۱- پذیرش مقاله صرفاً از طریق سایت فصلنامه <http://srds.ir> امکان پذیر است. برای ثبت نام در سایت فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای و ارسال مقاله لطفاً مراحل زیر را اجرا فرمایید:
- ۲- به سایت <http://srds.ir> وارد شوید. به سایت فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای خوش آمدید
- ۳- روی گزینه (ورود به سامانه) کلیک کنید، سپس روی کلمه (ثبت نام در سامانه) کلیک کنید. صفحه ثبت نام ظاهر خواهد شد. پس از تکمیل صفحه ثبت نام روی گزینه ذخیره در پایین صفحه کلیک کنید، آنگاه به E-mail خود مراجعه فرمایید و کد کاربری و رمز ورود خود را دریافت نمایید.
- ۴- در این مرحله، کد کاربری و رمز ورود که از طریق سیستم به ایمیل شما ارسال گردیده، وارد کنید و از خدمات Online فصلنامه استفاده نمایید.
- ۵- یادآوری: قابل ذکر است که از این اسم شناسه و کلمه عبور هم برای انجام داوری و هم برای ارسال مقالات خود می توانید استفاده نمایید.

راهنمای نگارش مقاله

- نشریه "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" در علوم جغرافیایی، برنامه ریزی شهری و منطقه ای، محیط زیست شهری، آمایش سرزمین، علوم اجتماعی، شهرسازی و سایر رشته های مرتبط، به زبان فارسی، مقاله می پذیرد.
۱. نشریه "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" فقط مقالات علمی را می پذیرد که جنبه علمی و پژوهشی داشته باشد.
 ۲. حاصل مطالعات، تجربه ها و پژوهش های نویسنده یا نویسندگان باشد.
 ۳. مقاله قبلاً برای هیچ یک از نشریات داخلی و خارجی ارسال و یا در هیچ یک از آنها چاپ نشده باشد.
 - ۴- زبان رسمی فصلنامه، فارسی است، اما چکیده مقالات به زبان انگلیسی نیز ضروری است.
 - ۵- مقالاتی که توسط دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری با همکاری استادان راهنما و یا مشاور تهیه می شود، ضرورتاً باید با امضای استاد مربوطه به فصلنامه ارسال گردد؛ در غیر این صورت در هیأت تحریریه قابل طرح نخواهد بود. در عین حال نویسنده مسئول و ترتیب اسامی نویسندگان به همان ترتیبی که در سایت ثبت شده باشد، در مقاله خواهد آمد و پس از آن غیر قابل تغییر خواهد بود.
 - ۶- چکیده فارسی مقاله (۲۰۰ تا ۲۵۰ واژه)، و شامل باید دارای مقدمه و بیان مسأله، هدف، روش، یافته ها، نتیجه گیری و ۳ تا ۷ واژه کلیدی باشند.
 - ۷- مقالات ارسالی به فصلنامه، در محیط Word با قلم B Nazanin نازک فونت ۱۲، فاصله تقریبی میان سطور ۱ حروفچینی و تایپ گردد. حاشیه از بالا ۳، از پایین ۳، از راست ۳ و از چپ ۳ سانتیمتر باشد. عنوان مقاله با فونت B Titr ۱۴، مشخصات نویسنده یا نویسندگان با فونت B Nazanin ۱۰، چکیده فارسی با فونت B Nazanin ۱۰ و چکیده انگلیسی با قلم Times New Roman ۱۰ فهرست عنوان های متن با فونت B Nazanin Bold ۱۴، عنوان های فرعی با فونت B Nazanin Bold ۱۲، منابع و مآخذ با فونت معمولی Nazanin ۱۲ نگاشته شود.
 - ۸- مقاله در چهار فایل جداگانه شامل؛ یک فایل مقاله با مشخصات نویسنده یا نویسندگان با فرمت Word، فایل دوم حاوی مقاله اصلی در محیط Word بدون صفحه مشخصات نویسندگان، فایل سوم حاوی مقاله اصلی PDF شده بدون صفحه مشخصات نویسندگان و فرم تعدنام مقاله باشد.
 - ۹- مقالات ارسال شده باید دارای بخش های زیر باشد:

صفحه اول:

عنوان کامل مقاله به فارسی، مشخصات نویسنده یا نویسندگان بر اساس فرمت مجله
چکیده فارسی (۲۰۰ تا ۲۵۰ واژه)، کلید واژگان فارسی (۳ تا ۷ واژه کلیدی).

و عنوان کامل مقاله به انگلیسی، مشخصات نویسنده یا نویسندگان بر اساس فرمت مجله به انگلیسی چکیده انگلیسی (۲۵۰ تا ۳۰۰ واژه)، کلید واژگان انگلیسی (معادل کلید واژه های فارسی)

صفحه دوم

به بعد متن اصلی مقاله آورده شود، شامل: مقدمه و بیان مسأله، مبانی نظری، معرفی محدوده مورد مطالعه (با ارائه نقشه)، پیشینه پژوهش، روش پژوهش، تجزیه و تحلیل داده ها، نتیجه گیری، پیشنهادها، منابع و مأخذ باشد.
✓مأخذ در متن مقاله به روش APA شامل: داخل پرانتز با ذکر نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار: صفحه مورد استفاده آورده شود.

✓مثال نحوه ارجاع در داخل متن: (شکوئی، ۱۳۷۲: ۶۰)

✓ معادل های انگلیسی در هر صفحه با علامت یا شماره گذاری مستقل برای هر صفحه، در پاورقی آورده شود.
✓روش ارائه منابع و مأخذ در انتهای مقاله:

✓ مثال برای کتاب: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان، (سال انتشار). عنوان کتاب. نام ناشر. شماره جلد. نوبت چاپ. محل انتشار. بدیهی است نحوه درج در فهرست منابع و مأخذ به ترتیب حروف الفبا خواهد بود. مثال: شکوئی، حسین (۱۳۷۲). دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، جلد اول، چاپ هفتم، تهران.
✓مثال برای نشریه: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان (سال انتشار). عنوان مقاله، نام نشریه، دوره، شماره صفحات مقاله (مثال: صص ۱۰-۳۶).

✓در استفاده از واژه ها و عبارات غیرفارسی تا حد امکان معادل فارسی آنها در متن بکاررود و خود عبارت در اولین بکارگیری در زیرنویس ذکر شود.

✓در صورت استفاده از منابع غیرفارسی ارجاع داخل متن به فارسی در متن نوشته شود و نام ها و سال در اولین بار به انگلیسی در زیرنویس ارائه شود.

✓در ارجاع درون متنی، در منابعی که بین ۲ تا ۵ نویسنده دارند در بار نخست ذکر نام فامیل همه نویسندگان الزامی است، در تکرارهای بعدی از واژه «و همکاران» استفاده می شود. برای منابع با نویسندگان ۶ و بیشتر از واژه «و همکاران» استفاده نمایید
✓دقت داشته باشید تمام منابع فارسی و انگلیسی در فهرست منابع قرار داشته باشد و از ذکر منابعی که در متن استفاده نشده است، جداً خودداری گردد.

✓از بکار بردن واژه همان در منابع داخل متن (همان و قبلی، ۱۳۹۸: ۲۰) خودداری شود.

✓در متن مقاله به شماره عکس ها، جداول و نمودارها اشاره شود و محل تقریبی آنها مشخص گردد.

✓در تنظیم جداول، منحنی ها، اشکال و تصاویر، رعایت نکات زیر الزامی است:

۱- اطلاعات جداول باید شامل: شماره و عنوان باشد و اگر داده ها و اطلاعات جداول از سازمان، سایت و پژوهشی اخذ شده است در پایین جدول مأخذ آن ذکر گردد.

۲- هر ستون جدول باید دارای عنوان و واحد مربوط به خود باشد، چنانچه تمام ارقام جدول دارای واحد یکسان باشند، می توان واحد را در عنوان جدول ذکر نمود.

۳- توضیحات اضافی عنوان و متن جدول، به صورت زیرنویس ارائه گردد. نتایج بررسی های آماری، باید به یکی از روش های علمی در جدول منعکس شود.

۴- شکل ها با فرمت تک ستونی با کیفیت مطلوب در مقاله درج می شوند.

۵- کلیه نقشه ها، شکل ها، نمودارها و تصاویر با واژه "شکل" نامگذاری شده و عنوان شکل در زیر آن درج شود.

۶- شماره شکل (ها) به ترتیب ارائه نتایج آنها در مقاله تعیین و محل قرارگیری شماره آنها پس از ارائه نتایج ذیربط در متن مقاله می باشد

۷- شکل ها باید به صورت رنگی یا سیاه و سفید و با کیفیت مناسب و مطلوب تهیه شده و شماره و عنوان آنها در پایین بیاید. نقشه ها باید واضح باشند مطالب آنها خوانا و دارای مقیاس باشد. ذکر مأخذ عکس ها یا شکل هایی که از منابع دیگر اقتباس شده اند، الزامی است، در عین حال جداول، نقشه ها، نمودارها و اشکالی که توسط نویسندگان تولید گردیده نیز مأخذ آن به نویسنده یا نویسندگان ارجاع داده شود. بطور مثال (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۸).

روابط و فرمول‌های ریاضی با یک سایز کوچکتر از متن مقاله و از سمت چپ تایپ می‌شوند و برای اشاره به آن‌ها از شماره فرمول در داخل پرانتز استفاده می‌شود. شماره هر فرمول در گوشه سمت راست آخرین سطر فرمول درج می‌شود.

به کاربردن اعداد به صورت لاتین (به استثنای فرمول‌ها) مجاز نمی‌باشد، بنابراین تمام اعداد در داخل متن و جداول به صورت فارسی تایپ شده و دقت شود که تنظیمات نرم افزار آفیس به صورت (Context) باشد.

– مقاله‌های رسیده توسط سه نفر از استادان متخصص به صورت محرمانه داوری خواهد شد.

– بدیهی است در صورتی که مقاله از نظر داوران نیاز به اصلاحاتی داشته باشد، پس از اعمال نظرات اصلاحی داوران در مقاله، لازم است جهت بررسی‌های بعدی، موارد اصلاح شده توسط نویسنده به صورت هایلایت شده به رنگ زرد در داخل متن مقاله مشخص گردد.

– مسؤولیت صحت و سقم مقاله به لحاظ علمی و حقوقی به عهده نویسنده مسئول مکاتبات است.

– مقالات ترجمه اصولاً پذیرفته نمی‌شود.

– حداکثر حجم مقالات، شامل جدول‌ها و منحنی‌ها ۲۰ صفحه A4 باشد.

– فصلنامه حق رد یا قبول و نیز ویراستاری مقالات را برای خود محفوظ می‌دارد و از بازگرداندن مقالات دریافتی معذوراست.

– اصل مقالات رد شده یا انصراف داده شده، پس از سه ماه از مجموعه آرشیو فصلنامه خارج خواهد شد و فصلنامه هیچ گونه مسؤولیتی در این زمینه نخواهد داشت.

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای	
B Titr 14	عنوان مقاله
B Nazanin 10 Bold	نام نویسنده و نویسندگان
B Nazanin 10	مشخصات نویسنده یا نویسندگان (افیلیشن)
B Nazanin 14	چکیده
نازک B Nazanin 10	متن چکیده
B Times New Roman,12Bold	Article Title
B Times New Roman,10Bold	نام نویسنده و نویسندگان به لاتین
B Times New Roman,10	مشخصات نویسنده یا نویسندگان (افیلیشن) به لاتین
B Nazanin 14 Bold	عناوین اصلی
نازک B Nazanin 12	متن مقاله به فارسی
B Times New Roman,10	منابع لاتین در متن
B Nazanin 12 Bold	عناوین فرعی
B Nazanin 11 Bold	عناوین جداول
B Nazanin 10 Bold	متن جداول
B Nazanin 11 Bold	عناوین شکل‌ها
B Nazanin 10 Bold	متن شکل
B Times New Roman,10Bold	روابط و فرمول‌های ریاضی
نازک B Nazanin 11	منابع فارسی
نازک B Times New Roman,10	منابع لاتین

داوران فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای / دوره ۳، شماره ۳، شماره پیاپی ۹، پاییز ۱۴۰۱

دکتر حمیدرضا وارثی	استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان
دکتر حسین ابراهیم زاده آسمین	دانشیار گروه برنامه ریزی اجتماعی دانشگاه سیستان و بلوچستان
دکتر سعید ملکی	استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر پاکزاد آزادخانی	استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه باختر
دکتر علی آذر	عضو هیأت علمی گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه
دکتر الیاس مودت	استادیار گروه شهرسازی دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول
مهناز حسینی سیاه گلی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
هوشنگ مرادی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر قاسم فرهنگد	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی تهران
دکتر محمدرضا روحانی رصاف	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر سجاد ملایی قلعه محمد	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
فهیمه فدائی جزئی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
سیدرضا حسینی کهنوج	گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد
دکتر محمدرضا امیری فهلیانی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای / دوره ۳، شماره ۳، شماره پیاپی ۹، پاییز ۱۴۰۱

فهرست مقالات

- توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر اسلامشهر)
 رقیه بدیعی قراقیه؛ آزاده اربابی..... ۲۳-۱
- بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (مطالعه موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران)
 مجید حسن پور؛ سیدمجید نادری..... ۲۴-۳۳
- تبیین کارایی و نقش عملکرد مدیریت شهری بر مؤلفه های امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم در شهرها
 داود حبیبی..... ۳۴-۴۷
- بررسی مقایسه ای میزان مسئولیت پذیری شهروندی در بافت فرسوده و جدید شهری (مطالعه موردی: شهر کازرون)
 محمد اکبری ریایی؛ حسین امیرعضدی..... ۴۸-۷۰
- سنجش غنای حسی در پیاده بازار (مطالعه موردی: پیاده بازار جنت مشهد)
 سیده مریم مجتبیوی؛ فاطمه سادات رضوی سطوتی؛ فاطمه قاسمی..... ۷۱-۸۳
- باز طراحی پیاده روهای پیرامون میدان فاطمی و خیابان ولیعصر تهران به منظور ارتقاء احساس تعلق به مکان
 سعید کاردار؛ فائزه سعیدی..... ۸۴-۹۷
- ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله (مطالعه موردی: محله جوادیه منطقه ۱۶ تهران)
 مریم ایلانلو؛ احسان سهرابی..... ۹۸-۱۱۹
- نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان طالقان)
 علی توکلان؛ سمیرا ارجمندی فر..... ۱۲۰-۱۳۴
- واکاوی علل ناکامی شهرهای جدید در ایران
 غلامرضا جهان محمدی؛ مهدی قرخلو؛ زهرا احمدی..... ۱۳۵-۱۵۶
- ضرورت تغییر الگوی توسعه شهری معاصر با بازآفرینی الگوهای سنتی (مطالعه موردی: شهر اردبیل)
 پیمان جواد؛ علی جوان فروزنده؛ رضا جواد..... ۱۵۷-۱۶۹
- ضرورت ایجاد شهرهای اکولوژیک ، چالش ها و موانع پیش روی آن در ایران
 ابراهیم براتی؛ حمید صابری..... ۱۷۰-۱۹۰

توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی

(مطالعه موردی: شهر اسلامشهر)^۱

رقیه بدیعی قراقیه^{*}، آزاده اربابی سبزواری^۲

۱. کارشناس ارشد جغرافیا برنامه ریزی شهری-آمایش سرزمین، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، ایران.

۲. استادیار گروه جغرافیا برنامه ریزی شهری-آمایش سرزمین، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۱

چکیده

زمینه و هدف: اسلامشهر یکی از مقاصد اصلی مهاجرین به تهران در دهه های اخیر بوده است، این مهاجرین که از روستاها و شهرهای دور و نزدیک به اسلامشهر مهاجرت کرده‌اند. در بسیاری از موارد بدون هر بررسی یا هماهنگی یا سازگاری با محیط جدید به ساخت و ساز غیر مجاز در محدوده شهری و نیز روستاهای نزدیک به شهر اقدام نموده و سکونتگاه‌های غیررسمی را شکل داده‌اند. شرایط نامناسب بهداشتی، فقدان زیرساخت‌های مناسب، فقدان خدمات شهری، تراکم بالای جمعیت، اجتماع گروه‌های کم‌درآمد، وجود مشاغل غیررسمی و از همه مهم‌تر بالا بودن ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی مجموعه ویژگی‌ها و شرایطی هستند که ساکنان محلات اسکان غیررسمی شهر اسلامشهر با آن روبه‌رو هستند. هدف اصلی پژوهش حاضر تحلیلی بر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی در شهر اسلامشهر می‌باشد.

روش بررسی: این تحقیق به لحاظ هدف جز تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش‌شناسی در رسته تحقیقات توصیفی-تحلیلی قرار می‌گیرد. جمعیت جامعه آماری که ۵۴۸۶۲۰ نفر می‌باشد و حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر می‌باشد. در تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه از آمار توصیفی همچون میانگین، میانه، فراوانی، درصد فراوانی و... استفاده خواهد شد و در جهت اثبات فرضیات پژوهش نیز از روش‌های آمار استنباطی همچون ضریب همبستگی پیرسون و آزمون تی تک نمونه ای و ... استفاده شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد براساس نمرات میانگین مستخرج از پرسشنامه‌ها و آزمون تی تک نمونه ای، ۳۳ شاخص مورد مطالعه در دو سطح (انطباق نسبی، انطباق پایین) از لحاظ انطباق با الگوی استاندارد یعنی عدد سه قرار گرفتند. نتایج نشان داد که ۱۲ شاخص در سطح انطباق نسبی و ۲۱ شاخص در سطح انطباق پایین قرار دارند. همچنین بین متغیر سرمایه اجتماعی و توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی اسلامشهر رابطه معناداری وجود دارد. جهت رابطه بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی مثبت و معنادار است با توجه به عدد همبستگی (۰٫۶۷۲)، شدت همبستگی در حد متوسط است. نتایج بیانگر این بوده است که افزایش سرمایه اجتماعی موجب توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی شهر اسلامشهر می‌شود.

کلید واژه‌ها: توانمندسازی، سکونتگاه‌های غیررسمی، اسکان غیررسمی، سرمایه اجتماعی، اسلامشهر.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر اسلامشهر) نویسنده اول به راهنمایی نویسنده دوم دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر ایران است.

* نویسنده مسئول: badiyegh@gmail.com

ارجاع به این مقاله: بدیعی قراقیه، رقیه؛ اربابی سبزواری، آزاده. (۱۴۰۱). توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی (مطالعه

موردی: شهر اسلامشهر). فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۲۳-۱.

مقدمه و بیان مسأله

شهرنشینی نوعی شیوه زندگی است که به همراه خود پدیده‌های مختلفی را برای زندگی بشر ایجاد کرده است؛ به عبارت دیگر نتایج و پیامدهای شهرنشینی ابعاد مثبت و منفی مختلفی داشته است (Sargolzaei Javan & Hadiani, 2016: 187). همچنین رشد شتابان عمدتاً تقاضای شدیدی برای مسکن، خدمات، اشتغال و... به وجود آورده (Zangeneh & Hosseinabadi, 2013: 158). برای مثال با تمرکز فقر در شهرها در طول چند قرن اخیر و به موازات صنعتی شدن جهان، مشکل نابرابری خدمات رسانی و مسکن پر ازدحام به مثابه جنبه‌ای نامطلوب از زندگی شهری نمایان گشت (Zali et al., 2014: 116). در واقع چنین روندی با عینیت یافتن جنبه‌های کالبدی فقر در قالب محله‌های فقیرنشین و اسکان غیررسمی به مشخصه اکثر شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه بدل شده است. در واقع اسکان غیررسمی یکی از چهره‌های بارز فقر شهری است که در درون یا مجاور شهرها (به ویژه شهرهای بزرگ) به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه رسمی شهرسازی با تجمعی از افراد کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می‌گیرد و با عناوینی همچون: سکونتگاه‌های حاشیه‌ای، اسکان غیررسمی، سکونتگاه‌های خودرو و نابسامان و محلات آلونکی نامیده می‌شود. این پدیده محصول سر برآوردن و بالیدن نظام سرمایه داری است. مسأله‌ایی که به غلط و گاه به اصرار حاشیه نشینی نیز خوانده می‌شود (Zali et al., 2014: 116).

سکونتگاه‌های غیررسمی معلول شهرنشینی مدرن و گفتمان پیشرفت در عصر روشنگری است (پیری و رضاییان، ۱۳۹۳: ۹۴). به عبارتی شکلی از اسکان گروه‌های کم درآمد و مهاجر در نقاط آسیب پذیر است که به صورت خودرو و فاقد مجوز رسمی ایجاد می‌شود (UN- Habitat, 2013) با توجه به فقدان پاسخ مناسب به افزایش تقاضای مسکن در شهرهای مهاجرپذیر اسکان غیررسمی راه حلی منطقی است که افراد در پاسخ به نیاز سرپناه خویش اندیشیده‌اند (Nassar & Elsayed, 2017: 2).

در کشور ایران نیز، همراه با سایر کشورهای در حال توسعه جهان شاهد رشد و گسترش شهرنشینی و متعاقب آن اسکان غیررسمی بوده‌ایم که مهمترین اثر و بدترین پیامد ناگوار مهاجرت عظیم به شهرها، شکل‌گیری و پیدایش بحران حاشیه نشینی است که این مناطق با مشکلات بنیادین از قبیل فقر، بیسواد، سطح پایین آگاهی، نرخ بیکاری، سکونت غیررسمی، اشتغال غیررسمی و... دست به گریبانند. در حال حاضر با توجه به آمار موجود در حدود ۸ میلیون نفر در ایران در این سکونتگاه‌های زندگی می‌کنند که از دهه ۷۰ به بعد با گسترش ابعاد آن نه تنها سکونتگاه‌های غیررسمی بلکه در مواردی حتی مناطق دیگر را نیز تحت تاثیر قرار خواهند داد (Sargolzaei Javan & Hadiani, 2015: 188-189).

این گونه سکونتگاه‌ها هرچند جلوه‌ای از فقر است اما بازتاب کاستی‌ها و نارسایی‌ها سیاست‌های دولتی و بازار رسمی نیز محسوب می‌شوند. اسکان غیررسمی به سبب باز تولید فقر و گسترش آن، به مخاطره انداختن محیط زیست و تحمیل هزینه‌ای بیشتر برای حل مشکلات در مقایسه با هزینه پیشگیری از آن‌ها، تهدید جدی برای پایداری و انسجام جامعه شهری و نیازمند تدابیر ویژه‌ای برای ساماندهی وضعیت کنونی و جلوگیری از گسترش آن‌ها در آینده است. از آن جا که اسکان غیررسمی از زمینه‌ای فراتر از مکان آن نشأت می‌گیرد و بر محیطی فراتر از مکان آن نیز تاثیر می‌گذارد، چاره جویی این مسأله به سیاست گذاری و اقداماتی نه فقط در سطح محلی آن، بلکه در سطح ملی نیاز دارد. به سبب این که سرمایه اجتماعی میراث روابط اجتماعی است و کنش جمعی را تسهیل می‌کند می‌تواند در فرآیندی به نام توانمندسازی، از راه توسعه و گسترش نفوذ و قابلیت افراد و تیم‌ها به بهبود و بهسازی مستمر عملکرد در محدوده زندگی کمک نماید (Massoud & Haqvardian, 2011: 129).

توانمندسازی، زمینه‌سازی برای ارتقای شرایط اجتماع محلی از راه گسترش و به کارگیری ظرفیت‌های موجود است. لذا در گذر زمان و با شکست رویکردهای گذشته به چاره جویی برای سکونتگاه‌های غیررسمی، در رویکردهای نوین توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، تأکید زیادی بر تقویت سرمایه اجتماعی شده است (Moshiri et al., 2012: 2). از این رو توانمندسازی از طریق سرمایه اجتماعی سبب ایجاد قابلیت در افراد و گروه‌های ناتوان برای مشارکت فعال و آگاهانه در تامین رفاه فردی و اجتماعی می‌شود (Asadi Mahal Chali, 2014: 20).

از آن جایی که اساس موفقیت در توانمندسازی تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های درونی و پتانسیل‌های مکان در ابعاد مختلف است لذا استفاده از شیوه مشارکت در توانمندسازی این نوع از سکونتگاه‌ها عملاً مردم را در فرآیند طراحی، بهره برداری و اجرا درگیر خواهد کرد. استفاده از پتانسیل‌های مردمی به شرط مشارکت پذیری آنان در فرآیند توانمندسازی ضرورت فرآیند برنامه‌ریزی را به سمت راهبردهای افزایش سرمایه اجتماعی راهنمایی کرده است (Asadi Mahal Chali, 2014: 2).

یکی از نمونه‌های اسکان غیررسمی که در مجاور کلانشهر تهران شکل گرفته است، شهر اسلامشهر می‌باشد. این شهر یکی از مقاصد اصلی مهاجرین به تهران در دهه‌های اخیر بوده است، این مهاجرین جذب شده به حاشیه این کلان شهر، به علت نداشتن تخصص و مهارت و همچنین نداشتن سرمایه قادر به جذب در بدنه اصلی شهر تهران نبوده، از این رو در اسلامشهر ساکن شده‌اند. این مهاجرین که از روستاها و شهرهای دور و نزدیک به اسلامشهر مهاجرت کرده‌اند. در بسیاری از موارد بدون هر بررسی یا هماهنگی یا سازگاری با محیط جدید به ساخت و ساز غیر مجاز در محدوده شهری و نیز روستاهای نزدیک به شهر اقدام نموده و سکونتگاه‌های غیررسمی را شکل داده‌اند. برخورداری از مسکن ارزان همراه با نداشتن موانع قانونی ساخت و ساز مهمترین مزیت خانوارهای جدید در اطراف تهران بوده و این امر موجب تسریع در شکل‌گیری این گونه از ساخت و سازها شده است. گسترش و رشد سریع فیزیکی و جمعیتی اسلامشهر مسائل و مشکلات فراوانی را ایجاد نموده است. شرایط نامناسب بهداشتی، فقدان زیرساخت‌های مناسب، فقدان خدمات شهری، تراکم بالای جمعیت، اجتماع گروه‌های کم‌درآمد، وجود مشاغل غیررسمی و از همه مهم‌تر بالا بودن ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی مجموعه ویژگی‌ها و شرایطی هستند که ساکنان محلات اسکان غیررسمی شهر اسلامشهر با آن روبه‌رو هستند. بنابراین بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی در شهر اسلامشهر دارای اهمیت فراوانی است که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود.

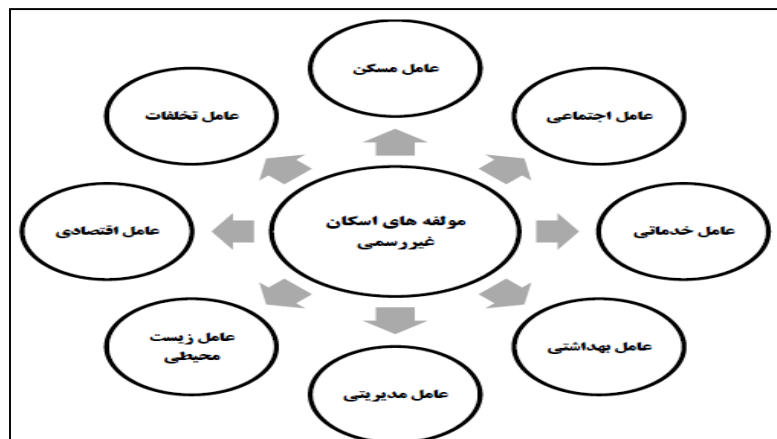
مبانی نظری پژوهش

شهرها در کشورهای در حال توسعه به تناسب افزایش جمعیت به سرعت در حال گسترش هستند. با تمرکز فقر در شهرها و به موازات صنعتی شدن جهان، مشکل نابرابری خدمات رسانی و مسکن پر ازدحام، به مثابه جنبه‌ای نامطلوب از زندگی شهری نمایان شد. چنین روندی با عینیت یافتن جنبه‌های کالبی فقر در قالب محله‌های فقیر نشین و اسکان غیررسمی، به مشخصه اکثر شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه تبدیل شد (Kellett, 2011: 3). برای اولین بار در تاریخ، بیش از نیمی از مردم جهان، یعنی ۵۴ درصد در سال ۲۰۱۴، در شهرها زندگی می‌کنند که پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ این نسبت به ۶۶ درصد افزایش یابد (UN-Habitat, 2014).

سابقه پرداختن به اسکان غیررسمی، به نوشته‌های متفکرینی چون مارشال کلینارد، رابرت پارک، جان ترنر و چارلز آبرامز باز می‌گردد. کلینارد در تعریف سکونتگاه غیررسمی چنین می‌گوید: سکونتگاه غیررسمی، خرده فرهنگی با مجموعه‌ای از هنجارهاست که در محله‌هایی با بهداشت کم، انحرافات اجتماعی و ویژگی‌هایی از جمله انزوای اجتماعی همراه است. به اعتقاد

ترنر «مسکن خودساخته ته‌دیستان شهری، نوعی برنامه‌ریزی مردمی در جوامعی است که برای مسکن اقشار کم درآمد برنامه‌ای ندارد» (Khorasani Moghadam et al., 2017: 237).

امروزه اسکان غیررسمی که به طور عمده با تصرف و ساخت غیررسمی زمین و مسکن، رعایت نکردن ضوابط شهری، کمبود خدمات زیرساختی، رشد سریع کالبدی و جمعیتی، اشتغال غالب غیررسمی، ناپایداری سازه‌ای و تاسیساتی، پایین بودن سرانه‌های خدماتی، ناپایداری درآمد و در نهایت، بستر کالبدی مناسب برای رشد آسیب‌های اجتماعی و شکل‌گیری خرده فرهنگ‌های کج رو شناخته می‌شود، تبدیل به چالشی بزرگ در کلان شهرها شده است (Shia et al., 2016: 40).



شکل ۱. مؤلفه های اسکان غیررسمی (Ziyari & Nowzari, 2018: 29)

واژه سرمایه اجتماعی نخستین بار در اوائل قرن بیستم توسط لیدا حنفیان که به اصلاح آموزش و پرورش در سال ۱۹۱۹ میلادی در ویرجینیا مبادرت می‌ورزید، استفاده شد. بعدها در دهه ۱۹۶۰ میلادی جین جیکوبز از این واژه در کتاب اصلی خود استفاده می‌کند و شبکه ارتباطی بین ساکنان قدیمی محله را به عنوان سرمایه اجتماعی غیرقابل جایگزین در شهر مطرح می‌سازد (Ostad, 2018: 1). در این کتاب رابطه سرمایه اجتماعی و نظافت شهری و برخورد با جرم و جنایت مورد بحث و بررسی قرار گرفت. این در حالی است که عده‌ای نتیجه سرمایه اجتماعی را در افزایش کنترل‌های اجتماعی و نوعی هنجارمندسازی اجتماعی یافته‌اند. محققان سرمایه اجتماعی را موثر بر پایداری اجتماعی در سطح محله، کاهش دهنده‌ی هزینه‌های مبادله و توانمندساز اقتصادی، موثر بر پایداری محیطی و اقتصادی در تمام سطوح می‌دانند. از خصوصیات این سرمایه تقویت آن به واسطه هزینه شدن آن است. به بیانی دیگر هر چه این سرمایه بیشتر به کار گرفته شود، باعث تولید و بازتولید آن می‌شود و هرچه بیمصرف بماند، از توانایی آن کاسته شده یا به عبارتی با فرسایش سرمایه اجتماعی مواجه می‌شود (Massoud & Haqvardian, 2011: 129).

انسان‌ها همواره در جست و جوی یافتن منابعی هستند که امکان تحقق اهداف آن‌ها را افزایش دهد. اینکه چه افرادی را می‌شناسیم و بین ما و دیگران چه نوع ارتباطی برقرار است، در تعیین دستاوردهای زندگی ما نقش مهمی دارد. جامعه‌شناسان از این عامل با عنوان سرمایه اجتماعی نام می‌برند. سرمایه اجتماعی در متون نظری توسعه، به طور گسترده شناخته شده است و پیامدهای مثبتی در رفاه اجتماعی دارد. نبود سرمایه اجتماعی، باعث می‌شود افراد در جامعه مشارکت کمتری داشته باشند و به حاشیه رانده شوند (Qadri & Taqavi, 2013: 113).

بورديو (۱۹۸۶) سرمایه اجتماعی مجموعه منافع بالفعل و بالقوه‌ای است که به داشتن شبکه‌ای از روابط متقابل ناشی از آشنایی، مورد پذیرش قرار گرفتن و شناخته شده بودن، مربوط است. کلمن (۱۹۹۰) سرمایه اجتماعی جنبه‌ای از یک ساخت

اجتماعی را شامل می‌شود و کنش‌های معین افرادی را که درون ساختارند، تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی به کنشگر اجازه می‌دهد با استفاده از آن به منافع خود دست یابد و ارتباط میان افراد تسهیل شود. پانتام (۱۹۹۵) سرمایه اجتماعی اعتماد، هنجارها و شبکه‌های اجتماعی است، که همکاری اعضا را برای رسیدن به منافع مشترک تحصیل می‌کند. طبق تعریف‌های بیان شده سرمایه اجتماعی در دو دسته کلی تقسیم می‌شوند؛ دسته نخست بر ویژگی‌های فردی سرمایه اجتماعی تأکید می‌کنند و آن را محصول فرآیندهای شبکه‌ای می‌دانند. درحالی که دسته دوم بر ویژگی‌های جمعی سرمایه اجتماعی تمرکز دارند و تجربه مشغولیت در سازمان‌های مدنی را به عنوان امری حیاتی برای آثار مثبت سرمایه اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهند (Khorasani Moghadam et al., 2017: 237-239).

توانمندسازی رویکرد حاکم بر این پژوهش است. توانمندسازی رویکردی برای توزیع مناسب منابع اقتصادی و اجتماعی به صورت پایدار است. در این شرایط، زندگی اقشار کم درآمد و فقیر با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت‌بندی نیازها، توسط خود این افراد و مشارکت آن‌ها برای مواجهه با مسائل فقر است. این رویکرد معنقد است که باید افراد به گونه‌ای توانمند ساخت که بتوانند در مورد محیط سکونت خویش تصمیم بگیرند. توانمندسازی دارای دو عنصر مهم عاملیت مدرم و جامع‌نگری نسبت به عامل فقر است. بدین معنا که غلبه بر موانع در فرایندهای طولانی و با مشارکت فعال گروه‌های ذی نفع میسر است و از سوی دیگر نمی‌توان با بهبود ابعاد خاصی از زندگی گروه‌های در حاشیه (مثال تامین برخی زیرساخت‌ها و خدمات با برخی از امکانات اقتصادی) شاهد توانمندی گروه‌های فوق بود. در کل رویکرد توانمندسازی با نگاهی چندبعدی، جامع‌تر و مردم‌محورانه‌تر تا حدودی، ضعف‌های قبلی را پوشش می‌دهد. این رویکرد به دنبال تقویت ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی این سکونتگاه‌ها به صورت جامع است و سعی می‌کند با مشارکت مردم و برنامه‌ریزی برای آن‌ها، مشکل شکاف بین طرح‌ها و نیازهای این ساکنان را مرتفع ساخته و از طرف دیگر با به کارگیری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی آن‌ها، بار هزینه‌های سنگین بهسازی این سکونتگاه‌ها را بین دولت و مردم تقسیم کند (Abbasi Livesi et al., 2017: 94-95).

پیشینه پژوهش

کایدل (۲۰۱۱) در پژوهشی که برای شهرداری شهر سووا (Suva) در کشور فیجی انجام داد نشان داده است که سیاست‌هایی مثل اخراج و تخلیه اجباری که امنیت تصرف ساکنان را به خطر می‌اندازد، نتیجه عکس در جلوگیری از رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در فیجی داشته است.

چن و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی به بررسی مهاجرت از مناطق روستایی به شهری، مهاجرت با تغییر سیاست درون‌زا پرداختند. این مقاله در پی پاسخ به این پرسش است که مهاجرت نیروی کار از روستا به شهرهای چین و تأثیر تبعیض در ارائه خدمات شهری پرداختند. نتایج نشان داد که سیاست‌های درون‌زا و نابرابری ارائه خدمات در روند مهاجرت از روستا به شهر مؤثر است.

ناسیور (۲۰۱۳) در کتاب شهرهای سایه؛ یک میلیارد حاشیه نشین، به این نتیجه رسید که ارتقا کیفیت فضاهای شهری باعث بهبود کیفیت زندگی شده و اثر مثبتی بر روی درک ایمنی در حل و فصل مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی داشته است.

خلیفا (۲۰۱۵) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان ارزیابی استراتژی‌های ارتقا سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور مصر پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که سکونتگاه‌های غیررسمی یک چالش کلیدی در کشور مصر است که در این کشور با وجود همه

تلاش‌ها برای مهار رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، این سکونتگاه‌ها پیوسته در حال رشد هستند. بر اساس نتایج روش مشارکتی و سیاست‌های مسکن، سرپناه مقرون به صرفه به فقرای شهری پیشنهاد شد.

چاکرابورتی و همکاران (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت عنوان داده‌های موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی به این نتیجه رسید که داده‌های فراگیر در مورد شهر می‌تواند برای درک شهرنشینی و یکپارچه‌سازی بهتر سکونتگاه‌های غیررسمی در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی مفید واقع شود.

هرمزبال و پینو (۲۰۱۶) در مقاله‌ای تحت عنوان سکونتگاه‌های غیررسمی: تفسیر تصورات روستایی در نواحی شهری: نمونه موردی شهر دره‌ای ولپریسو (شیلی) با هدف تبیین و بررسی فرآیندهای اجتماعی-فضایی مربوط به استقرار، سازماندهی مجدد و تحکیم زندگی روستایی در سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر ولپریسو، از طریق بازنمایی‌های اجتماعی ساکنان نشان داده شده است. در این تحقیق با استفاده از مطالعات پیمایشی و میدانی از ساکنانی که تجارب، انتظارات و اقدامات این بازسازی ذهنی از زندگی روستایی در مناطق شهری خود را نشان می‌دهند، به یک واقعیت اجتماعی-فضایی پیچیده که معنا، نماینده و تصورات اجتماعی مرتبط با زندگی روستایی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر هستند می‌پردازد.

فوربس (۲۰۱۹) در مقاله‌ای به مهاجرت و اسکان غیررسمی پرداخته است. در میانمار، قانون اساسی سال ۲۰۰۸ تصریح کرده است که شهروندان حق دارند درجایی که مایل هستند مستقر شوند. در سال ۲۰۱۰، هنگامی که اصلاحات سیاسی و اقتصادی با سرعت بیشتری آغاز شد، مردم با مهاجرت به شهرهای دیگر تصمیم به استفاده از این حق گرفتند. محقق در این پژوهش با استفاده از نظرسنجی از خانوارها به بررسی نقش حیاتی مهاجرات در اقتصاد پرداخته است.

خراسانی مقدم و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان شاخص‌های سرمایه اجتماعی مؤثر بر رضایت مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی محله فرحزاد شمالی تهران پرداخته‌اند. هدف محققین از این پژوهش تعیین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی مؤثر بر رضایت مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و تبیین ارتباط این دو مفهوم در چارچوب اهداف توسعه پایدار است. روش پژوهش توصیفی و همبستگی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که رضایت مندی از کیفیت زندگی در حد متوسط ۲،۷۲ با میانه نظری ۳ ارزیابی شده است. همچنین در سطح اطمینان ۹۵ درصد ابعاد اعتماد غیررسمی، اعتماد تعمیم یافته، اعتماد رسمی، احساس امنیت، حمایت اجتماعی، همیاری، وساطت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، همکاری و انسجام اجتماعی، بر رضایت مندی تأثیر مثبت و معنادار دارند. بر اساس نتایج رگرسیون چندگانه، متغیر وابسته به طور مستقیم از متغیرهای اعتماد غیررسمی، حمایت اجتماعی، همیاری، مشارکت اجتماعی و اعتماد رسمی، تأثیر می‌پذیرد و این متغیرها حدود ۵۲ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

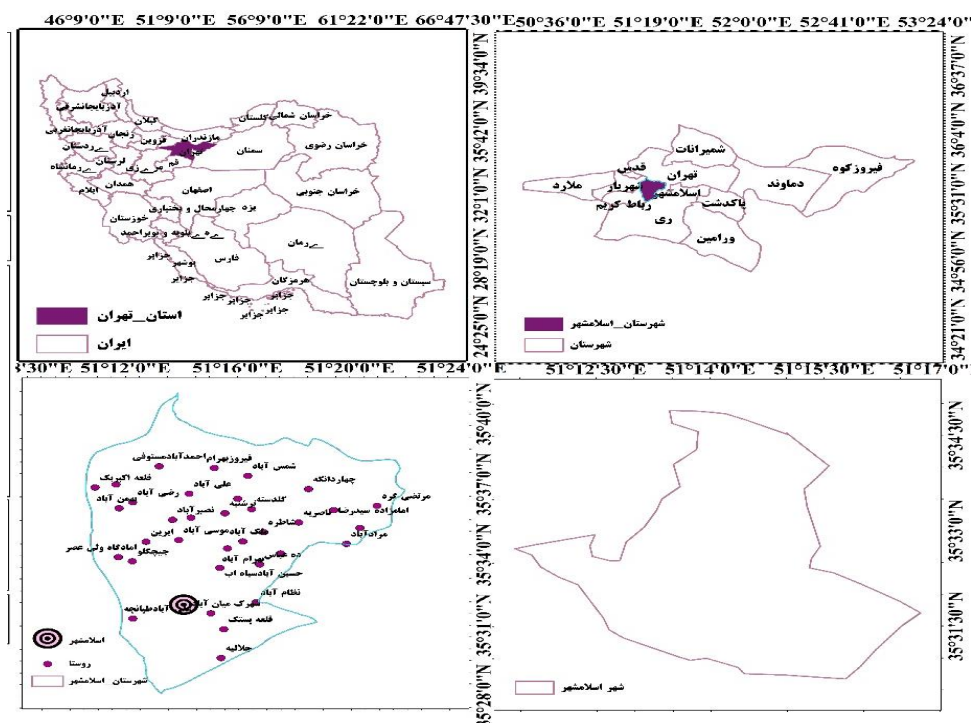
سقای و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان تحلیلی بر عوامل کلیدی مؤثر بر گسترش مهاجرت‌های روستایی با تأکید بر مسئله اسکان غیررسمی مطالعه موردی: محله شیرآباد زاهدان پرداخته‌اند. هدف محققین از این پژوهش بررسی عوامل کلیدی مؤثر بر مهاجرت‌های روستایی با تأکید بر مسئله اسکان غیررسمی در محله شیرآباد زاهدان می‌باشد. روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که چهار عامل کلیدی خشکسالی و کمبود منابع آب، کاهش بهره‌وری و بی‌ارزش شدن بخش کشاورزی، کمبود امکانات زیربنایی در روستاها و تفاوت دستمزد بین شهر و روستا در شکل‌گیری مهاجرت‌های روستایی و تشدید اسکان غیررسمی نقش دارند.

طاهر طلوع دل و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان بررسی چالش ناپایداری اجتماعی در اسکان غیررسمی مبتنی بر شاخص‌های توسعه پایدار شهری مطالعه موردی: منطقه ۲ تهران محله فرحزاد پرداخته‌اند. هدف این پژوهش شناسایی علل و پیامدهای اجتماعی اسکان غیررسمی ناحیه ۹ منطقه دو شهرداری تهران محله فرحزاد بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد بخش عمده اسکان غیررسمی محله فرحزاد می‌باشد. ویژگی اصلی رویکرد توسعه پایدار

شهری را می‌توان براساس نظریه تغییر اجتماعی تبیین نمود. این دیدگاه برای ریشه یابی آسیب‌های شهری به جای نگاه از بیرون به جامعه برای یافتن علل بروز آسیب‌ها و ناپایداری‌های اجتماعی، بیشتر به درون و ساخت اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی جامعه شهری نگاه می‌کنند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اسلامشهر در موقعیت جغرافیایی ۵۱ درجه و ۱۴ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. مکان استقرار شهر به نحوی است که در نیمساز زاویه و خط مهم ارتباطی آزاد راه تهران- قزوین و تهران- قم قرار داشته و از طریق محور اتوبان آیت الله سعیدی به منطقه ۱۸ و ۱۹ تهران، توسط یک جاده آسفالت به نام احمدآباد مستوفی به جاده کمربندی آزادگان تهران و کرج و از سمت جنوب نیز از طریق جاده واوان به اتوبان قم ارتباط دارد. این شهر از شمال به اراضی نصیرآباد (نصیر شهر)، از غرب به بخش انتهایی رودخانه کرج و از شرق به رودخانه کن محدود بوده و با ارتفاع متوسط ۱۰۵۰ متر از سطح دریا در پهنه دشت آبرفتی جنوب تهران گسترده شده است به طوری که از یک طرف به تهران و از طرف دیگر با دیگر شهرها و شهرک‌های اقماری تا رباط کریم اتصال می‌یابد (سمیعی، ۱۳۹۵: ۸۴).



شکل ۲. نقشه موقعیت محدوده مورد مطالعه

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق به لحاظ هدف جز تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش‌شناسی در رسته تحقیقات توصیفی-تحلیلی قرار گرفته است. پس از تلفیق و ترکیب یافته‌ها با توجه به نیاز تحقیق طبقه‌بندی گردیده. سپس از طریق روش‌های آماری توصیفی و استنباطی، به کمک نرم‌افزارهایی چون SPSS پردازش شده است و مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. در تحلیل داده‌های

حاصل از پرسشنامه از آمار توصیفی همچون میانگین، میانه، فراوانی، درصد فراوانی و... استفاده خواهد شد و در جهت اثبات فرضیات پژوهش نیز از روش‌های آمار استنباطی همچون ضریب همبستگی پیرسون و ... استفاده خواهد شد. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده که همه اعضا شانس برابر برای انتخاب شدن دارند و با استفاده از فرمول کوکران جمعیت جامعه آماری که ۵۴۸۶۲۰ نفر می‌باشد و حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر می‌باشد. در این پژوهش برای سنجش اعتبار، از اعتبار محتوا (پرسشنامه قبل از اجرا در اختیار استاد راهنما و مشاور قرار گرفته و مورد تأیید واقع شده است) و برای تعیین پایایی سؤال‌های پرسشنامه از تکنیک آلفای کرونباخ استفاده گردید. نتیجه پایایی انجام گرفته برای متغیرهای پژوهش به قرار زیر می‌باشد که همگی در سطح عالی قرار دارند.

جدول ۱. پایایی پرسشنامه

متغیرهای پژوهش	Reliability Statistics		
	آلفای کرونباخ	تعداد	تعداد گویه‌ها
شبکه‌ها و گروه‌ها	۰,۷۹۹	۳۸۴	۵
اعتماد اجتماعی	۰,۷۵۶	۳۸۴	۵
اطلاعات و ارتباطات	۰,۷۳۴	۳۸۴	۵
همبستگی اجتماعی	۰,۸۲۳	۳۸۴	۵
مشارکت در فعالیت‌های جمعی	۰,۷۱۶	۳۸۴	۵
اقدامات سیاسی و توانمندسازی فعالیت	۰,۸۵۱	۳۸۴	۴
توانمندسازی	۰,۷۸۱	۳۸۴	۸

تحلیل یافته‌ها

در این پژوهش ابتدا به توصیف وضعیت نمونه آماری پژوهش پرداخته می‌شود. در واقع این بخش به ارائه متغیرهای زمینه‌ای اختصاص دارد. در این راستا وضعیت جنسیت، سن، تحصیلات، مدت اقامت و علت مهاجرت توصیف می‌شود.

جدول ۲. آمار توصیفی پاسخ دهندگان به پرسشنامه

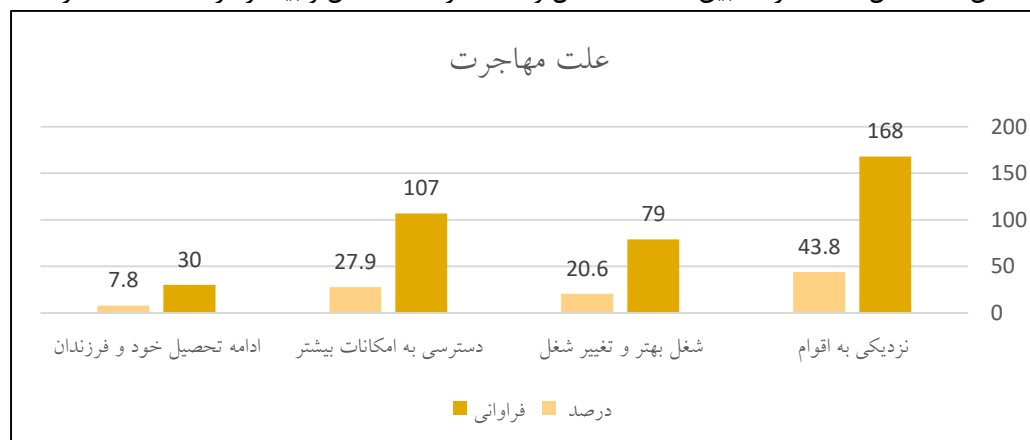
جنسیت سرپرست خانوار	فراوانی	درصد	تحصیلات	فراوانی	درصد
زن	۹۹	۲۵,۸	بی سواد	۳۸	۹,۹
مرد	۲۸۵	۷۴,۲	راهنمایی	۱۵۱	۳۹,۳
جمع	۳۸۴	۱۰۰,۰	دیپلم	۱۳۷	۳۵,۷
سن سرپرست	فراوانی	درصد	فوق دیپلم	۱۶	۴,۲
۳۰-۴۰ سال	۷۲	۱۸,۸	لیسانس	۲۴	۶,۳
۴۱-۵۰ سال	۲۳۶	۶۱,۵	فوق لیسانس و بالاتر	۱۸	۴,۷
۵۱-۶۰ سال	۷۲	۱۸,۸	جمع	۳۸۴	۱۰۰,۰
۶۱ سال و بیشتر	۴	۱,۰			
جمع	۳۸۴	۱۰۰,۰			

یکی از متغیرهای اصلی در آمار توصیفی وضعیت جنسیت سرپرست خانوار می باشد. سرپرستی خانوار اغلب در کشور ما بر عهده مردان است و تنها در مواقعی که مردان به دلایلی مانند ازکارافتادگی، معلولیت، اعتیاد، طلاق، فوت، قادر به سرپرستی خانواده خود نباشند، زنان سرپرستی خانواده را بر عهده می گیرند. بالا رفتن مقادیر زنان خودسرپرست در خانواده‌ها نشان‌دهنده آشفتگی و اختلال اجتماعی به علت عدم حضور مرد در خانواده است (کرمی، ۱۳۹۴: ۱۱۳). براساس نتایج پرسشنامه‌ها از مجموع ۳۸۴ نفری که در تکمیل پرسشنامه‌ها همکاری داشتند، ۲۸۵ خانوار (۷۴،۱ درصد) سرپرست خانوار مرد و ۹۹ نفر (۲۵،۸ درصد) سرپرست خانوارشان زن بوده است. براساس پرسشنامه‌های پر شده، سن سرپرستان خانوار را می توان در چهار گروه تقسیم بندی کرد. نتایج بررسی و تکمیل پرسشنامه‌ها در شهر اسلامشهر نشان می دهد که بیشترین فراوانی یعنی ۲۳۶ نفر از پاسخ دهندگان (۶۱،۵ درصد) را افراد با بازه سنی ۴۱-۵۰ سال تشکیل می دهند. همچنین کمترین فراوانی مربوط به بازه سنی بیشتر از ۶۱ سال است که ۱ درصد یعنی ۴ نفر را شامل می شود. جدول شماره ۴-۲، نتایج را در این زمینه نشان می دهد. یکی دیگر از متغیرهایی که می تواند نتایج پرسشنامه‌ها را تحت تأثیر قرار دهد و در انجام پژوهش‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است، تحصیلات سرپرست خانوار است. نتایج بررسی‌ها در محدوده مورد مطالعه نشان می دهد که ۴۹،۲ درصد از سرپرست‌های خانوار اسلامشهر دارای تحصیلات زیر دیپلم می‌باشند.

جدول ۳. مدت اقامت ساکنان در اسلامشهر

فراوانی	درصد	فراوانی	فراوانی تجمعی
کمتر یک سال	۴	۱،۰	۱،۰
بین ۱ تا ۵ سال	۲۹	۷،۶	۸،۶
۶-۱۰ سال	۴۲	۱۰،۹	۱۹،۵
۱۱-۱۵ سال	۵۶	۱۴،۶	۳۴،۱
۱۶ سال و بیشتر	۲۵۳	۶۵،۹	۱۰۰،۰
جمع	۳۸۴	۱۰۰،۰	

با توجه به نتایج پرسشنامه درمی‌یابیم که حدود ۱ درصد از ساکنان کمتر از یک سال، ۷،۶ درصد بین یک تا پنج سال، ۱۰،۹ درصد شش تا ده سال، ۱۴،۶ درصد بین ۱۱ تا ۱۵ سال و ۶۵،۹ درصد ۱۶ سال و بیشتر در محله اقامت دارند.



شکل ۳. علت اصلی انتخاب اسلامشهر برای سکونت

با توجه به مطالعات انجام‌شده، ۴۳٫۸ درصد از ساکنان علت اصلی انتخاب محل را نزدیکی به اقوام، ۲۰٫۶ درصد شغل بهتر و تغییر شغل، ۲۷٫۹ درصد دسترسی به امکانات بیشتر و ۷٫۸ درصد ادامه تحصیل خود و فرزندان بیان داشته‌اند. در دومین گام از توصیف یافته‌های پژوهش، آزمون نرمال بودن داده‌های پژوهش انجام شده است. نرمال بودن، اساسی‌ترین پیش‌فرض تحلیل چند متغیره است. اگر این فرض برقرار نباشد، برخی آزمون‌های آماری مشخص، غیر معتبر بوده و قابل استفاده نیستند. اهمیت سنجش نرمال بودن توزیع داده‌ها در این است که برخی از روش‌های آماری مانند همبستگی پیرسون، آزمون‌های تی و آزمون تحلیل واریانس بر فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها استوارند. در این پژوهش برای آزمون نرمال بودن داده‌ها از روش عددی چولگی (Skewness) و کشیدگی (Kurtosis) استفاده شد. مقدار شاخص‌های مذکور مثبت یا منفی است. چنانچه مقدار چولگی و کشیدگی در دامنه ۲- تا ۲+ باشد، توزیع متغیر نرمال خواهد بود. نتایج بررسی شاخص‌های مذکور در اطلاعات گردآوری شده برای اسلامشهر نشان داد که ضرایب کشیدگی و چولگی برای تمام شاخص‌ها در دامنه مذکور قرار داشته و از توزیع نرمال پیروی می‌نمایند.

جدول ۴. ضریب کشیدگی و چولگی شاخص‌های پژوهش

گروه‌ها	گویه‌ها	تعداد نمونه	چولگی	کشیدگی
اعتماد	اعتماد به همسایگان	۳۸۴	۰٫۳۱۸-	۰٫۲۶۲
	افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان در شهر	۳۸۴	۰٫۱۸۷-	۰٫۳۷۰-
	کمک گرفتن از همسایگان و دوستان محل سکونت	۳۸۴	۰٫۳۰۵-	۰٫۴۴۴-
	درک نزدیکان	۳۸۴	۰٫۰۸۵-	۰٫۴۸۱-
	اعتماد به نهادهای عمومی نظیر شورا ها، شهرداری، نیروی انتظامی و...	۳۸۴	۰٫۱۷۷-	۰٫۵۱۶-
شبکه‌ها و گروه‌ها	مشارکت در گروه‌های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه‌ای و یا سایر گروه‌ها	۳۸۴	۰٫۱۲۲-	۰٫۷۱۳-
	سود بردن از گروه‌های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه‌ای و یا سایر گروه‌ها	۳۸۴	۰٫۲۰۲	۰٫۰۰۵-
	گسترش گروه یا گروه‌ها	۳۸۴	۰٫۱۷۲	۰٫۵۳۰-
	نظرات در بهبود و اعتلای گروه	۳۸۴	۰٫۰۲۴	۰٫۴۷۹-
	انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه	۳۸۴	۰٫۱۱۵-	۰٫۴۷۳-
ارتباطات و اطلاعات	آگاهی از برنامه‌ها و پروژه‌های عمومی	۳۸۴	۰٫۱۵۵-	۰٫۹۴۱-
	پیگیری اخبار و رویدادهای محله پیگیر	۳۸۴	۰٫۲۰۷-	۰٫۵۶۷-
	آگاهی از گروه‌های فعال محله	۳۸۴	۰٫۲۷۰	۰٫۴۲۵-
	آگاهی از وظایف نهادهای عمومی دخیل در محله مانند شورای شهر و شهرداری	۳۸۴	۰٫۱۷۶	۰٫۵۳۸-
	استفاده از رسانه‌های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون	۳۸۴	۰٫۶۹۵-	۰٫۰۰۳-
همبستگی اجتماعی	احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن	۳۸۴	۰٫۲۵۰-	۰٫۴۶۹-
	مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله	۳۸۴	۰٫۲۱۳-	۰٫۱۲۰
	رفت و آمد و تعامل با همسایگان و هم محلی‌های خود	۳۸۴	۰٫۳۷۱	۰٫۶۴۶-
	شرکت در مراسمات و برنامه‌های محل سکونت	۳۸۴	۰٫۲۱۵	۰٫۷۶۲-
	احساس امنیت در محل زندگی	۳۸۴	۰٫۳۷۵-	۰٫۱۴۱-
مشارکت	مشارکت و کمک مردم محله با هم	۳۸۴	۰٫۴۸۵-	۰٫۱۸۶-
	شرکت در مراسمات و برنامه‌های محله خود	۳۸۴	۰٫۱۵۱	۰٫۷۱۷-
	همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر	۳۸۴	۰٫۱۵۷-	۰٫۵۷۹-
	حضور در انتخابات محلی نظیر انتخابات شورای شهر	۳۸۴	۰٫۱۰۵	۰٫۸۱۴-
	صرف وقت و سرمایه در حل مشکلات محله	۳۸۴	۰٫۰۳۶-	۰٫۴۹۶-
اقدامات سیاسی	قدرت گرفتن تصمیم‌های مهم در مسیر زندگی	۳۸۴	۰٫۸۳۱-	۰٫۳۶۸
	احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله	۳۸۴	۰٫۱۷۵-	۰٫۳۵۸-

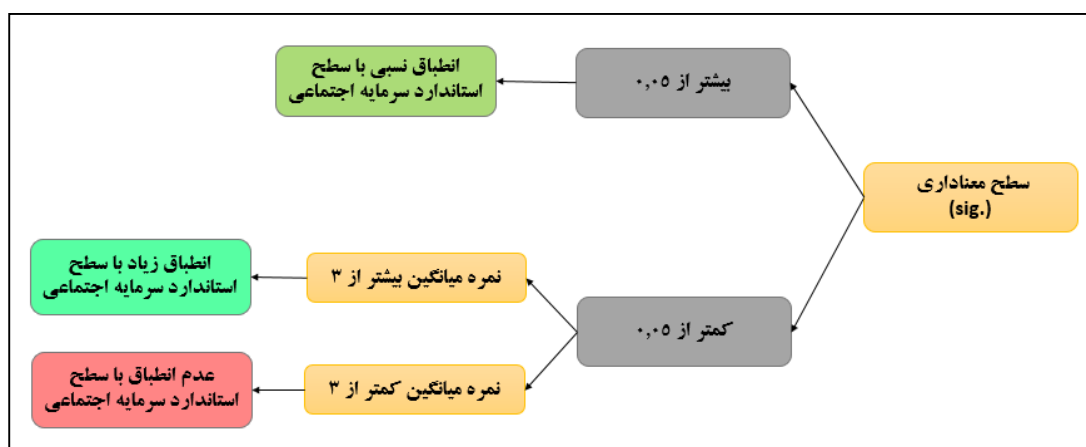
۱,۰۶۴-	۰,۴۳۱	۳۸۴	شرکت در آخرین انتخابات محله	توانمندسازی
۰,۵۷۳-	۰,۰۶۸	۳۸۴	ارتقا یافتن درستکاری دولت محلی (شوراها و شهرداری) در ۵ سال گذشته	
۰,۹۹۵-	۰,۳۲۰-	۳۸۴	تمایل به ادامه سکونت و زندگی در محله	
۰,۱۰۶-	۰,۰۴۸-	۳۸۴	ایجاد امنیت و رفاه بیشتر ناشی از طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی	
۰,۶۷۳-	۰,۱۳۳-	۳۸۴	تمایل به همکاری و همفکری با مسئولان و مدیران شهری در جریان توانمندسازی محله	
۰,۷۱۲-	۰,۱۶۸-	۳۸۴	تمایل به همکاری و هم فکری با اهالی محل در جریان توانمندسازی محله	
۰,۴۸۳-	۰,۳۷۲-	۳۸۴	آماده همکاری با صندوق محلی برای بهبود وضع محله	
۰,۳۵۲-	۰,۰۵۲	۳۸۴	آمادگی در عقب نشینی و یا تجمیع خانه با پلاک مجاور در جهت ساماندهی کالبدی محله	
۰,۴۶۱-	۰,۰۰۱	۳۸۴	اشتراک زمان یا سرمایه	
۰,۶۰۲-	۰,۳۳۷	۳۸۴	آمادگی لازم در جهت واگذاری ملک خود در راستای توانمندسازی	
۰,۸۸۰-	۰,۱۴۷-	۳۸۴	تمایل به نوسازی و یا بهسازی ملک در صورت دریافت وام	

در این مرحله از پژوهش، با استفاده از آزمون تی تک نمونه ای وضعیت شاخص‌ها در محدوده مورد مطالعه بررسی شده است. براساس پرسشنامه تنظیم شده، نمرات بین ۱ تا ۵ بود، بنابراین مقدار آماره آزمون (انطباق شاخص‌ها با سطح استاندارد) را برابر ۳ که میزان متوسط متغیر است، در نظر گرفتیم. در این آزمون دو فرضیه به شرح زیر بررسی می‌شود.

فرض صفر= ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر دارای سطح بالایی از سرمایه اجتماعی هستند.

فرض مقابل= ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر دارای سطح بالایی از سرمایه اجتماعی نیستند.

با توجه به جداول مستخرج از نرم افزار SPSS، باید مقدار Sig، و یا سطح معنی داری تفسیر شود. اگر مقدار سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر را می‌پذیریم. به این معنا که توزیع داده‌ها برابر با حد متوسط بوده و وضعیت شاخص در انطباق با الگوی استاندارد است. در طرف مقابل در صورتی که مقدار Sig کمتر از ۰/۰۵ شود فرض صفر رد می‌شود. در این شرایط دو حالت رخ می‌دهد. اول آنکه وضعیت شاخص بالاتر از حد متوسط است و یا اینکه وضعیت شاخص پایین‌تر از حد متوسط است. برای تصمیم‌گیری در این زمینه نیز ملاک، نمره میانگین شاخص خواهد بود.



شکل ۴. مدل مفهومی تحلیل نتایج آزمون تی تک نمونه ای

اولین متغیر در بررسی وضعیت توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر، اعتماد اجتماعی می‌باشد. برای تحلیل این متغیر، تعداد پنج شاخص انتخاب شد. مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است، سطح معنی داری در سه شاخص کمک گرفتن از همسایگان و دوستان محل سکونت، درک نزدیکان و اعتماد به

نهادهای عمومی نظیر شوراها، شهرداری، نیروی انتظامی و... بیشتر از ۰.۰۵ می باشد در نتیجه فرض صفر را می پذیریم و به این نتیجه می رسیم توزیع داده ها برابر با حد متوسط بوده و وضعیت این سه شاخص در انطباق با الگوی استاندارد است و برای دو شاخص اعتماد به همسایگان و افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان در شهر چون از سطح معناداری (۰.۰۵) کمتر است به مقایسه نمرات میانگین می پردازیم:

جدول ۵. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های اعتماد اجتماعی

گویه ها	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence ۹۵% Interval of the Difference	
								Lower	Upper
اعتماد به همسایگان	۳۸۴	۳,۱۰۴۲	۱,۰۰۶۲۹	۲,۰۲۸	۳۸۳	۰,۰۴۳	۰,۱۰۴۱۷	۰,۰۰۳۲	۰,۲۰۵۱
افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان در شهر	۳۸۴	۲,۸۶۲۰	۱,۰۳۶۷۷	۲,۶۰۹-	۳۸۳	۰,۰۰۹	۰,۱۳۸۰۲-	۰,۲۴۲۰-	۰,۰۳۴۰-
کمک گرفتن از همسایگان و دوستان محل سکونت	۳۸۴	۳,۰۱۳۰	۱,۰۴۰۸۶	۰,۲۴۵	۳۸۳	۰,۸۰۶	۰,۰۱۳۰۲	۰,۰۹۱۴-	۰,۱۱۷۵
درک نزدیکان	۳۸۴	۲,۸۹۸۴	۱,۰۹۴۷۸	۱,۸۱۸-	۳۸۳	۰,۰۷۰	۰,۱۰۱۵۶-	۰,۲۱۱۴-	۰,۰۰۸۳
اعتماد به نهادهای عمومی نظیر شوراها، شهرداری، نیروی انتظامی و...	۳۸۴	۳,۰۴۴۳	۱,۱۶۰۹۹	۰,۷۴۷	۳۸۳	۰,۴۵۵	۰,۰۴۴۲۷	۰,۰۷۲۲-	۰,۱۶۰۸

مقایسه نمرات میانگین دو شاخص اعتماد به همسایگان و افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان در شهر نشان داد که، شاخص اعتماد به همسایگان با امتیاز ۳,۱۰۴۲ بالاتر از حد استاندارد یعنی عدد ۳ می باشد و شاخص افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان با امتیاز ۲,۸۶۲۰ در شهر پایین تر از حد استاندارد ۳ می باشد.

دومین متغیر در بررسی میزان سرمایه اجتماعی در سکونتگاه های غیررسمی در اسلامشهر شاخص شبکه ها و گروه ها می باشد. برای تحلیل این متغیر، تعداد ۵ شاخص (شامل مشارکت در گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها، سود بردن از گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها، گسترش گروه یا گروه هایی، نظرات در بهبود و اعتلای گروه و انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه) انتخاب شد. از آنجایی که سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ می باشد. در این شرایط باید نمرات میانگین مقایسه شوند.

جدول ۶. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های شبکه ها و گروه ها

گویه ها	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence ۹۵% Interval of the Difference	
								Lower	Upper
مشارکت در گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها	۳۸۴	۲,۵۹۱۱	۱,۰۶۳۰۴	۷,۵۳۷-	۳۸۳	۰,۰۰۰	-	۰,۵۱۵۵-	۰,۳۰۲۲-

۰,۴۳۲۴-	۰,۶۱۹۷-	- ۰,۵۲۶۰۴	۰,۰۰۰	۳۸۳	- ۱۱,۰۴۳	۰,۹۳۳۴۸	۲,۴۷۴۰	۳۸۴	سود بردن از گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها
۰,۵۴۰۱-	۰,۷۴۱۱-	- ۰,۶۴۰۶۳	۰,۰۰۰	۳۸۳	- ۱۲,۵۳۱	۱,۰۰۱۸۳	۲,۳۵۹۴	۳۸۴	گسترش گروه یا گروه هایی
۰,۲۳۸۷-	۰,۴۵۴۰-	- ۰,۳۴۶۳۵	۰,۰۰۰	۳۸۳	- ۶,۳۲۶	۱,۰۷۲۹۷	۲,۶۵۳۶	۳۸۴	نظرات در بهبود و اعتلای گروه
۰,۰۹۷۹-	۰,۳۱۳۶-	- ۰,۲۰۵۷۳	۰,۰۰۰	۳۸۳	- ۳,۷۵۰	۱,۰۷۵۱۷	۲,۷۹۴۳	۳۸۴	انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه

مقایسه نمرات میانگین نشان داد که شاخص انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه با میانگین ۲,۷۹۴۳ بالاترین امتیاز را دارد. از آنجایی که کلیه شاخص های مذکور از سطح استاندارد عدد سه کمتر می باشد لذا شاخص های سرمایه اجتماعی در بخش شبکه ها و گروه ها پایین تر از حد استاندارد می باشد.

سومین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر ارتباطات و اطلاعات می باشد. در این زمینه پنج شاخص (شامل آگاهی از برنامه ها و پروژه های عمومی، پیگیری اخبار و رویدادهای محله پیگیر، آگاهی از گروه های فعال محله، آگاهی از وظایف نهادهای عمومی دخیل در محله مانند شورای شهر و شهرداری و استفاده از رسانه های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴-۱۰ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی پیگیری اخبار و رویدادهای محله بالاتر از ۰,۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در زمینه سایر شاخص ها، سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ بود. لذا در این شرایط می بایست نمرات میانگین با یکدیگر مقایسه شوند.

جدول ۷. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های ارتباطات و اطلاعات

گویه ها	مقدار نمونه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence ۹۵% Interval of the Difference	
								Lower	Upper
آگاهی از برنامه ها و پروژه های عمومی	۳۸۴	۲,۵۵۴۷	۰,۹۶۷۹۶	-۹,۰۱۵	۳۸۳	۰,۰۰۰	-۰,۴۴۵۳۱	-۰,۵۴۲۴	-۰,۳۴۸۲
پیگیری اخبار و رویدادهای محله پیگیر	۳۸۴	۲,۹۲۹۷	۱,۰۸۲۸۶	-۱,۲۷۲	۳۸۳	۰,۲۰۴	-۰,۰۷۰۳۱	-۰,۱۷۹۰	-۰,۰۳۸۳
آگاهی از گروه های فعال محله	۳۸۴	۲,۵۵۹۹	۱,۰۳۰۳۸	-۸,۳۷۰	۳۸۳	۰,۰۰۰	-۰,۴۴۰۱۰	-۰,۵۴۳۵	-۰,۳۳۶۷
آگاهی از وظایف نهادهای عمومی دخیل در محله مانند شورای شهر و شهرداری	۳۸۴	۲,۵۰۵۲	۱,۰۶۴۴۹	-۹,۱۰۹	۳۸۳	۰,۰۰۰	-۰,۴۹۴۷۹	-۰,۶۰۱۶	-۰,۳۸۸۰
استفاده از رسانه های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون	۳۸۴	۳,۵۹۹۰	۱,۱۰۵۶۹	-۱۰,۶۱۵	۳۸۳	۰,۰۰۰	-۰,۵۹۸۹۶	-۰,۴۸۸۰	-۰,۷۰۹۹

در بررسی انطباق نسبی شاخص‌ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از استفاده از رسانه‌های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون با میانگین ۳,۵۹۹.

چهارمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر همبستگی اجتماعی می‌باشد. در این زمینه پنج شاخص (شامل احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن، مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله، رفت و آمد و تعامل با همسایگان و هم محلی‌های خود، شرکت در مراسمات و برنامه‌های محل سکونت و احساس امنیت در محل زندگی) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول ۸ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن بالاتر از ۰,۰۵ می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در زمینه سایر شاخص‌ها، سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ بود. لذا در این شرایط می‌بایست نمرات میانگین با یکدیگر مقایسه شوند.

جدول ۸. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای برای شاخص‌های همبستگی اجتماعی

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	F	میزان آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence Interval ۹۵% of the Difference	
							Lower	Upper
احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن	۳۸۴	۲,۹۲۱۹	۱,۰۳۹۲۵	۱,۴۷۳-	۳۸۳	۰,۱۴۲	۰,۱۸۲۴-	۰,۰۲۶۱
مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله	۳۸۴	۳,۱۹۲۷	۰,۹۵۵۵۹	۳,۹۵۲	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۰۹۶۸	۰,۲۸۸۶
رفت و آمد و تعامل با همسایگان و هم محلی‌های خود	۳۸۴	۲,۱۷۹۷	۱,۰۴۲۹۴	۱۵,۴۱۳-	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۹۲۵۰-	۰,۷۱۵۷-
شرکت در مراسمات و برنامه‌های محل سکونت	۳۸۴	۲,۵۷۵۵	۱,۱۷۶۱۴	۷,۰۷۲-	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۵۴۲۵-	۰,۳۰۶۵-
احساس امنیت در محل زندگی	۳۸۴	۳,۳۹۵۸	۱,۰۶۶۷۵	۷,۲۷۱	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۳۹۵۸۳	۰,۵۰۲۹

در بررسی انطباق نسبی شاخص‌ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در دو گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این دو گویه عبارت است از مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله (میانگین ۳,۱۹) و احساس امنیت در محل زندگی (میانگین ۳,۳۹).

پنجمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر مشارکت می‌باشد. در این زمینه پنج شاخص (مشارکت و کمک مردم محله با هم، شرکت در مراسمات و برنامه‌های محله خود، همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر، حضور در انتخابات محلی نظیر انتخابات شورای شهر و صرف وقت و سرمایه در حل مشکلات محله) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۹ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر بالاتر از ۰,۰۵ می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در زمینه سایر شاخص‌ها، سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ بود. لذا در این شرایط می‌بایست نمرات میانگین با یکدیگر مقایسه شوند.

جدول ۹. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های مشارکت

گویه ها	نمونه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence ۹۵% Interval of the Difference	
								Lower	Upper
مشارکت و کمک مردم محله با هم	۳۸۴	۳,۲۸۳۹	۱,۰۸۶۴۲	۵,۱۲۰	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۲۸۳۸۵	۰,۱۷۴۸	۰,۳۹۲۹
شرکت در مراسمات و برنامه های محله خود	۳۸۴	۲,۶۴۳۲	۱,۱۶۷۵۸	۵,۹۸۸	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۳۵۶۷۷	۰,۴۷۳۹	۰,۲۳۹۶
همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر	۳۸۴	۲,۸۹۵۸	۱,۱۱۴۶۲	۱,۸۳۱	۳۸۳	۰,۰۶۸	۰,۱۰۴۱۷	۰,۲۱۶۰	۰,۰۰۷۷
حضور در انتخابات محلی نظیر انتخابات شورای شهر	۳۸۴	۲,۷۹۴۳	۱,۲۳۵۶۲	۳,۲۶۳	۳۸۳	۰,۰۰۱	۰,۲۰۵۷۳	۰,۳۲۹۷	۰,۰۸۱۸
صرف وقت و سرمایه در حل مشکلات محله	۳۸۴	۲,۶۳۰۲	۱,۰۲۸۹۴	۷,۰۴۳	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۳۶۹۷۹	۰,۴۷۳۰	۰,۲۶۶۶

در بررسی انطباق نسبی شاخص ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از مشارکت و کمک مردم محله با هم با میانگین ۳,۲۸.

ششمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر اقدامات سیاسی و توانمندسازی می باشد. در این زمینه چهار شاخص (قدرت گرفتن تصمیم های مهم در مسیر زندگی، احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله، شرکت در آخرین انتخابات محله و ارتقا یافتن درستکاری دولت محلی (شوراها و شهرداری) در ۵ سال گذشته) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱۰ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله بالاتر از ۰,۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در زمینه سایر شاخص ها، سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ بود. لذا در این شرایط می بایست نمرات میانگین با یکدیگر مقایسه شوند.

جدول ۱۰. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص های اقدامات سیاسی و توانمندسازی

گویه ها	نمونه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	Mean Difference	Confidence ۹۵% Interval of the Difference	
								Lower	Upper
قدرت گرفتن تصمیم های مهم در مسیر زندگی	۳۸۴	۳,۶۴۸۴	۱,۰۸۸۲۰	۱۱,۶۷۷	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۶۴۸۴۴	۰,۵۳۹۳	۰,۷۵۷۶
احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله	۳۸۴	۲,۹۰۶۳	۱,۰۷۹۸۷	۱,۷۰۱	۳۸۳	۰,۰۹۰	۰,۰۹۳۷۵	۰,۲۰۲۱	۰,۰۱۴۶
شرکت در آخرین انتخابات محله	۳۸۴	۲,۵۱۵۶	۱,۳۸۹۹۲	۶,۸۲۹	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۴۸۴۳۸	۰,۶۲۳۸	۰,۳۴۴۹

۰,۲۸۵۹-	۰,۵۰۵۸-	۰,۳۹۵۸۳-	۰,۰۰۰	۳۸۳	۷,۰۷۹-	۱,۰۹۵۷۲	۲,۶۰۴۲	۳۸۴	ارتقا یافتن درستی دولت محلی (شوراها و شهرداری) در ۵ سال گذشته
---------	---------	----------	-------	-----	--------	---------	--------	-----	--

در بررسی انطباق نسبی شاخص‌ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از قدرت گرفتن تصمیم‌های مهم در مسیر زندگی با میانگین ۳,۶۴.

در این زمینه نه شاخص (تمایل به ادامه سکونت و زندگی در محله، ایجاد امنیت و رفاه بیشتر ناشی از طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، تمایل به همکاری و همفکری با مسئولان و مدیران شهری در جریان توانمندسازی محله، تمایل به همکاری و هم فکری با اهالی محل در جریان توانمندسازی محله، آماده همکاری با صندوق محلی برای بهبود وضع محله، آمادگی در عقب نشینی و یا تجمیع خانه با پلاک مجاور در جهت ساماندهی کالبدی محله، اشتراک زمان یا سرمایه، آمادگی لازم در جهت واگذاری ملک خود در راستای توانمندسازی و تمایل به نوسازی و یا بهسازی ملک در صورت دریافت وام) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴-۱۴ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای چهار شاخص یعنی تمایل به همکاری و همفکری با مسئولان و مدیران شهری در جریان توانمندسازی محله، تمایل به همکاری و هم فکری با اهالی محل در جریان توانمندسازی محله، آماده همکاری با صندوق محلی برای بهبود وضع محله و تمایل به نوسازی و یا بهسازی ملک در صورت دریافت وام بالاتر از ۰,۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در زمینه سایر شاخص‌ها، سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ بود. لذا در این شرایط می بایست نمرات میانگین با یکدیگر مقایسه شوند.

مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱۱ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است، در بررسی تمایل ساکنان به توانمندسازی در اسلامشهر اگر متوسط انطباق پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود. اگر متوسط انطباق پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در سه گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این ۴ گویه عبارت اند از:

تمایل به ادامه سکونت و زندگی در محله با میانگین ۳,۲۳۹۶

تمایل به همکاری و هم فکری با اهالی محل در جریان توانمندسازی محله با میانگین ۳,۰۰۵۲

آماده همکاری با صندوق محلی برای بهبود وضع محله با میانگین ۳,۱۰۶۸

تمایل به نوسازی و یا بهسازی ملک در صورت دریافت وام با میانگین ۳,۰۷۰۳.

جدول ۱۱. خلاصه نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای شاخص‌های توانمندسازی

Confidence ۹۵% Interval of the Difference		Mean Difference	سطح معناداری	درجه آزادی	T	انحراف معیار	میانگین	تعداد نمونه	گویه‌ها
Lower	Upper								
۰,۳۷۳۳	۰,۱۰۵۹	۰,۲۳۹۵۸	۰,۰۰۰	۳۸۳	۳,۵۲۴	۱,۳۳۲۴۲	۳,۲۳۹۶	۳۸۴	تمایل به ادامه سکونت و زندگی در محله
۰,۰۳۴۲-	۰,۲۴۱۸-	- ۰,۱۳۸۰۲	۰,۰۰۹	۳۸۳	۲,۶۱۵-	۱,۰۳۴۲۵	۲,۸۶۲۰	۳۸۴	ایجاد امنیت و رفاه بیشتر ناشی از طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی

۰,۰۹۵۸	۰,۱۴۲۷-	- ۰,۰۲۳۴۴	۰,۶۹۹	۳۸۳	۰,۳۸۷-	۱,۱۸۸۲۷	۲,۹۷۶۶	۳۸۴	تمایل به همکاری و همفکری با مسئولان و مدیران شهری در جریان توانمندسازی محله
۰,۱۲۴۸	۰,۱۱۴۴-	۰,۰۰۵۲۱	۰,۹۳۲	۳۸۳	۰,۰۸۶	۱,۱۹۱۷۸	۳,۰۰۵۲	۳۸۴	تمایل به همکاری و هم فکری با اهالی محل در جریان توانمندسازی محله
۰,۲۲۰۸	۰,۰۰۷۳-	۰,۱۰۶۷۷	۰,۰۶۶	۳۸۳	۱,۸۴۱	۱,۱۳۶۴۲	۳,۱۰۶۸	۳۸۴	آماده همکاری با صندوق محلی برای بهبود وضع محله
۰,۳۷۰۱-	۰,۵۷۲۶-	- ۰,۴۷۱۳۵	۰,۰۰۰	۳۸۳	۹,۱۵۷-	۱,۰۰۸۶۹	۲,۵۲۸۶	۳۸۴	آمادگی در عقب نشینی و یا تجميع خانه با پلاک مجاور در جهت ساماندهی کالبدی محله
۰,۱۲۹۲-	۰,۳۵۰۰-	- ۰,۲۳۹۵۸	۰,۰۰۰	۳۸۳	۴,۲۶۶-	۱,۱۰۰۶۳	۲,۷۶۰۴	۳۸۴	اشتراک زمان یا سرمایه
۰,۵۲۷۶-	۰,۷۵۳۷-	- ۰,۶۴۰۶۳	۰,۰۰۰	۳۸۳	- ۱۱,۱۴۰	۱,۱۲۶۹۴	۲,۳۵۹۴	۳۸۴	آمادگی لازم در جهت واگذاری ملک خود در راستای توانمندسازی
۰,۱۹۸۵	۰,۰۵۷۹-	۰,۰۷۰۳۱	۰,۲۸۱	۳۸۳	۱,۰۷۹	۱,۲۷۷۵۴	۳,۰۷۰۳	۳۸۴	تمایل به نوسازی و یا بهسازی ملک در صورت دریافت وام

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی ساکنان

در راستای توانمندسازی اجتماعات ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور، استفاده از سرمایه‌های اجتماعی موجود در این سکونتگاه-ها، می‌تواند راهگشای بسیاری در حل معضلات آن باشد. نادیده گرفتن سرمایه اجتماعی موجود در این سکونتگاه‌ها و در واقع بروز طرد اجتماعی یعنی محرومیت غیرارادی مردم از مشارکت در فرآیند توسعه است. رویکردهای نوین توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی استفاده و تقویت سرمایه اجتماعی موجود در این سکونتگاه‌ها را به عنوان عامل کلیدی در دستیابی به توسعه و پایداری این سکونتگاه‌ها می‌دانند. می‌توان به سرمایه اجتماعی به عنوان حلقه گمشده فرآیند توسعه سکونتگاه‌های غیررسمی نگریست. در فرایند سنجش رابطه بین سرمایه اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر و تمایل آن‌ها به توانمندسازی این سکونتگاه‌ها از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. محاسبه ضریب همبستگی بین دو متغیر (سرمایه اجتماعی و تمایل به توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی)، در سطح ۹۹٪ اطمینان و ۱ درصد خطا با استفاده از روش پیرسون انجام شده است. از آنجایی که سطح معناداری به دست آمده برابر با ۰,۰۰۰ است و کمتر از مقدار مفروض یعنی عدد ۰,۰۵ است. در نتیجه بین متغیر سرمایه اجتماعی و توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی اسلامشهر رابطه معناداری وجود دارد. جهت رابطه بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی مثبت و معنادار است با توجه به عدد همبستگی (۰,۶۷۲)، شدت همبستگی در حد متوسط است. بنابراین می‌توان گفت که افزایش سرمایه اجتماعی موجب توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی شهر اسلامشهر می‌شود.

جدول ۱۲. محاسبه ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی

توانمندسازی	سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی	سرمایه اجتماعی	Pearson
۰,۶۷۲**	۱	ضریب همبستگی	سرمایه اجتماعی	Pearson
۰,۰۰۰		سطح معناداری		

		تعداد	۳۸۴	۳۸۴
توانمندسازی		ضریب همبستگی	۰,۶۷۲**	۱
		سطح معناداری	۰,۰۰۰	
		تعداد	۳۸۴	۱۰۰

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

سکونتگاه‌های غیررسمی معلول شهرنشینی مدرن و گفتمان پیشرفت در عصر روشنگری است. به عبارتی شکلی از اسکان گروه‌های کم درآمد و مهاجر در نقاط آسیب پذیر است که به صورت خودرو و فاقد مجوز رسمی ایجاد می‌شود. با توجه به فقدان پاسخ مناسب به افزایش تقاضای مسکن در شهرهای مهاجرپذیر اسکان غیررسمی راه حلی منطقی است که افراد در پاسخ به نیاز سرپناه خویش اندیشیده‌اند. یکی از نمونه‌های اسکان غیررسمی که در مجاور کلانشهر تهران شکل گرفته است، شهر اسلامشهر می‌باشد. این شهر یکی از مقاصد اصلی مهاجرین به تهران در دهه‌های اخیر بوده است، این مهاجرین جذب شده به حاشیه این کلان شهر، به علت نداشتن تخصص و مهارت و همچنین نداشتن سرمایه قادر به جذب در بدنه اصلی شهر تهران نبوده، از این رو در اسلامشهر ساکن شده‌اند. این مهاجرین که از روستاها و شهرهای دور و نزدیک به اسلامشهر مهاجرت کرده‌اند. در بسیاری از موارد بدون هر بررسی یا هماهنگی یا سازگاری با محیط جدید به ساخت و ساز غیر مجاز در محدوده شهری و نیز روستاهای نزدیک به شهر اقدام نموده و سکونتگاه‌های غیررسمی را شکل داده‌اند. برخورداری از مسکن ارزان همراه با نداشتن موانع قانونی ساخت و ساز مهمترین مزیت خانوارهای جدید در اطراف تهران بوده و این امر موجب تسریع در شکل‌گیری این گونه از ساخت و سازها شده است. گسترش و رشد سریع فیزیکی و جمعیتی اسلامشهر مسائل و مشکلات فراوانی را ایجاد نموده است. شرایط نامناسب بهداشتی، فقدان زیرساخت‌های مناسب، فقدان خدمات شهری، تراکم بالای جمعیت، اجتماع گروه‌های کم‌درآمد، وجود مشاغل غیررسمی و از همه مهم‌تر بالا بودن ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی مجموعه ویژگی‌ها و شرایطی هستند که ساکنان محلات اسکان غیررسمی شهر اسلامشهر با آن روبه‌رو هستند. بنابراین بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی در شهر اسلامشهر دارای اهمیت فراوانی است که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود. هدف اصلی پژوهش حاضر تحلیلی بر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر رویکرد سرمایه اجتماعی در شهر اسلامشهر می‌باشد. این تحقیق به لحاظ هدف جز تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش‌شناسی در رسته تحقیقات توصیفی-تحلیلی قرار می‌گیرد. جمعیت جامعه آماری که ۵۴۸۶۲۰ نفر می‌باشد و حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر می‌باشد. داده‌های خام این تحقیق که به روش‌های مختلف تهیه می‌شوند، پس از تلفیق و ترکیب یافته‌ها با توجه به نیاز تحقیق طبقه‌بندی گردیده. سپس از طریق روش‌های آماری توصیفی و استنباطی، به کمک نرم‌افزارهایی چون SPSS پردازش خواهد شد و مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. در تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه از آمار توصیفی همچون میانگین، میانه، فراوانی، درصد فراوانی و... استفاده خواهد شد و در جهت اثبات فرضیات پژوهش نیز از روش‌های آمار استنباطی همچون ضریب همبستگی پیرسون و آزمون تی تک نمونه ای و ... استفاده خواهد شد. براساس نتایج پرسشنامه‌ها از مجموع ۳۸۴ نفری که در تکمیل پرسشنامه‌ها همکاری داشتند، ۲۸۵ خانوار (۷۴,۱ درصد) سرپرست خانوار مرد و ۹۹ نفر (۲۵,۸ درصد) سرپرست خانوارشان زن بوده است. نتایج بررسی و تکمیل پرسشنامه‌ها در شهر اسلامشهر نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی یعنی ۲۳۶ نفر از پاسخ دهندگان (۶۱,۵ درصد) را افراد با بازه سنی ۴۱-۵۰ سال تشکیل

می دهند. همچنین کمترین فراوانی مربوط به بازه سنی بیشتر از ۶۱ سال است که ۱ درصد یعنی ۴ نفر را شامل می شود. جدول شماره ۴-۲، نتایج را در این زمینه نشان می دهد. با توجه به نتایج پرسشنامه درمی یابیم که حدود ۱ درصد از ساکنان کمتر از یک سال، ۷٫۶ درصد بین یک تا پنج سال، ۱۰٫۹ درصد شش تا ده سال، ۱۴٫۶ درصد بین ۱۱ تا ۱۵ سال و ۶۵٫۹ درصد ۱۶ سال و بیشتر در محله اقامت دارند. اولین متغیر در بررسی وضعیت توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر اسلامشهر، اعتماد اجتماعی می باشد سطح معنی داری در سه شاخص کمک گرفتن از همسایگان و دوستان محل سکونت، درک نزدیکان و اعتماد به نهادهای عمومی نظیر شورا ها، شهرداری، نیروی انتظامی و... بیشتر از ۰٫۰۵ می باشد در نتیجه فرض صفر را می پذیریم. مقایسه نمرات میانگین دو شاخص اعتماد به همسایگان و افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان در شهر نشان داد که، شاخص اعتماد به همسایگان با امتیاز ۳٫۱۰۴۲ بالاتر از حد استاندارد یعنی عدد ۳ می باشد و شاخص افزایش حس اعتماد و همبستگی به مرور زمان با امتیاز ۲٫۸۶۲۰ در شهر پایین تر از حد استاندارد ۳ می باشد. دومین متغیر در بررسی میزان سرمایه اجتماعی در سکونتگاه های غیررسمی در اسلامشهر شاخص شبکه ها و گروه ها می باشد. برای تحلیل این متغیر، تعداد ۵ شاخص (شامل مشارکت در گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها، سود بردن از گروه های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ورزشی، حرفه ای و یا سایر گروه ها، گسترش گروه یا گروه هایی، نظرات در بهبود و اعتلای گروه و انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه) انتخاب شد. مقایسه نمرات میانگین نشان داد که شاخص انتخاب رهبران توسط اعضای خود گروه با میانگین ۲٫۷۹۴۳ بالاترین امتیاز را دارد. از آنجایی که کلیه شاخص های مذکور از سطح استاندارد عدد سه کمتر می باشد لذا شاخص های سرمایه اجتماعی در بخش شبکه ها و گروه ها پایین تر از حد استاندارد می باشد. سومین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر ارتباطات و اطلاعات می باشد. در این زمینه پنج شاخص (شامل آگاهی از برنامه ها و پروژه های عمومی، پیگیری اخبار و رویدادهای محله پیگیر، آگاهی از گروه های فعال محله، آگاهی از وظایف نهادهای عمومی دخیل در محله مانند شورای شهر و شهرداری و استفاده از رسانه های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴-۱۰ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی پیگیری اخبار و رویدادهای محله بالاتر از ۰٫۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در بررسی انطباق نسبی شاخص ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از استفاده از رسانه های جمعی مانند روزنامه، رادیو و تلویزیون با میانگین ۳٫۵۹۹. چهارمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر همبستگی اجتماعی می باشد. در این زمینه پنج شاخص (شامل احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن، مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله، رفت و آمد و تعامل با همسایگان و هم محلی های خود، شرکت در مراسمات و برنامه های محل سکونت و احساس امنیت در محل زندگی) انتخاب شد مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴-۱۱ که از نرم افزار SPSS استخراج شده است. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی احساس صمیمیت نزدیکی و باهم بودن بالاتر از ۰٫۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در بررسی انطباق نسبی شاخص ها اگر متوسط انطباق پذیری شاخص ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص ها تنها در دو گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این دو گویه عبارت است از مشخصات متفاوت افراد ساکن در محله (میانگین ۳٫۱۹) و احساس امنیت در محل زندگی (میانگین ۳٫۳۹).

پنجمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر مشارکت می‌باشد. در این زمینه پنج شاخص (مشارکت و کمک مردم محله با هم، شرکت در مراسمات و برنامه‌های محله خود، همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر، حضور در انتخابات محلی نظیر انتخابات شورای شهر و صرف وقت و سرمایه در حل مشکلات محله) انتخاب شد. معنی داری برای یک شاخص یعنی همکاری با نهادهای عمومی مانند شهرداری، شورای شهر بالاتر از ۰,۰۵ می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در بررسی انطباق نسبی شاخص‌ها اگر متوسط انطباق‌پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از مشارکت و کمک مردم محله با هم با میانگین ۳,۲۸. ششمین متغیر در بررسی توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اسلامشهر، متغیر اقدامات سیاسی و توانمندسازی می‌باشد. در این زمینه چهار شاخص (قدرت گرفتن تصمیم‌های مهم در مسیر زندگی، احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله، شرکت در آخرین انتخابات محله و ارتقا یافتن درستکاری دولت محلی (شوراها و شهرداری) در ۵ سال گذشته) انتخاب شد. سطح معنی داری برای یک شاخص یعنی احساس ساختن فضای بهتر زندگی در محله بالاتر از ۰,۰۵ می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت وضعی این شاخص در حد متوسط بوده و انطباق نسبی با الگوی استاندارد (عدد ۳) دارد. در بررسی انطباق نسبی شاخص‌ها اگر متوسط انطباق‌پذیری شاخص‌ها با سطح استاندارد سرمایه اجتماعی در جامعه واقعی برابر با عدد سه فرض شود، میزان انطباق شاخص‌ها تنها در یک گویه بالاتر از حد متوسط بوده است که این یک گویه عبارت است از قدرت گرفتن تصمیم‌های مهم در مسیر زندگی با میانگین ۳,۶۴.

منابع و مأخذ

- استاد، مهرانگیز (۱۳۸۸) سرمایه اجتماعی حلقه گمشده توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، همایش سکونتگاه‌های غیررسمی: چالش‌ها- راهبردها (با محوریت منطقه کلان‌شهری تهران) دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری.
- اسدی محل چالی، م (۱۳۹۳) تبیین اصول و روش‌های توانمندسازی مردم در اجتماع‌های محلی، همایش ملی شهرسازی فرهنگ گرا، دانشگاه شیخ بهایی، زمان همایش ۴ اردیبهشت، اصفهان.
- اسدی محل چالی، م (۱۳۹۴) توانمندسازی اجتماع محور در راستای تحقق حکمروایی خوب شهری، تهران: انتشارات آرمانشهر.
- آرزومندان مفرد، راضیه (۱۳۹۱) مهاجرت‌های روستایی و اثرات اقتصادی- اجتماعی آن بر حاشیه‌نشینی مطالعه موردی شهر بیرجند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند.
- بازرگان، ز؛ حجازی، ع. (۱۳۸۶) "روش‌های تحقیق در علوم رفتاری"، تهران، موسسه نشر آگه.
- پیری، عیسی؛ رضاییان، مهدی (۱۳۹۳) سیاست‌های دارایی مبنای توسعه اجتماعات محلی مطالعه موردی سکونتگاه‌های غیررسمی کلانشهر تبریز، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره دهم، ۶۳-۷۲.
- تاجیک، اکرم؛ (۱۳۹۵)، نقش مشارکت مردم در ساماندهی و توانمندسازی در محلات سکونتگاه‌های غیررسمی نمونه موردی محله ده شریفیایی ورامین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور مرکز شهر ری.

خراسانی مقدم، صبا؛ مظفر، فرهنگ؛ حسینی، باقر (۱۳۹۷) شاخص‌های سرمایه اجتماعی موثر بر رضایت مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی مطالعه موردی محله فرحزاد شمالی، تهران، مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۵، شماره ۲، ۲۶۱-۲۳۳.

ریاحی، وحید (۱۳۸۹) بررسی مخاطرات زیستی در محلات اسکان غیررسمی پیرامون کلان شهر تهران مطالعه موردی: اسلامشهر، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۳، شماره ۱۶، ۸۳-۱۰۴.

زالی، نادر؛ رحمتی، یوسف؛ چاره، نجمه (۱۳۹۴) ارزیابی و نقدی بر طرح ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شیراز، مطالعه موردی محله مهدی آباد (کتس بس)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره بیست و سوم، ۱۱۵-۱۳۲.

زنگنه، یعقوب؛ حسین آبادی، سعید (۱۳۹۳) تحلیلی بر امنیت اداری تصرف و نقش آن در توانمندسازی و کیفیت مسکن سکونتگاه‌های غیررسمی، نمونه موردی: قلعه نو دهرز سبزواری، فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، سال چهارم، شماره چهارم، ۱۵۷-۱۷۸.

سرشماری نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵
سرگلزایی جوان، طیبه؛ هادیانی، زهره (۱۳۹۵) امکان سنجی توانمندسازی محله‌های اسکان غیررسمی از طریق افزایش سرمایه اجتماعی در محله شیرآباد شهر زاهدان، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال شانزدهم، شماره ۶۳، ۲۱۳-۱۸۵.

سقای محسن، آزاده سیدرضا، فدایی جزی فهیمه، جعفری فاطمه (۱۳۹۹) تحلیلی بر عوامل کلیدی مؤثر بر گسترش مهاجرت های روستایی با تأکید بر مسئله اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله شیرآباد زاهدان)، پژوهش و برنامه ریزی روستایی، دوره ۹، شماره ۳، پیاپی ۳۰، ۱۵-۳۳.

شماعی، علی؛ ملکان، جواد؛ صادقی، پریسا (۱۳۹۳) راهبردهای توانمندسازی حاشیه نشینان شهری با استفاده از تکنیک QSPM مطالعه موردی شهرک شهدای سنقر، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی، دوره ۲۳، شماره ۹۰، ۲۵-۴۰.
شیعه، اسماعیل؛ حبیبی، کیومرث؛ کمالی نسب، حامد (۱۳۹۰) فرایند شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳، ۳۹-۴۸.

صفرآبادی، اعظم؛ مویدفر، سعیده؛ وارثی، حمیدرضا؛ بلاغی، رسول (۱۳۹۵) رویکردهای توانمندسازی مناطق حاشیه‌ای شهری موردی: حسن آباد یزد، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، دوره ۶، شماره ۱۹، ۲۱۶-۲۳۰.
طاهر طلوع دل، محمدصادق؛ زارع، مرضیه؛ سادات، اشرف (۱۴۰۰) بررسی چالش ناپایداری اجتماعی در اسکان غیررسمی مبتنی بر شاخص‌های توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: منطقه دو تهران محله فرخزاد)، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال دهم، شماره سی و هشت، ۷۷-۹۴.

عباس زاده، غلامرضا و شم آبادی، احمد (۱۳۸۹)، بررسی علل و عوامل مهاجرت و پیامدهای ناشی از آن با تأکید بر حاشیه‌نشینی (نمونه موردی: شهرک نوده شهر مشهد)، مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش مهاجرت، نظم و امنیت، جلد اول، دفتر تحقیقات و مطالعات کاربردی فرماندهی انتظامی استان خراسان رضوی، ۲۴۱-۲۵۹.

عباسی لیوسی، زهرا؛ امانپور، سعید؛ صفایی پور، مسعود (۱۳۹۷) برنامه‌ریزی راهبردی به منظور توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی مطالعه موردی: شهرک پیام نور دزفول، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۱، شماره ۴، ۸۹-۱۰۷.
قادری، احمد؛ تقوی، نعمت الله (۱۳۹۲) بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی شهروندان شهر سقز، مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۱۹، ۱۱۱-۱۲۶.

- مسعود، محمد؛ حق وردیان، فاطمه (۱۳۹۱) نقش سرمایه اجتماعی بر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: پیرامون محله استخر عینک رشت)، چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال هفتم، شماره ۱۸، ۱۲۸-۱۴۰.
- مشیری، ف؛ صرافی، م؛ دهبان، م (۱۳۹۲) جایگاه سرمایه اجتماعی در توانمندسازی و ساماندهی اجتماعات ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی، همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار، تهران، انجمن محیط زیست کومش، دانشگاه صنعت هوایی، ۱-۱۳.
- مصیب زاده، علی؛ امین محمودی، آذر (۱۳۹۴) نگرشی بر تدوین استراتژی‌های کارآمد در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: محله دیگاله شهر ارومیه) فصلنامه فضای جغرافیایی، دوره ۱۵، شماره ۵۲، ۱۶۱-۱۸۵.
- مهندسين مشاور معمار و شهرساز آرمان، (۱۳۹۰)، طرح تفصیلی ویژه بافت فرسوده شهر اسلامشهر، جلد اول مطالعات عمومی.
- میر اسدالله هزوه، ابوالفضل (۱۳۹۵)، ارزیابی اثر سرمایه اجتماعی بر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی نمونه موردی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، پردیس بین‌المللی فارابی.
- نقدی، اسدالله (۱۳۸۸) مهاجرت و حاشیه‌نشینی پاشنه آشیل مدیریت شهری فردا، مجموعه مقالات مهاجرت در ایران، جلد اول، پنجمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، صص ۳۰۲-۲۸۴.
- وطن‌خواه، محمد (۱۳۹۵) بررسی نقش مهاجرت‌های روستایی در پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, Handbook of Theory and Research for Sociology of Education. N. Y. Greenwood Press.
- Chen.Zhao, Liu. Xiaofeng, Ming Lu (2013).Beyond Lewis: rural-to-urban migration with endogenous policy change, China Agricultural Economic Review, Volume: 5 Issue: 2, 2013
- Chakraborty, Arnab. & Wilson, Bev. & Sarraf, Saket. & Jana, Arnab. (2015) Open data for informal settlements: Toward a user' s guide for urban managers and planners, Journal of Urban Management, Vol.4, No.2, pp.74-91.
- Coleman, J. S. (1990). Equality and Achievement in Education. San Francisco: West View Press.
- Forbes, E. (2019). Migration, Informal Settlement, and Government Response: The Cases of Four Townships in Yangon, Myanmar. Moussons. Recherche en sciences humaines sur l'Asie du Sud-Est, (33), 95-117.
- Kellett, P. (2011). Contemporary vernaculars: Informal housing processes and vernacular theory. ISVS e-Journal, 2 (1) , 1-11.
- Khalifa, M. (2015) Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: From negligence to participatory development, Ain Shams Engineering Journal, Vol.6, No.4, pp.1115 –1159.
- Kiddle, Luke. (2011) Informal Settlers, Perceived security of tenure and housing consolidation: Case studies from urban Fiji, A thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor

Naceur, Farida. (2013) Impact of urban upgrading on perceptions of safety in informal settlements: Case study of Bouakal, Batna, *Frontiers of Architectural*

Nassar, D. M., & Elsayed, H. G. (2017). From informal settlements to sustainable communities. *Alexandria Engineering Journal*, 15, 993-999.

of Philosophy in Geography.

Pino A. & Hormazabal N. (2016) , Informal settlements: Reinterpreting rural imaginary in urban areas: The case of Valparaiso's ravines, *Habitat International*, 53 , 534e545 .

Putnam, R. (1995). Bowling alone: Americas declining social capital. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.

Research, Vol.2, No.4, pp.400-408.

UN-Habitat (2013). The State of the World Cities Report 2012/13.

UN-Habitat (2014). Street as tools for urban transformation in slums: A street- led approach to city-wide slum upgrading. Nairobi, Kenya: United Nation human settlement program.

بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (مطالعه

موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران)^۱

سید مجید نادری^{۱*}، مجید حسن پور^۲

^۱. دانشیار، گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران

^۲. کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۱

چکیده

زمینه و هدف: بهسازی بافت های فرسوده شهری امروزه از جمله راهکارهایی هست که در راستای بهبود وضعیت زندگی و به ویژه مبحث ایمنی در این بافت ها مطرح شده است. براین اساس در پژوهش حاضر در پی بررسی بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (نمونه موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران) می باشیم.

روش بررسی: روش تحقیق حاضر توصیفی و تحلیلی - پیمایشی می باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر ساکنان محله بریانک واقع در منطقه ده شهر تهران می باشند. اطلاعات مورد نیاز آن نیز از دو طریق کتابخانه ایی و میدانی با استفاده از کتابها، مقالات، پایان نامه ها، اسناد و مصاحبه و پرسشنامه و GIS جمع آوری خواهد شد. قلمرو پژوهش محله بریانک منطقه ده تهران می باشد. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد و از طریق نمونه گیری تصادفی ۳۸۴ نفر به عنوان جامعه آماری انتخاب شده و پرسش نامه بین آنان توزیع شده است. داده ها با استفاده از آزمون های آماری در نرم افزار SPSS و آزمون ضرایب، همبستگی رگرسیون و تی تک نمونه ای مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته ها و نتیجه گیری: بهسازی و نوسازی بافت فرسوده محله موجبات بهبود اسکلت بندی ساختمان ها، بهبود جنس مصالح آنها، اصلاح تعداد طبقات و در نتیجه افزایش دوام بناها و ایمنی در برابر بحران را در پی خواهد داشت. از این رو به سازی و نوسازی بافت های مسئله دار محلات به ویژه در محله ی بریانک که بافت فرسوده بسیار زیادی دارد و موجب تنزل کیفیت زندگی برای ساکنانش شده، می تواند موجبات رونق کالبدی، اقتصادی و محیطی در این محله را فراهم نموده و افزایش کیفیت زندگی و رفاه را برای ساکنان آن به ارمغان بیاورد.

کلید واژه ها: بهسازی، بافت فرسوده، ایمنی محیطی، فضای عمومی، منطقه ده تهران، محله بریانک.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (مطالعه موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران) نویسنده دوم به راهنمایی نویسنده اول دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب ایران است.

* نویسنده مسئول: Majidhassanp7@gmail.com

ارجاع به این مقاله: نادری، سید مجید، حسن پور، مجید. (۱۴۰۱). بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (نمونه موردی: محله بریانک منطقه ۱۰ تهران)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۳۳-۲۴.

مقدمه و بیان مسأله

امروزه عواملی چون افزایش جمعیت شهرنشین، آلودگی هوا و... باعث فرسوده شدن بافت قدیمی و تاریخی و در واقع هسته‌های شهری شده است. وجود چنین بافت‌های فرسوده‌ای در محلات شهری باعث ایجاد مشکلاتی از قبیل عدم وجود امنیت، آلودگی، عرض کم معابر، مهاجرت افراد بومی و اصیل محله، ایجاد منظر زشت شهری و ... شده و به عبارتی باعث افول حیات و سرزندگی در این محلات خواهد شد و همچنین موجب آسیب‌های کالبدی، ساختاری و فعالیتی شده و نیز عدم توجه بستر محیطی و گاه تاریخی و ارزشهای آن و از بین رفتن حس تعلق، زمینه لازم برای آسیب‌های اجتماعی را فراهم می‌آورد. موضوع احیای بافت‌های مرکزی شهرها و توسعه پایدار آن به صورت یک مسأله‌ای مهم در برنامه‌ریزی‌های شهری در آمده است زیرا بافت‌های قدیمی به دلیل قدمت و فرسودگی و تخریب ناشی از آن و کمبود و حتین بود تاسیسات و تجهیزات شهری دچار نارسایی‌هایی در پاسخگویی به نیازهای امروز زندگی شده‌اند (منصوری و همکاران، ۱۴۰۱).

در این خصوص راهبردهای مختلفی مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری قرار می‌گیرد که از این میان، راهبرد توسعه درون زای شهری، یعنی توجه به بهسازی بافت و نوسازی مسکن در بافتهای درونی و فرسوده شهرها، راهبرد و روشی است که می‌تواند مسائل و معضلات فضایی - کالبدی شهرها را بطور همزمان حل نماید. یکی از این مداخلات بهسازی و نوسازی بافت فرسوده می‌باشد. از سوی دیگر همانگونه که مطرح شد در تمامی بافتهای شهری یکی از راه‌های حفظ ایمنی و آرامش، گسترش امنیت کالبدی آن می‌باشد.

امنیت از اساسی‌ترین ملزومات جامعه بشری است که نقش بسزایی در پیشرفت و بهروزی جوامع انسانی داشته و تاثیر زیادی برسرزندگی و پایداری آن ایفا می‌کند و به عنوان یکی از نیازهای اساسی شهروندان در ساختارهای شهری به شمار رفته، از اهمیت ویژه‌ای به واسطه دربرگیری احساس آرامش و آسایش محیطی برای شهروندان برخوردار است. وجود محیطی امن برای زندگی در کنار سایر نیازهای اساسی فیزیولوژیکی انسان مانند غذا، سرپناه و بهداشت از ضروریات زندگی انسان است. تأمین نشدن نیاز به امنیت انسان در فضاهای جمعی، نه تنها او را از رسیدن به نیازهای رده بالاتر همچون خودشکوفایی، زیباشناختی، دانستن و فهمیدن باز می‌دارد، بلکه کاهش تعاملات اجتماعی و در نهایت خالی ماندن فضاهای عمومی را در پی دارد. از این رو در فرایند برنامه‌ریزی شهری، کاهش جرم و جنایت در محیط‌های شهری به ویژه در بافت‌های فرسوده از مهم‌ترین اهداف است. از این رو و با توجه به اینکه یکی از اهداف اساسی در معماری بناهای مسکونی یا تجاری، حفظ «ایمنی و آرامش» است که از طریق گسترش دسترسی پذیری و امنیت کالبدی حاصل می‌شود، لزوم مداخله هدفمند، حفظ هویت بافت مرکزی و فرسوده و تکامل و پویایی آن به منظور حفظ ساختار شهر، و افزایش امنیت محیطی، ضرورت بررسی موضوع را مطرح می‌سازد. منطقه ده تهران یکی از مناطقی است که با داشتن حدود ۵۱ بافت فرسوده شهری از بیشترین بافت فرسوده در سطح شهر تهران برخوردار است. براین اساس هدف از پژوهش حاضر بررسی بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد افزایش ایمنی محیطی فضاهای عمومی (نمونه موردی؛ محله بریانک منطقه ۱۰ تهران) می‌باشد.

مبانی نظری پژوهش

بافت فرسوده: بافت فرسوده تظاهر نوعی بیماری در ساختار مجموعه‌های زیستی و عموماً مناطق شهری محسوب می‌گردند و عوامل چندی در بروز و شکل‌گیری آن‌ها دخیل‌اند که باعث آسیب‌پذیری شهر از نظر کالبدی و اجتماعی می‌شوند (زیدآبادی و همکاران، ۱۳۹۷). تأثیر مخرب هر یک از عوامل فوق سبب کاهش ارزش‌های کمی و کیفی محیط زیست، در محدوده‌هایی از شهر می‌شود و با نزول ارزشهای سکونت - عملکردی در این قبیل محدوده‌ها امر نوسازی، بازسازی و بهسازی در آن‌ها متوقف می‌گردد و میل به عدم تغییر و تحول در آن‌ها فزونی می‌یابد و حالت فرسودگی و ناکارآمدی در آنها مستولی می‌شود و بدین ترتیب بافت فرسوده‌ی شهری به عنوان بازتابی از تأثیر عوامل مخرب شکل می‌گیرد و به صورت

فضایی که به تدریج متعلق به همه کس و غیرقابل سکونت برای هر کس باشد به حیات خود ادامه می دهد. بنا به تعریف یافت فرسوده و ناکارآمد به بافتی اطلاق می گردد که در آن کاهش ارزشهای کمی و کیفی محیط زیست انسانی بروز کرده باشد درحالی که در یک بافت قدیم ولی کارآمد، به دلیل ساختار آن، نه تنها هیچ یک از عوامل مخرب در آن نقشی ندارد، بلکه هماهنگی و هارمونی بین عناصر متشکله بافت، ارزش تاریخی را نیز به آن می بخشند. ازاین رو قدمت بافت نمی تواند ملاک فرسودگی و ناکارآمدی آن قلمداد گردد و چه بسیارند بافتهایی که دربدو شروع شکل گیری در زمره بافتهای ناکارآمد شهری محسوب می گردند و ازاین رو می توان فرسودگی و ناکارآمدی را در آن ها معادل یکدیگر در نظر گرفت.

بهبودی! بهسازی عبارت است از اصلاح وضع محلات و ساختمانهای واقع در محله ها، بر اساس یک طرح جامع هماهنگ کننده به نحوی که حالت فرسودگی و رکورد و رخوت از آنها از بین برود (زنگی آبادی ۱۳۷۰: ۲۱۷) بهسازی شامل سلسله اقداماتی است که به منظور بهبود کالبد، در کوتاه مدت صورت می گیرد. در واقع بهسازی زمانی صورت می گیرد که فرسودگی نسبی فضا از لحاظ عملکردی حادث شده باشد. همچنین بهسازی عبارت است از باز زنده سازی بافت در حال فرسوده شدن که عمدتاً نیاز به اصلاح شبکه معابر، تامین خدمات روبنایی و ساماندهی فضایی دارد. اینکار با سرمایه گذاری محدود در استقرار بنیادهای اقتصادی، اشتغال واعمال ضوابط و مقررات میسر است. در این صورت بهسازی عبارت از وضع مقررات برای مهار مصرف زمین و ابنیه در جهت حفظ کارکردهای اصلی محیط یا رواج مصرف جدیدی از زمین به منظور استفاده از کارکردهای نوین ضمن پیش بینی تسهیلات و خدمات لازم (ششکل و همکاران، ۱۳۹۸).

ایمنی: ایمنی (به عنوان واژه ای چند نظامی) را مصونیت در برابر حوادث و سوانح (طبیعی و انسان ساخت) معنا کرده اند و از این دیدگاه معتقدند؛ از آنجایی که ایمنی به گونه ای صددرصد دست یافتنی نیست، بدین منظور از واژگانی مانند «ارتقای ایمنی» و «سطح پیشرفت ایمنی» استفاده می کنند (معصوم و علی آبادی، ۱۳۸۰، ۶).

فاطمی عقدا «ایمنی شهری را زنجیره ای از کارها و راهکارهایی می داند که ساختارهای مختلف فیزیکی، غیرفیزیکی و فردی را در مقابل حوادث توانمند کرده و مقاومت آنها را در برابر رخ دادن حوادث مختلف افزایش می دهد. از این دیدگاه، ایمنی ابعاد و سطوح دوگانه ای دارد:

ایمنی فیزیکی: ایمنی سازه، بناها و جریان های حیاتی در سطح کلان و ایمنی ساختارهای درونی در سطح خرد. ایمنی غیرفیزیکی: شامل آمادگی ذهنی، فکری، فردی و اجتماعی (مهدوی و همکاران، ۱۴۰۰).

مفهوم شهر ایمن: در راهکارهای برنامه سوم توسعه اقتصادی اجتماعی کشور، بخش عمران، در بند (۸) الزامات ایمن سازی شهری چنین ارائه شده اند: «اصلاح ضوابط و مقررات ساخت و ساز و تقویت نظارت فنی بر مقاوم سازی ساختمان و تأسیسات شهری در مقابله با زلزله، ریزش و جنبش های خاک، آتش سوزی و استفاده از ساختمانهای عمومی به عنوان پناهگاه عمومی».

ضوابط ملی آمایش سرزمین (مصوب ۱۳۸۳)، بند (۱۵) به موضوع ایمنی در سرزمین این گونه پرداخته است: «رعایت اصول ایمنی و الگوی پدافند غیرعامل از قبیل استفاده از شرایط جغرافیایی و عوارض طبیعی، پراکندگی مناسب در پهنه ی سرزمین، انتخاب عرصه های امن به لحاظ سوانح طبیعی و انتخاب مقیاس بهینه در استقرار جمعیت و فعالیت در راستای کاهش آسیب پذیری در برابر تهدیدها و بهره مندی از پوشش دفاعی».

یوان^۲ شهر ایمن را شهری جذاب توصیف می کند و بر این باور است یک شهر سرزنده و ایمن، باید فضایی خالی از هرگونه عامل ناپسند محیطی، انباشتگی جمعیتی، آلودگی صوتی و ذهنی و زیباشناختی را برای زندگی شهروندان ارائه کند و به آسایش نسبی شهروندان و تقویت مشارکت اجتماعی شهروندان توجه کند، چراکه شهر ایمن، بر زندگی روزانه ی مردم

^۱Rehabilitation

^۲Yuen

و کیفیت آن تأثیر می‌گذارد و خود از موارد الزامی برای سرزندگی شهری و پایداری اجتماعی و فرهنگی شهر است. (هائو و همکاران، ۲۰۱۱، ۲۱). هدف نهایی از فرایند ایمن سازی بافت های فرسوده، عدالت فضایی و اصول کلی حاکم بر آن است که عبارت اند از:

سازگاری زمانی، مداخله ی کالبدی و عملکردی، مداخله با کمترین اثربخشی بر بافت تاریخی و به کارگیری نوعی الگوی مهندسی و برنامه ریزی اجتماعی بر مبنای رویکرد توانمندسازی و مصون سازی شهر از مخاطرات شهری (تیبالدز)^۱ (۱۳۹۶، ۲۳۵) ابزار اصلی این رویکرد مداخله در بافتهای شهری، بازآفرینی و بازسازی در بعد کالبدی (مرمت و مدیریت مخاطرات) و بعد اجتماعی (توانمندسازی اجتماعی) شهر است (Hao et al, 2011).

ایمنی تنها به عنوان یک معیار بهینه در تعیین مکان های مناسب و کاربری های شهری و در کنار معیارهای دیگری چون سازگاری، آسایش، کارایی و مطلوبیت به کار رفته است از نظر برنامه ریزی شهری ایمنی، شهری می تواند شامل کلیه تمهیدات و اقداماتی است که در قالب برنامه های کوتاه مدت، کوتاه مدت و بلندمدت باعث حفظ جان، مال ساکنان شهرها می شود (زنکی آبادی و همکاران، ۱۳۹۰، ۶۳).

پیشینه پژوهش

- مهدوی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان ارزیابی ایمنی بافت های تاریخی در انطباق با مبحث بیست و یکم مقررات ملی ساختمان (پدافند غیرعامل) (نمونه موردی: محله تاریخی بازارچه حسن آباد اصفهان) عنوان نمودند این محله تاریخی با اصول مطرح شده در این مبحث، مقایسه گردید و میزان ایمنی بافت مذکور سنجیده شد و در آن مشخص شد که محدوده تا حدود قابل قبولی دارای ایمنی است و در ادامه پیشنهادهایی برای موارد موردنیاز جهت اصلاح مبحث بیست و یکم، جهت به کارگیری در بافت های واجد ارزش تاریخی ارائه شده است.

- محمدی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان تحلیل مولفه های موثر بر ایمنی کالبدی در الگوهای پدافند غیر عامل (مورد مطالعه: بافت آسیب پذیر شهر کاشان) عنوان نمودند ارزیابی و تحلیل مولفه های موثر بر ایمنی کالبدی مناطق مختلف شهری در برابر بحران های طبیعی بالقوه، یکی از راهکارهای مهمی است که می تواند در مدیریت آسیب پذیری و تأمین امنیت بهینه شهرها موثر باشد. نتایج حاکی از آن است که مشخصات فیزیکی ابنیه به عنوان یکی از معیارهای ایمنی کالبدی در کنار دسترسی فیزیکی و الگوی مجاورت دارای بیشترین تأثیر در برابر بحران های طبیعی است و بالاترین نقش را با وزن نسبی (۰،۴۶) در ایمنی کالبدی محلات بافت تاریخی دارا می باشد و معیار الگوهای مجاورت کاربری زمین نیز با وزن (۰،۲۳) کم ترین میزان تأثیر را در بین معیارها دارد.

- حسین زاده و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان برنامه ریزی مشارکتی: یک استراتژی برای سازماندهی و بهسازی بافت های فرسوده شهری عنوان نمودند پدیده بافت های فرسوده و ناپایدار، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، پدیده ای رایج می باشد و انعکاس کمبودها و ناکامیهای آنها مانند کمبود خدمات شهری و سرمایه، شبکه ها و مسیرهای نامناسب و مشکلات محیطی آنها همواره مشکل ساز بوده است. از این رو دولت و سازمان های خصوصی در کشورهای مختلف تلاش کرده اند بخش های قدیمی و فرسوده ای را که در آن قرار دارند، برتری و بازسازی کنند. نتایج نشان می دهد که برنامه های بازسازی بافت های فرسوده شهری و بخش های مرتبط با آن یکی از سیاستهای گسترش شهرها بوده و ظرفیتهای زیادی در ساخت خانه ها و افزایش امکانات دسترسی شهری وجود دارد. اما تحقق این برنامه ها با توجه به سرمایه گذاری سنگین آن الزامات گسترده ایی را با مشارکت بخش عمومی و مردم می طلبد.

^۱Tibalds

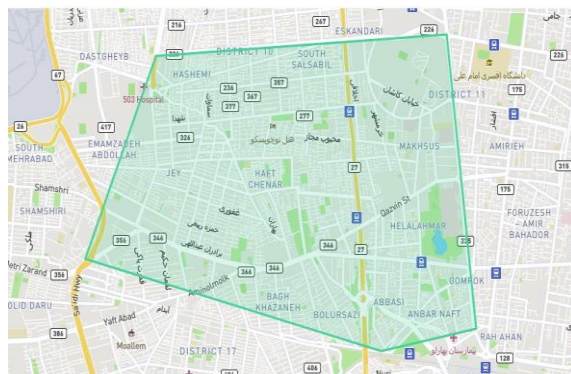
^۲Empowerment/ Enabling

- دویتا (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان ایمنی و امنیت: چالش‌های جدید برای بازآفرینی شهری عنوان نموده بحث در مورد امنیت و ایمنی در بافت‌های شهری به تدریج در برنامه ریزی در سطح اروپا مرتبط تر و فراگیرتر شده است و یکی از گره‌های مرکزی سیاست‌ها و استراتژی‌های چند سطحی را تشکیل می‌دهد. اخیراً، رویکردهای سنتی فرماندهی و کنترل اغلب با استراتژی‌های پیشگیری و مشارکت عمومی ادغام شده‌اند که نشان می‌دهد نقش بازآفرینی شهری در سیاست‌های امنیتی شهری تأمل می‌شود. این مقاله یک مطالعه انتقادی از تأثیرات یک رویکرد از جمله موضوع امنیت واقعی یا درک شده در یک فرآیند گسترده‌تر پیشگیری، بازسازی و توسعه دارد. از طریق تفسیر مجدد و به‌روزرسانی مطالعه موردی توسعه‌یافته توسط واحد CNR در ناپل (IT) که در آن موضوع امنیت هم از نظر اضطراری و هم از نظر نوآوری محوری است، هدف ما درک روابط مؤثر بین رویکردهای امنیتی و ابزارهای برنامه‌ریزی است.

- ین هائو چو و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان بازآفرینی شهری مبتنی بر فرهنگ: ارزیابی استراتژی‌های مدیریت و عملکرد شهری ایستگاه‌های بازسازی در شهر تایپه عنوان نموده بازآفرینی شهری یک مفهوم چند وجهی است. بازسازی شهری علاوه بر نوسازی محیط‌های شهری، فضاها و ساختمانها، اقتصاد، جامعه، علوم انسانی و اکوسیستم‌های طبیعی را در نظر می‌گیرد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه ۱۰ در بخش مرکز و غربی کلان‌شهر تهران قرار دارد و با مناطق ۱۷ هم‌مرز می‌باشد. منطقه ده، یکی از مناطق قدیمی شهر تهران است که حدود یک قرن پیش شکل گرفته و «تراکم بالای جمعیت»، از ویژگی‌های بارز این منطقه به حساب می‌آید. بارگاه مقدس امامزاده معصوم (ع) و موزه آثار هفت چنار، از مهم‌ترین اماکن تاریخی این منطقه می‌باشد. در حال حاضر منطقه ۱۰ دارای ۳ ناحیه و ۱۰ محله می‌باشد که از جمله قدیمی‌ترین محلات می‌توان به محلات بریانک، هفت چنار و سلسبیل اشاره کرد. منطقه ده سکونتگاه طبقه متوسط و پایین جامعه شهری تهران بوده و منطقه‌ای کارمند نشین و هزینه خانوارهای آن ۵۷ درصد میانگین هزینه خانوار کلان‌شهر تهران است. سهم شاغلان بخش خصوصی در این منطقه بیش از متوسط شهر است و این امر یکی از عوامل کاهش میانگین درآمد خانوارهای منطقه محسوب می‌گردد. شاخص‌های فرهنگی منطقه، نظیر میزان باسوادی و جمعیت دارای تحصیلات عالی، پایین‌تر از حد متوسط کلان‌شهر تهران است. کلیه شاخص‌های مسکن در سطح منطقه ده حاکی از فسادگی شدید جمعیت در این منطقه است. مقایسه این شاخص‌ها با متوسط وضعیت در سطح کلان‌شهر تهران حاکی از فرسودگی بافت مسکونی و نازل بودن کیفیت سکونت در منطقه است.



شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه (شهرداری منطقه، ۱۴۰۱)



شکل ۲- تصاویری از محله بریانک (شهرداری منطقه (۱۴۰۱)

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق حاضر توصیفی و تحلیلی - پیمایشی می باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر ساکنان محله بریانک واقع در منطقه ده شهر تهران می باشند. اطلاعات مورد نیاز آن نیز از دو طریق کتابخانه ایی و میدانی با استفاده از کتابها، مقالات، پایان نامه ها، اسناد و مصاحبه و پرسشنامه و GIS جمع آوری خواهد شد. قلمرو این پژوهش منطقه ده تهران به ویژه محله بریانک می باشد. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد و از طریق نمونه‌گیری تصادفی ۳۸۴ نفر به‌عنوان جامعه آماری انتخاب‌شده و پرسش‌نامه بین آنان توزیع شده است. داده‌ها با استفاده از آزمون‌های آماری در نرم‌افزار spss و آزمون ضرایب، همبستگی رگرسیون و تی تک نمونه ای مورد تحلیل قرار گرفتند.

تحلیل یافته‌ها

بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش

آزمون آماری کولموگروف اسمیرنوف به شکل زیر مطرح می شود:

H0 : داده ها نرمال هستند (داده ها از جامعه نرمال برخوردار هستند).

H1 : داده ها نرمال نیستند (داده ها از جامعه نرمال برخوردار نیستند).

اگر مقدار سطح معناداری کوچک باشد (کمتر از ۰.۰۵٪)، فرض صفر یعنی نرمال بودن داده ها رد می شود و در غیر این صورت فرض صفر رد نمی شود.

جدول ۱- آزمون آماری کولموگروف اسمیرنوف

		افزایش ایمنی محیطی	افزایش کیفیت زندگی
بهسازی بافت های فرسوده			
تعداد	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
متغیرهای نرمال	میانگین	۳.۶۵۳۲	۳.۵۷۱۲
	میانگین استاندارد	۰.۶۸۳۳۵	۰.۴۷۳۲۴
بیشترین تفاوت ها	مطلق	۰.۰۹۵	۰.۱۳۴
	مثبت	۰.۰۹۱	۰.۱۳۴
	منفی	-۰.۰۹۵	-۰.۱۰۲
وضعیت آماره		۰.۰۹۵	۰.۱۳۴
سطح معنی داری		۰.۰۶۹ ^c	۰.۰۶۶ ^c
		۰.۰۸۸	۰.۰۵۱ ^c

جدول ۲- آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

متغیر	سطح معنی داری	توزیع داده ها
بهسازی بافت فرسوده	۰,۰۵۱	نرمال
افزایش ایمنی محیطی	۰,۰۶۹	نرمال
افزایش کیفیت زندگی	۰,۰۶۶	نرمال

با توجه به جدول فوق همه ضرایب دارای معناداری بیشتر از ۰,۰۵ می باشد. بنابراین فرض صفرآماری که توزیع نرمال متغیر مورد نظر می باشد رد می شود و هر سه متغیر پژوهش دارای توزیع نرمال می باشند.

جدول ۳- آزمون تی تک نمونه ای

ایمنی محیطی	میانگین مفروض = ۳					
	تفاوت فاصله اطمینان ۹۵٪			میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی
	پایین ترین		بالا ترین			
	.5846		.7218	.65321	.000	383
	18.732					Amare T

مقدار آزمون تی تک نمونه ای برابر با ۱۸/۷۳۲ بدست آمده که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر ۰/۱، تفاوت معنی داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد. ضمن آنکه بر اساس نتایج این جدول مقدار میانگین واقعی برابر با ۳/۶۵۳ می باشد که از میانگین مفروض (۳) بزرگتر است لذا فرض صفر این فرضیه رد و فرض یک این فرضیه تایید می گردد، بنابراین: بافت فرسوده محله بریانک از نظر ایمنی محیطی در وضعیت مطلوبی به سر نمی برد. همچنین مقایسه شاخص های محله با متوسط وضعیت در سطح شهر تهران حاکی از فرسودگی بافت مسکونی و نازل بودن کیفیت سکونت در این محله است. نشست خاک در محله بسیار زیاده بوده و فرسوده بودن بافت های مسکونی مسئله ایی است که در بافت کالبدی این محله بیش از هر چیز دیگری به چشم می آید و ضرورت اصلاح معابر شهری و کوچه های باریک این محله، همچنین ساخت و سازهای صورت گرفته در کوچه های ۶ متری و احداث ساختمان های ۴ طبقه بدون توجه به وضعیت نامطلوب خاک و احتمال ریزش آن، به یکی از مهم ترین مواردی تبدیل شده که اعتراض اهالی ساکن در آن را در پی داشته است. از این رو نتایج نشان از این مسئله دارد که بافت فرسوده محله بریانک از نظر ایمنی محیطی در وضعیت مطلوبی به سر نمی برد.

جدول ۴- نتایج حاصل از آزمون همبستگی شاخص ایمنی محیطی

وضعیت مطلوب	وضعیت مطلوب	ایمنی محیطی
وضعیت مطلوب	همبستگی پیرسون	.629**
	سطح معنی داری	.000
	تعداد	384
ایمنی محیطی	همبستگی پیرسون	.629**
	سطح معنی داری	.000
	تعداد	384

نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرها حاکی از آن است که در بین ۳۸۴ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی برابر با ۰,۶۲۹ با سطح معنی داری ۹۹٪ می باشد. از آن جا که سطح معنی داری بدست آمده (Sig)، کمتر از ۰/۱، است مدارک کافی برای رد فرض صفر آماری خود داریم در نتیجه فرضیه صفر آماری رد و فرضیه اصلی تایید می گردد، بنابراین: بین متغیرهای پژوهش (بهسازی بافت های فرسوده و افزایش ایمنی محیطی محله)، رابطه همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول ۵- آزمون رگرسیون متغیرهای بهسازی بافت های فرسوده و افزایش ایمنی محیطی

ضرایب آماری	ضریب تعیین	ضریب رگرسیونی	سطح معنی داری
افزایش ایمنی محیطی محله			

بهبودی بافت فرسوده ۰,۵۶۲ ۰,۶۲۹ ۰,۰۰۰

مطابق جدول بالا: ضریب تعیین نیز برابر با ۰,۵۶۲ می باشد یعنی میزان تغییر پذیری در متغیر وابسته که میتوان بوسیله رگرسیون آن را توضیح داد برابر با ۰,۵۶۲ واحد می باشد. همچنین ضریب استاندارد شده بتا برابر با ۰,۶۲۹ می باشد یعنی بازاری یک واحد تغییر در متغیر مستقل (بهبودی بافت های فرسوده)، تغییرات متغیر وابسته (افزایش ایمنی محیطی محله) برابر با ۰,۵۶۲ واحد می باشد که با توجه به کوچکتر بودن سطح معنی داری (Sig) از ۰,۰۱ این تاثیر گذاری معنی دار است، بنابراین بهبودی بافت های فرسوده بر افزایش ایمنی محیطی محله تاثیر مثبت و معنی داری دارد. همچنین بهبودی و نوسازی بافت فرسوده در ابعاد مختلف فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و فرهنگی و نهادهای دولتی موجبات احیا و ارتقا ایمنی، امنیت و کارآیی محیطی، توزیع متجانس و متعادل خدمات و رشد هماهنگ مناطق مسکونی، تأسیسات و تجهیزات شهری در این بافت ها را در پی خواهد داشت. در نتیجه بین بهبودی و نوسازی این بافت ها و ارتقاء ایمنی محیطی در آنها، ارتباط متقابلی وجود دارد.

جدول ۶- آزمون آنوای متغیرهای بهبودی بافت های فرسوده و افزایش ایمنی محیطی

Sig.	F	میانگین مربعات	df	مجموع مربعات	مدل
.000 ^b	2391.242	154.212	1	154.212	رگرسیون
		.064	382	24.635	Residual
			383	178.847	مجموع

مطابق جدول آنوا (تحلیل واریانس) که بوسیله آن معنی داری کل مدل رگرسیون سنجیده می گردد با توجه به اینکه سطح معنی داری بدست آمده کمتر از ۰,۰۵ (برابر با صفر) برآورد گردیده است می توان نتیجه گرفت که فرض صفر آماری رد و فرضیه اصلی تحقیق یعنی فرض خطی بودن رابطه بین متغیرهای بهبودی و نوسازی این بافت ها و ارتقاء ایمنی محیطی تایید می گردد. با توجه به اینکه معنی داری مقدار $f -$ در سطح خطای کوچک تر از ۰,۰۵ است مدل رگرسیون تحقیق مدل مناسبی است و متغیر مستقل قادر است به خوبی تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهند.

جدول ۷- آزمون همبستگی متغیرهای تحقیق

ارتقا ایمنی	بهبودی و نوسازی	آزمون	متغیر
.479**	1	همبستگی پیرسون	بهبودی و نوسازی
.000		سطح معنی داری	
384	384	تعداد	
1	.479**	همبستگی پیرسون	ارتقا ایمنی
.000		سطح معنی داری	
384	384	تعداد	

نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرها حاکی از آن است که در بین ۳۸۴ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی برابر با ۰,۴۷۹ با سطح معنی داری ۰,۹۹ می باشد، از آنجا که سطح معنی داری بدست آمده (Sig)، کمتر از ۰,۰۱ است مدارک کافی برای رد فرض صفر آماری خود داریم در نتیجه فرضیه صفر آماری رد و فرضیه اصلی تایید می گردد، بنابراین: بین متغیرهای پژوهش (بهبودی بافت فرسوده با رویکرد ایمنی محیطی و افزایش کیفیت زندگی شهری)، رابطه همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول ۸- آزمون رگرسیون بهبودی بافت فرسوده با رویکرد ایمنی محیطی و افزایش کیفیت زندگی شهری

ضرایب آماری	ضریب تعیین	ضریب رگرسیونی	سطح معنی داری
بهبودی بافت فرسوده با رویکرد ایمنی محیطی	۰,۲۳۰	۰,۴۷۹	۰,۰۰۰

جدول ۹- آزمون آنوای بهسازی یافت فرسوده با رویکرد ایمنی محیطی و افزایش کیفیت زندگی شهری

	Sig.	F	میانگین مربعات	df	مجموع مربعات	مدل
	.000 ^b	113.979	19.712	1	19.712	رگرسیون
1			.173	382	66.065	Residual
				383	85.777	مجموع

مطابق جدول آنوا (تحلیل واریانس) که بوسیله آن معنی داری کل مدل رگرسیون سنجیده می گردد با توجه به اینکه سطح معنی داری بدست آمده کمتر از 0.05 (برابر با صفر) برآورد گردیده است می توان نتیجه گرفت که فرض صفر آماری رد و فرضیه اصلی تحقیق یعنی فرض خطی بودن رابطه بین متغیرهای بهسازی یافت فرسوده با رویکرد ایمنی محیطی و افزایش کیفیت زندگی شهری تایید می گردد. با توجه به اینکه معنی داری مقدار $f -$ در سطح خطای کوچک تر از 0.05 است مدل رگرسیون تحقیق مدل مناسبی است و متغیر مستقل قادر است به خوبی تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهند.

نتیجه گیری و پیشنهادها

وسعت و افزایش شهرنشینی در دهه های اخیر برنامه ریزان را بر آن داشته که به مسائل اقتصادی، فرهنگی و به خصوص نظام اجتماعی توجه ویژه ای داشته باشند و درصدد ایجاد و طراحی محیطی مناسب و دلپذیر برای شهروندان برآیند. چنین محیطی با گوناگونی بسیار، نوعی آزادی انتخاب به شهروندان می دهد و در واقع زمینه خلاقیت را فراهم می کند. فضای یک شهر حداکثر ارتباط را با مردم و زیستگاه پیرامون شان برقرار می سازد و خود نیز به صورت یک فضای رابط در تعاملات اجتماعی میان شهروندان عمل می کند و تنها راه برقراری درست ارتباط میان شهر و شهروندان و ارتباط میان شهروندان با یکدیگر به واسطه محیط شهری، ارائه امکانات مناسب شهری است.

ایمنی محیطی مسئله است که با بهسازی و نوسازی یافت فرسوده محله از نظر بهبود وضعیت کالبدی فراهم شده و به طبع آن بهبود وضعیت محله را در سایر جنبه ها نیز به همراه خواهد داشت. بافت شهری زمانی ناایمن می شود که از خدمات رسانی متناسب و با شرایط زمانی ناتوان باشد. نبود خدمات و نبود برنامه توسعه و نظارت فنی بر شکل گیری آن موجبات فقدان ایمنی و در نتیجه نابسامانی کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و تأسیساتی را در بافت فراهم میکند. بهسازی و نوسازی یافت فرسوده محله موجبات بهبود اسکلت بندی ساختمان ها، بهبود جنس مصالح آنها، اصلاح تعداد طبقات و در نتیجه افزایش دوام بناها و ایمنی در برابر بحران را در پی خواهد داشت. از این رو بهسازی و نوسازی یافت های مسئله دار محلات به ویژه در محله ی بریانک که بافت فرسوده بسیار زیادی دارد و موجب تنزل کیفیت زندگی برای ساکنانش شده، می تواند موجبات رونق کالبدی، اقتصادی و محیطی در این محله را فراهم نموده و افزایش کیفیت زندگی و رفاه را برای ساکنان آن به ارمغان بیاورد. در راستای نتایج تحقیق پیشنهادات زیر مطرح می گردد:

- فرهنگ سازی در بین شهروندان در جهت مشارکت در نوسازی یافت های فرسوده محله
- رعایت استانداردها در بهسازی و نوسازی اینگونه بافت ها طبق ضوابط و مقررات شهرداری
- مکان یابی انواع مبلمان شهری، تأسیسات و تجهیزات شهری در نقاط مختلف با دسترسی آسان.
- به کارگیری مناسب ترین رویه ها و فناوریهای موجود برای بهسازی و نوسازی یافت های فرسوده محله جهت بهبود کیفیت محیط شهری.

- استفاده از تجربیات دیگر کشورها در جهت پیشبرد بهتر اهداف بهسازی و نوسازی
- نظارت بیشتر شهرداری و شرکتهای متولی آن به امور بهسازی و نوسازی این بافت ها

- ایجاد زیرساختها و تأسیسات مورد نیاز و متناسب با ویژگیهای محیطی و نیازهای ساکنین این محله در امر بهسازی و نوسازی

- تدوین ضوابط و مقرراتی برای نظارت بر بهبود خدمات رسانی و وضعیت دسترسی ها در این محله و بافت فرسوده آن.

منابع و مأخذ

تیبالدز، فرانسیس، ۱۳۹۶، شهرسازی شهروندگرا: ارتقاء عرصه‌های همگانی و محیط‌های شهری، انتشارات خاک، چاپ دوم، جلد اول

زنگی آبادی، علی، ۱۳۷۰، جغرافیا و برنامه ریزی شهری کرمان، انتشارات مرکز کرمان شناسی
زیدآبادی، ابراهیم و اسدی، محسن، ۱۳۹۷، بررسی چالش‌های ایمنی و شرایط بحرانی در بافت فرسوده (مطالعه موردی محله سرشور مشهد)، اولین همایش بین المللی و چهارمین همایش ملی آتش نشانی و ایمنی شهری، تهران
<https://civilica.com/doc/855720>.

محمدی ششکل، فایزه و سجاذزاده، حسین و فتحی، صادق، ۱۳۹۸، تحلیل مولفه های موثر بر ایمنی کالبدی در الگوهای پدافند غیر عامل (مورد مطالعه: بافت آسیب پذیر شهر کاشان)،
<https://civilica.com/doc/994412>، معصوم، جلال، علی آبادی، جواد (۱۳۸۰)، ضوابط و مقررات ایمنی و آتش نشانی، ضرورت‌ها و تنگناها، فرهنگ ایمنی، سال اول شماره اول، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.

منصوری، علی و سیاحی، ناصر و حردانی، حبیب و پورحسینی، مریم السادات، ۱۴۰۱، بررسی تاثیر بازسازی بافت های فرسوده در مناطق ۶ و ۷ شهر اهواز، نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران،
<https://civilica.com/doc/1510387>

مهدوی قهساره، محمدحسین و مهدیزاده سراج، فاطمه، ۱۴۰۰، ارزیابی ایمنی بافت های تاریخی در انطباق با میحث بیست و یکم مقررات ملی ساختمان (پدافند غیرعامل) (نمونه موردی: محله تاریخی بازارچه حسن آباد اصفهان)، کنفرانس ملی معماری، عمران، شهرسازی و افق های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، تبریز.

Gabriella Esposito De Vita, (2021), Safety and security: renewed challenges for urban regeneration. August 2021, In book: Spazi urbani sicuri: Strategie e azioni per un approccio integrato alla qualità, insediativa (pp.463) Publisher: FedOA - Federico II University Press, Project: Place-based Regeneration Strategies and Participatory Processes

Hao, pu & Sliuzas, Richard & Geertman, Stan. (2011), "The development and redevelopment of urban villages in shenzhen", Habitat International, volume 35. pp214-224.

Hosseinzadeh, Nemat, lotfi talab, Hassan, Ghasemzadeh, Seyed Morteza, Shirazi, Gholam Hassan (2014), Participatory planning: A strategy for organizing and reinventing urban worn, European Online Journal of Natural and Social Sciences 2014, Vol.3, No.3 Special Issue on Environmental, Agricultural, and Energy Science ISSN 1805-3602

Yin-Hao Chiu; Mei-Shin Lee, Jung-Wei Wang (5191). Culture-led urban regeneration strategy: An evaluation of the management strategies and performance of urban regeneration stations in Taipei City, Habitat International 12 (5191) 9-1.

تبیین کارایی و نقش عملکرد مدیریت شهری بر مؤلفه های امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم در شهرها

داود حبیبی^{*۱}

۱. دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۳

چکیده

زمینه و هدف: انسان همواره به دنبال تأمین امنیت به عنوان یکی از نیازهای اساسی خود است و احساس امنیت به عنوان یکی از شاخص‌های مهم کیفیت زندگی شهری، همواره مورد توجه برنامه ریزان و مدیران شهری بوده است، همچنین احساس امنیت اجتماعی در فضاهای شهری یکی از مهمترین شاخص‌های کیفیت زندگی مطلوب برای شهروندان محسوب می گردد. با افزایش ضرورت ایجاد امنیت در جوامع، ابزار، شیوه ها و رویکردهای ایجاد و حفظ آن دستخوش تحول شده است. از اینرو مدیریت شهری، از جنبه های مهم برنامه ریزی شهری بوده که با جوامع انسانی به ویژه جامعه شهری و ایجاد امنیت اجتماعی ارتباط مستقیم دارد؛ لذا هدف این تحقیق، مروری بر نقش و جایگاه عملکرد مدیریت شهری در ارتقاء بخشی امنیت اجتماعی شهرها می باشد.

روش بررسی: نگرش حاکم بر این تحقیق به صورت کتابخانه ای-تحلیلی است. در این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه ای اقدام به جمع آوری تعاریف و نظریات و تئوری ها شده است. در مرحله پس از تحلیل داده ها، بررسی مبانی نظری و تحقیقات صورت گرفته در این حوزه به برشمردن مولفه های امنیت اجتماعی و تاثیر عملکرد و نقش مدیریت شهری بر هریک از آنها پرداخته شده است.

یافته ها و نتیجه گیری: بررسی ها نشان می دهد که بر اساس ضریب تعیین، ۲۸ درصد از واریانس متغیر وابسته، توسط متغیر مستقل تبیین می شود. ضریب بتا (BTA) نیز نشان دهنده ارتباط مستقیم بین دو متغیر مستقل و وابسته است. در نتیجه، از طریق تحلیل رگرسیون دو متغیره می توان نتیجه گرفت که با بهبود عملکرد مدیریت شهری سطح امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم نیز افزایش می یابد.

کلید واژه ها: عملکرد، مدیریت شهری، امنیت اجتماعی، امنیت شهری.

^{*} نویسنده مسئول: Davoud.habibi@gmail.com

ارجاع به این مقاله: حبیبی، داود (۱۴۰۱). تبیین کارایی و نقش عملکرد مدیریت شهری بر مولفه های امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم در شهرها. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۴۷-۳۴.

مقدمه و بیان مسأله

در بررسی علل پیدایش شهر و این‌که چرا اجتماعات بشری در محیطی چون شهر گرد هم آمدند، نظریات مختلفی ارائه گردیده است که یکی از نظریات، مسأله امنیت و ابعاد ایمنی را در پیدایش شهر مؤثر می‌داند. حال با گذر قرن‌ها از پیدایش نخستین اجتماعات شهری، شهرها در نتیجه رشد گسترده کالبدی و جمعیتی خود درگیر مسائل جدیدی در چارچوب انواع مختلف ابعاد زندگی شهروندان هستند. در این میان امنیت شهری، به عنوان یکی از مسائل مهم در مباحث، اصطلاحات و ساماندهی شهری به حساب می‌آید (آذر و محمدی بیرنگ، ۱۳۹۸).

نیاز به امنیت در شهرها، بازتاب‌های فضایی و کالبدی را به عنوان یک اصل مهم و حیاتی به همراه داشته است. بنابراین، برقراری امنیت در ساختار شهری و برخورداری شهروندان از احساس امنیت، اهمیت فزاینده‌ای دارد. نظم و امنیت از نیازهای اولیه و حیاتی مهم شهروندان در شهر است، در واقع اساس زندگی شهری بر این دو محور قرار دارد. برخی از فضاهای شهری هستند که زمینه را برای برهم خوردن نظم و امنیت فراهم می‌کنند. فضا و جرم رابطه‌ای نزدیک با هم دارند. بنابراین شناخت این فضاها و تأثیر آن در کاهش امنیت و برهم خوردن نظم شهری از نکات بسیار مهمی است که طراحان و برنامه‌ریزان شهری در مدیریت شهرها باید به آن‌ها توجه ویژه‌ای داشته‌اند (بلوبیم^۱ و همکاران، ۲۰۱۵). در کنار مفهوم امنیت، «احساس امنیت» مطرح می‌شود. احساس امنیت را واکنش عاطفی به جرایم خشونت بار اجتماعی و آسیب‌های فیزیکی در نظر می‌گیرند و یا طیفی از واکنش‌های عاطفی و عملی به جرم و بی‌نظمی که افراد یا اجتماع با آن مواجه‌اند (گرت، ۲۰۱۵).

در عصر حاضر، محیط‌های نامطلوب شهری مشکلات بسیاری را برای شهروندان ایجاد کرده و در رشد آسیب‌های اجتماعی مؤثر هستند. با گسترش این آسیب‌ها، امنیت، رنگ می‌بازد و بر میزان جرم افزوده می‌شود؛ مردم در کنش‌های اجتماعی محتاطانه عمل می‌کنند و با هر اتفاقی، ترس و دلهره آن‌ها دو چندان می‌شود و در نتیجه احساس ناامنی می‌کنند (دای^۲ و همکاران، ۲۰۱۳). موضوع ناامنی در شهرهای بزرگ ناشی از آسیب‌های اجتماعی درون خود جامعه شهری است. از آن‌جا که محله‌های شهری بخش تفکیک‌ناپذیر حیات کلی شهری محسوب می‌گردد، ضروری است تا موضوع امنیت در شهرها با نگاه جزئی مورد توجه قرار گیرد (ادیبی و عظیمی، ۱۳۹۱).

این نوشتار سعی بر آن دارد ضمن مروری کوتاه بر بُن‌مایه‌های حاضر (مدیریت شهری و امنیت اجتماعی)، به تبیین و شناخت عوامل مؤثر بر امنیت در فضاهای شهری و مولفه‌های امنیت اجتماعی شهرها می‌پردازیم، زیرا شناخت این عوامل گام اولیه و پایه‌ای در راستای مباحث مرتبط با امنیت شهری می‌باشد. با در اختیار گذاشتن این شناخت به مدیران شهری در جهت تقویت و بازسازی ایمنی شهرها می‌توان شهرها را از بسیاری بلایای طبیعی و انسانی که امنیت شهرها را به خطر می‌اندازد، ایمن نگه داشت.

مبانی نظری پژوهش

تقریباً از دهه ۱۹۷۰ میلادی و به دلیل رشد شتابان جمعیت شهری و افزایش بی‌رویه ناهنجاری‌های اجتماعی در شهرها، توجه ویژه‌ای به بررسی‌های مکانی جرایم شهری به وجود آمد. سپس موضوع پیشگیری از جرایم بسط داده شد و به پیشگیری از جرایم از طریق طراحی محیطی توجه ویژه شد. تا آنجا که برخی طرفداران جلوگیری جمعی از جرم، نظر جیکوبز را در نظم اجتماعی طبیعی و غیر رسمی انتخاب نموده‌اند و هیچ نیازی به نهادهای ثانویه همچون پلیس برای کاهش ترس نمی‌بینند (Renauer, 2007).

^۱ Bloboum

^۲ Day

اهمیت توجه به احساس امنیت از آن جهت است که احساس امنیت، بستر ساز توسعه جوامع انسانی است و سعادت یک اجتماع در گرو حفظ و بقای امنیت و احساس ناشی از آن است (احسانی فرد و همکاران، ۱۳۹۲).

در سال ۱۹۶۱ جین جیکوبز موضوع وحشیگری خیابانی را مورد بررسی قرار داد. او معتقد بود مشکل عدم امنیت بسیاری از نقاط شهر ها، گروه های جمعیتی بزهکار یا فقر نیست بلکه آنها به عنوان یک نقطه شهری، از نظر فیزیکی قادر به اعمال امنیت و سرزندگی ناشی از آن نیستند (جیکوبز، ۱۳۸۶).

با مطرح شدن نظریه پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، الیزابت وود و اسکلامو انجل از جمله کسانی بودند که به حمایت از آن پرداختند. انجل اعتقاد داشت که با مشخص کردن حدود مالکیت، کاهش یا افزایش دسترسی به محل و نیز بالابردن نظارت شهروندان از طریق محیط کالبدی، می توان در کاهش جرایم تأثیر مستقیم اعمال نمود (Robinson, 1996). نوع دیگری از پیشگیری از جرم را کلارک در سال ۱۹۹۲ مطرح کرد که پیشگیری وضعی از جرم نام دارد و با عقاید اسکار نیومن سازگاری زیادی دارد او معتقد بود با تقسیم بخش های بزرگ فضاهای عمومی و واگذار نمودن آنها به تک افراد و گروه های کوچک، می توان فضا را به وسیله مردم کنترل نمود (نیومن، ۱۳۸۷).

رایج ترین رویکرد مدنظر در پژوهش های معاصر در رابطه با امنیت به بررسی تأثیر شرایط محیطی بر احساس امنیت در شهرها پرداخته است و سایر جنبه ها یا از قلم افتاده یا در سطح محدود بررسی شده اند. در واقع در این پژوهش ها توجهی به موثر ترین معیار و یا مهم ترین معیارهای کالبدی و محیطی تأثیرگذار در امنیت اجتماعی مشخص و شناسایی نمی شوند و در اکثر پژوهش های صورت گرفته به یکسری از معیارهای کالبدی تأثیر گذار بر امنیت اجتماعی دست پیدا کرده اند. در هر شهری نقاطی وجود دارد که از لحاظ وقوع جرم و ناامنی ضریب بالایی را دارند. باید توجه داشت که این نقاط به یکباره و در یک زمان معین به وجود نیامده اند و ماحصل یک دوره و روند تدریجی در لی دوران تغییراتی است که در شهرها بوجود آمده اند.

در این بین پژوهشگران نقش تغییرات کالبدی و محیطی که در شهرها و محلات آنها در حلی ادوار گذشته به وجود آمده را به عنوان معیار اصلی میزان امنیت تلقی کرده اند، اما پرسش اینجاست که در ابتدا باید چگونه و به چه شکلی این نقاط را به صورت دقیق مشخص کرد. در واقع به چه روشی باید این نقاط جرم خیز و ناامن و همچنین نقاط امن شهری و محلی را در سطح شهر به صورت بسیار دقیق مشخص کرد و همچنین پرسش دوم اینجاست که این عوامل کالبدی با چه زیر معیارهایی بر سطح امنیت شهری تأثیر گذار هستند و در بین این زیر معیارها کدام یک بیشترین تأثیر گذاری را دارند. باید توجه داشت که شناسایی نقاط امن و جرم خیز و ناامن شهری دارای یک پروسه زمان بر و از همه مهم تر دقیق است. این بررسی شامل همکاری با نیروی پلیس و دریافت اطلاعات از آنها و سپس تحلیل این اطلاعات با استفاده از نرم افزار جی آی اس ماست که به ابزار تحلیل هات اسپات شهرت دارد و بی تردید یکی از دقیق ترین ابزارها برای تحلیل و آنالیز نقاط با موضوعات متفاوت شهری است. محیط کالبدی شهر و محله به عنوان زمینه اصلی وقوع جرایم می توانند نقش مهمی در پیشگیری از وقوع جرایم داشته باشند (حاتمی و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۹).

مفاهیم، دیدگاه ها و مبانی نظری امنیت و امنیت شهری

واژه "امنیت" در کاربرد عام به معنای رهایی از مخاطرات مختلف است. فرهنگ آکسفورد این واژه را با عبارت زیر تعریف کرده است: "شرایطی که در آن یک موجود در معرض خطر نبوده یا از خطر محافظت می شود" (کینگ و موری، ۱۳۸۳). به اعتقاد چپمن خصوصیات کالبدی فضا مستعد تأثیر گذاری بر رفتار هستند چرا وضع و شکل فضا می توانند در ایجاد آسایش یا ناراحتی مؤثر باشد (چپمن، ۱۳۸۶). از سویی، بی توجهی به تأثیرپذیری متقابل انسان و فضای شهری، سبب ایجاد فضاهای شهری بی هویت و فاقد تأثیر مناسب بر مخاطبان گردیده که خود سبب کاهش میزان امنیت محیطی در فضاهای

شهری شده است (Clancy, 2011). امن بودن فضای دارای دو مؤلفه است: ۱- ایمنی، ۲- امنیت. در مؤلفه ایمنی، اشاره به موارد و عوامل محیطی است که در صورت عدم تأمین شرایط مطلوب وقوع حوادث اجتناب ناپذیر است و خطرات به صورت بالقوه و بالفعل جان و مال حاضران، عابران و ناظران را تهدید خواهد نمود (حاتمی و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۹).

مؤلفه امنیت نیز اشاره به جرایم علیه اشخاص و اموال آنها دارد که در صورت عدم تأمین شرایط پیش گیری کننده، اموال و جان حاضران، عابران و ناظران را به صورت بالقوه و بالفعل تهدید خواهد نمود. یک فضای شهری امن در معنای کامل آن شامل هر دو مؤلفه فوق الذکر می شود و شرایطی که از فصل مشترک این دو به وجود آید را می توانیم به عنوان فضای شهری امن توصیف کنیم (Rotlaroch, 2010).

در واقع ترس از جرم در یک جامعه به عنوان یک عامل نفاق، مشکلی بزرگتر از خود جرم است. مردم اغلب از جاهایی که احساس در معرض خطر بودن، آسیب دیدن و به طور کلی ناامن بودن دارند، دوری می کنند و به تدریج این محیط های متروک می شوند، اگر چه در ابتدا واقعا ناامن نبوده اند، اکنون واقعا به مکان هایی برای سوء استفاده و فعالیت های مجرمانه تبدیل می شوند؛ بنابراین ایجاد محیطی که مردم را جذب و تشویق به پیاده روی (بدون ترس و حس ناامنی) بکند، در واقع شمار مردم ناظر را افزایش می دهد که این نیروی مردمی برای امنیت خود مردم، بسیار قوی عمل می کند و کیفیت زندگی در آن محیط را افزایش می دهد (Lubuva and Mtani, 2004).

بنابراین احساس امنیت در فضای شهری از یک سو با مسائل اجتماعی از جمله جرم ارتباط پیدا می کند، از سوی دیگر باید میان ترس و خطر و احساس امنیت کردن و در امان بودن تفاوت قائل شد. از نظر علمی درک اثرات جرم یعنی ترس از وقوع جرم به اندازه خود آن، یعنی خطر های آماری حاصل از وقوع جرم اهمیت دارد. واکنش نسبت به ترس از قربانی شدن، باعث می شود که بسیاری از مردم از خطرات دوری کنند یا حداقل میزان در معرض خطر قرار گرفتن شان را کاهش دهند، که این خود می تواند به عدم حضور مردم نه تنها در یک مکان خاص بلکه در بیشتر فضاهای عمومی منجر شود (Carmona, 2003).

عوامل تأثیرگذار کالبدی بر امنیت

در شرایطی که زندگی بشر هر روز بیشتر و بیشتر در مادی گرایی فرو می رود، «سکونت» نیز از مفهوم کیفی خود دور میشود. زمانی در هویت یابی و تعلقات مکانی ساکنان، مفهوم سکونت و انواع سکونتگاه های عامل قابل توجهی بود ولی کم کم اهمیت کیفی و غیر مادی خود را از دست داد. به قولی سکونت، چیزی جز داشتن سقفی بالای سر و چند متر زمینی زیر پا نیست. این تعریف نشان دهنده دور شدن از کیفیت و مطلوبیت فضاهای سکونتی و توجه صرف بر بعد مادی سکونت است (وارثی و کریمی، ۱۳۹۶).

با این همه، معمولاً در محیط های شهری، عوامل کالبدی بیشترین نقش را در افزایش و یا کاهش احساس امنیت به خود اختصاص می دهند، معمولاً مهم ترین نحوه تأثیر این عوامل، کاهش یا افزایش دید و نظارت عمومی است. به علاوه عناصر کالبدی فضای شهری می توانند از طریق ایجاد مانع در برابر منابع بالقوه خطر نیز موجب افزایش احساس امنیت گردند. خصوصیات برخی فضاهای شهری به گونه ای است که زمینه ترس بیشتری را فراهم می آورد.

براساس نظریه اسکار نیومن (۱۹۷۳)، فضاهایی که امکان دیدن و دیده شدن در آنها بیشتر باشد و در ضمن امکان کمی برای فرار فراهم آورند، پتانسیل کمتری برای فعالیت مجرمان فراهم می آورند. از این رو، برای مثال استدلال می شود که دیوارها و پرچین ها می توانند به عنوان موانع فیزیکی و محلی مناسب برای پنهان شدن مجرمان تلقی شوند و حس ناامنی را افزایش دهند. در حالی که وجود نشانه ای که حاکی از نظارت مردم بر محله باشد می تواند حس امنیت را افزایش دهد (Schweitzer, 1977 & Newman, 1996).

نظریات بسیاری بر تأثیر گذاری کالبد بر امنیت اشاره می کنند که برخی از آنها عبارتند از: چپمن: به اعتقاد چپمن خصوصیات کالبدی فضا مستعد تأثیر گذاری بر رفتار هستند چراکه وضع و شکل فضا می توانند در ایجاد آسایش یا ناراحتی مؤثر باشند (چپمن، ۱۳۸۶).

جاکوب: جاکوب به مسئله امنیت و نیز عوامل بازدارنده فضایی و کالبدی اشاره نموده است: به نظر وی نشانه یک شهر موفق آن است که فرد در خیابان ها و کوچه ها و دیگر فضاهای شهر که مملو از غریبه است احساس امنیت و اطمینان کند و نباید خود به خود احساس کند که مورد تهدید است (حاتمی و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۹).



شکل ۱. معیارهای کالبدی مؤثر بر ایجاد امنیت در فضاهای شهری از دیدگاه رویکرد CPTED (Minnery et al., 2005)

راجر ترانسیک: راجر ترانسیک در کتاب بازیابی فضاهای گمشده به مسئله فضاهای بی استفاده یا فضاهایی که استفاده کافی از آن ها به عمل نمی آید، توجه می کند. از نظر او فضاهای شهری بی استفاده فضاهایی هستند که هیچگونه اثر مثبتی در محیط اطراف و استفاده کنندگان ندارند، فضاهایی که به طور ضعیفی تعریف شده اند. مرز و محدوده قابل اندازه گیری ندارند و میان عناصر شهر پیوستگی ایجاد نمی کنند. این فضاها بقایای زمین های اطراف ساختمان های مرتفع، میدان های بدون استفاده پارکینگ ها و زمین هایی است که در حاشیه راه ها وجود دارد و بدون حضور انسان رها شده اند و هیچکس به محتوای آنها اهمیت نمی دهد (ترانسیک، ۱۹۸۶).

جرم و فضای شهری

گفته می‌شود که جرم یکی از مسائل اصلی تهدید کننده کیفیت زندگی شهری است، به همین دلیل افراد از مکان‌هایی که توأم با خطر شخصی و جانی است دوری می‌جویند (Blobsaum Hu-neck, 2005).

در این میان (پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی) بر این فرض استوار است که با طراحی صحیح محیط می‌توان علاوه بر بهبود کیفیت زندگی، از میزان جرایم نیز کاست (Park, 2010). ایده اصلی تأثیر فضاها در خشونت و پیشگیری از خشونت از طریق تغییر محیط، برای نخستین بار از سوی نیومن و جیکوبز شکل گرفت. کل هدف این ایده، کنترل جرم قبل از کنترل مجرم بود. چشمان محققان بر روی فضاهای فیزیکی متمرکز بود و رابطه فضا با جرم پرسش اصلی بوده است (Timothy, 2006). به عبارت دیگر، اگر محیط به نحوی طراحی شود که بتواند موجب بهبود نظارت افراد شده، تعلق ساکنان آن را به قلمرو خود بالا برده و تصویری مثبت از فضا ایجاد کند، فرصت‌های مجرمانه کاهش خواهد یافت و مجرمان از ارتکاب جرم باز خواهند ماند (Cozens et al, 2005).

در واقع ترس از جرم در یک جامعه به عنوان یک عامل نفاق، مشکلی بزرگتر از خود جرم است. مردم اغلب از جاهایی که احساس در معرض خطر بودن، آسیب دیدن و به طور کلی ناامن بودن دارند، دوری می‌کنند و به تدریج این محیط‌ها متروک می‌شوند، اگر چه در ابتدا واقعاً ناامن نبوده‌اند، اکنون به مکان‌هایی برای سوء استفاده و فعالیت‌های مجرمانه تبدیل می‌شوند؛ بنابراین ایجاد محیطی که مردم را جذب و تشویق به پیاده روی (بدون ترس و حس نا امنی) بکند، در واقع شمار مردم ناظر را افزایش می‌دهند که این نیروی مردمی برای امنیت خود مردم، بسیار قوی عمل می‌کند و کیفیت زندگی را در آن محیط افزایش می‌دهد (Lubura & Mtani 2004).

پت ترلا (۲۰۰۴)، سه رکن اساسی پیشگیری از جرم را در حوزه قانون، پیشگیری‌های اجتماعی و برنامه ریزی و طراحی‌های مناسب محیطی می‌داند که بدون توجه به آن نمی‌توان از جرائم قابل انتظار در محیط کاست.



شکل ۲. سه رکن اصلی پیشگیری از جرم (منبع: پترلا، ۲۰۰۴).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های بسیاری نشان داده‌اند که متغیرهای فیزیکی در افزایش یا کاهش فرصت‌های وقوع جرم‌های شهری نقش مهمی دارند. جیکوبز بر اهمیت تخصیص فضاهای عمومی به الگو و قابلیت حرکت و حضور مردم در فضاهای شهری تأکید دارد و می‌گوید مردم تمایل دارند از طریق فضاهایی با سایر افراد ارتباط برقرار کنند و از فضاهای متروک دوری کنند (Jacobs, 1965).

باساو، در پژوهشی در شهر پورتو آلگرو، به بررسی رابط بین سطوح خرد و کاربری های حاشیه ای و فاقد تحرک و جنبش پرداخت و به این نتیجه رسید که جرم ها در سطوح جامع شهر کمرنگ تر و محدودتر از سطوح حاشیه ای است. بیلر (۲۰۱۱)، در پایان نامه ای با عنوان برنامه ریزی برای امنیت فضاهای عمومی، به ارزیابی و سنجش امنیت در فضاهای عمومی شهر برلین پرداخته است. از جمله شاخص های مورد بررسی در این پژوهش می توان به علائم، مالکیت، استراحتگاه، تنوع مکان های نشستن، روشنایی، اغذیه فروشی ما، تزیینات بصری و هنری، دسترسی، خرد اقلیم، ناحیه تجاری، دوربینهای امنیتی و غیره اشاره کرد.

نیمز و چمیتز (۲۰۰۷)، در مقاله ای با عنوان روشی برای سنجش امنیت فضاهای دسترسی عمومی، به ارائه معیارها و شاخص هایی برای سنجش امنیت فضاها پرداخته اند. این معیارها در قالب چهار دسته کلی قوانین، نظارت، طراحی محیطی و دسترسی تعریف شده اند.

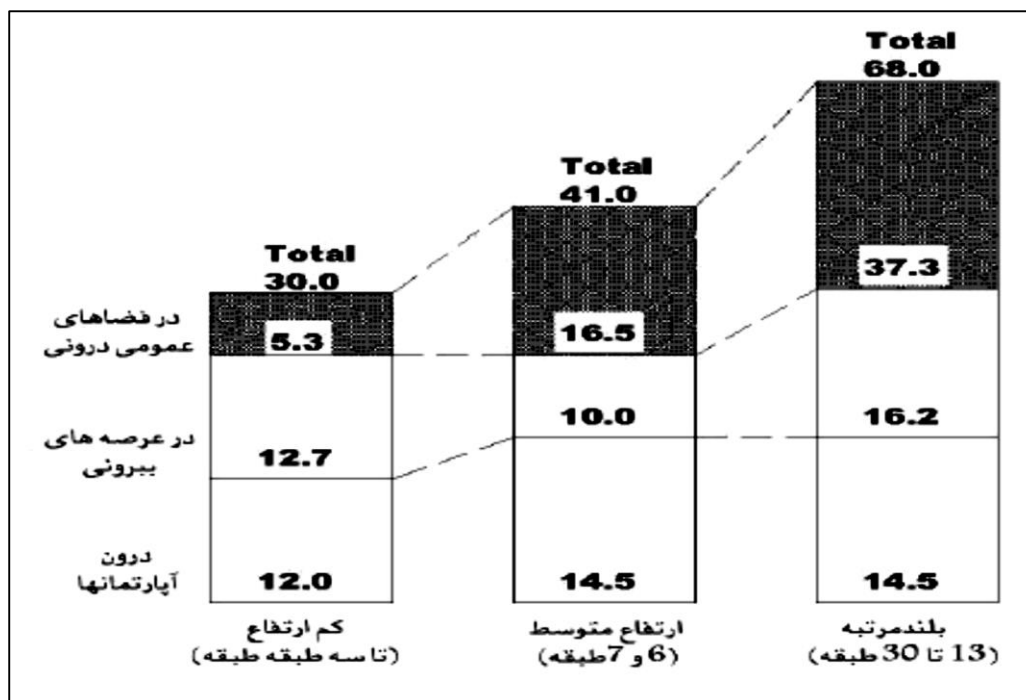
نیومن (۱۹۹۶)، در کتاب معروف (ایجاد فضای قابل دفاع) با مقایسه میان میزان جرم در ساختمان های کم ارتفاع، با ارتفاع متوسط و بلند مرتبه، نشان می دهد که میزان بروز جرم در فضای بیرونی ساختمان های بلند مرتبه به شکلی معنادار افزایش می یابد.

اگرچه میزان جرم درون آپارتمان ها در هر سه حالت ساختمان های کم ارتفاع، متوسط و بلند مرتبه تقریباً برابر بوده است این میزان در فضای شهری مجاور ساختمان های مرتفع تاحدی افزایش یافته است. اما نکته قابل توجه، اختلاف فاحش موجود در میزان جرم خیزی فضاهای عمومی درونی محوطه های داخلی مجموعه های بلند مرتبه در مقایسه با ساختمانهای کم ارتفاع است. البته ذکر این نکته نیز ضروری است که بخشی از این مسئله نیز به عوامل اجتماعی از جمله ازدحام جمعیت در بلند مرتبه ها و در نتیجه عدم شناخت همسایگان از یکدیگر مربوط می گردد (حاتمی و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۹).

گلی (۱۳۹۰)، در مقاله ای با عنوان زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری، به سنجش میزان احساس امنیت زنان در پارک آزادی شهر شیراز پرداخته است. از جمله نتایج پژوهش این است که عوامل محیطی مانند کاربری اراضی، تنوع کاربریهای پیرامون و ساعت های فعالیت آنها، با افزایش حس امنیت زنان رابطه ای معنادار دارد.

محسنی تبریزی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله ای با عنوان فضاهای بی دفاع شهری و خشونت، به ارزیابی جرایم در ۱۲ فضای عمومی شهر تهران پرداخته اند. نتایج پژوهش نشان می دهد که عدم روشنایی، عدم تراکم ساختمانی، وجود نقاط فرورفته یا برآمده، کمبودن ساختمان ها و غیره در بروز انواع جرایم و خشونت ها مؤثر هستند.

الیاس زاده مقدم و ضابطیان (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان بررسی شاخص های برنامه ریزی شهری مؤثر در ارتقای امنیت زنان در فضاهای عمومی با رویکرد مشارکتی، نتیجه گرفته اند که هر چه میزان تردد زنان بیشتر بوده است، میزان احساس امنیت بیشتری داشته اند. همچنین مشخص گردیده با افزایش میزان خوانایی و آشنایی فضا، ارتقای شهرت فضاها، نظارت بر فضا، دسترسی به امداد، ارتقای حیات شبانه و کارایی حمل و نقل عمومی میزان احساس امنیت درک شده از فضا افزایش می یابد.



شکل ۴. رابطه بین تراکم و جرم (حاتمی و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۹).

روش‌شناسی پژوهش

نگرش حاکم بر این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای-تحلیلی است. در این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه‌ای اقدام به جمع‌آوری تعاریف و نظریات و تئوری‌ها شده است. در مرحله پس از تحلیل داده‌ها، بررسی مبانی نظری و تحقیقات صورت گرفته در این حوزه به برشمردن مولفه‌های امنیت اجتماعی و تاثیر عملکرد و نقش مدیریت شهری بر هریک از آنها پرداخته و در نهایت پیشنهادات و راهکارهای لازم جهت رسیدن به این معیارها ارائه شده است.

جمع‌آوری داده‌ها نیز پیمایشی با ابزار پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری شامل کلیه کارکنان، فرماندهان و مدیران شاغل در ناجا و مدیریت شهری استان کهگیلویه و بویراحمد است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس فرمول کوکران ۳۸۲ نفر تعیین و مشخص گردید. به منظور جمع‌آوری داده‌ها از دو پرسشنامه تعامل مدیریت شهری و امنیت اجتماعی استفاده شده است. روایی پرسشنامه از طریق خبرگان و اهل فن و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۸۱ و ۸۴ درصد بدست آمده که نشان دهنده وجود پایایی بسیار بالایی برای پرسشنامه می‌باشد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، با توجه به نرمال بودن داده‌ها از آزمون پارامتریک رگرسیون خطی استفاده شده است.

یافته‌های استنباطی: در این بخش به آزمون فرضیه‌های تحقیق توسط تحلیل رگرسیون پرداخته شده است. پیش از تحلیل رگرسیون خطی، باید از نرمال بودن متغیرهای اندازه‌گیری شده اطمینان حاصل کرد؛ بنابراین از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف بهره‌برداری شده است. فرضیه صفر در این آزمون عبارت است از نرمال بودن متغیر مورد مطالعه. نتایج در جدول شماره (۱) ارائه شده است. فرضیه صفر در این آزمون، نرمال بودن متغیرهای تحقیق می‌باشد.

جدول ۱. آزمون نرمال بودن متغیرها

متغیر	آماره Z	سطح معناداری
تمرکززدایی و رضایت مندی	۱/۲۵۴	۰/۱۰۱
پاسخ گویی به مردم و توزیع عادلانه	۰/۹۷۶	۰/۰۸۹
هدایت نهادهای محلی	۱/۰۲	۰/۰۶۰۲
اصلاح قوانین شهری	۱/۱۱۴	۰/۰۹۵
رعایت اعتقادات و آداب و رسوم و فرهنگ مردم	۱/۰۷۹	۰/۰۵۵
طراحی محیطی مناسب	۱/۳۲۴	۰/۱۰۳
افزایش مشارکت مردمی	۱/۰۱۷	۰/۰۶۶
تعامل مدیریت شهری	۱/۱۵۴	۰/۳۰۵
امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم	۱/۱۹۷	۰/۰۸۸

همانطور که جدول بالا نشان می دهد معناداری تمام متغیرها بزرگتر ۰/۰۵ می باشد بنابراین تمام متغیرها نرمال هستند.

همبستگی متغیرها: با توجه به نرمال بودن متغیرها، برای بررسی وجود همبستگی، بین مدیریت شهری و امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است.

جدول ۲. جدول همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته

متغیرها	تمرکززدایی و رضایت مندی	پاسخ گویی به مردم و توزیع عادلانه	هدایت نهادهای محلی	اصلاح قوانین شهری	رعایت اعتقادات و آداب و رسوم و فرهنگ مردم	طراح ی محیط ی مناسب	افزایش مشارکت مردمی	تعامل مدیریت شهری
امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم	۰/۵۵۳	۰/۳۴۸	۰/۴۰۱	۰/۳۰۲	۰/۱۸۹	۰/۲۳۶	۰/۳۸۴	۰/۳۲۵
سطح معناداری	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰	۰۰/۰۰۰	۰۰/۰۰۰

براساس اطلاعات جدول بالا، سطح معناداری همبستگی بین تعامل مدیریت شهری و تمامی مؤلفه های آن با امنیت اجتماعی، کوچکتر از ۰/۰۵ می باشد که به معنی وجود همبستگی بین آنها است.

با توجه به اهداف تحقیق، جهت تعیین رابطه بین متغیر مستقل (مدیریت شهری) و متغیر وابسته (امنیت اجتماعی) و میزان تأثیرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته، از تحلیل رگرسیون دو متغیره و برای تعیین سهم هر یک از شاخص های متغیر مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. جدول (۳) نشان دهنده میزان رابطه و تأثیرگذاری متغیر

مستقل بر وابسته است. نتایج حاصل از جدول حاکی از آن است که دو متغیر فوق‌الذکر با یکدیگر رابطه معنادار داشته و مقدار آلفا کوچک‌تر از $0/05$ ($\alpha \leq 0/05$) می‌باشد و این بدین معناست که متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأثیر داشته و تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند، از سوی دیگر، F مشاهده شده در سطح $(p \leq 0/05)$ معنادار است که نشان می‌دهد رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته در معادله رگرسیون، خطی است.

جدول ۳. تحلیل رگرسیون دو متغیره تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب استاندارد نشده (B)	ضریب استاندارد شده (BTA)	T سطح معناداری	R سطح معناداری T	R2	F	سطح معناداری
مدیریت شهری و پیشگیری از جرم	امنیت اجتماعی	۰/۳۳۳	۰/۵۳۵	۵/۵۴	۰/۰۰۰	۰/۵۳۵	۱۴/۴۹۷۰	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که جدول نشان می‌دهد هر چه BETA و T به‌دست آمده بزرگ‌تر و سطح معناداری کوچک‌تر باشد بدین معنی است که متغیر مستقل تأثیر زیادی بر متغیر وابسته دارد، با توجه به نتایج رگرسیونی بین دو متغیر که $(\text{sig} = 0/000)$ و آلفا کوچک‌تر از $0/05$ است و با توجه به مقدار R^2 (ضریب تعیین) می‌توان گفت که متغیر وابسته متأثر از متغیر مستقل می‌باشد، براساس ضریب تعیین، ۲۸ درصد از واریانس متغیر وابسته، توسط متغیر مستقل تبیین می‌شود. ضریب بتا (BTA) نیز نشان‌دهنده ارتباط مستقیم بین دو متغیر مستقل و وابسته است. در نتیجه، از طریق تحلیل رگرسیون دو متغیره می‌توان نتیجه گرفت که با بهبود عملکرد مدیریت شهری سطح امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم نیز افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در گذشته امنیت در فضای شهر بیشتر به بررسی مسائلی نظیر «تحلیل علل جرایم و بزهکاری‌های شهری و پراکندگی فضایی آنها در محیط‌های شهری» می‌پرداخت. اما امروزه امنیت در فضای شهر در چارچوب عناصر مختلف توسعه، معنا می‌یابد. وجود مسائلی از قبیل: «شرایط اجتماعی شهرها، شکل‌گیری فضاهای چند بعدی، کارکرد فضاهای شهری، نبود امکانات و خدمات رفاهی، تراکم جمعیت و آلودگی‌های زیست‌محیطی» می‌تواند بر میزان امنیت در محیط‌های شهری تأثیرات چشمگیری داشته باشد. اما باید گفت که در بررسی عنصر امنیت در فضای شهر، سایر حوزه‌های شهری به‌مطالعه آن می‌پردازند. لذا این علوم با در کنار یکدیگر قرار گرفتن می‌توانند به‌چگونه شکل‌گیری امنیت در فضای شهر بیاندیشند. در مجموع، امنیت در فضای شهر «یعنی اینکه تمام شهروندان شهر از آرامش و عدم هراس از هر گونه خطر و تهدیدی علیه شهر، طبیعت شهروندان، تأسیسات، ساختمان‌ها، خیابان‌ها، پارک‌ها و... که آرامش شهروندان را تهدید کننده است».

با توجه به اهداف تحقیق، جهت تعیین رابطه بین متغیر مستقل (مدیریت شهری) و متغیر وابسته (امنیت اجتماعی) و میزان تأثیرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته، از تحلیل رگرسیون دو متغیره و برای تعیین سهم هر یک از شاخص‌های متغیر

مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. یافته ها نشان دهنده میزان رابطه و تأثیرگذاری متغیر مستقل بر وابسته است. نتایج حاصل از جدول حاکی از آن است که دو متغیر فوق الذکر با یکدیگر رابطه معنادار داشته و مقدار آلفا کوچکتر از $0/05$ ($a \leq 0/05$) می باشد و این بدین معناست که متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأثیر داشته و تغییرات متغیر وابسته را تبیین می کند، از سوی دیگر، F مشاهده شده در سطح $(p \leq 0/05)$ معنادار است که نشان می دهد رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته در معادله رگرسیون، خطی است. همانطور که نتایج نشان می دهد هر چه $BETA$ و T به دست آمده بزرگتر و سطح معناداری کوچکتر باشد بدین معنی است که متغیر مستقل تأثیر زیادی بر متغیر وابسته دارد، با توجه به نتایج رگرسیونی بین دو متغیر که $(sig = 0/000)$ و آلفا کوچکتر از $0/05$ است و با توجه به مقدار R^2 (ضریب تبیین) می توان گفت که متغیر وابسته متأثر از متغیر مستقل می باشد، براساس ضریب تبیین، ۲۸ درصد از واریانس متغیر وابسته، توسط متغیر مستقل تبیین می شود. ضریب بتا (BTA) نیز نشان دهنده ارتباط مستقیم بین دو متغیر مستقل و وابسته است. در نتیجه، از طریق تحلیل رگرسیون دو متغیره می توان نتیجه گرفت که با بهبود عملکرد مدیریت شهری سطح امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم نیز افزایش می یابد. با توجه به نتایج این تحقیق، پیشنهادهای زیر در برخی حوزه ها ارائه می گردد:

- ✓ ضرورت توجه شهرداری و سازمان های متولی امور شهری به بافت های فرسوده شهری، سازماندهی تاسیسات شهری که می توانند به نحوی امنیت افراد را تهدید کنند از قبیل: ساختمان های مخروبه یا نیمه کاره و امکانات شهری فرسوده و قدیمی، ضرورت رسیدگی به روشنایی خیابان ها و معابر.
- ✓ تامین روشنایی بیشتر خیابان ها و کوچه ها.
- ✓ شهرداری صاحبان زمین های خالی و متروکه را وادار به ساخت دیوار کند تا امکان جمع شدن معتادین در آن مکان از بین برود همچنین امکان گیر افتادن افراد در آن مکان ها نباشد.
- ✓ رعایت اصول عدالت اجتماعی در روند تهیه طرح ها و توزیع خدمات در سطح مناطق شهری به منظور تأثیرگذاری مثبت بر رضایتمندی اجتماعی.

منابع و مأخذ

- ادیبی سعدی نژاد، ف؛ عظیمی، آ. (۱۳۹۰). تبیین امنیت در محیط شهری بر مبنای پارامترهای کالبدی و طراحی (مطالعه مورد بابلسر)، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۱۰۵-۸۱.
- آذر، ع، محمدی. بیرنگ، م. (۱۳۹۸). تحلیل احساس امنیت زنان در فضاهای عمومی با تأکید بر پارکهای شهری مطالعه موردی: تبریز، دوفصلنامه علمی پژوهشی پژوهش های بوم شناسی شهری، سال دهم، شماره ۲۲، صص ۱۶-۱.
- احسانی فرد، علی اصغر. شعاعی، حمیدرضا. مالکی شجاع، کیانا. (۱۳۹۲). ارزیابی میزان احساس امنیت شهروندان در شهرهای جدید مورد پژوهی: شهر جدید اشتهارد، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۱، صص ۳۱۷-۳۳۴.
- الیاس زاده مقدم، سید نصرالدین. ضابطیان، الهام. (۱۳۸۹). بررسی شاخص های برنامه ریزی شهری مؤثر در ارتقای امنیت زنان در فضاهای عمومی با رویکرد مشارکتی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۴، صص ۴۳.
- تبریزی، محسن. قهرمانی، علیرضا. سهراب یاهک، سجاد (۱۳۹۰). فضاهای بی دفاع شهری و خشونت مطالعه موردی فضاهای بی دفاع شهر تهران، نشریه جامع شناسی کاربردی، شماره ۴۴، صص ۵۱ - ۷۰.

- بیگ بابایی، ب؛ عالی‌باف، ح؛ رضوی زاده، ا. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر شفافیت در مدیریت شهری بر مشارکت و اعتماد اجتماعی (مطالعه موردی: شهر میانه اندام مرند)، کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، اصفهان، دانشگاه فرزنانگان اصفهان.
- پوراحمد، ا. مهدی، ع. مهدیان بهنمیری، م. (۱۳۹۲). امنیت شهری؛ فضاهای عمومی، بررسی و سنجش سطح امنیت پارک‌های شهری در سطح منطقه ۲ شهر قم، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال دوم، شماره پیاپی ۵.
- توسلی، محمد حسن. (۱۳۹۴). بازتاب نظم و امنیت در متون ادب فارسی، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، سال هشتم، شماره ۳۱.
- جان پرور، محسن. حیدری موصولو، طمورث. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی فضای سایبری در امنیت اجتماعی، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۱۷۶-۱۴۱.
- جینوبز، جین. (۱۳۸۶). مرگ و زندگی شهرهای بزرگ، آمریکایی، ترجمه: حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، دانشگاه تهران.
- چپمن، دیوید. (۱۳۸۶). آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت، ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طبیبیان، نشر دانشگاه تهران.
- حسین زاده دلیر، ک. اکبرپور سراسکانروز، م. حسینی، م. ح. (۱۳۹۱). مدیریت شهری در شهرهای میانی ایران، فضای جغرافیایی، دوره ۱۲، شماره (۳۷ و ۳۷)، صص ۱۵۹-۱۸۱.
- حسین زاده دلیر، ک. پور محمدی، م. ر. قربانی، ر. زالی، ن. (۱۳۸۹). مهندسی مجدد فرآیند برنامه‌ریزی با تأکید بر کاربرد آینده‌نگاری، جغرافیا و توسعه، شماره ۲۰.
- حاتمی، یاسر. ذاکر حقیقی، کیانوش. (۱۳۹۹). تاثیرگذاری فضاهای کالبدی بر احساس امنیت اجتماعی در محلات شهری مطالعه موردی: شهر همدان، فصلنامه علمی پژوهشی آمایش جغرافیایی فضا، سال ۱۰، شماره مسلسل ۳۶، صص ۲۱۸-۱۹۷.
- رفیعی، حسن رضا. پارسای، رضا. (۱۳۹۴). نقش شهرداری‌ها در ارتقای امنیت اجتماعی حاشیه شهرها، فصلنامه علمی دانش انتظامی پلیس پایتخت، سال هشتم، شماره ۱، پیاپی ۲۴، صص ۵۷-۳۵.
- زیاری، ک. (۱۳۹۰). بررسی آسایش و امنیت در محله‌های شهر یزد، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶.
- سالار، روح‌الله. مستجابی، حمید. رضائی، محسن. رمضان زاده، سعید. (۱۳۹۸). تاثیر تعامل مدیریت شهری بر امنیت اجتماعی، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، سال سیزدهم، شماره اول، پیاپی ۴۹، بهار ۱۳۹۹.
- شامی اقزیارت، ا. (۱۳۹۶). بررسی و تأثیر نقش مدیریت شهری در امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرائم محیطی در شهرستان پاکدشت)، پایان‌نامه ارشد حقوق، استاد راهنما- مسعود بیرانوند، دانشگاه آزاد واحد شهر قدس.
- ضرابی، ا. جمالی نژاد، م. (۱۳۸۹). بررسی نقش مدیریت هماهنگ شهری در تحقق بخشی میزان امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: استان اصفهان)، دوفصلنامه مدیریت شهری، دوره ۸، شماره ۲۶، ۲۴۰-۲۲۵.
- عبادی نژاد، سیدع. بیات، ن. رستگار، ا. زمانی، ح. (۱۳۹۶). جایگاه پلیس در مدیریت یکپارچه شهری (مورد مطالعه: استان کرمانشاه)، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۵۴-۲۹.
- قاسمی، و. طاهری، ز. مهربانی، م. (۱۳۹۲). تبیین رفاه اجتماعی و تأثیر آن بر احساس امنیت (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، برنامه‌ریزی توسعه و رفاه اجتماعی، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۱۷۶-۱۳۱.

کامران، فریدون. عبادتی نظری، سمیه. (۱۳۹۳). بررسی اقتصادی و اجتماعی موثر بر احساس آرامش و امنیت اجتماعی دانشجویان زن کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه های تهران، فصلنامه پژوهشی اجتماعی، سال ۳، شماره ۶، صص ۴۴-۵۶.

گلی، علی. (۱۳۹۰). زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری مطالعه موردی پارک آزادی شیراز، نشریه جامع شناسی تاریخی، شماره ۲، صص ۱۴۳-۱۶۵.

نیومن، اسکار. (۱۳۸۷). خلق فضاهای قابل دفاع، فائزه رواقی و کاوه صابر، انتشارات طحان، تهران.
 وارثی، حمیدرضا. کریمی، لیلا. (۱۳۹۶). تحلیل جغرافیایی ساختمان های بلندمرتبه مطالعه موردی: مناطق جنوب رودخانه زاینده رود در شهر اصفهان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال هفتم، شماره مسلسل بیست و چهارم، تابستان ۹۶.

Andersen, P. D., & Rasmussen, B. (2014). Introduction to foresight and foresight processes in practice: Note for the PhD course Strategic Foresight in Engineering. Department of Management Engineering, Technical University of Denmark.

Blobaum, A. & Hunecke, M. (2015) "Perceived Danger in Urban Public Space; The Impacts of Physical Features and Personal Factors", *Environment and Behavior*, 37(4): 465-486.

Blobaum, A., and Hunecke, M. 2005. Perceived danger in urban public space-The Impacts of Physical Features and Personal Factors, *Environment and Behavior*, 37:465-486.

Clancey, G. 2011. Crime prevention programs/initiatives found to be particularly valuable and relevant in Australia.

Carmona, M., Heath, T., Taner, O., and Tiesdell, S. 2003. "Public Places, Urban Spaces". Oxford: Architectural Press.

Cozens, P. M., & Saville, G., and Hillier, D. 2005. Crime prevention through environmental design (CPTED): a review and modern bibliography, *Journal of Property Management*, 23: 328-356.

Day, K. Stump, C. & Carreon, D. (2013) "Confrontation and Loss of Control: Masculinity and Men's Fear in Public Space", *Journal of Environmental Psychology*, 558: 311-322.

Jacobs, J. 1965. *The Dead and Life of Great American Cities*, New York, Random House.

Gert, V.B. (2015) "Fear of crime :feeling (un) safe and (in) secure in the society". Available from.

Kotus, J., & Sowada, T. (2017). Behavioural model of collaborative urban management: extending the concept of Arnstein's ladder. *Cities*, 65(Supplement C), 78-86 .

Trancik, R. 1986. *Finding lost space*. New York: van nostrand reinhold.

Timothy, C.O. 2006. Physical Deterioration, Disorder, and Crime, *Criminal Justice Policy Review*, 17: 173-187.

Lubuva, J., and Mtani, A. 2004. *Urban Space and Security: A Case of the Dar es Salaam, Safety Audits for Women, Dar es Salaam, Tanzania*.

Minnery, John Lim Bill. 2005. Measuring Crime Prevention through Environmental Design *Journal of Architectural And Planning Research*, Vol. 330.

King, G. and Murray, C. 2002. Rethinking Human Security. Political Science Quarterly. 116: 4.

Park, H. 2010. Designing out Crime in South Korea: Qualitative Analysis of Contemporary CPTED-Related Issues, Asia Pacific Journal of Police & Criminal Justice, 8(2): 21-48.

Petrella, A., and Laura. 2004. "Urban Space and Security Policies: between Inclusion and Privatization". UN-HABITAT, World Urban Forum, Barcelona, Spain.

Renauer, B.C. 2007. Reducing Fear of Crime: Citizen, Police, or Government Responsibility?, The Journal of Police Quarterly, 10(1): 41-62.

Robinson, M. 1996. The theoretical of CPTED 25 years of Responses to Ray Jeffry, edited by: William laufer and Freda Adler, Appalachian state university Department of political science and criminal justice.

Rothroch, Sara, E. 2010. Antiterrorism design and public safety: reconciling CPTED with the post Massachusetts Institute of Technology. Dept. of Urban Studies and Planning.

Schweitzer, J.H. et.al. 1977. "The Impact of the Built Environment on Crime and Fear of Crime in Urban Neighborhoods", Journal of Urban Technology, 6: 3.

بررسی مقایسه‌ای میزان مسئولیت‌پذیری شهروندی در بافت فرسوده و جدید شهری (مطالعه موردی: شهر کازرون)

محمد اکبری ربایی^{۱*}، حسین امیرعزیدی^۲

۱. استادیار، گروه طراحی شهری، مؤسسه آموزش عالی ارم، شیراز، ایران

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، یزد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۷۷

چکیده

زمینه و هدف: مسئولیت‌پذیری شهروندی بستر وقوع مشارکت مدنی و از آن طریق ارتقای ابعاد اجتماعی مسائل توسعه شهری را فراهم می‌سازد. اگرچه مشارکت شهروندان توسط پژوهش‌های علمی متعددی مورد کنکاش قرار گرفته، اما مسئولیت‌پذیری شهروندی بعنوان انگیزه درونی شهروندان برای مشارکت، هنوز بخوبی شناخته شده نیست. این تحقیق سعی دارد شاخص‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیر شدن شهروندان را کشف و آنها را وابسته به دو بافت قدیم و جدید شهری مورد آزمون قرار دهد.

روش بررسی: این پژوهش با روش تحقیق آمیخته، از پژوهش کیفی در بخش شناسایی شاخص‌ها و از روش کمی با ابزار پرسشنامه جهت تحلیل داده‌ها و استخراج یافته‌ها بهره می‌برد. نوشتار به شیوه توصیفی-تحلیلی سعی در کنکاش پاسخ به اینکه چه متغیرهایی بیشترین تأثیر را روی پاسخگو بودن شهروندان داشته و اینکه آیا ساکنین بافت فرسوده و جدید شهری میزان متفاوتی از مسئولیت‌پذیری را نشان می‌دهند، دارد. معیارهای مؤثر برپایه مطالعات نظری و به شیوه دلفی توسط تعدادی از اساتید دانشگاهی استخراج شده و در قالب پرسشنامه‌ای شامل ۲۴ سوال مابین ۳۰۰ نفر از حاضرین در بافت فرسوده و جدید شهر تکمیل گردید.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد ساکنین بافت جدید کازرون با ۰/۵۵ نسبت به ساکنین بافت قدیم با ۰/۰۹ میزان معنی‌داری از تفاوت در مسئولیت‌پذیری را نشان می‌دهند و متغیرهایی همچون وظیفه شناس بودن شهروندان، مشارکت مدنی ایشان و آموزنده بودن محیط زندگی، تأثیر قابل توجهی در متغیر موردتحقیق خواهد داشت. همانطور که مشخص است تعدادی از این متغیرها وابسته به محیط و برخی مربوط به ویژگی‌های روانی و شخصی هر یک از شهروندان است. بنابراین با الگوگیری از شرایط متفاوت بافت جدید می‌توان حداقل بلحاظ کالبدی شرایط مسئولیت‌پذیری بیشتر شهروندان در بافت‌های مختلف شهری را فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت‌پذیری شهروندی، مشارکت مدنی، بافت شهری، تحلیل آماری، شهر کازرون.

* نویسنده مسئول: mo.akbari@tabriziau.ac.ir

ارجاع به این مقاله: اکبری ربایی، محمد؛ امیرعزیدی، حسین. (۱۴۰۱). بررسی مقایسه‌ای میزان مسئولیت‌پذیری شهروندی در بافت فرسوده و جدید شهری (مطالعه موردی: شهر کازرون)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۳(۳)، ۴۸-۷۰.

مقدمه و بیان مسأله

همزمان با توسعه یافتن روستاها به شهر، ساکنین محیط جدید با لقب «شهروند» شناخته شدند. درحقیقت مفهوم شهروندی از لغت مدنیت با ریشه لاتین Civicus نشأت گرفته و در قالب تمدن‌های شهری جلوه می‌نماید. مطالعات ادبیات موجود نشان می‌دهد فلاسفه و اندیشمندان شهری هنگام بحث از جامعه شهروندی، گروه‌هایی را مدنظر دارند که به حدی از مدنیت دست یافته‌اند که می‌توانند مشکلات اجتماعی درونی را حل و بر بحران‌های حادث فائق آیند. در چنین جوامعی، افراد وظایف متفاوتی پذیرا شده و به نفع گروه از برخی منافع شخصی دست می‌کشند؛ از این نظر هر فرد مسئولیتی اجتماعی درمقابل سایر شهروندان یافته که به «مسئولیت شهروندی» تعبیر می‌گردد. همانطور که گفته شد، صاحب‌نظران متقدم شهرسازی، مسئولیت‌پذیر بودن شهروندان را به مثابه یک هنجار شهری پذیرفته بودند.

دانش شهرسازی توجه ویژه‌ای بر بافت فرسوده شهری و مشکلات موجود یا تبعی آن دارد و مطالعات متعددی به این حوزه اختصاص یافته است. مشاهدات متعدد نشان داده است بروز ناهنجاری‌های اجتماعی یکی از معضلات این بافت‌های شهری است اما آیا ریشه‌های این ناهنجاری را می‌توانیم در وضعیت مسئولیت‌پذیری ساکنان بافت شهری جستجو کنیم؟ و اینکه آیا مسئولیت‌پذیری شهروندی تفاوت معنی‌داری در مقایسه‌ی دو بافت قدیم و جدید شهری دارد؟ اگر این تفاوت کاملاً مشخص باشد احتمالاً با الگوبرداری از وضعیت بافت جدید و مداخله در معیارهای مسئولیت‌پذیری ساکنین این پهنه‌ها خواهیم توانست راهکارهایی برای حل ناهنجاری‌های اجتماعی در بافت فرسوده ارائه کنیم. پاسخ به سوالاتی از این دست ما را به سمت ارائه‌ی فرضیه‌های متعددی رهنمون می‌سازد که در تحقیق حاضر به دنبال بررسی، اثبات یا رد برخی از این ادعاها خواهیم بود.

شهر کازرون بعنوان یک شهر کشاورزی- خدماتی متوسط و درحال توسعه بلحاظ فضایی در سطح منطقه‌ای، و یک شهر سوق‌الجیشی مابین دو کانون شهری کلانشهر شیراز و بندر بوشهر، از اهمیت بالایی در مراودات منطقه‌ای استان‌های فارس و بوشهر برخوردار است (شمس‌الدینی، امینی، رضایی، پیروزی، ۱۳۹۵). عملکرد این شهر بعنوان یکی از قطبهای تولید مرکبات و صیفی‌جات از سویی، و وجود روستاهای متعدد پراکنده در حوزه نفوذ شهر از سوی دیگر، موجب مهاجرپذیری شهر در سال‌های گذشته شده بود (مولادوست، شاه‌امیری، بهادر، ۱۳۹۶). هجوم جمعیت شهری فراوان غیربومی به پهنه خدماتی این شهر در سال‌های اخیر، بعنوان یکی از متغیرهای تأثیرگذار باعث بروز چالش‌هایی در بافت اجتماعی شهر شده است (زارع شاه‌آبادی، بنیاد، کامیارفرد، ۱۳۹۷).

اهمیت شناسایی تفاوت‌های رفتاری ساکنین در بخش‌های مختلف شهر، یکی از اقدامات مفید در جهت دستیابی به راهبرد مدیریت یکپارچه شهری خواهد بود (سلیمی‌سیحان، ابراهیم‌زاده، منصوری، ۱۳۹۸). این نوشتار در وهله نخست شاخص‌های مؤثر بر مسئولیت‌پذیری ساکنین شهر را مورد کندوکاو قرار داده است و در ادامه به مقایسه ارتباط میزان مسئولیت‌پذیری مشاهده شده شهروندان با موقعیت جغرافیایی سکونتی آنها در شهر می‌پردازد. درنهایت با استخراج مدل رگرسیونی از پاسخگویی در شهروندان هر بخش، رفتارهای آینده ایشان تحت تأثیر متغیرهای مستقل شناسایی شده و بدون درنظر گرفتن متغیرهای مداخله گر مزاحم، مورد پیش بینی قرار خواهد گرفت.

برای ما مهم است بدانیم آیا مسئولیت‌پذیری شهروندان در بافت‌های قدیم و جدید شهری با یکدیگر متفاوت است یا تفاوت معناداری در این زمینه وجود ندارد؟ پاسخ به این دغدغه‌ها بخوبی خواهد توانست ما را به سمت برخورد معقول و اندیشیده در مقابل چالش‌های موجود بافت کالبدی و اجتماعی شهر رهنمون سازد. فرضیه‌های موجود برای تحقیق حاضر را می‌توان بصورت موارد زیر برشمرد:

(۱) احتمالاً شهروندان ساکن در بافت جدید مسئولیت‌پذیرتر از ساکنین بافت فرسوده شهر کازرون هستند. این فرضیه مدعی است دلیل اینکه محیط کالبدی بافت جدید شهری انتظام کالبدی بیشتر و بطور کلی کیفیت‌هایی ویژه در مقایسه با بافت فرسوده دارد، احتمالاً ساکنین این بافت میزان مسئولیت‌پذیری بیشتری را نشان خواهند داد. در صورت اثبات چنین ادعایی خواهیم توانست با مدیریت گویه‌های متغیر مسئولیت‌پذیری شهروندی، شرایط کیفی زندگی در محدوده‌های فرسوده را براساس الگوی مشاهده شده در بافت جدید، ارتقا دهیم.

(۲) پیش‌بینی می‌شود میزان متغیرهای «اخلاق‌مداری»، «حس تعلق» و «آموزش شهروندی» بیشترین تأثیر را روی موضوع مسئولیت‌پذیر بودن شهروندان داشته باشد. این فرضیه مؤلفه‌های سازنده کیفیت «مسئولیت‌پذیری شهروندی» را به چالش می‌کشد. مسلماً میزان مسئولیت‌پذیر بودن افراد، بخشی جنبه‌ی درونی و بخشی جنبه‌ی بیرونی دارد؛ اما آنچه عمومیت دارد این است که شاخص مسئولیت‌پذیر بودن شهروندان، خود معلول کیفیت‌های دیگر مؤثر است و مهم است بدانیم عمده علل تأثیرگذار چه مواردی هستند. با شناسایی این پارامترها، بخوبی خواهیم توانست اقدامات مدیریتی را برای ارتقای احساس مسئولیت شهروندان هدایت کنیم و البته این موضوع بدیهی می‌نماید که مسئولیت‌پذیر شدن شهروندان گام مؤثری در جهت ارتقای کیفیت زندگی و فرهنگ عمومی جامعه قلمداد می‌گردد.

مبانی نظری پژوهش

غالب مطالعات انجام شده پیرامون موضوع مسئولیت‌پذیری، به بررسی عبارت مسئولیت اجتماعی مشارکتی پرداخته‌اند (Lina Kim et.al 2017؛ Supanti D. and Butcher K. 2019). برخی تحقیقات اثر مطلوب مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشارکتی را روی ارتقای بهره‌وری کاری (John et.al 2019) و رفتار اجتماعی (Bavik 2019) نشان داده‌اند، برخی به عواید مادی و غیرمادی مسئولیت‌پذیری برای شرکت‌ها اشاره دارند (Petrovic-Randelovic 2014)، برخی به واشکافی مفاهیم بستر ساز آن می‌پردازند (Brown 2014). درحقیقت این پژوهش‌ها به مشارکت شهروندی از دیدگاه پدیدارشناسی توجه می‌نمایند؛ در صورتیکه بحث انگیزه درونی مشارکت شهروندان بعنوان عامل اصلی، مورد کنکاش قرار نگرفته است. مسئولیت‌پذیری شهروندی همچون زمینه‌ای برای مشارکت گروه‌های اجتماعی در امور توسعه شهری جلوه می‌نماید (Ong et.al 2018) و این مشارکت آثار ارزنده‌ای در جنبه‌های مختلف حیات شهری خواهد داشت.

محیط اجتماعی و مسئولیت‌پذیری شهروندی

مسئولیت‌پذیری شهروندی در فضای اجتماعی و در تعاملات مابین افراد نشان داده می‌شود؛ همچنین مشاهده رفتار مسئولانه دیگران با اثر سینرژیک خود در اشاعه این فرهنگ جمعی به شهروندان مؤثر است (Gewang et al 2017)، بنابراین لزوم توجه به محیط اجتماعی در ارتباط با موضوع این تحقیق اجتناب ناپذیر است.

در تئوری منطق اجتماعی، شهروندی بعنوان یک عضویت فعال یا غیرفعال افراد در محیطی است که حقوقی را ارائه و وظایفی را دریافت می‌کند (Janoski and Compion 2015؛ Lister, 2010؛ Janoski, 1998؛ Turner, 2009). جانسکی و کمپیون در تحقیقی بنیادی با عنوان جنبه‌های منطقی اجتماعی شهروندی، به سه تئوری پایه‌ای در میحث شهروندی اشاره می‌کنند. آنها معتقدند تئوری‌های اجتماعی روی جنبه‌های اقتصادی و سیاسی (Sadler and Lloyd 2009) بیشتر از جنبه قانونی شهروندی تأکید دارند. گسترش حقوق و محدودیت‌ها، چارچوب‌بندی هویت‌های جدید، تعارضات میان فردی و میان گروهی در سطح جهانی، مرزهای درونی و برونی شهروندی، تنوع رژیم‌های شهروندی، شهروندی بعنوان یک فرایند و شهروندی در آینده و عصر ظهور تکنولوژی از موضوعات مهم قابل بحث در بسیاری از تحقیقات محیط اجتماعی است (Janoski and Compion 2015). چنانکه زالی‌زاده و صاحبی (۱۳۹۴) اذعان می‌کنند مسئولیت‌پذیری در بعد فردی ارضای نیازهای شخصی است که ناظر بر رضایتمندی فردی و پذیرش نتایج رفتارهای خود است. ایشان به نقل از ویلیام

گلسر (۱۹۶۵) بعد فردی را جهت بهزیستی روان آدمی کافی ندانسته و ارضای نیازهای دیگران (بعد اجتماعی) را مکمل آن می‌داند. بنابراین جمع‌بندی یافته‌های ایشان حاکیست مسئولیت‌پذیری در معنای فردی پذیرش و تعهد به ارزشهای شخصی و در معنای جمعی پذیرش و احترام به هنجارهای اجتماع را رصد می‌نماید (صاحبی و زالی‌زاده ۱۳۹۴؛ Lina Kim et.al 2017).

همواره عده‌ای از شهروندان غیر مسئولیت‌پذیر در قالب رفتارهای ناهنجار اجتماعی، عمل می‌نمایند که این موضوع سوژه پژوهش حاضر قرار گرفته است. گروه مذکور، همچون شهروندان مسئول عمل نمی‌کنند و این در حالیست که قوانین موجود برای حفاظت از شهروندان و اموال ایشان وضع شده‌اند. بنابراین هر شهروند مسئولیت دارد به قوانین اجتماع احترام گذاشته و از آنها حمایت کند؛ در غیر اینصورت، رفتاری ناهنجار بروز داده است. مسئولیت شهروندی درحقیقت به معنی رعایت تعهدات اجتماعی است و هر شهروند مسئول خود را موظف به یاری جوامع مدنی فارغ از گروه‌های اقلیت قومی یا مرزهای سیاسی می‌داند (Hilburn & Maguth, 2015). این کمک‌ها عمدتاً به صورت داوطلبانه انجام می‌شود و شهروند برخی سختی‌ها را بصورت خود خواسته با هدف امداد به سایرین پذیرا می‌شود. داوطلبانه بودن این اقدامات به معنی این نیست که شهروند تمامی وقت خود را صرف حمایت محیط شهری و جوامع مدنی نماید، بلکه هر فرد صرفاً بخشی از زمان شخصی خود را صرف اعمالی نوع دوستانه خواهد نمود که بر زندگی دیگران تأثیر مثبت دارد (Walker, 2017).

ما معتقدیم هر کس وظیفه دارد یک شهروند مسئولیت‌پذیر باشد. اما متأسفانه عده‌ای از شهروندان این مسئولیت‌ها را جدی نمی‌گیرند. از سویی عده‌ای نمی‌دانند مسئولیت‌پذیری شهروندی چیست و یا مسئولیت خود را در مقابل اجتماع به درستی نمی‌شناسند. این موضوع لزوم «آموزش مسئولیت‌پذیری» و تحت تعلیم فرهنگ شهروندی بودن را محرز می‌نماید (Elizabeth Kenyon (۲۰۱۸)؛ Lorraine PeSymaco & Meng YewTee 2019). تحقیقات بسیاری اشاره کرده‌اند که مسئولیت‌پذیر شدن جوامع در گرو آموزش ابتدایی است و بتدریج بصورت ناخودآگاه افراد را برای بروز رفتارهای مسئولانه فراتر از فضای جغرافیایی آماده می‌نماید (Elizabeth Kenyon (۲۰۱۸)؛ Britzman (2007)). کشورهای مختلف که گروه‌های مختلف قومی، نژادی را در خود پذیرا هستند، و همچنین شهرهای در رقابت برای جهانی شدن، عموماً بیانیه‌ای از حقوق و قوانین مسئولیت‌پذیری شهروندان را در اختیار قرار می‌دهند. در این بیانیه‌ها ارزش‌های مورد توقع از داوطلبین شهروندی بوضوح بیان می‌شوند. بعنوان مثال هنگ‌کنگ، حاضرین را در گروه‌های مختلف سکونت‌ی همچون ساکنان دائمی، ساکنان موقتی و غیرساکن هویت‌یابی می‌کند و در هر مورد امتیازاتی اعطا و به تبع آن انتظاراتی توقع می‌گردد (Core Module 21, 2014). این موضوع با معیارهای «آموزش و وظیفه شناسی» که تحت فرآیند این پژوهش مشخص گردید هماهنگی دارد زیرا در غیر اینصورت افراد ناآگاه و یا غیر مسئولیت‌پذیر امکان تخریب محیط را خواهند داشت (Hemmett and Staeheli 2011).

مسئولیت‌پذیری شهروندان طیفی از رفتارهای متنوع داوطلبانه را شامل می‌شود که می‌تواند در چارچوب قانون باشد یا حتی فراتر از حدود قانونی عمل نماید (Dey et.al 2009; Staats, 2004). بسیاری از منابع مسئولیت‌پذیری شهروندی را با اقداماتی از «مشارکت مدنی» نظیر شرکت در رأی‌گیری‌ها، پرداخت مالیات، حمایت از ایمنی و امنیت محیطی، مشارکت در اجتماع‌های غیر دولتی خیرخواهانه و ... هم‌تراز می‌دانند (Rawls, 1971). همانطور که مشاهده شد برای برخی از این اقدامات قانون تعریف شده‌ای وجود ندارد و برخی نیز در چارچوب قانون قرار دارند. برخی منابع غربی مسئولیت‌پذیری شهروندان را در قالب: الف) وظایف شهروند و به مفهوم فعالیت‌هایی که شهروند طبق قانون باید انجام دهد، معرفی می‌کنند؛ بعنوان مثال در کنگره‌های مشارکت شهروندی آمریکا، پرداخت مالیات‌ها، تبعیت از قوانین، پاسخگویی در مقابل بازرسان و دفاع از امنیت ملی جزو این گروه قرار گرفتند. بعبارت دیگر هر شهروند موظف است تحت لوای قانون و با شناخت دقیق آن، نسبت به پرداخت مالیات‌ها برای خدمات آتش‌نشانی، ارتش، پلیس، راه و ساختمان سازی، مدارس دولتی و... اقدام نماید. مسئولیت‌پذیری

شهروندی اقداماتی است که در قانون خواسته نشده، اما شهروندان بصورت داوطلبانه آنها را انجام می‌دهند. اقداماتی همچون مشارکت در رأی‌گیری ها، شرکت در ملاقات‌های مدنی، باخبر بودن از اتفاقات محیط پیرامون و چالش‌های کلیدی، کمک کردن به دیگران، احترام به حقوق سایر شهروندان از جمله گروه‌های آسیب پذیر از این جمله هستند. (www.leonschools.net)

وولی (۲۰۰۳) هنجارها و رفتارهای اجتماعی را تاحدودی تحت تأثیر جامعه محلی و یا فرهنگ قومی می‌داند و به نقش آموزندگی فضاهای شهری توجه می‌کند. وی می‌گوید احتمالاً سابقه زندگی شخصی شهروند چه در گروه اجتماعی محلی و چه آموزه‌های فرهنگی خانوار یا محیط می‌تواند، فردی را به سوی قبول برخی هنجارها یا بروز برخی رفتارها سوق دهد. در این میان فضاهای شهری که عرصه زندگی جمعی ساکنین شهر در قالب گروهی فراگیر است، می‌تواند با آموزش و تعلیم آگاهانه یا ناخودآگاه کاربران روی ایشان تأثیر گذارد. ویژگی‌های کالبدی از قبیل محصوریت، سبک معماری، هندسه فضایی، شکل و فرم ابنیه، فرسودگی کالبد، مصالح و... بر تصویر ذهنی و منظر ارزیابانه ادراکی شهروندان مؤثر خواهد بود (Woolley, 2003). جابجایی‌های سریع جمعیتی در شهرها، احتمال ناهنجاری‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد. بدلیل تفاوت فرهنگی، زبانی، قومی، رفتاری و... شهرهای مهاجرپذیر با اجتماعی جدیدالورود (مهاجران) روبرو هستند که فرایند انطباق و ذوب شدن در تمدن شهری در آنها بطور کامل انجام نشده است (رفیع پور، ۱۳۷۶: ۸۲). در جوامع انسانی همه قوانین بصورت مصوب و مدون به تک تک افراد ابلاغ نمی‌گردد، بلکه آنچه مهمتر شمرده می‌شود، هنجارهای اجتماعی است که بیشترین و قویترین بخش قوانین را تشکیل می‌دهند (کامروا، ۱۳۸۴: ۱۰۸).

محیط کالبدی و مسئولیت‌پذیری شهروندی

محیط شهری دربرگیرنده محیط کالبدی، محیط اجتماعی، محیط زیستی، محیط اقتصادی و... است که از این میان، محیط کالبدی بواسطه خاصیت فیزیکی، قابل مشاهده و ملموس بودن، بیشتر دستخوش تغییرات در برنامه‌های توسعه قرار می‌گیرد. بافت کالبدی شهر را می‌توان در دو گروه بافت فرسوده و بافت جدید قرار دهیم. در این پژوهش بافت جدید شهری به مفهوم بخشهایی از شهر که سابقه ساخت ۱۵ سال و کمتر دارند، استفاده شده و اما در خصوص بافت فرسوده شهری، عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهر در نظر گرفته شده که ارزشهای نازل مکانی، محیطی و اقتصادی آنها به سبب فرسودگی کالبدی تشدید شده است.

صاحب‌نظران معتقدند کاهش کارایی هر پدیده‌ای، منجر به فرسودگی آن خواهد شد و محیط شهری نیز هنگامی که حیات آن با رکود مواجه گردد، تنزل برنامه‌های توسعه و نظارت فنی بر عناصر درونی آن عارض می‌گردد. بافتهای فرسوده بواسطه فقر ساکنین، امکان نوسازی خودبخودی نداشته و انگیزه‌های سرمایه‌گذاری در آن از بین می‌رود (محمدی، شفقی و نوری ۱۳۹۳).

کامل ترین تعریف از مفهوم بافت فرسوده شهری در مصوبه جلسه مورخ ۱۳۸۴/۳/۱۶ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران ارائه شد؛ جایی که سه دسته «بافتهای دارای میراث فرهنگی»، «بافتهای شهری فاقد میراث فرهنگی» و «بافتهای حاشیه‌ای (سکونتگاه‌های غیر رسمی)» معرفی گردید.

این شورا در سال ۱۳۸۵ سه شاخص جهت شناسایی بافتهای فرسوده به شرح ذیل مورد تصویب قرار دارد:

الف) شاخص ریزدانی: بلوک‌هایی که بیش از ۵۰٪ پلاک‌های آنها مساحت کمتر از ۲۰۰ مترمربع دارند؛

ب) شاخص ناپایداری: بلوک‌هایی که بیش از ۵۰٪ بناهای آن فاقد سیستم سازه پایدار است؛

ج) شاخص نفوذپذیری: بلوک‌هایی که بیش از ۵۰٪ معابر آن عرض کمتر از ۶ متر دارند. در واقع چنانچه حداقل ۵۰٪

از شاخص‌های سه‌گانه در هر بافتی از شهر وجود داشته باشد، آن منطقه بعنوان بافت فرسوده تلقی می‌گردد.

نظریه‌های معماری محیط ساخته شده را عاملی تعیین کننده در رفتار اجتماعی انسان می‌دانند. در محیط‌هایی که ترکیب کالبدی محلات مسکونی از سوی مردم دلپذیرتر ادراک شده، رفتار اجتماعی همگرا و دوستانه شهروندان را خواهیم دید (رسول‌پور و کاظمی، ۱۳۹۳).

طبق اصول CPTED که اسکار نیومن در کتاب «فضاهای قابل دفاع» (۱۹۹۷) بیان می‌کند، تعمیر و نگهداری یکی از اصول کلیدی است؛ به این دلیل که بلحاظ روان‌شناختی، محیطی که به درستی حفظ و حراست نگردد، بتدریج کاربران آن احساس مسئولیت در قبال محیط و «حس تعلق» را کنار خواهند گذاشت و بعبارت دیگر، احتمالاً مسئولیت‌پذیری شهروندان رو به افول خواهد گذاشت (Newman, 1997).

ویلیام وایت تحت عنوان «ناخوشایندی‌ها» به مواردی همچون فعالیت‌های ناهنجار اجتماعی، کالبد فرسوده و شکل هندسی نامناسب برای فضاها اشاره دارد و اذعان می‌کند هرچه این عوامل نارضایتی در محیط شهر بیشتر باشد و همچنین قوانین به درستی تعریف نشده باشد، احتمال بروز ناهنجاریهای اجتماعی یا چالش‌های مسئولیت‌پذیری شهروندان بیشتر خواهد شد (Whyte, 1980).

جان لنگ نیز در کتاب «تجربه آمریکایی طراحی شهری» (۱۹۹۴) به مسئولیت‌پذیری طراحان و مدیران شهری اشاره می‌کند و معتقد است طراحان باید بتوانند تمام شاخصه‌های محیط به انضمام متعلقات آن را در نظر داشته باشند. مدیریت شهری هم با تسهیلات یا فرصت‌هایی که جهت ابزار عقیده و مشارکت در طرح‌ها برای شهروندان بوجود می‌آورد، زمینه‌های ارتقای حس تعلق شهروندان را فراهم می‌کند (Lang J. , 1994).

مدنی پور در کتاب «طراحی فضای شهری» (۱۹۹۶) می‌گوید ارتباطی منطقی و تأیید شده مابین محیط کالبدی طراحی شده و مسئولیت‌های اجتماعی شهروندان وجود دارد. با افزایش آگاهی نسبت به اینکه فرایندهای اجتماعی روی فرم شهری مؤثر است، به این ارتباط منطقی می‌رسیم که اشکال روی زمینه، به رفتارهای اجتماعی شکل می‌دهند (MadaniPour, 1996).

معرفی محدوده مورد مطالعه

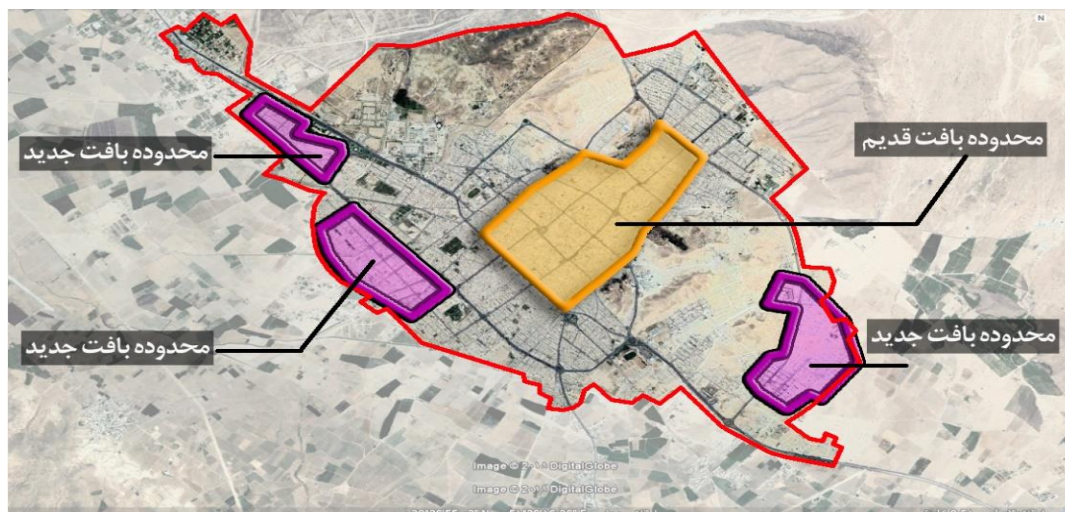
این پژوهش در شهر کازرون که دارای بافت اجتماعی سنتی و اقلیت‌های قومی متعدد می‌باشد، انجام شد. بافت جدید صرفاً معیار کمتر از ۱۵ سال قدمت داشتن بنا را در نظر داشته، بنابراین برخی بخش‌های سکونتگاه‌های حاشیه‌ای شهر نیز در نمونه مطالعاتی قرار خواهند گرفت.

پژوهش حاضر در شهر کازرون واقع در استان فارس کشور ایران، با جمعیت شهرنشین ۹۶۶۸۳ نفر و وسعت شهری ۲۰۷۰ هکتار انجام گردیده است (سالنامه آماری ۱۳۹۵).

بنابر اسناد فرادست (طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهر کازرون، ۱۳۸۹)، بافت فرسوده این شهر به مساحت حدود ۴۰۰ هکتار و حدود جمعیتی ۲۴۸۵۰ نفر، عمدتاً بخش‌های مرکزی را شامل شده و تمرکز شدید فعالیت‌های مختلف، فرسودگی کالبدی، میانگین قدمت بالای ابنیه در این بخش، ضمن افزایش حساسیت در برخورد‌های توسعه‌ای، موضوع مدیریت رفتار اجتماعی شهروندان را به چالشی استراتژیک تبدیل نموده است.

۱ - سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ - سازمان آمار و نقشه برداری

۲ - شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری، ۱۳۸۹



تصویر شماره ۱- محدوده بافت قدیم و جدید مورد نظر پژوهش حاضر- منبع: نگارندگان- پردازش روی تصویر ماهواره‌ای Google Earth استخراج ۱۰ مارس ۲۰۱۹

بافت نوساز این شهر (به استثنای توسعه‌های میانی که در تمام قسمت‌های شهر پراکنده است)، عمدتاً نواحی جنوب جغرافیایی شهر و حاشیه‌های شهری را شامل می‌شود که با مساحت تقریبی ۲۶٪ از کل پهنه شهری، جمعیت حدودی ۲۱٪ از شهروندان کازرونی را به خود اختصاص داده است. این نواحی منطقاً به توسعه‌های جدید تعلق داشته و بدیهی است بخشی از سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌ای را در خود جای داده است. بدلیل ارزانتر بودن قیمت اراضی و ارزش افزوده نسبی بالا، این مناطق همواره به مقصدی برای مهاجرین روستا-شهری، تازه‌واردان به شهر و همچنین طبقات غیرمتمول بدل می‌گردد. بنابراین بصورت پیش‌فرض این موضوع قابل پذیرش است که ارتباط مستقیم یا معکوس معنی داری مابین طبقه اجتماعی-اقتصادی یا فرهنگی ساکنین و موقعیت حاشیه‌ای ساختمان‌ها در شهر کازرون وجود ندارد. در این بررسی، محلات بافت فرسوده کازرون از قبیل محله گنبد، آهنگران، علیا، بازار و چهابی بعنوان نمونه بافت قدیم شهری، و محلات باغ آسیایی، شهرک فرهنگ‌شهر و شهرک شهید بهشتی بعنوان نمونه‌ای از بافت جدید مدنظر قرار گرفت.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش پیش رو از نوع مطالعه کاربردی-تحلیلی بوده، جامعه آماری مورد مطالعه شامل تمام افراد حاضر در بافت فرسوده و جدید شهری کازرون می‌باشد. در این تحقیق از پرسشنامه محقق‌ساخته جهت سنجش «مسئولیت‌پذیری» استفاده شد. همچنین جهت دستیابی به شاخص‌های پرسشنامه از روش دلفی بهره گرفته شد. در قالب روش دلفی از ۲۰ صاحب‌نظر حوزه مطالعات شهری خواسته شد شاخص‌های مؤثر بر میزان کیفیت مسئولیت‌پذیری شهروندی را تبیین نمایند (روایی به شیوه اتفاق نظر اساتید). ماحصل این فرایند دستیابی به ۱۰ شاخص بود؛ پژوهش پایلوت جهت بررسی پایایی پرسشنامه بر روی ۳۰ نفر انجام و با کسب ۸۵٪ روایی (پایایی با ضریب آلفای کرونباخ)، بعنوان پرسشنامه استاندارد پذیرفته شد. روش پرکردن پرسشنامه‌ها بصورت مصاحبه‌گر فعال بوده و سوالات بدور از هرگونه جهت‌گیری ذهنی به پاسخ دهندگان در حجم نمونه ۳۰۰ نفر از حاضران در بافت‌های فرسوده و جدید شهری، تفهیم گردید. جدول (۱) متغیرها و شاخص‌های مورد استفاده در تحقیق را نشان می‌دهد. بدیهی است باتوجه به فرضیه‌ها، شاخص‌ها گاهی ماهیت متغیر مستقل و یا وابسته به خود خواهند گرفت.

جدول ۱- متغیرهای پرسشنامه های مسئولیت پذیری

متغیر وابسته	مسئولیت پذیری (RE)
متغیر مستقل (معیارها)	اخلاق مداری و رعایت هنجارها (AH)
	مشارک مدنی (CP)
	ارتقای حس تعلق (BS)
	احترام به سالمندان (RO)
	آموزندگی محیطی (ED)
	مدیریت شهری (UM)
	وظیفه شناسی (DK)
	افزایش اختیار و حقوق شهروندی (EH)
	اظهار نظر در خصوص طرح های توسعه (DP)
	رعایت حقوق همسایگان (NR)

منبع: نگارندگان

با هدف تسهیل امکان تجزیه و تحلیل معیارها و کشف روابط مابین آنها و همچنین تأیید یا رد فرضیات تحقیق، مجموعاً ۲۴ سوال بعنوان گویه های مربوط به معیارهای فوق الذکر تدوین و داده ها تحت نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ مورد تحلیل قرار گرفتند. این تحقیق در بازه زمانی حدود ۲۷ ماهه از مهر ۱۳۹۵ تا دی ۱۳۹۷ به انجام رسید و با در نظر گرفتن تحولات جوامع در طول زمان، ممکن است نتایج قابل تعمیم برای همه ادوار نباشد.

تحلیل یافته ها

داده های پژوهش از طریق پرسشنامه ای ۱۰ مؤلفه ای، دارای ۲۴ سوال و به طریق مصاحبه گر فعال، مابین جامعه نمونه ای به تعداد ۱۹۴ نفر در بافت قدیم و ۱۰۶ نفر در بافت جدید، گردآوری گردید. مصاحبه شوندگان بصورت تصادفی از افراد حاضر در محلات هدف انتخاب شدند. پرسشنامه «مسئولیت پذیری» برپایه ۱۰ معیاری که تحت فرایند دلفی و توسط صاحب نظران مشخص شده بود، تدوین شد. جدول (۲) در قالب آمار توصیفی، بخشی از اطلاعات مرتبط با فراوانی، میانگین و ... در خصوص داده های گردآوری شده را نشان می دهد.

جدول شماره ۲- آمار توصیفی توزیع داده های پاسخ دهندگان

کد بافت	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
سن	بافت قدیم	۴۱/۴۸	۱۷/۷۲۱
	بافت جدید	۳۳/۱۳	۱۰/۹۶۸
سابقه سکونت	بافت قدیم	۲۱/۱۳	۱۲/۱۷۲
	بافت جدید	۴/۰۵	۲/۱۶۲
تحصیلات	بافت قدیم	۱/۸۷	۰/۷۲۶
	بافت جدید	۱/۶۹	۰/۶۲۳

منبع: نگارندگان

تعداد مردان در کل نمونه ۱۵۹ نفر و ۱۴۱ نفر از بانوان در این برداشت مشارکت داشته اند. جدول شماره (۳) نتایج آزمون آلفای کرونباخ برای پرسشنامه این پژوهش را نشان می دهد و عدد ۰/۷۳۲ از پایایی و قابلیت بالای اعتماد پذیری

پرسشنامه تدوین شده حکایت دارد. یادآوری می‌شود روایی پرسشنامه فوق قبلاً به شیوه اتفاق نظر اساتید مورد تأیید قرار گرفته است.

جدول شماره ۳- محاسبه پایایی پرسشنامه تحقیق براساس ضریب آلفای کرونباخ

تعداد سوالات	ضریب آلفای کرونباخ
۲۴	۰/۷۳۲

منبع: نگارنده- بر پایه داده‌های پژوهش

در این پژوهش از یک سو باتوجه به بزرگ بودن جامعه آماری و حجم نمونه ۳۰۰ نفری، از سوی دیگر با در نظر گرفتن کیفی بودن غالب متغیرها، بهتر است از طریق آزمون کولموگروف- اسمیرنوف با بررسی چولگی و کشیدگی (Kurtosis & Skewness) برای متغیرها، تحت نرم افزار SPSS دریابیم آیا داده‌ها توزیع نرمال دارند یا پراکندگی غیرنرمال داده‌ها ما را به سمت کاربست آزمون‌های ناپارامتریک هدایت خواهد کرد. جدول ۴ نتایج این تحلیل را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴- تحلیل ناپارامتریک بودن توزیع داده‌ها با آزمون کولموگروف- اسمیرنوف

پارامترهای نرمال الف، ب	تعداد	مستولیت پذیری
میان	۳۰۰	
انحراف معیار	۰/۲۵۲۳	
مقدار مطلق	۰/۴۶۵۲۹	
مثبت	۰/۰۳۶	
منفی	۰/۰۳۶	
	-۰/۰۲۹	
کلموگرو- اسمیرنو آماره Z	۰/۶۳۱	
شاخص معنی داری (دوسویه)	۰/۸۲۱	

الف: توزیع نمونه نرمال است. ب: محاسبه شده براساس داده ها منبع: نگارنده- خروجی نرم افزار SPSS 2016.

همانطور که سطر پایانی جدول فوق نشان می‌دهد عدد ۰/۸۲۱ نمایانگر عدم معنی‌داری آزمون فرض صفر تحلیل فوق بوده و بنابراین داده‌های گردآوری شده در نمونه مطالعاتی دارای توزیع نرمال می‌باشند؛ بنابراین آزمون‌های پارامتریک همچون آزمون T مستقل، آزمون تحلیل واریانس یک راهه، آزمون پی‌رسون و ... جهت تحلیل داده‌ها مناسب خواهند بود. در ابتدا فارغ از گروه‌بندی ساکنین بافت قدیم و جدید می‌خواهیم وضعیت هر یک از متغیرها (اعم از مستقل و وابسته) را در کل جامعه آماری مورد سنجش قرار دهیم. آزمون T تک نمونه‌ای در این امر ما را یاری می‌کند. جدول شماره ۵ وضعیت هر متغیر در کل جامعه شهر کازرون را تخمین می‌زند. سوای اینکه داده‌ها از چه بافتی استخراج شده‌اند، طبق پیش‌فرض ما چنانچه نتیجه یک ورودی بیشتر از صفر باشد، ما آن متغیر را واجد شرایط موردنظر دانسته و چنانچه عددی کمتر از صفر را مشاهده کنیم، به معنای عدم وجود شرایط موردانتظار خواهد بود. به هر میزان این اعداد به سمت مثبت یا منفی ۲ تمایل داشته باشد، به ترتیب نشانگر شدت وجود یا ضعف شدید ویژگی مورد بررسی خواهد بود. در جدول زیر ستون‌های میانگین و انحراف استاندارد قرائت خواهند شد.

جدول شماره ۵- آزمون T تک نمونه مستقل تحت نرم افزار SPSS 2016

تعداد پاسخ	میان	انحراف معیار	خطای استاندارد میان
۳۰۰	۰/۲۵۲۳	۰/۴۶۵۲۹	۰/۰۲۶۸۶
۳۰۰	۰/۴۶۸۹	۰/۷۴۸۶۹	۰/۰۴۳۲۳
۳۰۰	۰/۵۹۱۱	۰/۸۹۳۵۵	۰/۰۵۱۵۹
۳۰۰	۰/۶۱۱۷	۰/۹۳۸۷۸	۰/۰۵۴۲۰
۳۰۰	-۰/۰۲۶۷	۱/۰۵۱۰۲	۰/۰۶۰۶۸
۳۰۰	۰/۱۹۴۴	۰/۸۶۷۰۳	۰/۰۵۰۰۶
۳۰۰	-۰/۰۱۳۳	۱/۳۲۶۲۸	۰/۰۷۶۵۷
۳۰۰	۰/۵۳۰۰	۱/۲۴۹۳۹	۰/۰۷۲۱۳
۳۰۰	۰/۲۱۲۲	۰/۷۰۴۴۵	۰/۰۴۰۶۷
۳۰۰	۰/۰۴۰۰	۱/۱۴۲۱۱	۰/۰۶۵۹۴
۳۰۰	-۰/۰۸۵۰	۰/۸۸۴۳۴	۰/۰۵۱۰۶

منبع: نگارندگان- بر پایه داده های پژوهش.

جدول ۶ خروجی دوم آزمون فوق است. در این جدول اعداد ذکر شده در ستون های t، سطح معناداری، و تفاوت میانگین داده های گردآوری شده با عدد ثابت، اهمیت دارد.

جدول شماره ۶- آزمون T تک نمونه مستقل تحت نرم افزار SPSS 2016

آماره t	df	معنی داری (دوطرفه)	اختلاف میان	۹۵٪ فاصله اطمینان از تفاوت	
				حد پایین	حد بالا
۳/۳۹۳	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۲۶۸۶	۰/۱۹۹۵	۰/۳۰۵۲
۱۰/۸۴۸	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۴۳۲۳	۰/۳۸۳۸	۰/۵۵۴۰
۱۱/۴۵۸	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۵۱۵۹	۰/۴۸۹۶	۰/۶۹۲۶
۱۱/۲۸۵	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۲۰	۰/۵۰۵۰	۰/۷۱۸۳
-۰/۴۳۹	۲۹۹	۰/۶۶۱	۰/۰۶۰۶۸	-۰/۱۴۶۱	۰/۰۹۲۷
۳/۸۸۴	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۵۰۰۶	۰/۰۹۵۹	۰/۲۹۳۰
-۰/۱۷۴	۲۹۹	۰/۸۶۲	۰/۰۷۶۵۷	-۰/۱۶۴۰	۰/۱۳۷۴
۷/۳۴۷	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۷۲۱۳	۰/۳۸۸۰	۰/۶۷۲۰
۵/۲۱۸	۲۹۹	۰/۰۰۰	۰/۰۴۰۶۷	۰/۱۳۲۲	۰/۲۹۲۳
۰/۶۰۷	۲۹۹	۰/۵۴۵	۰/۰۶۵۹۴	-۰/۰۸۹۸	۰/۱۶۹۸
-۱/۶۶۵	۲۹۹	۰/۰۹۷	۰/۰۵۱۰۶	-۰/۱۸۵۵	۰/۰۱۵۵

منبع: نگارنده- بر پایه داده های پژوهش.

همانطور که گفته شد، جداول فوق کلیت داده ها را در قالب یک نمونه در نظر گرفته و با جامعه آماری تمام ساکنین شهر کازرون مقایسه می نماید اما مطابق عنوان و هدف پژوهش، ما سعی داریم وضعیت متغیرها را در دو گروه مجزای ساکنین

بافت قدیم و ساکنین بافت‌های جدید شهر کازرون مورد مقایسه قرار دهیم؛ بنابراین بلحاظ منطقی نتایج حاصل از آزمون t دو نمونه مستقل برای ما از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد بود.

جدول شماره ۷- آزمون T دو نمونه مستقل تحت نرم افزار SPSS 2016

کد بافت	تعداد پاسخ	میان	انحراف معیار	خطای استاندارد میان
مستولیت پذیری				
قدیم	۱۹۴	۰/۰۹۱۰	۰/۴۱۰۵۰	۰/۲۹۴۷
جدید	۱۰۶	۰/۵۴۷۶	۰/۴۱۳۰۵	۰/۰۴۰۱۲
اخلاق مداری و رعایت هنجارها				
قدیم	۱۹۴	۰/۴۱۲۴	۰/۷۹۳۲۸	۰/۰۵۶۹۵
جدید	۱۰۶	۰/۵۷۲۳	۰/۶۵۰۲۰	۰/۰۶۳۱۵
مشارکت مدنی				
قدیم	۱۹۴	۰/۲۷۴۹	۰/۷۹۸۶۹	۰/۰۵۷۳۴
جدید	۱۰۶	۱/۱۶۹۸	۰/۷۶۰۴۶	۰/۰۷۳۸۶
ارتقای حس تعلق				
قدیم	۱۹۴	۰/۳۰۹۳	۰/۸۴۰۸۱	۰/۰۶۰۳۷
جدید	۱۰۶	۱/۱۶۵۱	۰/۸۵۵۵۷	۰/۰۸۳۱۰
احترام به سالمندان				
قدیم	۱۹۴	۰/۱۷۷۸	۰/۹۶۲۰۱	۰/۰۶۹۰۷
جدید	۱۰۶	-۰/۴۰۰۹	۱/۱۰۷۱۶	۰/۱۰۷۵۴
آموزندگی محیطی				
قدیم	۱۹۴	-۰/۰۷۵۶	۰/۸۴۲۸۷	۰/۰۶۰۵۱
جدید	۱۰۶	۰/۶۸۸۷	۰/۶۷۳۴۱	۰/۰۶۵۴۱
مدیریت شهری				
قدیم	۱۹۴	-۰/۰۳۶۱	۱/۳۸۲۲۵	۰/۰۹۹۲۴
جدید	۱۰۶	۰/۰۲۸۳	۱/۲۲۲۴۷	۰/۱۱۸۷۴
وظیفه شناسی				
قدیم	۱۹۴	۰/۲۳۲۰	۱/۳۲۸۳۷	۰/۰۹۵۳۷
جدید	۱۰۶	۱/۰۷۵۵	۰/۸۵۸۵۵	۰/۰۸۳۳۹
اختیار و حقوق شهروندی				
قدیم	۱۹۴	۰/۱۲۰۳	۰/۷۶۵۸۳	۰/۰۵۴۹۸
جدید	۱۰۶	۰/۳۸۰۵	۰/۵۳۹۳۳	۰/۰۵۲۳۸
اظهارنظر درخصوص طرح‌های توسعه				
قدیم	۱۹۴	-۰/۱۲۸۹	۱/۰۵۷۳۷	۰/۰۷۵۹۱
جدید	۱۰۶	۰/۳۴۹۱	۱/۲۲۸۹۶	۰/۱۱۹۳۷
رعایت حقوق همسایگان				
قدیم	۱۹۴	-۰/۳۷۶۳	۰/۷۷۲۴۴	۰/۰۵۵۴۶
جدید	۱۰۶	۰/۴۴۸۱	۰/۸۲۸۵۹	۰/۰۸۰۴۸

منبع: نگارنده- بر پایه داده‌های پژوهش.

از طریق جدول ۷ براحتی می‌توانیم مقایسه کیفیت‌های مورد سنجش را در ساکنین بافت‌های قدیم و جدید مورد بررسی قرار دهیم. ستون میانگین برای هر متغیر به تفکیک پاسخگویان مشخص شده و بطور مثال همانطور که مشاهده می‌شود، میانگین نمره مسئولیت‌پذیری شهروندان در بافت جدید بالاتر از میانگین نمره حاصل از پاسخ‌دهندگان در بافت قدیم محاسبه شده است. این روند را می‌توانیم برای تمامی ده متغیر پژوهش بررسی نماییم.

در جدول شماره ۸ که خروجی اصلی آزمون است، ستون‌های معنی‌داری، آماره t و معنی‌داری دو طرفه از اهمیت زیاد قابل قرائت برخوردار خواهند بود. به این ترتیب که ابتدا به ستون معنی‌داری نگاه می‌شود، در صورتیکه متغیر مورد بررسی سطحی از معنی‌داری را نشان داده بود، در ستون آماره t عدد دوم روایت می‌گردد و بالعکس.

جدول شماره ۸- آزمون T دو نمونه مستقل تحت نرم افزار SPSS 2016- مقایسه فرض برابری واریانس ها

آزمون t برای برابری میانها		آزمون لون برای برابری واریانس ها			
معنی داری دوطرفه	df	آماره t	معنی داری	آماره F	
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۹/۱۹۰	۰/۷۰۷	۰/۱۴۲	مسئولیت پذیری
عدم فرض برابری واریانسها	۲۱۴/۸۶۸	-۹/۱۷۳			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۱/۷۷۵	۰/۰۰۶	۷/۵۹۹	اخلاق مداری و رعایت هنجارها
عدم فرض برابری واریانسها	۲۵۳/۸۸۷	-۱/۸۸۱			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۹/۴۴۳	۰/۲۴۰	۱/۳۸۶	مشارکت مدنی
عدم فرض برابری واریانسها	۲۲۵/۲۰۵	-۹/۵۷۰			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۸/۳۷۵	۰/۶۴۸	۰/۲۰۸	حس تعلق به محیط
عدم فرض برابری واریانسها	۲۱۲/۸۱۴	-۸/۳۳۲			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	۴/۷۱۹	۰/۰۷۳	۳/۲۴۰	رعایت احترام به سالمندان
عدم فرض برابری واریانسها	۱۹۱/۷۴۵	۴/۵۲۹			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۸/۰۳۷	۰/۰۰۱	۱۰/۳۴۷	آموزندگی محیط شهری
عدم فرض برابری واریانسها	۲۵۸/۶۰۶	-۸/۵۷۷			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۰/۴۰۱	۰/۰۰۴	۸/۴۹۱	مدیریت شهری
عدم فرض برابری واریانسها	۲۳۹/۳۸۳	-۰/۴۱۶			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۵/۸۹۷	۰/۰۰	۵۸/۷۸۴	وظیفه شناسی
عدم فرض برابری واریانسها	۲۸۹/۶۸۷	-۶/۶۵۸			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۳/۱۰۲	۰/۰۰	۲۲/۹۴۵	اختیار و حقوق شهروندی
عدم فرض برابری واریانسها	۲۷۹/۳۴۲	-۳/۴۲۷			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۳/۵۳۰	۰/۰۵۳	۳/۷۷۵	مشارکت در طرح های توسعه
عدم فرض برابری واریانسها	۱۹۰/۱۸۸	-۳/۳۷۸			
فرض واریانس های برابر	۲۹۸	-۸/۶۱۱	۰/۲۸۳	۱/۱۵۵	رعایت حقوق همسایگان
عدم فرض برابری واریانسها	۲۰۳/۴۳۷	-۸/۴۳۵			

منبع: خروجی تحلیل توسط نرم افزار SPSS 2016- (برخی ستون ها حذف شده اند).

تا این مرحله فرضیه های مورد نظر تحقیق حاضر مورد بررسی و احیاناً رد یا تأیید قرار گرفته است (در این خصوص در بخش یافته ها بصورت تفصیلی بحث خواهیم کرد). اما ممکن است این سوال مطرح گردد که آیا مسئولیت پذیری ارتباطی با مدت سکونت افراد در محل دارد یا خیر؟ بطور معمول تصور می شود احتمالاً با افزایش سابقه سکونت افراد در یک بافت، میزان مسئولیت پذیری ایشان در قبال یک بافت افزایش یابد.

در این پژوهش متغیر مسئولیت پذیری، پیرو چندین متغیر دیگر قرار گرفته است و نمی توان به ارتباط مستقیم مسئولیت پذیری و مدت سکونت اعتماد کرد. به همین جهت در کنار متغیر مسئولیت پذیری، متغیر دیگر تحقیق شده شامل حس تعلق به مکان نیز به آزمون گذاشته شده است تا بهتر بتوانیم در این خصوص اظهار نظر داشته باشیم. آزمون تحلیل

واریانس یک راهه (ANOVA) در توزیع نمونه‌های نرمال بخوبی می‌تواند نمره یک متغیر را در گروه‌های زیاد (بیش از دو گروه) مورد سنجش قرار دهد. جداول زیر مراحل تحلیل واریانس یک راهه را نشان می‌دهند.

جدول شماره ۹- آزمون تحلیل واریانس یک راهه (ANOVA) تحت نرم افزار SPSS 2016

معنی داری	آماره F	مربع میانه	df	جمع مربعات		
۰/۰۰۰	۲/۱۴۴	۰/۴۰۰	۴۲	۱۶/۷۹۵	بین گروه ها	مسئولیت
		۰/۱۸۷	۲۵۷	۴۷/۹۳۷	داخل گروه ها	پذیری
			۲۹۹	۶۴/۷۳۲	کلی	
۰/۰۸۶	۱/۳۴۷	۱/۱۳۲	۴۲	۴۷/۵۴۳	بین گروه ها	حس تعلق به
		۰/۸۴۰	۲۵۷	۲۱۵/۹۶۶	داخل گروه ها	مکان
			۲۹۹	۲۶۳/۵۰۹	کلی	

منبع: خروجی تحلیل توسط نرم افزار SPSS 2016.

همانطور که جدول ۹ در ستون‌های معنی داری و آماره F نشان می‌دهد، اگرچه مابین گروه‌های تشکیل شده براساس مدت سکونت افراد در هر بافت و میزان مسئولیت‌پذیری ارتباط معنی داری وجود دارد، اما این ارتباط درمورد حس تعلق به مکان نبوده و می‌تواند ناشی از ارتباطات دیگر متغیرها با متغیر مسئولیت‌پذیری باشد. عبارت دیگر می‌توانیم عنوان کنیم با افزایش یا کاهش مدت سکونت افراد در بافت شهری، میزان مسئولیت‌پذیری شهروندان افزایش یا کاهش خواهد یافت اما این گفته درخصوص میزان حس تعلق ایشان به محیط قابل تعمیم نیست.

یکی از مهمترین فرضیه‌های پژوهش حاضر، وجود رابطه همبستگی مابین متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری و ۱۰ مورد متغیرهای مستقل بیان شده بود. برای آزمون همبستگی و احیاناً شدت این مؤلفه، آزمون ضریب همبستگی گشتاوری پیرسون (باتوجه به پارامتریک بودن داده‌ها) انتخاب مناسبی خواهد بود. در رابطه با عدد شدت همبستگی می‌توان گفت، این نتیجه عددی مابین ۱+ تا ۱- خواهد بود و نیل نتیجه به سمت ۱+ نشانگر قوی‌تر بودن رابطه مستقیم، به این معنی است که با افزایش یک متغیر، متغیر دوم افزایش خواهد یافت. همچنین نیل نتیجه به سمت ۱- متناظراً نشان دهنده رابطه معکوس قوی‌تر خواهد بود؛ به این معنی که با افزایش متغیر پایه، متغیر پیرو روند کاهشی نشان خواهد داد. درمجموع می‌توانیم برای تحلیل شدت همبستگی از جدول شماره ۱۰ استفاده کنیم.

جدول شماره ۱۰- شیوه تفسیر شدت رابطه در همبستگی پیرسون

شدت رابطه	تفسیر
۰/۸ تا ۱	رابطه بسیار قوی
۰/۶ تا ۰/۸	رابطه قوی
۰/۴ تا ۰/۶	رابطه متوسط
۰/۲ تا ۰/۴	رابطه کم (یا ضعیف)
صفر تا ۰/۲	فقدان رابطه یا رابطه ناچیز

منبع: میلر، ۱۳۸۰: ۲۹۹

جدول ۱۱ خروجی آزمون همبستگی پیرسون را نشان می‌دهد.

۱- اگر دو گروه داشته باشیم، آزمون ANOVA و INDEPENDENT T-Test مشابه هم عمل خواهند کرد و می‌توانیم از هر مورد به دلخواه استفاده کنیم.

جدول شماره ۱۱- تحلیل میزان همبستگی متغیرهای پژوهش

مسئولیت پذیری	اخلاق مداری	مشارکت مدنی	حس تعلق به مکان	احترام به سالمندان	آموزندگی محیطی	مدیریت شهری	وظیفه شناسی	حقوق شهروندی	طرح های توسعه	حقوق همسایگان
همبستگی	۱									
معنی داری										
همبستگی	۰/۳۹۸	۱								
معنی داری	۰/۰۰									
همبستگی	۰/۵۷۴	۰/۴۳۲	۱							
معنی داری	۰/۰۰	۰/۰۰								
همبستگی	۰/۵۱۸	۰/۰۷۳	۰/۲۶۱	۱						
معنی داری	۰/۰۰	۰/۲۰۹	۰/۰۰							
همبستگی	۰/۱۲۹	-۰/۰۸۸	-۰/۱۷۱	۰/۰۲۷	۱					
معنی داری	۰/۰۲۶	۰/۱۲۷	۰/۰۰۳	۰/۶۴۴						
همبستگی	۰/۵۸۷	۰/۱۰۴	۰/۳۵۳	۰/۳۶۸	-۰/۰۸۷	۱				
معنی داری	۰/۰۰	۰/۰۷۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۳۴					
همبستگی	۰/۴۴۶	۰/۱۱۴	۰/۰۷۳	۰/۰۳۶	-۰/۰۴۶	۰/۱۹۶	۱			
معنی داری	۰/۰۰	۰/۰۴۸	۰/۲۱۰	۰/۵۳۳	۰/۴۲۹	۰/۰۰۱				
همبستگی	۰/۶۳۷	۰/۲۰۴	۰/۳۰۸	۰/۲۲۳	-۰/۰۱۲	۰/۲۶۲	۰/۱۸۸	۱		
معنی داری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۸۳۴	۰/۰۰	۰/۰۰۱			
همبستگی	۰/۳۶۰	۰/۰۴۰	۰/۰۴۷	۰/۱۴۸	-۰/۰۱۱	۰/۱۱۲	۰/۰۳۲	۰/۲۱۳	۱	
معنی داری	۰/۰۰	۰/۴۹۳	۰/۴۱۹	۰/۰۱۰	۰/۸۴۷	۰/۰۵۳	۰/۵۸۵	۰/۰۰		
همبستگی	۰/۵۲۸	۰/۰۶۵	۰/۲۸۵	۰/۱۶۳	-۰/۰۶۹	۰/۲۵۲	۰/۱۰۹	۰/۲۳۶	۰/۱۵۲	۱
معنی داری	۰/۰۰	۰/۲۵۹	۰/۰۰	۰/۰۰۵	۰/۲۳۵	۰/۰۰	۰/۰۶۰	۰/۰۰	۰/۰۰۹	
همبستگی	۰/۵۲۸	۰/۱۶۳	۰/۲۸۵	۰/۲۵۱	-۰/۰۲۳	۰/۲۹۹	۰/۰۶۷	۰/۲۱۹	۰/۲۱۸	۰/۱۸۹
معنی داری	۰/۰۰	۰/۰۰۵	۰/۰۰	۰/۶۹۶	۰/۰۰	۰/۲۴۴	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰۱

منبع: خروجی تحلیل توسط نرم افزار SPSS 2016

البته موضوع واجد اهمیت این است که جدول فوق برای مجموع داده‌ها بصورت کلی سنجش شده است و صحیح‌تر این است که بتوانیم داده‌ها را در دو گروه ساکنین بافت قدیم و ساکنین بافت جدید مورد تحلیل قرار دهیم. به هر تقدیر سطر اول جدول فوق نشان می‌دهد تمامی متغیرهای مستقل رابطه معناداری با متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری نشان داده‌اند و این به معنی وجود همبستگی مابین این متغیرها و میزان مسئولیت‌پذیری است. چنان که اعداد جدول نشان می‌دهند، بیشترین شدت رابطه با مسئولیت‌پذیری متعلق به متغیر وظیفه شناسی گزارش شده است و حاکی از این است که با افزایش میزان وظیفه شناسی افراد، با قطعیت زیادی این شهروندان، مسئولیت‌پذیری بیشتری نشان خواهند داد. در این جدول متقابلاً کمترین میزان نقش در مسئولیت‌پذیری، مربوط به متغیر احترام به سالمندان گزارش شده است. درمورد همبستگی‌های درونی متغیرهای مختلف در بخش یافته‌ها بیشتر صحبت خواهیم کرد.

اکنون با دانستن معنی‌داری ارتباط مابین متغیرها و با پیش‌فرض‌های نرمال بودن توزیع داده‌ها در هر کد سکونت‌ی و نیز پیش‌فرض خطی بودن رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته، می‌توانیم معادله خط برازش توزیع داده‌ها را جستجو و از آن طریق نسبت به پیش‌بینی داده‌های بعدی اقدام کنیم. تحلیل رگرسیون خطی یکی از پیچیده‌ترین و پرکاربردترین تحلیل‌ها در رشته‌های مختلف دانش است. این تحلیل که از خانواده آزمون‌های همبستگی محسوب می‌گردد بیشتر بمنظور پیش‌بینی اثر یک یا چند متغیر روی متغیر پیرو مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این پژوهش سعی داشتیم میزان مسئولیت-پذیری را از طریق متغیرهای مستقل دیگر سنجش کنیم؛ بنابراین تحلیل رگرسیون خطی چندمتغیره در دستیابی به این هدف مفید خواهد بود. باتوجه به پیش‌شرط‌های خاص برای استفاده از تحلیل رگرسیون خطی، در این تحلیل با متد ورود همزمان، متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری و سه متغیر مستقلی که بیشترین همبستگی را با آن دارند (وظیفه شناسی، آموزش، مشارکت) وارد مدل گردیدند. جداول شماره ۱۲ تا ۱۵ مراحل انجام این آزمون را نشان می‌دهند.

جدول شماره ۱۲- خلاصه مدل پژوهش برای معادله رگرسیون خطی مرتبط با چهار متغیر منتخب

مدل	R		R ² اصلاح شده
	بافت قدیم (انتخابی)	قدیم (انتخاب نشده)	مربع R
۱	^a ۰/۷۴۸	۰/۷۹۳	۰/۵۵۳

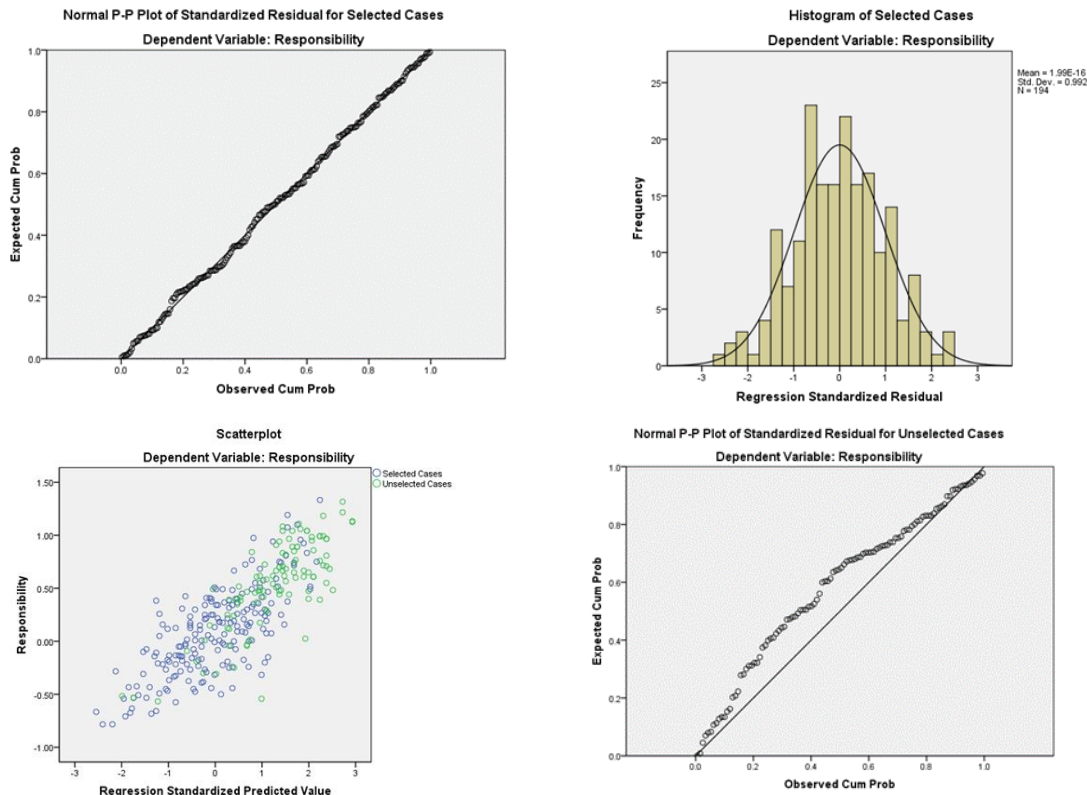
a ضریب پیش‌بین: (عدد ثابت)، متغیر وظیفه شناسی، آموزندگی محیطی، مشارکت مدنی برای متغیر وابسته مسئولیت-پذیری.

جدول شماره ۱۳- عدد ثابت و ضرایب متغیرهای مستقل در معادله رگرسیون خطی

مدل	سطح معنی داری	t	ضرایب استاندارد شده	
			ضرایب استاندارد نشده	خطای استاندارد
(عدد ثابت)	۰/۱۱۷	۱/۵۷۴	۰/۰۲۱	B
مشارکت مدنی	۰/۰۰	۵/۱۰۳	۰/۲۴۹	۰/۱۲۸
آموزندگی محیطی	۰/۰۰	۸/۱۲۸	۰/۳۹۳	۰/۱۹۱
وظیفه شناسی	۰/۰۰	۱۰/۶۱۹	۰/۵۱۷	۰/۱۶۰

* ضرایب برای داده‌های بافت قدیم و متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری محاسبه شده است. منبع: نگارندگان- بر پایه تحلیل رگرسیون خطی تحت نرم افزار SPSS

تصاویر شماره ۲ تا ۵ نمودارهای مرتبط با توزیع و پراکندگی داده‌ها در بافت قدیم شهر کازرون و همچنین پراکنش یافته‌ها پیرامون خط برگشت حاصل هستند. به کمک این نمودارها، دامنه حدودی پراکندگی داده‌ها در آینده را می‌توان پیش‌بینی نمود. مجدد تأکید می‌گردد این معادلات فقط برای سه متغیر مستقل با بیشترین همبستگی نسبت به متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری محاسبه گردیده‌اند.



تصاویر شماره ۲ تا ۵- پراکندگی داده‌های مشاهده شده و پیش‌بینی شده برای بافت فرسوده شهر کازرون

تصاویر و جداول فوق الذکر مربوط به محاسبات رگرسیونی در ساکنین بافت فرسوده بوده است و باتوجه به مدل ارائه شده، می‌توانیم معادله خطی ارتباط مسئولیت‌پذیری با سه متغیر مستقل منتخب را در بافت قدیم بصورت زیر بیان کنیم:

$$\text{Responsibility} = 0.128\text{CP} + 0.191\text{ED} + 0.160\text{DK}$$

جداول نشان می‌دهند که این سه متغیر مستقل مجموعاً خواهند توانست بیش از ۵۵٪ تغییرات متغیر وابسته را طبق معادله فوق پیش‌بینی نمایند. معادله فوق باتوجه به عدم معنی‌داری ۰/۱۱۷ بیان شده در جدول ضرایب و ثابت‌ها، فاقد عدد ثابت خواهد بود. جداول و نمودارهای زیر تحلیل خواسته شده براساس گروه ساکنین بافت جدید را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۴- خلاصه مدل پژوهش برای معادله رگرسیون خطی مرتبط با چهار متغیر منتخب

مدل	R		مربع R	R ² اصلاح شده
	بافت جدید (انتخابی)	جدید (انتخاب نشده)		
۱	۰/۸۰۵ ^a	۰/۷۲۴	۰/۶۴۸	۰/۶۳۸

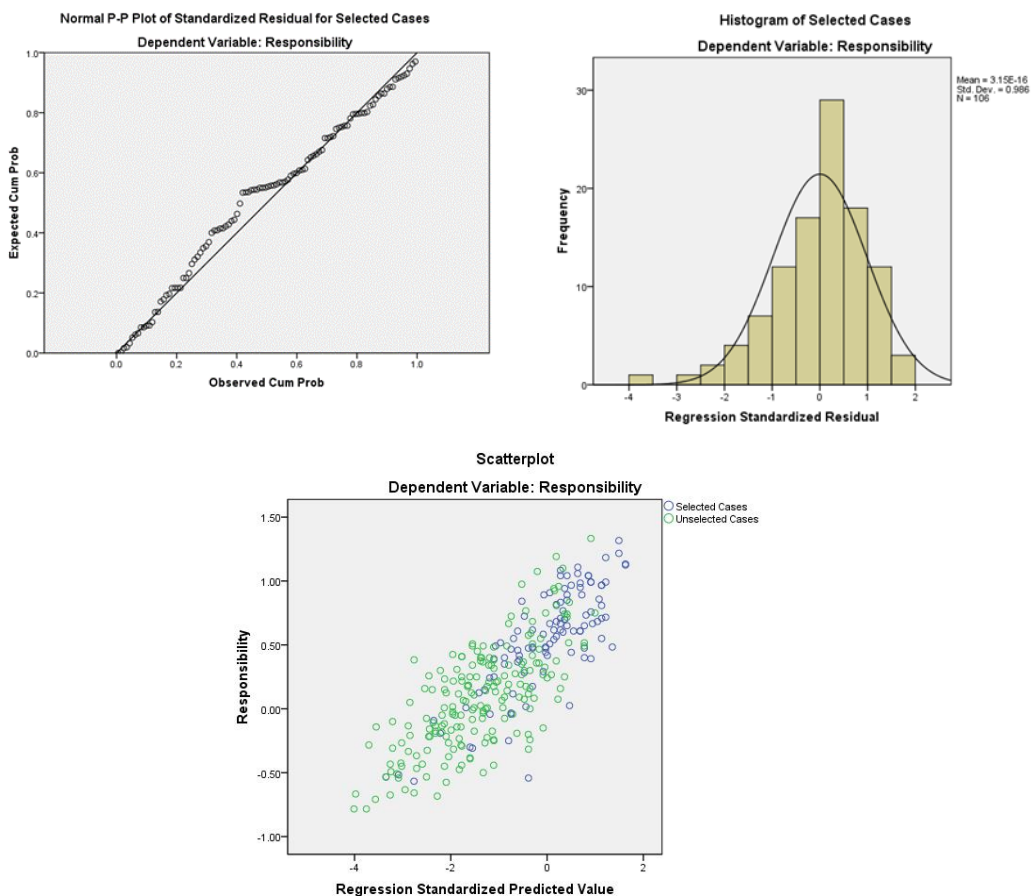
a ضریب پیش‌بین: (عدد ثابت)، متغیر وظیفه‌شناسی، آموزندگی محیطی، مشارکت مدنی برای متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری

جدول شماره ۱۵- عدد ثابت و ضرایب متغیرهای مستقل در معادله رگرسیون خطی

مدل	سطح معنی داری	t	ضرایب استاندارد		ضرایب استاندارد نشده
			ضریب بتا	خطای استاندارد	
(عدد ثابت)	۰/۷۸۰	-۰/۲۸۰			
					B
					-۰/۰۱۴
					۰/۰۴۸

۰/۲۲۲	۰/۰۳۷	۰/۴۰۹	۶/۰۸۲	۰/۰۰	مشارکت مدنی
۰/۱۳۶	۰/۰۴۳	۰/۲۲۲	۳/۱۵۵	۰/۰۰۲	آموزندگی محیطی
۰/۱۹۳	۰/۰۳۲	۰/۴۰۱	۶/۰۶۳	۰/۰۰	وظیفه شناسی

* ضرایب برای داده‌های بافت جدید و متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری محاسبه شده است. منبع: نگارندگان - بر پایه تحلیل رگرسیون خطی تحت نرم افزار SPSS.



تصاویر شماره ۶ تا ۸ - پراکندگی داده‌های مشاهده شده و پیش‌بینی شده برای بافت جدید شهر کازرون

سه متغیر منتخب در بافت جدید مجموعاً بیش از ۶۳٪ تغییرات متغیر وابسته را رصد خواهند کرد و معادله خطی

پیش‌بینی کننده داده‌ها بصورت زیر خواهد بود. $Re = 0.222CP + 0.136ED + 0.193DK$

همان گونه که مقایسه میانگین داده‌های نمونه در بافت قدیم و جدید (جدول ۷) نشان می‌دهد، با برتری عدد ۰/۵۴۷ نسبت به ۰/۰۹۱ می‌توانیم مدعی باشیم در مجموع پژوهش حاضر نشان داد متوسط میزان مسئولیت‌پذیری در ساکنین بافت‌های جدید شهری بیشتر از ساکنین بافت فرسوده کازرون بوده است. اگرچه همبستگی متغیرهای مستقل متعدد با میزان مسئولیت‌پذیری در بافت (جدول شماره ۱۱)، بطور قطع نمی‌توان درخصوص چرایی این یافته اظهارنظر نمود، اما تحلیل‌ها معنی‌داری تفاوت میان میزان مسئولیت‌پذیری ساکنین دو بافت را تأیید می‌کنند و به این ترتیب فرضیه اول تحقیق مورد اثبات قرار می‌گیرد. ممکن است کیفیت‌های محیطی، کالبدی و ... در بافت جدید شهری در این پاسخگویی بهتر مؤثر باشند. چنین ادعاهایی می‌تواند خود فرضیه‌هایی برای تحقیقات آتی قرار گیرند.

بررسی میزان همبستگی مابین متغیرهای مختلف مورد پژوهش در قالب سطور ابتدایی جدول شماره ۱۱ نشان داد متغیرهای وظیفه شناسی، آموزندگی محیطی و مشارکت مدنی به ترتیب بیشترین میزان تأثیرگذاری و همبستگی را روی مسئولیت پذیر شدن شهروندان نشان داده‌اند؛ بنابراین طبق یافته‌های پژوهش، فرضیه دوم تحقیق رد می‌گردد.

در جامعه نمونه این تحقیق میانگین سابقه سکونت پرسش شوندگان در بافت قدیم کمی بیش از ۲۱ سال بوده و پاسخگویان بافت جدید بصورت میانگین حدود ۴ سال سابقه سکونت داشته‌اند. بلحاظ میزان تحصیلات در هر دو بافت شرایط حدوداً مشابه با غلبه نسبی سواد در بافت قدیم را شاهدیم البته این موضوع احتمالاً می‌تواند بدلیل میانگین سنی پایین‌تر پاسخگویان در بافت جدید باشد.

نتایج آزمون T تک نمونه‌ای مستقل نشان می‌دهد بجز متغیرهای «احترام به سالمندان»، «رضایت از مدیریت شهری» و «رعایت حقوق همسایگان» که میانگین منفی دارند، بقیه متغیرها با میانگین مثبت نشانگر حداقلی مطلوب از آن شاخص هستند. بنابراین الزامی است جهت ارتقاء و هدایت متغیرهای مذکور اقدامات فوری صورت پذیرد. همچنین میزان متغیر «حس تعلق» با عدد ۰/۶۱ بیشترین میانگین را در کل نمونه مطالعاتی دارد (اعم از بافت قدیم و جدید). انحراف معیار بالا در متغیرهای «احترام به سالمندان»، «مدیریت شهری»، «وظیفه شناسی» و «طرح‌های توسعه» نشان دهنده پراکنش نظر پاسخگویان در این خصوص بوده است.

خروجی آزمون T دو نمونه مستقل (جدول شماره ۷) در ستون میانه، بوضوح حاکی از تفاوت در میزان هریک از متغیرهای تحقیق در دو بافت قدیم و جدید است. میزان مسئولیت‌پذیری مشاهده شده برای ساکنین بافت قدیم ۰/۰۹ و برای ساکنین بافت جدید حدود ۰/۵ بوده و بنابراین ساکنین بافت جدید مسئولیت‌پذیری بیشتری را در مجموع نشان داده‌اند. میزان تقریباً یکسان میانه مرتبط با متغیر «اخلاق‌مداری و رعایت هنجارها» در دو بافت قدیم و جدید (جدول ۷)، باتوجه به انحراف معیار نسبتاً پایین کل نمونه ذیل این متغیر (جدول ۵) توجیه‌پذیر بوده و نشان می‌دهد در این خصوص تمامی ساکنین جدا از سکونت در بافت قدیم یا جدید، نظر نسبتاً مشابهی دارند. میزان بالاتر میانه مرتبط با متغیر «احترام به سالمندان» در بافت قدیم (۰/۱۷) بافت قدیم در مقابل ۰/۴- بافت جدید) احتمالاً باتوجه به بالاتر بودن میانگین سنی ساکنین این بافت منطقی به نظر می‌رسد. همچنین میانه ۰/۶۸ برای متغیر «آموزندگی محیطی» بافت جدید در مقابل ۰/۷- میانه این متغیر در بافت قدیم، حاکی از آموزنده‌تر بودن محیط در بافت جدید شهری است.

میزان «مشارکت مدنی» در بافت قدیم ۰/۲۷ و در بافت جدید با ۱/۱۷ نشانگر سلطه غالب میزان این متغیر در بافت جدید است. همچنین «احساس تعلق به مکان» در بافت جدید با میزان میانه ۱/۱۷ در مقابل ۰/۳ بافت قدیم نشانگر دلبستگی عمومی بیشتر ساکنین در بافت‌های جدید نسبت به محیط زندگی‌شان است. باتوجه به خروجی این جدول می‌توان جمع‌بندی کرد که در بافت جدید شهر کازرون، ساکنین هنجارهای اخلاقی را رعایت کرده و ازسویی در قیاس با ساکنین بافت قدیم، مشارکت مدنی بیشتری دارند؛ از سوی دیگر احساس تعلق بیشتری به مکان زندگی خود دارند. ساکنین بافت جدید کازرون محیط زندگی خود را آموزنده‌تر دانسته، به مدیریت شهری اعتماد بیشتری داشته، وظیفه‌شناس‌تر بوده، خود را در امور توسعه‌ای بیشتر مختار و صاحب اختیار می‌دانند. این گروه حساسیت بیشتری به طرح‌های توسعه دارند و حقوق همسایگان خود را بیشتر رعایت می‌کنند. با جمع‌بندی موارد گفته شده می‌توان نتیجه گرفت ساکنین بافت جدید شهر کازرون مسئولیت-پذیری شهروندی بیشتری را نسبت به بافت قدیم نشان می‌دهند. پس لزوم توجه، کنترل، هدایت و مدیریت مؤلفه‌های درونی شهروندان جهت حصول شهروند پاسخگو و مسئولیت‌پذیر محرز می‌نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در جوامع شهروندی، همواره گروهی از افراد (عمدتاً مهاجرین)، نسبت به هویت جدید خود بیگانه هستند؛ سرنوشت خود را در گرو سرنوشت شهر ندانسته، احساس تعلق نسبت به محیط در آنها تبلور عینی نمی‌یابد و عمدتاً دلبستگی لازم برای مشارکت اجتماعی ندارند؛ این گروه همچون میهمانی موقتی، خود را پاسخگو به نیازهای محل اقامت بروز نمی‌دهند. در شهر کازرون، بعنوان یک شهر مهاجرپذیر، گروه‌های مختلف اجتماعی، در کنار یکدیگر هم بافت فرسوده و هم بافت جدید و میانی را مقصد خود قرار داده‌اند. در شهرهای در حال توسعه ای همچون کازرون، چنانچه شهروندان به عنوان کاربران محیط و شکل دهندگان به فضاهای شهری، خود را در قبال وقایع موجود در محیط پیرامونی مسئول ندانند، کیفیت‌های شهری به سرعت رو به تنزل گذاشته و در همین حین، خسارات زیادی برای وضع موجود و همچنین آینده شهر اتفاق خواهد افتاد. همواره شهروندان مسئول، با مطالبه‌گری و پاسخگویی متقابل خواهند توانست نقش مهمی در حفظ و حراست محیط و ارتقای هویت مکان ایفا نمایند.

عده‌ای از صاحب‌نظران معتقدند اعضای جامعه حساس به مسیر مجموعه در رسیدن به اهداف مشخص شده هستند. میزان دسترسی به اهداف موضوعی است که اعضای مسئولیت‌پذیر جامعه دغدغه‌ی آن را دارند؛ در چنین مجموعه‌ای همه‌ی اعضا تلاش می‌کنند تا نقاط قوت مجموعه را حفظ کنند (Stone, 1959). این مطالب با معیارهای «اخلاق مداری و رعایت هنجارها، مشارک مدنی، حس تعلق، احترام به سالمندان، آموزش، تعامل با مدیریت شهری، وظیفه شناسی، اختیار و حقوق شهروندی، اظهار نظر درخصوص طرح‌های توسعه و رعایت حقوق همسایگان» که از طریق روش تحقیق پژوهش حاضر کسب شد، همخوانی دارد.

می‌توان اقدامات هوشمندانه برای ارتقای هویت و کیفیت‌های محیطی، طراحی محیط آموزنده، ایجاد راهکارهای جذب و ترغیب مشارکت شهروندی، چیدمان سازوکاری که شهروندان حقوق خود را بخوبی شناخته و آنرا دست یافته مشاهده کنند، لزوم یکپارچگی و نزدیکی هرچه بیشتر مدیریت شهری به شهروندان، فرهنگ‌سازی در راستای احترام به سالمندان، تشویق و وظیفه شناسی شهروندان، تشویق رعایت حقوق همسایگان و تلاش برای افزایش نقش فعال شهروندان در طرح‌های توسعه، استراتژیهای مناسبی برای ارتقای مسئولیت‌پذیری شهروندی در بافت‌های شهری خواهند بود که مدیریت شهری می‌تواند با تلاش در اتخاذ این استراتژی‌ها، از مزایای بیشمار مسئولیت‌پذیری شهروندی بهره ببرد.

خروجی تحلیل داده‌های این پژوهش اگرچه حاکی از تعمیم‌پذیری پرسشنامه تحقیق و متغیرهای مستقل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری به شهرهای مشابه است؛ اما یافته‌های جداول تحلیلی (جدول شماره ۷) نشان می‌دهد باتوجه به پراکندگی داده‌ها و انحراف معیار بالا در برخی شاخص‌ها و همچنین میزان امتیاز نزدیک در دو نمونه مربوط به پژوهش، احتمالاً متغیرهای مداخله‌گر شناسایی نشده‌ای روی مسئولیت‌پذیری مشاهده شده در شهروندان مؤثر بوده است. بنابراین می‌توان گفت فعل و انفعالات مربوط به مسائل اجتماعی شهروندی از قبیل مسئولیت‌پذیری شهروندان به قدری پیچیده و درهم تنیده است که به روشنی نمی‌توان معیارهای قابل تعمیم به کلیه شهرها را شناسایی کرد، یا نتایج را به سایر شهرها تسری بخشید. همانگونه که در بخش یافته‌های پژوهش بیان گردید، لزوم نوسازی بافت قدیم به دلایل متعدد، محرز است و توصیه می‌گردد در راستای توسعه شهری کازرون، نوسازی و بهره‌برداری از اراضی قبلاً توسعه یافته شهری، بعنوان یک گزینه جدی مطرح باشد. درخصوص بافت قدیم شهری، آسیب‌شناسی و ریشه‌یابی علل امتیاز کمتر مشاهده شده در برخی متغیرها همچون آموزندگی محیطی، مشارکت مدنی، احساس تعلق به مکان، اعتماد به مدیریت شهری، وظیفه شناسی و احساس اختیار در امور توسعه شهری، زمینه مناسبی برای پژوهش‌های آتی مرتبط با موضوع خواهد بود.

در پایان نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از راهنمایی‌ها و همکاری علمی دکتر فرزانه سفلائی (استادیار دانشگاه ایالتی وان اونت، نیویورک)، دکتر آیدا اسلامی افروز (پژوهشگر گروه مطالعات محیطی، دانشگاه آدلاید، استرالیا) و دکتر نینا اسدپور (گروه برنامه‌ریزی و طراحی شهری، دانشگاه سوئینبرگ، استرالیا)، سپاسگزاری نمایند.

منابع و مأخذ

- انصاری، مجتبی و کوروش مؤمنی (۱۳۸۹): بررسی نقش عوامل محیطی بر رفتار انسان، فصلنامه گزارش ۶۷-۶۶.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۶): توسعه و تضاد؛ دانشگاه شهید بهشتی، تهران
- رسول پور، هژیر و کاظمی، مهروش (۱۳۹۳). بررسی نقش محیط ساخته شده بر رفتار و روان انسان معاصر: با تأکید بر طراحی شهری فردا، اولین همایش ملی در جستجوی شهر فردا «واکاوی مفاهیم و مصادیق در شهر اسلامی- ایرانی»، تهران، <https://civilica.com/doc/348526>
- زارع شاه‌آبادی، اکبر؛ بنیاد، لیلی؛ کامیارفرد، فاطمه (۱۳۹۷). بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مرتبط با احساس نابرابری اجتماعی در شهر کازرون. *مطالعات جامعه شناختی شهری*، سال هشتم، شماره ۲۷، ۱۴۶-۱۲۵.
- سلیمی سبجان، محمدرضا؛ ابراهیم‌زاده، عیسی؛ منصوری، کامران (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل شاخص‌های راهبرد توسعه شهری (CDS) مطالعه موردی: شهر کازرون. *فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، دوره ۱۴، ۲(۴۷)، ۴۴۰-۴۲۷.
- شمس‌الدینی، علی؛ امینی، زهرا؛ پیروزی، الناز؛ رضایی، مریم (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه‌ی گردشگری در شهرستان کازرون با استفاده از تکنیک‌های سوات و باتلر. *نشریه آمایش جغرافیایی فضا*، دوره ۶، شماره ۲۲، ۴۲-۲۵.
- صاحبی، علی؛ زالی زاده، محسن؛ زالی زاده، مسعود (۱۳۹۴). تئوری انتخاب: رویکردی در جهت مسئولیت پذیری و تعهد اجتماعی. *مجله رویش روانشناسی*. سال چهارم، ۲(۱۱)، ۱۳۴-۱۱۳.
- کامروا، سیدمحمدعلی (۱۳۸۴). *مقدمه ای بر شهرسازی معاصر/ ایران*. چاپ اول، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- محمدی، جمال؛ شفق، سیروس؛ نوری، محمد (۱۳۹۳). تحلیل ساختار فضایی- کالبدی بافت فرسوده شهری با رویکرد نوسازی و بهسازی (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر دوگنبدان). *برنامه ریزی فضایی*، ۴(۲)، ۱۰۵-۱۲۸.
- مولادوست، کیومرث؛ شاه‌امیری، ربابه؛ بهادر، حسین (۱۳۹۶). ایجاد و توسعه‌ی گردشگری چوگان بر مبنای گردشگری رویداد، مطالعه‌ی موردی تنگه چوگان کازرون. *نشریه میراث و گردشگری*، دوره ۲، شماره ۸، ۵۲-۳۷.
- Albert John & Faisal Qadeer & Gulnaz Shahzadi & Fu Jia 2019. Getting paid to be good: How and when employees respond to corporate social responsibility? *Journal of Cleaner Production*. Volume 215, 1 April 2019, Pages 784-795.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.01.074> Get rights and content
- Ansari, M.; Momeni, K. (2009) Investigating the role of environmental factors on human behavior, *Report Quarterly*, 66-67. [in Persian]
- Bavik Ali 2019. Corporate social responsibility and service-oriented citizenship behavior: A test of dual explanatory paths. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 80, July 2019, Pages 173-182. Elsevier Press.
<https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.11.014> Get rights and content
- Britzman, Deborah P. (2007) Teacher education as uneven development: Toward a psychology of uncertainty. *International Journal of Leadership in Education* 10(1):1-12
DOI:10.1080/13603120600934079

Brown M. K. 2014 Spaces of play, spaces of responsibility: Creating dichotomous geographies of outdoor citizenship. *Geoforum*. Volume 55, August 2014, Pages 22-32. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.05.002>Get rights and content

Core Module 21- Rights and Responsibilities of Citizens Foundation Part: Responsibilities and the Rule of Law. Available in: https://www.edb.gov.hk/attachment/en/.../kla/.../module_21_Eng_July_2014.pdf or https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/kla/pshe/references-and-resources/life-and-society/module_21_Eng_July_2014.pdf

Dey, Eric L. and Barnhardt, C. L. and Antonaros, M. and Ott, M. C. and Holsapple M. A. (2009) *Civic Responsibility: What Is the Campus Climate for Learning?* the Association of American Colleges and Universities press. ISBN: 978-0-911696-03-5

Gehl, J. (2017) *Life Between Buildings: Using Public Space*. Island Press.

Gewang et.al 2017. Exploring the impact of megaproject environmental responsibility on organizational citizenship behaviors for the environment: A social identity perspective. *International Journal of Project Management*, Volume 35, Issue 7, October 2017, Pages 1402-1414. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2017.04.008>Get rights and content

Hemmett D. & A.Staeheli L. 2011. Respect and responsibility: Teaching citizenship in South African high schools. *International Journal of Educational Development*. Volume 31, Issue 3, May 2011, Pages 269-276. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2010.06.011>Get rights and content

Hilburn, J. and Maguth, B. (2015) *The State of Global Education. Learning with the world and its people*. New York, NY: Taylor and Francis. 218 pages. ISBN-10: 0415721679

Hillier, B & .Hanson, J. (2014). *The Social Logic of Space*. Cambridge University Press.

Ian Bentley, Sue McGlynn, Graham Smith, Alan Alcock, Paul Murrain (2013). *Responsive Environments*. Routledge.

Janoski, Thomas (1998) *Citizenship and civil society: a framework of rights and obligations in liberal, traditional, and social democratic regimes*. New York: Cambridge University Press.

John A. and Qadeer F. and Shahzadi G. and Jia F. 2019, Getting paid to be good: How and when employees respond to corporate social responsibility? *Journal of Cleaner Production*, Vol. 215, pp. 784-795. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.01.074>Get rights and content

Thomas Janoski and Sara Compion 2015, *Citizenship, Sociological Aspects of*. This article is a revision of the previous article by P. Birnbaum, volume 3, pp. 1860–1862, 2001, Elsevier Ltd. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 3. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.32015-3>

Kamrava, M. A. (2005) *Introduction to Contemporary Iranian Urbanism*. Tehran University Press, Tehran. [in Persian]

Kenyon Elizabeth (2018). *Troubled belonging: Lived experience and the responsibility of Citizenship*. *The Journal of Social Studies Research*. Available online 19 February 2018. Elsevier Press

- Lang, J. T. (1987). *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. Van Nostrand Reinhold Company.
- Lang, J. (1994) *Urban Design: The American Experience*. John Wiley & Sons.
- Lina Kim & Yinyoung Rhou & Muzaffer Uysal & Nakyung Kwon 2017.
- Discussion paper. An examination of the links between corporate social responsibility (CSR) and its internal consequences. International Journal of Hospitality Management. Volume 61, February 2017, Pages 26-34. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2016.10.011>Get rights and content
- Lister, Ruth (2010) Understanding theories and concepts in social policy. First published in great Britain by The Policy Press, University of Bristol. ISBN: 978-1861347930
- Madani-Pour, A. (1996). *Design of Urban Space: An Inquiry into a Socio-Spatial Process*. Wiley.
- Marija petrovic-Randelovic, Tatijana Stevanovic, Maja Ivanovic-Dukic 2014, Impact of corporate Social Responsibility on the competitiveness of multinational corporations. The Economies of Bulkan and Eastern Europe Countries in the changed world, EBEEC 2014, Nis, Serbia. Procedia Economics and Finance 19 (2015) 332-341
- Mohammadi, J. and Shafaghi, C. and Nouri, M. (2013) Spatial-Physical Structural Analysis of Distressed Urban area with Renovation and Improvement Approach, Case Study: Distressed Fabric of Dogonbadan City. *Journal of Spatial Planning (Geography)*, No. 2, vol 13, 128-105. [in Persian]
- Muoladoost, K.; Shah Amiri, R.; Bahadur, H. (2016). Creation and development of polo tourism based on event tourism, a case study of Kazeroon Polo Gorge. *Journal of Heritage and Tourism*, Volume 2, Number 8, 37-52. [in Persian]
- Newman, O. (1997) *Creating Defensible Space*. DIANE Publishing.
- Ong M. et.al 2018, When corporate social responsibility motivates employee citizenship behavior: The sensitizing role of task significance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Volume 144, January 2018, Pages 44-59. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2017.09.006>Get rights and content
- PeSymaco L. and YewTee M. 2019, Social responsibility and engagement in higher education: Case of the ASEAN. *International Journal of Educational Development*, Volume 66, April 2019, Pages 184-192. Elsevier Press. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2018.10.001>Get rights and content
- Rafipour, F. (1998) *Development and Conflict*. First edition, Shahid Beheshti University Press, Tehran. [in Persian]
- Rapoport, A. (1982) *The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach*. University of Arizona Press.
- Rasulpour, Hajir and Kazemi, Mehroosh (2013). Examining the role of the built environment on the behavior and psyche of contemporary man: with an emphasis on the urban design of tomorrow, the first national conference in search of the city of tomorrow "studying concepts and examples in the Islamic-Iranian city", Tehran. [in Persian]
- Rawls, John (1971) *A Theory of Justice*. The Belknap press of Harvard University Press, cambridge, massachusetts. ISBN 0-674-00078-1

- Sadler D. & Llyod S. 2009, Neo-liberalising corporate social responsibility: A political economy of corporate citizenship. *Geoforum*, volume 40, Issue 4, July 2009, Pages 613-622. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2009.03.008>Get rights and content
- Sahebi, A. and Zalizadeh, M. (2015), Theory of Choice, An Approach to Social Responsibility and Commitment. *Journal of Developmental Psychology*, Vol 4, No 11: 134-113. [in Persian]
- Salimi Sobahan, M.R.; Ebrahimzadeh, I.; Mansouri, K. (2018). Reviewing and analysis of indicators of city development strategy (CDS) case study: Kazeroon city. *Scientific-Research Quarterly of Human Settlements Planning Studies*, Volume 14, 2(47), 427-440. . [in Persian]
- Shamsoddini, A.; Amini, Z.; Pirouzi, E.; Rezaei, M. (2015). Strategic planning of tourism development in Kazeroon using SWOT and Butler techniques. *Space Geographic Survey Journal*, Volume 6, Number 22, 25-42. [in Persian]
- Staats, Joseph L. (2004) Habermas and Democratic Theory: The Threat to Democracy of Unchecked Corporate Power. *Political Research Quarterly*, Vol. 57, No. 4 (Dec., 2004), pp. 585-594 DOI: 10.2307/3219820
- Stone S. Caleb (1959). Presidential address: Responsibility. *The American Journal of Surgery*, Volume 98, August 1959. No 2, Seattle, Washington.
- Supanti D. and Butcher K. 2019, Is corporate social responsibility (CSR) participation the pathway to foster meaningful work and helping behavior for millennials? *International Journal of Hospitality Management*, Volume 77, January 2019, Pages 8-18. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.06.001>Get rights and content
- Turner, Bryan S. (2009) 'T.H. Marshall, social rights and English national identity', *Citizenship Studies*, 13:1, 65-73. DOI: 10.1080/13621020802586750
- Walker, Martin and Lee, E. and Zeng, C. (2017) Do Chinese state subsidies affect voluntary corporate social responsibility disclosure? *Journal of Accounting and Public Policy*, Volume 36, Issue 3, May–June 2017, Pages 179-200 <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2017.03.004>
- Whyte, W. H. (1980). *The social life of small urban spaces* .the University of Michigan: Conservation Foundation.
- Woolley, H. (2003). *Urban Open Spaces* .Taylor & Francis.
- Zare Shahabadi, A.; Bonyadi, L.; Kamiarfard, F. (2017). Investigating the social and cultural factors related to the sense of social inequality in Kazerun city. *Urban Sociological Studies*, Year 8, No. 27, 146-125.

سنجش غنای حسی در پیاده بازار (مطالعه موردی: پیاده بازار جنت مشهد)

سیده مریم مجتبوی^{۱*}، فاطمه سادات رضوی سطوتی^۲، فاطمه قاسمی^۳

^۱. استادیار گروه معماری، دانشکده معماری، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران.

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران.

^۳. گروه معماری، دانشکده معماری مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۸

چکیده

زمینه و هدف: تجربه انسان در فضاهای مختلف شهر از طریق کانال‌های حسی گوناگون صورت می‌گیرد. در ادراک یک فضا هر چه اندام‌های حسی بیشتری برانگیخته شوند، تأثیرگذاری فضا بیشتر و درک از فضا عمیق‌تر صورت خواهد گرفت و وسعت تجارب حاصله با مفهوم غنای حسی قابل بررسی است. پیاده‌راه‌ها یکی از جلوه‌های سرزندگی و حیات شهری هستند و یکی از راه‌های ارتقای کیفیت این گونه فضاها، افزایش غنای حسی به منظور بکارگیری تمامی حواس مخاطب می‌باشد. هدف از انجام این پژوهش، سنجش غنای حسی و میزان اثرگذاری هر حس در نقاط مختلف این پیاده‌بازار است.

روش بررسی: این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت آمیخته و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با پیشینه و مبانی نظری از روش مطالعات کتابخانه‌ای و برای جمع‌آوری و تحلیل در مطالعات میدانی از روش‌های مشاهده، حس‌گردی و یادداشت‌برداری حسی برای برداشت منظر حسی شش نقطه از پیاده‌بازار جنت به عنوان نمونه موردی استفاده شده است. **یافته‌ها و نتیجه‌گیری:** یافته‌ها بیانگر آن است که پیاده‌بازار جنت، به ترتیب در نقطه شاخص شش (خانه تاریخی مستوفی)، نقطه شاخص یک (پلازای ورودی)، نقطه شاخص چهار (بین جنت ۴ و ۶)، نقطه شاخص سه (نبش جنت ۴)، نقطه شاخص ۵ (بین جنت ۸ و ۱۰) و نقطه شاخص ۲ (جنت ۲) بیشترین غنای حسی را در مخاطبین ایجاد نموده است و اولویت درگیری حواس در خانه تاریخی مستوفی به ترتیب از بیشتر به کمتر مربوط به حس بینایی، لامسه، شنوایی، بویایی و چشایی است.

کلیدواژه‌ها: غنای حسی، پیاده‌بازار، حواس، ادراک، پیاده‌بازار جنت، مشهد.

* نویسنده مسئول: mojtabavi_m@yahoo.com

ارجاع به این مقاله: مجتبوی، سیده مریم؛ رضوی سطوتی، فاطمه سادات؛ قاسمی، فاطمه (۱۴۰۱). سنجش غنای حسی در پیاده بازار (مطالعه موردی: پیاده بازار جنت مشهد)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۳(۳)، ۷۱-۸۳.

مقدمه و بیان مسأله

شهر و فضاهای شهری افزون بر جلوه‌های بصری، حاوی ویژگی‌های محسوس دیگری هستند که می‌توانند با تحریک حواس مخاطب، منشأ برانگیختگی احساسات و شکل‌گیری خاطرات گردند. در گذشته کیفیت‌های ناشی از محرک‌های حسی مانند بوی نان تازه، ادویه و عطر، صدای سم اسب و چرخ گاری، صدای چکش مسگرها در محلات و بازارهای تاریخی به کالبد فضاهای شهری روح می‌بخشیدند. در حالی که منظر حسی در کالبد بی‌جان شهرهای امروزی متأثر از بوی دود و صدای بوق خودروها و مدرنیته شهری، رنگ باخته است و یکی از راه‌های ارتقاء کیفیت فضاهای شهری، افزایش غنای حسی محیط به منظور به‌کارگیری تمامی حواس با هدف ایجاد جذابیت، افزایش شمولیت و امکان فعالیت برای همه اقشار اجتماعی، سنی، جنسی و افراد کم‌توان از نظر ادراک و حواس مانند افراد نابینا، ناشنوا و معلول می‌باشد (لطفی و زمانی، ۱۳۹۳: ۴۴). ارتقاء کیفیت‌های محیطی در فضاهای عمومی شهری بعد از تبدیل به فضاهای پیاده شهری، این امکان را به کاربران می‌دهد که با فرصت بیشتری محیط شهری را تجربه کنند و سطح تعاملات اجتماعی در محیط ارتقاء یابد (نوروزی و سجاذاده، ۱۳۹۹: ۲۷۵).

یکی از مهم‌ترین معیارهایی که در ارزیابی شهرها و محیط‌های شهری لحاظ می‌شود، کیفیت عرصه‌های عمومی شهری است (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵). در فضاهای شهری، غنای حسی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ارتقاء کیفیت است. زیرا فضاهای شهری از طریق دریافت‌های حواس گوناگون، احساس و ادراک می‌شوند و در ادراک فضا هرچه اندام‌های حسی بیشتری تحریک شوند، تأثیرگذاری فضا بیشتر و درک از فضا کامل‌تر و عمیق‌تر صورت خواهد گرفت و احتمال جذابیت، نقش انگیزی و خاطره‌انگیزی فضا نیز افزایش خواهد یافت (لطفی و زمانی، ۱۳۹۳: ۴۴).

پیاده‌بازارها، از دیرباز جزء سرزنده‌ترین و با کیفیت‌ترین مکان‌های عمومی شناخته می‌شوند و باعث ارتقاء کیفیت قلمرو عمومی و جذب مردم می‌شوند. پیاده‌بازارها، نه تنها برای خرید و فروش، بلکه به منظور مراودات اجتماعی و لذت بردن از فضای زنده و پرتنوع مورد استفاده قرار می‌گرفتند، لذا توجه و مطالعه این فضاها ضرورت دارد. یکی از شاخص‌ترین پیاده‌بازارهای کلانشهر مشهد، پیاده‌بازار جنت است که در یکی از مناطق قدیمی شهر واقع شده است.

هدف اصلی پژوهش حاضر کشف نقاط شاخص در پیاده‌بازار جنت و سنجش میزان غنای حسی در هر یک از نقاط می‌باشد. لذا جهت دستیابی به این هدف، سؤالات زیر مطرح می‌گردد: - در راسته‌بازار جنت مشهد حواس پنج‌گانه به چه میزان و چگونه درگیر می‌شوند؟ - کدام یک از نقاط شاخص شش‌گانه بیشترین درگیری حواس را ایجاد نموده است؟ این پژوهش به صورت ترکیبی و با روش کیفی و کمی انجام شده است. جهت گردآوری اطلاعات و مبنای نظری پژوهش، از روش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و برای بررسی پژوهش از ترکیب روش پیاده‌روی حسی و یادداشت برداری حسی بهره برده شده است.

مبنای نظری پژوهش

غنای حسی

شناخت و تجربه انسان از حضور در منظر، از طریق دریافت‌های حسی متعدد مانند بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی، لمسی و حواس وابسته به ذهن صورت می‌گیرد. تنوع تجربیات حسی، کیفیتی را ایجاد می‌نماید که «غنای حسی» نامیده می‌شود (سرمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵).

یک مکان قطعه‌ای از محیط است که توسط حس‌ها بیان شده و همین حس است که شناخت بهتری از طبیعت مکان به ما می‌دهد (حبیبی، ۱۳۸۷: ۱۲).

در محیط، اشیاء دیده و لمس می‌شوند، بوها استشمام می‌شوند، صداها شنیده می‌شوند و به این ترتیب تجربه‌های حسی - عاطفی متنوعی شکل می‌گیرند (لطفی و زمانی، ۱۳۹۳: ۴۴). به عبارت دیگر تجربه انسان از محیط شهری از طریق کانال‌های حسی متعدد بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لمسی صورت می‌گیرد که کیفیتی را برای محیط ایجاد می‌کند که تحت عنوان غنای حسی شناخته می‌شود (صداقت، ۱۳۹۶: ۷۳). به گفته بنتلی، غنای حسی موجب شکل‌گیری تجربیات حسی متنوع فضا و در نتیجه پاسخ‌دهندگی بیشتر فضا می‌گردد (بنتلی، ۱۳۹۸: ۱۲).

- **غنای حس بینایی:** در فرهنگ غربی، به طور تاریخی به بینایی همواره به عنوان اصلی‌ترین ادراک حسی نگریسته شده و تفکر نیز همواره در ارتباط با بینایی شکل گرفته است. ارسطو، بینایی را با شکوه‌ترین حس می‌داند (پالاسما، ۱۳۹۵: ۲۵). مطلوبیت ناشی از حس بینایی هنگامی حاصل می‌شود که ما از فرم‌ها، رنگ‌ها و بافت‌های متفاوت محیط به واسطه چشم بهره‌مند می‌شویم (Degen, 2008: 47).

حس بینایی توانایی تشخیص و فهم بصری پدیده‌های محیط است (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۵: ۶۵). بنتلی غنای حسی بینایی را وابسته به حضور تضادهای بصری می‌داند و معتقد است که با افزایش تعداد عناصر شاخص یک سطح تا حدی معین، غنای حسی بینایی آن افزایش می‌یابد (بنتلی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۶۹-۲۷۰). با این حال تضاد عناصر بصری نباید به حدی باشد که منجر به ایجاد اغتشاش شود و لازم است در ایجاد غنای حسی بینایی فضای شهری، بسیار محتاطانه عمل شود (صداقت، ۱۳۹۶: ۷۵). قسمت عمده درک انسان از محیط اطراف، درک بصری است، به همین دلیل محیط باید بتواند توسط محرک‌های مناسب حسی ارتباط بصری را تقویت و تشدید کند در غیر این صورت، ادراک حاصل‌شده، ادراک ضعیفی خواهد بود (ماتلاک، ۱۳۷۹: ۲۵۳).

- **غنای حس شنوایی:** حس شنوایی تجربه و درک فضا را بیان می‌کند (پالاسما، ۱۳۹۵: ۶۲). صدا به فضا پویایی و تحرک می‌بخشد. با این حال میزان کنترل ما روی آنچه می‌شنویم محدود است و فقط زمانی قادر به تمایز بین صداها خواهیم بود که روی یک صدای خاص، بیش از سایر صداها تمرکز نماییم (بنتلی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۶۷). صدا به عنوان یک محرک مهم با اثرات مثبت بر خلق و خوی، ترجیحات و رفتار مشتری، به رسمیت شناخته شده است (حوصلی آشتیانی و دیلمی معزی، ۱۳۹۴).

صداها با فرکانس بسیار بالا با پوشش دادن سایر اصوات محیط از غنای حسی شنوایی محیط می‌کاهند. از سویی «صداها آرام‌تر نیز در تجربه ما محو می‌شوند و از این رو بخشی از محیط را پنهان می‌کنند» (Degen, 2008: 44). صدای یک مکان، راهنماها و نشانه‌های صوتی آن می‌توانند هویت یک جامعه را نشان دهند (Howard et al, 2013). هر شهری صدای ویژه خود را دارد و ویژگی خود را با صدای خود اعلام می‌کند. همچنین هر فضایی به آسانی به واسطه صدای ویژه‌اش قابل تمیز است (شیرازی، ۱۳۸۹: ۳۹)، در فضای شهری سرزنده و پر جنب و جوش، صداها متنوعی شنیده می‌شود، از جمله صدای گفت‌وگوی آدم‌ها، چانه‌زدن مشتریان و بازارگر می‌فروشدگان، صدای آواز دوره‌گردها و ... در صورتی که این صداها از ظرفیت پردازش شنوایی ما فراتر نرود، نه‌تنها مزاحمت ایجاد نمی‌کند که مطلوب‌تر نیز خواهد بود (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۳: ۸۳).

- **غنای حس بویایی:** بو یکی از ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین عناصر کیفیت فضاهای شهری است. هرچند که برخی از مردم اهمیت آن را کمتر از بینایی و شنوایی می‌دانند، اما چنین نیست. اندام حسی بویایی جایگاه برجسته‌ای را در مغز اشغال می‌کند (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۳: ۸۵).

ادراک بو در داخل و یا مجاور یک فضا با شدت‌های مختلف، برای مدتی دوام داشته و سپس محو می‌شود. تفاوت یک بو با بوی دیگر و هم‌پیوندی بوها با اشیاء، ارگانیزم‌ها، موقعیت‌ها و احساسات خاص همگی به حس مکان و کاراکتر مکان کمک می‌کنند (Rodaway, 1994: 68) و کیفیت غنای حس بویایی را در محیط ارتقاء می‌دهند. در فضاهای شهری، وجود

بوهای مطلوب سبب افزایش رضایت استفاده‌کنندگان از تجربه آن فضا می‌گردد و ما را در سایر مراحل ارتباط با محیط یاری می‌دهد (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۳: ۸۶). حس بویایی در برانگیختن خاطرات خاص مکان‌ها بسیار مهم است و این امر عمدتاً ناشی از اشیای معین و بوی مشخص آنها است که به نظر می‌رسد در مکان‌های خاصی قرار دارند (Chiou, 2010: 111). رایحه‌ای خاص، ندانسته باعث می‌شود دوباره وارد فضایی شویم که حافظه بصری آن را فراموش کرده است. حس بویایی تصاویر فراموش‌شده را بیدار می‌کند و ما را به خیال‌پردازی در گذشته وا می‌دارد، طوری که باعث می‌شود چشم‌ها به یاد بیاورند (پالاسما، ۱۳۹۵: ۶۷).

– **غناي حس چشایی:** چهارمین حس از حواس چندگانه، حس چشایی است. ما به کمک حس چشایی مزه مواد مختلف را از یکدیگر تشخیص می‌دهیم. بویایی و چشایی با هم کار می‌کنند و به صورت متقابل بر یکدیگر تأثیر دارند (گنجی، ۱۳۸۸: ۱۶۱).

مواد بودار می‌توانند علاوه بر گیرنده‌های بویایی، گیرنده‌های چشایی را نیز تحریک کنند و بدین جهت احساس چشایی، یک احساس مرکب است (ایروانی و خداپناهی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). در واقع محرک‌های حس بویایی چنانچه مربوط به بوی غذا و خوراکی‌ها باشند عاملی در جهت ارتقاء کیفیت غنای حس چشایی محیط هستند. هر شهر به دلیل چاشنی‌ها و غذاهای خاص خود منظر چشایی منحصر به فردی دارد و از این رو «منظر چشایی بیشترین سیاست‌های حسی را از لحاظ فرهنگی آشکار می‌کند» (Degen, 2008: 46). به این ترتیب حضور کافه‌ها و رستوران‌ها، به ویژه هنگامی که دارای سرریز فعالیتی باشند، موجب غنای حس چشایی در فضا می‌شود (صداقت، ۱۳۹۶: ۷۶).

– **غناي حس لامسه:** لامسه در واقع مجاورت بدن با جهان و مکاشفه دقیق از اندازه، شکل، وزن، بافت و دمای خصایص یک محیط است (Meluso, 2001: 104).

لامسه نخستین حسی است که به وسیله آن، با دنیای بیرونی ارتباط برقرار می‌کنیم. دستها، پاها و لب‌ها، صورت و پوست واسطه تماس محیط در جریان جنبشی درون و بیرون هستند (Degan, 2008). محیط، در جریان جنبشی مداوم با مخاطب از طریق لمس ادراک شده و کیفیت بافت محیط مانند سردی سیمان و ناهمواری سنگ‌فرش توسط بدن تجربه می‌شود. حس بساواپی با آگاه کردن فرد از حرارت و کیفیت سطوح اطراف، وی را از حس مکان و بودن در جهان آگاه می‌کند (Rodaway, 1994).

به بیانی «لامسه در حقیقت مجاورت بدن انسان با جهان و مکاشفه‌ای دقیق از شکل، اندازه، دما، بافت و خصایص یک محیط است» (John Meluso Jr, 2001: 104).

بنابراین کلیه اطلاعات قابل دریافت توسط حس لامسه در یک محیط، شامل گرما و سرما، زبری و سختی، فشار و اختلاف سطح، منظر لمسی محیط را شکل می‌دهند. در جدول ۱ به مؤلفه‌های غنای حسی و کلیه اطلاعات قابل دریافت پرداخته شده است.

جدول شماره ۱: غنای حسی انسان و حواس زیرمجموعه، (مأخذ: نگارندگان)

مجموع غنای حسی	حواس زیرمجموعه	اطلاعات	گیرنده‌های حسی
غنای حس بینایی	کیفیت بصری (رنگ، بافت و فرم)، تناسبات بصری، عناصر هویت‌مند، تنوع و تضاد بصری، تشخیص و خوانایی، پوشش گیاهی	تنوع و تشخیص در رنگ و نور، فرم، بافت و اجزای مصالح	سلول‌های مخروطی و پیام به مغز

غنای حس شنوایی	تنوع اصوات، صدای فعالیت‌های روزمره (گام‌ها، مکالمات و ...)، خوانایی و خاطره‌انگیزی، آرامش، هویت‌مندی.	قابلیت تشخیص فضا و ایجاد خاطره با استفاده از شنیدن صداها نوع، جهت، فاصله، پویایی و تحرک	تحریک گیرنده‌های شنوایی و پیام به مغز
غنای حس بویایی	تنوع بویایی، بوهای مطبوع، خاطره‌انگیزی، خوانایی، هویت، مصالح، هوای آزاد	بوهای منحصر به فرد مثل: خاک و کاهگل و... حس تعلق	تحریک مخاط بینی و پیام به مغز
غنای حس چشایی	تنوع چشایی: شیرینی، شوری، تلخی، ترشی	وجود کاربری‌های مختلف فراهم‌کننده انواع غذا و خوراکی‌ها	تحریک حسگرهای چشایی و پیام به مغز
غنای حس لامسه	تنوع لمسی، مقیاس انسانی، محرک لامسه چشمی و ذهنی، تماس، جنس بافت، کف‌سازی.	تنوع در جنس بافت و مصالح، کیفیت، فرورفتگی، برجستگی و اختلاف سطح	سطح پوست، مفاصل، عضلات و مغز

۲- پیاده بازار

معابر پیاده یا پیاده‌راه‌ها، معابری با بالاترین حد نقش اجتماعی هستند که تسلط کامل با عابر پیاده بوده و تنها از وسایل نقلیه موتوری به منظور سرویس‌دهی به زندگی جاری در معبر استفاده می‌شود. این معابر می‌توانند به صورت کوچه، بازار، بازارچه، مسیری در میدان، پارک یا فضای یک مجتمع شکل بگیرند (پاکزاد، ۱۳۸۴: ۲۷۴).

پیاده‌راه یا خیابان پیاده، خیابانی منفرد و مجزا است که آمد و شد خودرو از آن حذف شده است. به عبارت بهتر، در این مسیر، آمد و شد غیرموتوری اولویت مطلق دارد. البته خودروهای خاص (آتش‌نشانی، اورژانس و پلیس) در مواقع اضطراری امکان دسترسی به آن را دارند و وسایل نقلیه خدماتی و حمل بار نیز طی ساعات خاصی مجاز به تردد در آن هستند (حسینیون، ۱۳۸۳: ۱).

در آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری آمده است که خیابان مخصوص پیاده، خیابانی است که به منظور برتری دادن به محیط، ورود اتومبیل‌های سواری را به آن ممنوع می‌کنند (آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری، بخش، ۱۳۷۵: ۱۰). پیاده‌راه‌ها به موازات فراهم نمودن احساس راحتی، دسترسی و ایمنی مراکز خرید حومه‌ای، محیط پیاده‌روی خوشایندی ایجاد می‌کنند.

پیشینه پژوهش

در طول تاریخ، همواره صاحب‌نظران و اندیشمندان بسیاری بر لزوم توجه به تجارب حسی در فضاهای شهری تأکید کرده‌اند. ای‌ین بنتلی و همکاران در کتاب «محیط‌های پاسخ‌ده» معتقدند باید تجربیات حسی استفاده‌کنندگان را، به ترتیبی که موجبات لذت آنان را فراهم آورد ارتقاء بخشید. این کیفیت را که موجب بالا بردن قدرت انتخاب مردم می‌گردد، غنای حسی می‌نامند که توجه به کلیه حواس از جمله حواس غیر بصری را عامل مهم در طراحی شهری می‌دانند. اما رد تسلط بینایی و در نظر گرفتن کلیه حواس به صورت واحد یکی از اصول مورد توجه پدیدار شناسانی همچون موریس مرلوپونتی (۱۹۰۸-۱۹۶۱) نیز بوده است.

¹ Ian Bentley

² Maurice Merleau-Ponty

یوهانی پالاسما^۱ (۱۹۳۶) نیز، تحت تأثیر نگاه فلسفی مرلوپونتی، با تأکید بر پیوندی که میان فرد و فضا به واسطه کلیه محرک‌های حسی برقرار می‌شود، وابستگی صرف بر بینایی را برای ادراک جهان مردود دانسته است.

مونیکا دگان^۲ در توصیف لایه‌بندی، هم‌پوشانی و حضور هم‌زمان تجارب حسی متعدد در فضای شهری از عبارت «منظر حسی» استفاده می‌کند و آن را برگرفته از عبارت «منظربویایی» که نخستین بار پورتوس به آن اشاره کرد می‌داند. پاول روداوی^۳ نیز که از متخصصین جغرافیای انسانی است با معرفی مفهوم «جغرافیای حسی»، از ساختار بدن انسان به عنوان یک سیستم موقعیتیابی عمومی یاد کرده که متکی بر چهار گروه حسی اصلی شامل: بینایی، شنوایی، بویایی و لامسه است، که با عنوان کیفیت غنای حسی شناخته می‌شود و به منظور معرفی یک دسته‌بندی کلی از جنبه‌های گوناگون غنای حسی از دسته‌بندی عام و رایج حواس، شامل پنج حس بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لامسه که نخستین بار از سوی ارسطو (۳۲۲-۳۸۴ ق.م) مطرح شده است، استفاده می‌شود.

جین جیکوبز^۴ (۱۹۶۱) در کتاب «مرگ و زندگی شهرهای آمریکایی» بیان می‌کند که افزایش عبور و مرور اتومبیل و نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری مدرنیستی، که کاربری‌های شهری را مجزا کرده و بر ساختمان‌های منفرد تأکید می‌کند، می‌تواند زندگی شهری را به نابودی بکشاند. از آنجا که معابر شهری جزئی از فضای شهری می‌باشند، در نتیجه ایجاد روح زندگی در کالبد آنها موجب پایداری خیابان‌ها و بنابراین دوام و پایداری کل مجموعه شهری می‌گردد، زیرا به عقیده یان گل^۵ ساختارهای شهری و برنامه‌ریزی بر رفتارهای انسان و روش عملکرد شهرها تأثیرگذارند. بر اساس نظریه یان گل (۱۳۸۷: ۱).

شهر سرزنده شهری است که در تراز چشم ناظر دارای کیفیت مناسب باشد و کیفیت قابل قبول از نظر وی، توجه به ۶ عامل: مقیاس و ریتم، شفافیت، جاذبه برای حواس، بافت و جزئیات، کارکردهای مختلط و ریتم‌های عمودی است.

در کشور ما نیز در سال‌های اخیر، مطالعاتی پیرامون کیفیت محیط شهری و غنای حسی صورت گرفته است، که ابتدا در زمینه غنای حسی می‌توان به تحقیق شاهچراغی (۱۳۹۰: ۱) اشاره نمود که در پژوهشی تحت عنوان «باغ ایرانی و معماری تمرکز حواس» معماری حواس در باغ ایرانی را مورد بررسی قرار داده است و اظهار داشت که نظام آب و کاشت و ابنیه با هم غنای حسی را در محیط باغ به وجود آورده‌اند.

در پژوهش دیگری قلی پور (۱۳۹۳: ۱۰) به بررسی تفاوت ادراکی مخاطبان سواره و پیاده پرداخته و به این نتیجه رسیده است که با دخالت دادن تمامی حواس در ادراک یک مکان، بستر قدرتمندی برای تعلق به آن ایجاد خواهد شد. به طور کلی، در پژوهش‌های انجام شده، کمتر پژوهشی به بررسی غنای حسی در پیاده بازار پرداخته است و بیشتر پژوهشگران به سنجش این مؤلفه‌ها در محورهای کلی محیط شهری پرداخته‌اند. لذا در این پژوهش به سنجش میزان غنای حسی و محرک‌های مؤثر بر ایجاد آن در پیاده بازار جنت مشهد پرداخته شده است.

¹ Juhani Uolevi-Pallasmaa

² Monica Degan

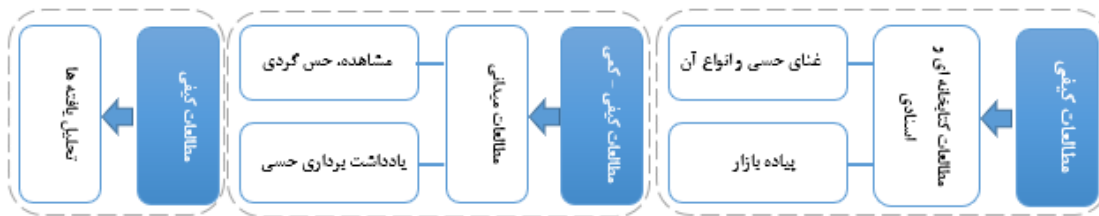
³ Povwell Rodaway

⁴ Jane Jacobs

⁵ Jan Gehl

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق در پژوهش پیش رو از نوع کیفی و کمی است. در ابتدا، جهت دستیابی به ابعاد گوناگون غنای حسی و عوامل ایجاد آنها، پیشینه پژوهش و مبانی نظری مرتبط به روش مطالعات کتابخانه‌ای بررسی شده است. سپس با تحلیل اطلاعات حاصل از پیشینه موضوع، چارچوبی تحلیلی برای میزان تحریک غنای حسی محیط تهیه شده و با مطالعات میدانی به سنجش آن در نمونه موردی پرداخته شده است. در مطالعات میدانی از روش‌های مشاهده، حس‌گردی و یادداشت‌برداری حسی برای برداشت منظر حسی شش نقطه از پیاده‌بازار جنت به عنوان نمونه موردی استفاده شده است و در آخر نتایج بدست آمده از پیمایش مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. در نمودار شماره ۱ روند انجام پژوهش مشاهده می‌شود.



شکل شماره ۱: روند انجام پژوهش، (مأخذ: نگارندگان)

تحلیل یافته‌ها

یافته‌های حاصل از حس‌گردی

در مطالعات میدانی به منظور شناسایی نقاط شاخص در نمونه موردی، از روش حس‌گردی استفاده شده است. نقاط شاخص، نقاطی به‌شمار می‌روند که بیشترین تنوع حسی را دارند و سطح غنای حسی آنها بالاتر از دیگر فضاها است. انتخاب نقاط شاخص در نمونه موردی بر اساس تحلیل و جمع‌بندی دیدگاه ۷ متخصص معماری شرکت‌کننده در پیاده‌روی حسی است. فرایند انتخاب در این قالب بوده است که هر یک از شرکت‌کنندگان ۶ نقطه با بالاترین میزان درگیری حسی انتخاب کرده‌اند و سپس نقاط مشترک در دیدگاه متخصصین به عنوان نقاط شاخص انتخاب شده است. در شکل ۲ به معرفی نقاط شاخص برآمده از پیاده‌روی حسی در نمونه مورد پژوهش (پیاده‌بازار جنت)، پرداخته شده است.



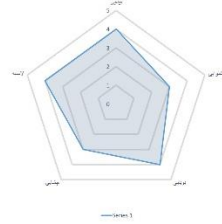
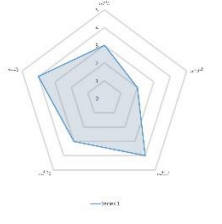
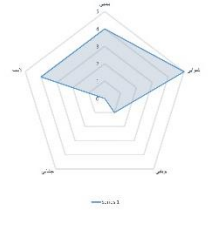
شکل شماره ۲: معرفی خیابان جنت مشهد (مأخذ: نگارندگان، یافته‌های پژوهش)

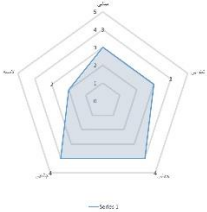
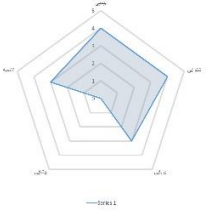
یافته‌های حاصل از یادداشت‌برداری حسی

امروزه رشد سریع شهرنشینی، حضور پررنگ اتومبیل‌ها و افزایش خیابان‌های شهری، منجر به کاهش کیفیت فضاهای عمومی شهری شده است، درحالی‌که عرصه‌های عمومی شهری مهم‌ترین بخش شهرها و محیط‌های شهری می‌باشند که در آنها، بیشترین تماس، ارتباط و تعامل میان انسان‌ها رخ می‌دهد. همانطور که بیان گردید، یکی از راه‌های ارتقای کیفیت فضاهای عمومی شهری، به‌خصوص پیاده‌بازارها، افزایش غنای حسی محیط به منظور به‌کارگیری تمامی حواس برای همه اقشار اجتماعی، سنی و جنسی می‌باشد. لذا با شناسایی کاربرد حواس در طراحی فضاهای شهری گذشته می‌توان به راهبردهایی سازنده در طراحی‌های امروز دست یافت. جهت دستیابی به این مهم، در این پژوهش به سنجش غنای حسی در پیاده بازار جنت مشهد پرداخته شده است. در جدول ۲، نتایج حاصل از کیفیت غنای حسی در ۶ نقطه شاخص از نمونه موردی با استفاده از دیگرام راداری ثبت شده است.

جدول شماره ۲: نتایج اطلاعات غنای حسی در پیاده بازار جنت مشهد، (مأخذ: نگارندگان)

نقاط	دلیل انتخاب	حس بینایی	حس شنوایی	حس بویایی	حس چشایی	حس لامسه
نقطه	ایجاد کفسازی متنوع و متناسب برای پیاده و افراد ناتوان و معلول قابلیت‌برپایی فعالیت‌های اجتماعی نظیر نمایشگاه موقت، فستیوال، جشن و غیره گسترش میدان دید به فضاهای مختلف	-پوشش گیاهی -آب -رنگ گل‌ها و کف‌سازی -روشنایی محیط و نورپردازی آب‌نما -خط آسمان	همهمه و تردد افراد و وسایل نقلیه، صدای بوق خودروها، صدای دست‌فروشا، گفت‌وگوی افراد و صدای بازی	مصلح، بوی گل و گیاه، بوی رطوبت آب، بوی قهوه، هوای آزاد، بوی نامطبوع دود وسایل نقلیه.	اغذیه‌فروشی کافی شاپ قهوه	کف‌سازی سنگ‌فرش تماس حرارت بیرونی

			بچه‌ها، صدای خوشایند آب.		۱ کاشت گیاهان خوش‌رایحه و آب‌نما	
						
کف‌سازی ترکیب آسفالت و موزاییک، سرریز فعالیتی در مقابل کافه، بافت جداره‌ها از مصالح آجر	قهوه آرمیه کیک و شیرینی	هوای آزاد - بوی قهوه	سر و صدای انسان صدای صحبت مردم	پوشش گیاهی (درختان و گلدان‌ها) روشنایی خط آسمان، خوانایی اغتشاش حاصل از پرچم‌ها و تابلوها	تناسبات بصری و پرهیز از عناصر با مقیاس ناهمگون رفع تشنگی و خستگی	نقطه ۲
						
بافت مصالح نما و کف‌سازی - تماس با افراد - نرده	چای و خرمای نذری	هوای آزاد، گیاهان و درختان معطر، بوی اسپند و عطر از داخل مسجد	سر و صدای انسان. صدای خوشایند اذان	پوشش گیاهی تنوع رنگ روشنایی خط آسمان مصالح (ترکیب آجر و کاشی)	صدای اذان بازخوانی کالبد هویت تاریخی منطقه عنصر شاخص فعالیتی پاتوق جهت برگزاری مراسم مذهبی	نقطه ۳
						

- نشانه‌دار بودن فضاها با استفاده از بوها - رفع گرسنگی	رنگ مبلمان، روشنایی به وسیله نورپردازی مصنوعی	همه‌مهمه (تعاملات اجتماعی) صدای فروشنده	بوی ذرت بوی اغذیه (سوسیس و همبرگر) بوی سیب‌زمینی سرخ‌شده	انواع طعم‌های شور و شیرین و غیره فست‌فود و ذرت و سیب‌زمینی	کف‌سازی، حرارت، مصالح به‌کار رفته در میز و صندلی‌ها
نقطه ۴ 					
هماهنگی بافت و مصالح ایجاد آسایش اقلیمی تعریف سکانس‌های متنوع در طول محور با هویت خاص از طریق عناصر کالبدی	تابلوهای مشاهیر رنگ روشنایی مصالح پوشش گیاهی	سر و صدای انسان (حاصل حضور غرفه‌های خیابانی) دست‌فروش‌ها	مصالح، هوای آزاد، گیاهان و درختان معطر	-	کف‌سازی، بافت مصالح و مبلمان المان‌های سه‌بعدی و برجسته نرده
نقطه ۵ 					
بازخوانی کالبد هویت تاریخی منطقه ایجاد خرد اقلیم مناسب برای تشویق حضور افراد در ساعات و زمان‌های مختلف شبانه‌روز و فصول گوناگون بنای شاخص و هویت‌بخش وجود فضاهایی پیوسته و وسیع جهت گردهمایی‌ها	مجسمه شهری پوشش گیاهی حوض و آبراه تنوع رنگ (پنجره‌های رنگی) روشنایی خط آسمان مصالح آجر و چوب، تئاترهای خیابانی موقت	سر و صدای انسان (ناشی از حضور و تعاملات) خنده افراد صدای خوشایند آب صدای پرنده صدای اجراهای مناسبی (تئاتر خیابانی) صدای دوره‌گردها و دست‌فروش‌ها	هوای آزاد، بوی درختان بوی گل‌ها و گیاهان معطر بوی خاک بوی رطوبت آب بوی آجر	خوراکی طعم آب	-بافت مصالح کف‌سازی آجر به‌کار رفته در نما خنکای آب تنه درختان نیم‌کت
نقطه ۶					



یافته‌های حاصل از بررسی غنای حسی و حس‌های پنجگانه در پیاده‌راه جنت مشهد با استفاده از روش مشاهده، حس‌گردی و یادداشت‌برداری حسی صورت گرفت. همانطور که در جدول شماره ۴ دیده می‌شود بر حسب میزان اولویت ادراک هر حس به آن رتبه‌ای داده شده است. به این ترتیب که اگر محرکی پیش از محرک دیگر ادراک بشود، اولویت بیشتری دارد و اگر عدد کمتری به آن اختصاص یابد کمترین اولویت حسی را دارد. بر این اساس رتبه مربوط به هر نقطه بر اساس حواس پنجگانه از نظر افراد برداشتگر بر روی دیاگرام مشخص شده و عوامل ایجاد آن نیز به ثبت رسیده است، سپس این نقاط به هم وصل شده است. در واقع می‌توان گفت با انتخاب این شش نقطه می‌توان در پی حل مسئله و سنجش نقاط قوت و یا ضعف هر نقطه از فضای پیاده بازار جنت جهت سرزندگی این بازار بود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به اینکه بازارها به عنوان ستون فقرات و قلب تپنده اقتصاد شهرهای ایرانی شناخته می‌شوند باید با وحدت معنایی و فضایی خود، تجلی‌گاه هنر، اندیشه و تدبیر ایرانی بوده و در جهت رفع نیازهای انسانی به مطلوب‌ترین شکل عرض اندام نمایند. در فضاهای شهری، غنای حسی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ارتقاء کیفیت است، زیرا فضاهای شهری از طریق درگیری حواس گوناگون، احساس و ادراک می‌شوند. در ادراک فضا هرچه اندام‌های حسی بیشتری تحریک شوند، تأثیرگذاری فضا بیشتر و درک از فضا کامل‌تر و عمیق‌تر صورت خواهد گرفت و احتمال جذابیت، نقش‌انگیزی و خاطره‌انگیزی فضا نیز افزایش خواهد یافت. جهت سنجش غنای حسی در هر یک از نقاط شاخص پیاده بازار جنت مشهد، به بررسی عوامل محرک و میزان درگیری هر کدام از حواس پنج‌گانه پرداخته شد، مساحت رنگ شده در دیاگرام راداری هر کدام از شش نقطه، میزان درگیری حواس در هر نقطه را نشان می‌دهد.

به ترتیب بیشترین مساحت رنگ شده مربوط به نقطه شماره ۶ (خانه تاریخی مستوفی)، نقطه شماره ۱ (پلازای ورودی)، نقطه شماره ۴ (بین جنت ۴ و ۶)، نقطه شماره ۳ (نبش جنت ۴)، نقطه شماره ۵ (بین جنت ۸ و ۱۰) و نقطه شماره ۲ (جنت ۲) می‌باشد.

میزان و نوع درگیری حواس در نقاط شاخص پیاده‌راه جنت، متفاوت است.

در نقطه شماره ۱۱ (پلازای ورودی)، غنای حس بینایی به دلیل پوشش گیاهی، تناسبات بصری، خط آسمان و سنگ‌فرش‌های رنگی، بالا است. همچنین حس لامسه به دلیل بافت مصالح، گیاهان و آب در این نقطه به خوبی تحریک شده است و در نهایت حس بویایی نیز به دلیل وجود قهوه فروشی سیار، بوی قهوه، کیک و شیرینی از غنای حسی بالایی برخوردار است.

در نقطه شماره ۲ (کافی‌شاپ)، حس بویایی با بیشترین امتیاز، اولویت اول را داشته و محرک حسی اصلی آن بوی قهوه کافی‌شاپ مستقر در جنت ۲ می‌باشد.

در نقطه شماره ۳ (مسجد خاتم الانبیاء)، دو حس شنوایی (به دلیل شنیدن صدای منحصر به فرد اذان و سایر ادعیه مذهبی در مناسبت‌های مختلف) و بینایی (به دلیل استفاده از مصالح سنتی همچون آجر و کاشی با بافت و رنگ متنوع)، بیشترین غنای حسی را ایجاد نموده‌اند.

در نقطه شماره ۴ (آبمیوه فروشی)، حس بویایی و حس چشایی (به خاطر وجود بو و طعم آبمیوه، ذرت و شیرینی) بسیار حس می‌شود.

در نقطه شماره ۵ (المان‌های گذر از تاریخ)، حس بینایی، به خاطر مشاهده تابلوهای معرفی مشاهیر و پوشش گیاهی از اولویت بالایی برخوردار است.

در نقطه شماره ۶ (خانه تاریخی مستوفی)، حس بینایی (به دلیل بازخوانی کالبد هویت تاریخی منطقه، پوشش گیاهی، حوض و آب‌راه) بیشترین غنای حسی را ایجاد می‌کند، اولویت بعدی مربوط به حس شنوایی بوده و ناشی از صدای خوشایند آب، صدای پرنده و صدای اجراهای مناسبتی (تئاتر خیابانی) است؛ حس لامسه نیز به خاطر (بافت مصالح کف‌سازی، آجر به کار رفته در نما و خنکای آب) در مخاطب درگیری حسی ایجاد می‌کند. در این نقطه شاخص، اولویت آخر مربوط به حس بویایی و چشایی است. (جدول شماره ۴) این پژوهش صرفاً به غنای حسی و اولویت‌بندی حواس پرداخته است، اما به جهت پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی می‌توان به تأثیر حواس در کیفیات محیطی مناظر و میزان آن پرداخت.

منابع و مأخذ

ابراهیمی، وحیدرضا (۱۳۸۰). پیاده‌راه جنت مشهد- نگاهی دیگر، ماهنامه شهرداری تهران، سال سوم، شماره ۲۹، ص ۷۶-۷۳. آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری (۱۳۷۵). بخش یک، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی معماری تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، ص ۱۰.

ایروانی، محمود و خداینه‌ای، محمدکریم (۱۳۸۸). روانشناسی احساس و ادراک، تهران: سمت. بنتلی، ای ی، الکک، آلن، مورین، پال، گلین، سو مک، اسمیت، گراهام (۱۳۹۸). محیط‌های پاسخ ده: کتابی راهنما برای طراحان، ترجمه مصطفی بهزادفر، تهران: مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت، ص ۱۲.

پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۴). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، شرکت طرح و نشر پیام سیما، تهران، ص ۲۷۴. پاکزاد، جهان‌شاه و بزرگ، حمیده (۱۳۹۳)، الفبای روانشناسی محیط برای طراحان، تهران: انتشارات آرمانشهر. پالاسما، یوهانی (۱۳۹۵). چشمان پوست، معماری و ادراکات حسی، ترجمه رامین قدس. تهران: پرهام نقش، (۱۹۳۶). جیکوبز، جین (۱۳۸۸). مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی مترجمان: حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، تهران: نشر اثر اصلی ۱۹.

حبیبی، رعنا سادات (۱۳۸۷). تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۵، ص ۵۰-۳۹. حسینیون، سولماز (۱۳۸۳). مقدمه ای بر طراحی پیاده‌راه، مجله شهرداری تهران، دوره ۶، شماره ۶۱، ص ۷۲-۶۸. حواصلی آشتیانی، راحله و دیلمی معزی، پیمان (۱۳۹۴). اهمیت بازاریابی حسی و تأثیر آن بر رفتار مصرف‌کننده، اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت در هزاره سوم، رشت.

رضوانی، علیرضا (۱۳۸۴). در جستجوی هویت شهری مشهد، وزارت مسکن و شهرسازی. ص ۲۰۸. رفیعیان، مجتبی، تقوایی، علی اکبر، خادمی، مسعود و علی پور، روجا (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری. نشریه علمی- پژوهشی معماری و شهرسازی ایران، دوره ۳، شماره ۱، ص ۴۳-۵. سرمدی، صدف، شاهچراغی، آزاده و کریمی فرد، لیلا (۱۳۹۹). مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های غنای حسی دوره گذار باغ به

- پارک در تهران (مطالعه موردی: باغ ایرانی و نیاوران)، هویت شهر، دوره ۱۴، شماره ۴، ص ۵-۱۸.
- شاهچراغی، آزاده (۱۳۹۰). باغ ایرانی و معماری تمرکز حواس، دو فصلنامه جستارهای شهرسازی، شماره ۳۵، ص ۳۸-۴۲.
- شیرازی، محمدرضا (۱۳۸۹). معماری حواس و پدیدارشناسی ظریف یوهانی پالاسما، تهران: رخداد نو.
- صداقت، زهرا (۱۳۹۶). سنجش غنای حسی فضای شهری: معرفی یک چارچوب تحلیلی. دو فصلنامه علمی- پژوهشی صفه، دوره ۲۷، شماره ۷۶، ص ۷۳-۸۸.
- قلی‌پور گشینیانی، مصطفی. ۱۳۹۳. نقش «حواس غیر دیداری» در کیفیت فضای پیاده، مجله علمی- ترویجی منظر، دوره ۶، شماره ۲۷، ص ۲۵-۲۰.
- گل، یان (۱۳۸۷). مکانی برای مردم، ترجمه شیما شصتی، موسسه انتشارات و چاپ جهاد دانشگاهی، چاپ اول: تهران.
- گنجی، حمزه (۱۳۸۸). روانشناسی عمومی، تهران: سالوان.
- لطفی، افسانه و زمانی، بهادر. ۱۳۹۳. نقش مؤلفه های منظر حسی در کیفیت محورهای مجهز محلی، (مطالعه موردی: محور علیقلی آقا در اصفهان). فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری، دوره ۴، شماره ۱۳، ص ۵۶-۴۳.
- ماتلاک، جان (۱۳۷۹). آشنایی با طراحی محیط و منظر، ترجمه معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران.
- مرلوپونتی، موریس (۱۳۹۱). جهان ادراک، ترجمه فرزاد جابرالانصار، تهران: ققنوس.
- نوروزی، میثم و سجاذاده، حسن (۱۳۹۹). آسیب شناسی عوامل مؤثر بر ناکارآمدی کیفیت های محیطی در میدان های شهری بعد از تبدیل به پیاده راه، مورد مطالعاتی: میدان امام حسین (ع) تهران، معماری و شهرسازی آرمان شهر، دوره ۱۳، شماره ۳۰، ص ۲۷۵-۲۸۹.
- Chiou, Lih-Rong. (2010). "Representation of Taiwan's Aboriginal Architectural Heritage, Visual and Non-visual Presentation in Cultural Villages", in journal of Geographical Science, Vol 60, 103-131.
- Degen .M. M. (2008). "Sensing Cities: Regenerating public life in Barcelona and Manchester". London: Routledge studies in Human Geography.
- Howard, peter, & et.al. (2013), "The Routledge Companion to Landscape Studies", Routledge.
- Rodaway, P. (2002). Sensuous Geographies: Body, Sense, and Place. London: Routledge.
- Rodaway, P. (1994). "Sensuous Geographies". London, UK & New-York, NY, USA: Routledge.
- Le Poidevin, Robert (2009). "The Experience and Perception of Time", in "Stanford encyclopedia of philosophy edited by Edvard N Zalta, Available at: <http://plato.stanford.edu/entries/time-experience/>
- Meluso Jr, John. (2001). Eyetalk: Bridging from communication to connection, California: Positive Living Inc.
- John Meluso Jr. 2001. Eye Talk Bridging from communication to connection. California: Positive Living Inc.
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/>
www.razavi.ir

باز طراحی پیاده روهای پیرامون میدان فاطمی و خیابان ولیعصر تهران به منظور .

ارتقاء احساس تعلق به مکان^۱

سعید کاردار^۱، فائزه سعیدی^{۲*}

۱. دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۲. کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

چکیده

زمینه و هدف: هر مکانی روح و ویژگی های خاص خود را دارد که بر مبنای آن خصلت ویژه خود را بروز می دهد. انسان نیازمند آن است تا حس مکان را درک کند. در نتیجه حس مکان نوعی تعامل صمیمی و هم ذات پنداری با مکانی است که انسان در آن سکونت دارد. با توجه به اینکه میدان ولیعصر از میادین قدیمی و پرتردد تهران بوده و دارای اهمیت زیادی است. از این رو در پژوهش حاضر به بررسی باز طراحی پیاده رو این میدان در جهت ارتقا حس مکان با حذف فاصل میدان ولیعصر تا خیابان فاطمی پرداخته شده است.

روش بررسی: پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر روش آمیخته ترکیب روش های تحلیل کمی و کیفی می باشد. این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه ای - اسنادی صورت گرفته است. جامعه آماری شهروندان منطقه ۶ تهران و محدوده مورد مطالعه بوده که با فرمول کوکران و به طور تصادفی تعداد ۳۸۴ نفر انتخاب شده اند. و تجزیه و تحلیل داده ها با SPSS و آزمون هایی همچون همبستگی، رگرسیون، جدول ضرایب و غیره انجام شده است.

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج تحقیق نشان میدهد که با طراحی پیاده رو در این محدوده، می توان موجبات ارتقای حس تعلق مکان را در میان شهروندان فراهم نمود. زیرا پیاده رو با توجه به ماهیت خود به عنوان یک فضای عمومی از کالبد و فعالیت محیط پیرامون خود تأثیر پذیرفته و متناسب با نیازهای هر مکان شکل می گیرد. طراحی پیاده رو در این منطقه فرایند پیچیده ای داشته که مبتنی بر شنا سایی مشکلات و مسائل بالقوه و تحلیل جامع از شرایط کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و ... در آن بوده است و براساس انتخاب زمان مناسب برای تبدیل مسیر به پیاده رو، مدیریت بهره برداری و نگهداری، هماهنگی با تمامی ارگان های متولی مسائل شهری، نداشتن نقش عمده در ساختار شبکه سواره اصلی شهر، دارا بودن ارزش های تاریخی، معماری و شهری بوده است.

کلید واژه ها: بازطراحی، حس تعلق به مکان، پیاده رو، میدان فاطمی، هویت شهری.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان باز طراحی پیاده روهای پیرامون میدان فاطمی و خیابان ولیعصر تهران به منظور ارتقاء احساس تعلق به مکان(نویسنده دوم به راهنمایی نویسنده اول دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران است.

* نویسنده مسئول: faeze.saeidii777@gmail.com

ارجاع به این مقاله: کاردار، سعید؛ سعیدی، فائزه (۱۴۰۱). باز طراحی پیاده روهای پیرامون میدان فاطمی و خیابان ولیعصر تهران به منظور ارتقاء احساس تعلق به مکان. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۸۴-۹۷.

مقدمه و بیان مسأله

امروزه مفهوم مکان و حس مکان یکی از مهمترین مسائل پیش روی شهرسازی معاصر است. در گذشته شهرها از توانایی بالایی برای برقراری تعامل بین انسان و فضا برخوردار بودند. اما امروزه در غالب شهرها فضاهایی ایجاد می شوند که فاقد تقلیدی از سایر نمونه هاست (اطلس باف و همکاران، ۱۳۹۶). تکرار الگوهای بی هویت و غربی در فضاهای شهری موجب به حاشیه رفتن هویت و معنا بوده و صرفاً رانده شدن اصول مکانسازی و هویت شهری را موجب شده است. از سوی دیگر فضای شهری عناصر مختلفی را در بر می گیرد. فضاهایی که در تمام آنها شهروندان همه روزه در حال تردد هستند. در همه ی معبرهای سطح شهر، انسانها به طور سواره و پیاده در حرکتند. در بسیاری از مناطق شهری نظیر نواحی تجاری، مراکز خرید، مکان های تفریحی و نواحی مسکونی، وقتی طول سفر کوتاه و جابه جایی راحت تر باشد، به تعداد پیاده ها افزوده می شود و وجود پیاده روها اهمیت بیشتری می یابد. از آنجا که معبر پیاده در فضای عمومی شهری برای حرکت عابر پیاده است، موج تقویت رابطه اجتماعی و معنوی شهروندان تلقی می شود و اغلب به دلیل بی توجهی و تخصیص امکانات ناچیز و ناقص در سطح پیاده رو ها و عدم آموزش و آگاهی مردم از قوانین حرکت پیاده ها، افراد پیاده حقوق واقعی خویش را نمی شناسند و گاهی از این حق محروم می شوند، به طوری که سهم این وسیله در نظام حمل و نقل در دهه های اخیر براساس آمار با توجه به زندگی ماشینی و توقف ماشین و موانع بی شمار دیگر کم رنگ شده است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۵).

فضاهای شهری، به عنوان عرصه های زندگی اجتماعی، بستری برای انجام تعاملات و ارتباطات اجتماعی هستند، در این عرصه ها فرصت آن وجود دارد تا کنشگران خارج از عرصه های خصوصی و نیمه خصوصی، با دیگری که نمی شناسند در استفاده از فضا، سهیم شده و در آن فعالیت نمایند. این فضاها با توجه به خاصیت عمومی و اجتماعی که دارند می توانند به ساخت و باز تولید مناسبات اجتماعی کمک نموده و باعث تقویت آنها شوند. فضاهای شهری دارای زبانی هستند که می توانند با مخاطبان خود، ایجاد ارتباط کرده و کنش و روابط اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار دهند (اطلس باف و همکاران، ۱۳۹۶). معماری امروز با توجه به تحولات و تغییرات سده حاضر، ریشه در گذشته خود ندارد. در تعامل با فرهنگ بومی نیست و دچار فاصله زیادی با آن شده است؛ لذا از هیجانات تعلق زای ساکنین به فضاها کاسته و حس تعلق به عنوان عاملی برای تبدیل فضاها به مکان هایی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد کم رنگ شده است. یکی از عرصه های مهم امروزی در فضاهای شهری پیاده رو ها می باشند. پیاده رو ها، محل حضور همه ی شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی شان هستند در آن جا شهروندان در یک رابطه ی تعاملی با یکدیگر، با هم بودن را آموخته و در جهت ارتقای حیات جمعی می کوشند. از سوی دیگر تبلور حس مکان نیز بر ارزشها، نگرشها و به ویژه رفتار فردی و اجتماعی افراد در هر مکان مؤثر است. حس مکان و ادراک مکانی نشان دهنده پیوند افراد با مکان است و مشخصه ای از مکان محسوب می شود که با ارزشهای انسانی ارتباط عمیقی دارد و جریانات و خاطراتی را که در پی حضور در مکان ایجاد می شوند، بیان می دارد (ابراهیمی وفا، ۱۳۹۷).

هر مکانی روح و ویژگی های خاص خود را دارد که بر مبنای آن خصلت ویژه خود را بروز می دهد. انسان نیازمند آن است تا حس مکان را درک کند. در نتیجه حس مکان نوعی تعامل صمیمی و هم ذات پنداری با مکانی است که انسان در آن سکونت دارد. با توجه به اینکه میدان ولیعصر از میادین قدیمی و پرتردد تهران بوده و دارای اهمیت زیادی است در پژوهش حاضر به بررسی باز طراحی پیاده رو این میدان در جهت ارتقا حس مکان با حذف فواصل میدان ولیعصر تا خیابان فاطمی پرداخته شده است. سوال اساسی در پژوهش حاضر این است که چگونه می توان با باز طراحی این میدان زمینه شکل گیری و ارتقا حس مکان در آن را فراهم نمود؟

مبانی نظری پژوهش

پیاده رو سازی و مفهوم پیاده رو

پیاده رو ها و مراکز خرید پیاده، خیابان هایی هستند که در آن ها مداخله ی وسایل نقلیه کاهش یافته یا حذف شده است و معابری با بالاترین حد نقش اجتماعی می باشد (پاکزاد، ۱۳۸۴) پیاده رو ابزاری برای فعالیت جمعی و به خصوص در ارتباط با اقتصاد شهری، کیفیت محیطی و سلامت اجتماعی است. از بسیاری جهات، مرکز خرید پیاده در عصر مدرن معادل پلازای قرون وسطی است. پیاده رو سازی؛ نیرومندترین و اثرگذارترین جنبش های طراحی مجدد خیابان است که محیط عمومی بسیاری از شهرها را تغییر داده است و برنامه ریزان اروپایی و آمریکایی با استفاده از این طرح و بستن و محدود نمودن ترافیک به خیابان های اصلی موفقیت های چشمگیری در احیاء مراکز شهری کسب کرده اند.

در دهه های ۱۹۸۰-۱۹۷۰ این جنبش منجر به ساخت ۱۵۰ مال در شهرهای کوچک و بزرگ آمریکا گردید. پیاده رو سازی به معنی فرایندی است که در آن فضای خیابان از خودروها و دیگر وسایل نقلیه پس گرفته می شود و به دنبال آن اقدامات مناسبی هم چون سنگ فرش خیابان، اضافه نمودن مبلمان و جزئیات دیگر انجام می شود. (کاشانی جو و همکاران، ۱۳۹۶).

براین اساس خیابان پیاده رو شده عبارتست از: «خیابانی که تنها به وسیله افراد پیاده استفاده می شود، به همراه وسایل نقلیه حمل بار که تنها در ساعات خاصی میسر است، و عمدتاً دسترسی وسایل نقلیه باری و حمل و نقل عمومی به خیابان ها و کوچه های پشتی امکان پذیر است» پیاده رو سازی به معنی بیرون راندن ترافیک از مراکز شهری می باشد که ممکن است به دنبال آن عملیات مناسب از جمله سنگفرش خیابان و مبلمان و جزئیات دیگر صورت بگیرد. این عملیات ممکن است تنها در یک خیابان یا تمام شبکه ی خیابان ها اجرا شود. پیاده رو سازی یکی از سیاست های محدودیت ترافیک می باشد که به دنبال کاهش اثرات زیان بار زیست محیطی در نتیجه ی خودرو - محوری، افزایش ایمنی افراد پیاده، پس گرفتن فضاها برای فعالیت های پیاده و بدون ترافیک و اساساً بهبود محیط شهری به عنوان مکانی برای زندگی است. شش نیاز اساسی مردم که به مغازه های خرده فروشی، مراکز خدمات، خیابان ها، محلات یا شهرها می روند را مشخص نموده است (کاشانی جو، ۱۳۹۰)؛ که عبارتند از ایمنی، کارآمدی، آسایش، پذیرا بودن، آسودگی، ارتباط یا تعامل در میان اجتماع. همه ی این نیازها در خیابان پیاده می تواند محقق گردد.

نقش و کارکرد پیاده رو در فضای شهری

در گذشته ای نه چندان دور و به دنبال شکست شهرسازی مدرن و اهمیت یافتن مباحث توسعه انسانی و محیط زیست، انتقادات زیادی از سوی صاحب نظران مسائل شهری در مورد شهرسازی مدرن مطرح شد. لبه تیز انتقادات بیشتر متوجه کیفیات کالبدی- فضایی نامطلوب حاصل از نظام شهرسازی بود. از این رو، در تلاش برای یافتن راهکار مناسب برای طرح شهر مطلوب شهروندان در برابر اوضاع نابسامان شهرسازی مدرن، گرایشها و دیدگاه های جدیدی در عرصه شهرسازی جهان مطرح شده است که از آن بعنوان «جنبش پیاده گستری» یاد می شود (قربانی و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۲).

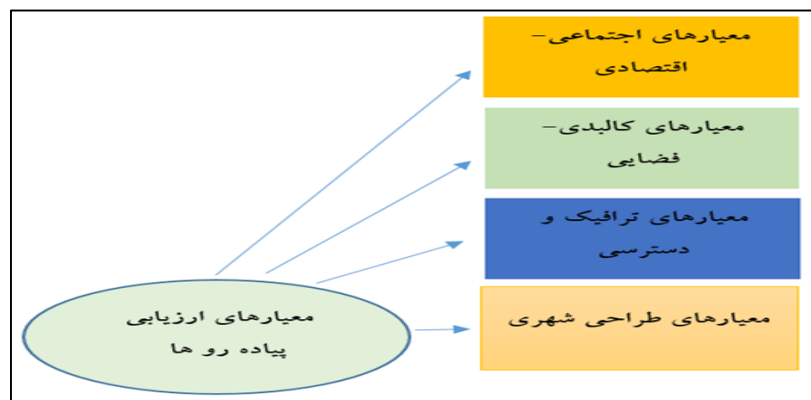
این جنبش از جمله با نفوذترین جنبش هایی است که در مقوله طراحی خیابان ها ایجاد گردیده و موجب بروز تغییرات اساسی در محیط و فضای عمومی بسیاری از شهرهای جهان شده است. تلاش های موفقیت آمیز در اروپا، طراحان آمریکایی را نیز به محدود ساختن ترافیک در خیابان های اصلی شهری و ایجاد مسیرهای باشکوه و زیبا برای پیاده تشویق کرده است. در ارین ارتباط راب کرپرنظریه پرداز، ضمن انتقاد از سازماندهی شهرهای مدرن که به ایجاد فضاهای شهری در

مقیاس پیاده‌بی توجه بودند، راه حل را بازگشت به انتظام گذشته شهرها و اصالت‌های دیرین میدان و خیابان عنوان نموده است (کاشانی‌جو، ۱۳۸۹، ۲۳).

اگرچه به دلایل فرهنگی، تاریخی و سیاسی فرم طرح‌های پیاده‌رو سازی متفاوت است اما اغلب طرح‌ها به منظور کاهش ازدحام خودرو در مرکز شهر، پایداری فعالیت‌های تجاری در مرکز شهر، افزایش ایمنی، بهبود تعادل اکولوژیکی خلق مرکز شهر سرزنده و زیست‌پذیر و افزایش حضور پیاده و ارتقاء حس تعلق مکانی با حضور و تعاملات بیشتر اجتماعی در مکان‌های شهری صورت می‌گیرند. علاوه بر دلایل ذکر شده یکی از مهمترین دلایل ایجاد پیاده‌روها بخصوص در مراکز تاریخی شهری سعی در حفاظت از این بافت‌های ارزشمند شهری است. سهولت دسترسی به ارزشهای تاریخی شهر و ارتباط بین هسته‌های هویت بخش، موجب تداوم تاریخی و افزایش احساس تعلق ساکنین می‌شود. افزایش زمان حضور در فضاهای عمومی شهری، امکان حفاظت و نگهداری از آثار تاریخی و با ارزش شهر، افزایش سرزندگی، انعطاف و ایمنی شده و پاسخ دهی محیط مصنوع را با کاربران و استفاده‌کنندگان از فضا به حد مطلوبی رسانده است. (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۱).

البته پیاده‌روی خود در عدم وابستگی و رفاه اجتماعی، کاهش فشارهای روانی و افسردگی و کاهش بیماری‌های قلبی و عروقی موثر می‌باشد. همچنین توسعه‌ی فضاهای پیاده و انسان‌مدار شهری از جنبه‌های فنی متعددی قابل تبیین است ولی آن‌چه مدنظر است نقش‌هایی است که مردم را به مکان‌ها پیوند زده و موجب خاطره و سرزندگی می‌شود. (کاشانی‌جو، ۱۳۹۰) برخی از این نقش‌ها عبارتند از:

- نقش اجتماعی: پیاده‌روی، برخوردهای مکرر غیررسمی بیشتر بین شهروندان را سبب می‌کند و این اتفاق مشارکت و ارتباطات اجتماعی بیشتری را به وجود می‌آورد و سبب کاهش جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی می‌گردد.
- نقش ادراکی: مهم‌ترین کارکرد راه، استفاده از تجربه‌ی حرکت برای درک توانمان کالبد و خاطره‌ی شهر است. پیاده‌رو باعث ارتقاء تصویرذهنی شهروندان از طریق جلب توجه به مکان‌های اجتماعی - تاریخی است.
- نقش اقتصادی: یکی از اهداف پیاده‌رو، نقش آن به عنوان یک پروژه‌ی محرک توسعه است که بر محیط اطراف خود چه اجتماعی و کالبدی تاثیرگذار است.
- نقش فراغتی: گردش شهری یکی از اشکال گذراندن اوقات فراغت است که پیاده‌روها می‌توانند بیشترین سهم را در برآورده کردن این نیاز داشته باشند.
- نقش زیست‌محیطی: طرح‌های پیاده‌محور به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزار توسعه‌ی پایدار شهری محسوب می‌شود.



شکل ۱- معیارهای ارزیابی پیاده‌روها (جلیلی و همکاران، ۱۴۰۱)

جدول ۱- اجزا و عناصر پیاده رو

اجزا و عناصر پیاده‌روها		
عناصر سخت (Hardware)	سطوح	مصالص کف، مصالح نما، پله‌ها، رمپ تغییر سطح، پیش آمدگی پیاده در معبر سواره، جزایر پناه‌دهنده پیاده، عقب نشستگی ساختمان‌ها نسبت به معبر، کنسول و جلوآمدگی طبقه نخست ساختمان‌ها، لاین دوچرخه، تسهیلات مدیریت جریان‌ات آب‌های سطحی، پارکینگ ویژه معلولین، مصالح نشیمن‌گاه‌ها
	میلان	صندلی و نیمکت (نشیمن‌گاه)، ویتترین مغازه‌ها، دستگاه‌های خودکار، سرویس بهداشتی، دستگاه‌های واکس‌زنی خودکار، ایستگاه‌های حمل‌ونقل همگانی (مترو- اتوبوس- تاکسی)، پارکومتر، محل توقف دوچرخه، سطل‌های آتشن‌شانی با ماسه، سطل زباله، حصارهای محافظ، شبکه‌های آهنی پوشش دهنده، علائم و تابلوهای راهنمایی، کیوسک‌های اطلاعات، تابلوهای تبلیغاتی، تابلوهای نقشه شهر، صندوق پستی، صندوق صدقه، باجه تلفن، کیوسک روزنامه فروشی، شیرهای آب آتشن‌شانی، میله‌ها و پرچم‌ها، تابلوهای آگهی و اعلانات، میزهای بازی شطرنج، میز پینگ‌پنگ، چراغ راهنمایی (سواره و پیاده)، آبخوری‌ها، حوضچه‌های آبتنی کودکان، ایستگاه‌های زباله (Box)، سایبان مغازه‌ها، دکمه‌های فشاری ویژه پیاده‌ها، پست برق، پست تلفن، سکوی جلوی خانه‌ها، باکس کنترل چراغ راهنمایی، رواق، مجسمه‌ها، تابلوهای نوشتن یادگاری، آسانسور روگذرها یا زیرگذرها.
	پوشش گیاهی	درختان، باغچه‌های حاشیه، سبدهای گل، گلدان‌ها، گیاهان داربستی، درختچه‌های گلدانی.
عناصر نرم (Software)		رنگ مصالح، کاربری‌های حاشیه، دستفروشان، بساطی‌های موقت، خطوط بازی روی سطح زمین، کاشی‌های طرح‌دار برای بازی، روشنایی خیابان و پیاده‌رو، نورافکن‌ها، روشنایی‌های تزئینی، علائم چراغانی شده، نورپردازی درختان، علائم روشنایی در کف، آبنماها، نقاشی‌های دیوار و کف (2D & 3D)، صدای محیط و فضا، کیفیت هوای محیط، نشانه‌های لمسی بافت‌دار، صوتی و ارتعاشی، بوی محیط و فضا، نامگذاری معابر منشعب از پیاده‌رو.

غفاریان و همکاران، ۱۳۹۳.

مؤلفه‌های تاثیر گذار بر کیفیت فضایی پیاده روها

- **سرزندگی:** فعالیت افراد در محیط‌های شهر باعث سرزندگی فضای شهری می‌شود. ایجاد کاربری متنوع و متناسب با خواسته‌های عابریین همچنین استقرار کاربری‌های خدماتی و تفریحی باعث حضور بیشتر مردم در شهرها شده که این امر باعث تقویت سرزندگی شهر می‌شود.
- **گوناگونی:** تنوع و گوناگونی در مسیر پیاده‌روها باعث جذب شدن شهروندان به فضای شهری و پیاده‌روی شده که کیفیت فضایی پیاده‌روها را افزایش می‌دهد.
- **نفوذ پذیری:** یکی از موارد کلیدی در تاثیر کیفیت فضایی پیاده‌روها نفوذ پذیری و دسترسی است. با ایجاد رابطه متقابل دیداری بین مسیر پیاده‌رو و اطراف آن به نفوذ پذیری فضای پیاده‌روها می‌رسیم. محور پیاده‌رو تا جای ممکن باید بدون مانع و اختلاف سطح باشد و باعث اتصال و هماهنگی بین دید بصری و کاربری‌های اطراف پیاده‌روها شود. دسترسی مهمترین عنصر و اساسی‌ترین و کاربردی‌ترین عملکرد پیاده‌رو است مانند: دسترسی به افراد، دسترسی به فعالیتهای، دسترسی به کالاهای و منابع، دسترسی به اماکن و اطلاعات.
- **خوانایی:** در پیاده‌روها باید نظم و چیدمان‌های زیبا و پاکیزگی محیط مد نظر باشد که این امر حضور و استفاده از فضای پیاده‌رو را افزایش خواهد داد و با ایجاد نظم، فضایی متناسب به بیننده نشان می‌دهد. رسیدگی به پیاده‌روها محیطی خوانا و واجد کیفیت دیداری ایجاد می‌کند.

- **ایمنی و امنیت:** فعالیت شهروندان در شهر باعث افزایش ایمنی و امنیت فضا می‌شود که برای تداوم آن بسیار موثر است. ایمنی در برابر وسایل نقلیه و دسترسی‌های راحت برای عابرین کیفیت فضایی پیاده‌روها را افزایش می‌دهد. لئونارد دهل واضع ایده شهر سالم در معرفی تیپولوژی نیازهای شهری، امنیت را در قالب اولین رده از نیازهای اساسی و اولیه می‌شمارد، همچنین جان اشتون نیز از صاحب نظران بین‌المللی شهر سالم، امنیت را یکی از کیفیت‌های غیر قابل جایگزین در ایجاد یک شهر سالم مورد اشاره قرار می‌دهد (آقا ملائی و همکاران، ۱۳۹۸، ۲۰).



شکل ۲- مؤلفه های تاثیر گذار بر کیفیت فضایی پیاده روها (نگارنده)

حس مکان

محیط مصنوع، شبکه ای پیچیده از روابط متنوعی است که نه تنها بین افراد با همدیگر بلکه بین افراد و محیط نیز رخ می‌دهد. زمانی که ارتباط انسان و محیط مبتنی بر تجربه ای برای انسان باشد، محیط به مکان تبدیل می‌شود. این ارتباط بدین معنی است که مکان یعنی یک بخش از تجربه محیطی، همراه با هم‌گرایی شناخت‌ها، تأثیرات و رفتارهای افرادی که با آنها زندگی می‌کنند (Pretty, 2019, 91). ارتباط با مکان را می‌توان از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد. برای نمونه از لحاظ مقیاس می‌تواند بسیار بزرگ باشد (کشور - شهر)، اندازه متوسط (محله) داشته باشد یا حتی کوچکتر (خانه) باشد (پرتوی، ۱۳۸۸: ۶۲). آنها می‌توانند ملموس یا سمبولیک، تجربه شده یا تجربه نشده، شناخته یا ناشناخته باشد. در افراد مختلف، روابط حاصل از ارتباط با مکان‌های متنوع حس‌های متفاوت از هم ایجاد می‌کند. که به ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی آن مکان مرتبط است.

حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباط درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوریکه فرد و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود (PirPaii et al, 2018: 163).

این حس علاوه بر اینکه موجب احساس راحتی از یک محیط می‌شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می‌شود. این حس، عاملی است که موجب تبدیل فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه ای برای افراد خاص می‌شود. حس مکان، باعث دستیابی به هویت برای افراد می‌شود (Ansari et al, 2013: 6).

سطوح حس مکان

- حس مکان سطوح مختلفی دارد. شامای در بررسی‌های خود در مورد سطوح مختلف احساس به مکان سه مرحله اصلی حس مکان، دلبستگی به مکان و تعهد به مکان را معرفی و این حس را در هفت سطح طبقه بندی می کند:
- بی تفاوتی نسبت به مکان: این سطح معمولاً در ادبیات حس مکان مورد توجه نیست اما در سنجش حس مکان مورد استفاده قرار می گیرد.
 - آگاهی از قرارگیری در یک مکان: این سطح هنگامی است که فرد می داند در یک مکان متمایز زندگی می کند و نمادهای آن مکان را تشخیص می دهد ولی هیچ احساسی که او را به مکان متصل کند، وجود ندارد.
 - تعلق به مکان: در این سطح فرد نه تنها از نام و نمادهای مکان آگاه است، بلکه با مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشتن نیز دارد. در این حالت نمادهای مکان، محترم و آنچه برای مکان رخ می دهد، برای فرد نیز مهم است.
 - دلبستگی به مکان: در این سطح فرد ارتباط عاطفی پیچیده ای با مکان دارد. مکان برای او معنا دارد و مکان محور فردیت است و تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان شخصیت می دهد. در این حالت بر منحصر به فرد بودن مکان و تفاوت آن با مکانهای دیگر تأکید می شود.
 - یکی شدن با اهداف مکان: این سطح نشان دهنده درآمیختگی و پیوستگی فرد با نیازهای مکان است. در این حالت در فرد شور، عشق، حمایت و از خود گذشتگی نسبت به مکان وجود دارد.
 - حضور در مکان: در این سطح به نقش فعال فرد در اجتماع که علت آن تعهد به مکان است را می توان مشاهده نمود.
 - فداکاری برای مکان: این سطح بالاترین سطح حس مکان است و فرد عمیق ترین تعهد را نسبت به مکان دارد و فداکاریهای زیادی در جهت گرایشات، ارزشها، آزادیها و رفاه در موقعیت های مختلف از خود نشان می دهد. در این سطح آمادگی برای رها کردن علایق فردی و جمعی به خاطر علایق بزرگتر نسبت به مکان وجود دارد. دو سطح اولیه مورد اشاره از نظر شامای، عمدتاً سطوح ادراکی و شناختی فرد نسبت به مکان را شامل می شود، از سطح سه به بعد، ابعاد احساسی فرد نسبت به مکان را شامل می شود، به طوری که رلف نیز بر عمیق ترین سطح وابستگی به مکان به صورت ناخودآگاه اشاره می نماید و اعلام می کند ناآگاهانه بودن این حس زمانی خود را نشان می دهد که فقدان یا جدایی فرد و مکان اتفاق بیفتد و حس تعلق دارای طیف وسیعی از بی مکانی تا تعلق و هم ذات پنداری شدید با مکان می باشد.

پیشینه پژوهش

ابراهیمی وفائی (۱۳۹۷) در کتابی با عنوان حس تعلق به مکان (در طراحی مجتمع های مسکونی) عنوان نموده حس مکان یا روح مکان به کیفیت منحصربه فرد ویژه ای که یک مکان نسبت به مکان ها دارد، اشاره می کند. این حس ناملموس است، اما ویژگی با ارزش محسوب می شود که احساس تعلق و خودمانی بودن را در محیط به وجود می آورد. در این کتاب در ابتدا به مفهوم مسکن و به منشأ فرهنگی مجتمع های زیستی اشاره می شود و سپس حس مکان مبتنی بر نظریه های نگرش و نیاز انسان با توجه به هرم «مازلو» به مسکن مورد ارزیابی قرار می گیرد و به دنبال آن با تبیین جایگاه معماری در عصر حاضر معماری سنتی ایران با معماری پایدار مورد واکاوی قرار می گیرد و راهکارهای برگرفته از مطالعات تطبیقی انجام شده در رابطه با موضوع با هدف تأیید حس تعلق به ساکنان، ارائه می شود.

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۵)، در کتابی با عنوان رویکردی نو بر ایجاد حس تعلق به مکان در شهرهای جدید (با تأکید بر شهر جدید پرد) عنوان نمودند در کتاب حاضر نگارنده در نظر دارد به بررسی عوامل مؤثر در ایجاد تعلق به مکان در شهرهای جدید مانند پرند بپردازد و بر این اساس سؤالی که در این کتاب مطرح می‌شود، این است که عوامل اصلی و مؤثر در ایجاد حس تعلق به مکان در شهرهای جدید چه مواردی هستند.

اطلس باف (۱۳۹۶) طراحی شهری با رویکرد تأثیر عناصر تزئینی بر ارتقاء خوانایی با تأکید بر حس تعلق مکان (نمونه موردی: محله ملاصدرا قزوین)، عنوان نمودند در این تحقیق که با عنوان طراحی شهری با رویکرد تأثیر عناصر تزئینی بر ارتقاء خوانایی با تأکید بر حس تعلق مکان نمونه موردی: محله ملاصدرا قزوین انجام شده است. در این بررسی از حیث روش شناسی از روش تحقیقات پیمایشی استفاده شده است. ضمن اینکه در خلال کار و جهت جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی در بعد نظری و همچنین از روش میدانی جهت گردآوری اطلاعات محیطی و تهیه نقشه استفاده شده است. این تحقیق به این نتیجه در زمینه موضوع است یافته که اول اینکه حس تعلق مکانی از بعد احساسی، اجتماعی و کالبدی از عوامل متعددی تأثیر پذیر است. دوم اینکه در طراحی شهری توجه به ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی افراد ضروری است. سوم اینکه هر آنچه بر زیبایی شهر بیافزاید بر ایجاد تصویر ذهنی و خوانایی شهروندان اثر گذار خواهد بود. چهارم اینکه خوانایی شهر و ایجاد تصویر ذهنی شهروندان از محله در ایجاد حس تعلق به محله از بعد احساسی، اجتماعی و کالبدی اثرگذار است.

دلفان ابادری و همکاران (۱۳۹۵) بررسی عوامل مؤثر بر طراحی و ارتقاء منظر شهری با تأکید بر حس مکان عنوان نمودند طراحی شهری علم و هنر آفرینش مکان‌های پایدار استهمان طور که از عنوان مقاله مشخص شده هدف از این نوشتار بررسی سیر تکامل مفهوم طراحی و منظر شهری و بازشناسی مراحل عمده و تحولات آن می‌باشد. در این پژوهش با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و مطالعات کتابخانه‌ای معتبر به جمع‌آوری اطلاعات و شناخت الگوی متناظر هر مرحله پرداخته و در نهایت به عوامل و راهکارهای تأثیر گذار در منظر شهری و به تدوین مدلی جهت وصف و تدوین مجموعه تحولات مزبور می‌پردازیم و راه‌های ایجاد حس مکان را بررسی می‌کنیم.

حبیب زاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان طراحی شهری خیابان در جهت ارتقاء حس مکان، مطالعه موردی: خیابان گلشن راز شبستر عنوان نمودند مقاله حاضر با توجه به سوال، چگونه می‌توان از طریق جعبه ابزار طراحی شهری به ارتقاء حس مکان در یک محیط شهری (خیابان) دست یافت؟ مطرح شده. در این مقاله با هدف طراحی شهری خیابان در جهت ارتقاء حس مکان خیابان گلشن راز شبستر، پژوهش بر پایه شناخت عناصر بصری ادراک و ذهنیت مردم از خیابان و عوامل تأثیرگذار بر حس مکان خیابان شکل گرفته است. در راستای نیل به هدف ارتقاء حس مکان خیابان گلشن راز شبستر در ابتدای امر، به بررسی عوامل تأثیرگذار در حس مکان و به دنبال آن معیارها و شاخص‌های ارتقاء حس مکان خیابان پرداخته شد. در ادامه بر اساس مشاهدات میدانی و کروکی‌ها، توصیفات مردم مورد بررسی قرار گرفت. این مطالعات بر اساس اهداف، نیازها و سؤالات پژوهش صورت گرفته است. سپس به تحلیل داده‌ها با استفاده از جدول سوات پرداخته ایم، و در آخر به تدوین پلان راهبردی و نتایج حاصل از آن رسیده ایم.

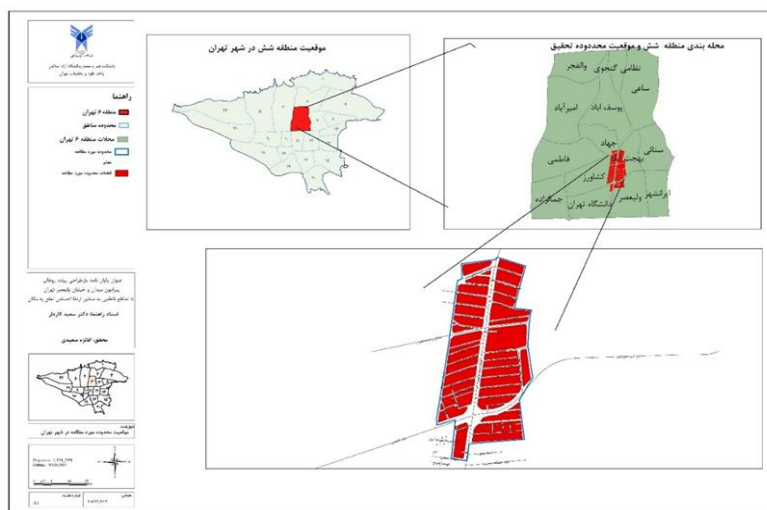
مارکوس و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان حس مکان و تعلق در توسعه محیط عنوان نمودند: این مقاله به بررسی چگونگی ارتباطات محیطی و فرهنگی با زمین می‌پردازد امکان توسعه اصول مکانی خاص و مبتنی بر فرهنگ را فراهم می‌کند که سلامت رفاه جمعیت مائوری را ارتقا می‌دهد و اینگونه استدلال می‌کند که مفاهیم مکان، تعلق، منظر و رفاه نقش مهمی در پیوند دادن محیط و فرهنگ ایفا می‌کند. ایجاد محیط‌های فضایی درمانی که هم سلامت انسان و هم اکوسیستم را ارتقا می‌دهد. مجموعه‌ای از اصولی توسعه یافته است که امکان طراحی منظر چنین محیط‌های درمانی را در حالی که

انطباق با ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی و زیست‌محیطی که سلامت و رفاه هم مردم مائوری و هم مردم غیر بومی محیط را ارتقا می‌دهد. فراهم می‌کند.

اسکندری و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان ترویج حس دلبستگی به مکان از طریق برنامه ریزی معنای مکان در فضای باز مجتمع مسکونی آسمان تبریز عنوان نمودند معنای مکان و در نتیجه کیفیت رابطه بین افراد و مکان‌ها به دلیل بحران‌های هویتی فزاینده کنونی و فروپاشی معنا و در نتیجه پدیده‌های مختلفی مانند جهانی شدن اهمیت یافته‌اند. از آنجایی که فضای باز ارزش خود را از دست داده است طراحی فضای باز مورد توجه قرار نمی‌گیرد در مجتمع‌های مسکونی، ارتباط نزدیک بین ساکنین و محیط تخریب شده و حس دلبستگی به مکان در طراحی فراموش شده است. از این رو، این پژوهش به دنبال تعریف مؤلفه‌های مؤثر معنای مکان، دلبستگی به مکان و کیفیت است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه ۶ از سویی به لحاظ هندسی به طور تقریبی در مرکزیت جغرافیایی شهر تهران قرار گرفته و از سوی دیگر به لحاظ موقعیت و همجواری با مرکز ثقل قدیمی شهر، تحت تأثیر اقداماتی که پهلوی اول در خصوص توسعه تهران انجام داد و با انتقال و حرکت تدریجی موقعیت مرکز شهر به سمت شمال و شمال غربی، از دهه ۴۰ مرکزیت فضایی - فعالیتی پیدا نمود. این منطقه براساس سرشماری ۱۳۹۵ با جمعیتی بالغ بر ۲۵۱۳۸۴ نفر و وسعت ۲۱۳۷٫۹ هکتار از چهار جهت غرب، شرق، شمال و جنوب به ترتیب به وسیله بزرگراه‌های چمران، مدرس، همت و محور انقلاب - آزادی محاط شده است. همچنین منطقه با سطحی معادل ۳ درصد مساحت شهر تهران و ۲٫۹ درصد کل جمعیت آن، در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد ساختمان‌های حکومتی - دولتی، نهادها و بانک‌های دولتی و خصوصی و ارگان‌های اصلی کشوری را در خود جای داده است. به عبارت دیگر مغز متفکر حکومتی، سیستم تصمیم‌سازی، مدیریت دولتی و همچنین موتور نظام بازرگانی - اقتصادی نوین تهران در منطقه شش استقرار یافته است (شهرداری منطقه ۶، ۱۴۰۰).



شکل ۳- نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه در شهر تهران

مجموعه عوامل فوق به همراه شبکه دسترسی و حمل و نقل شهری ویژه آن (تنوع سلسله مراتبی شبکه در منطقه از بزرگراه‌های شهری تا دسترسی محله‌ای)، برای منطقه نوعی مزیت نسبی در تقاضا برای تأمین کاربری‌های رده منطقه‌ای،

شهری، ملی و حتی فراملی فراهم آورده است. این امر هم می‌تواند به منزله یک پتانسیل و هم به منزله یک نیروی تهدیدکننده محسوب شود. در نتیجه برنامه‌ریزی‌های آینده برای تغییر کاربری‌ها بایستی بسیار محتاطانه و با محاسبه تأثیرات جانبی این پتانسیل بر پیکره مسکونی، تعادل کاربری‌ها و زندگی شهری منطقه همراه باشد.

مساحت کل منطقه ۶ معادل ۲۱۳۷,۹ هکتار بوده که حدود ۳ درصد از کل مساحت تهران را شامل می‌گردد و در میان مناطق ۲۲ گانه به لحاظ وسعت جایگاه دهم را احراز نموده است. منطقه ۶ در گذر زمان رو به توسعه نهاد و محدوده کنونی که به عنوان یکی از مناطق شهری تهران شناخته شده در سال ۱۳۵۹ به عنوان منطقه ۶ شهرداری تهران نامگذاری گردید. حدود ۳۵ درصد از سطح کل محدوده طرح ترافیک در منطقه شش قرار گرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر روش آمیخته ترکیب روش‌های تحلیل کمی و کیفی می‌باشد. این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای - اسنادی صورت گرفته است. در روش اسنادی با استفاده از کتابها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و پایگاه‌های معتبر علمی و پژوهشی اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری خواهد شد. جامعه آماری پژوهش نیز عابران گذری از پیاده‌رو میدان ولیعصر هستند که با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به عنوان جامعه‌ی آماری آن در نظر گرفته شده‌اند.

تحلیل یافته‌ها

آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش

جدول ۲- آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

متغیر	سطح معنی داری	توزیع داده‌ها
معنایی	۰,۰۵۶	نرمال
زیبایی‌شناسی	۰,۰۶۱	نرمال
عملکردی	۰,۰۷۸	نرمال
ارتقای حس تعلق	۰,۰۵۱	نرمال

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

آزمون فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اول: عوامل ادراکی معنایی بر ارتقای احساس تعلق به مکان تأثیر دارد.

جدول ۳- آزمون همبستگی متغیرهای فرضیه اول

ارتقای احساس تعلق به مکان		
ضرایب آماری	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
حیطه ادراکی معنایی	۰,۶۱۸	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرها حاکی از آن است که در بین ۳۸۴ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی برابر با ۰,۶۱۸ می‌باشد، از آنجا که سطح معنی داری بدست آمده (Sig)، کمتر از ۱٪ است مدارک

کافی برای رد فرض صفر آماری خود داریم در نتیجه فرضیه صفر آماری رد و فرضیه اول در سطح معنی داری ۹۹٪ تایید می‌گردد، بنابراین :

بین متغیرهای پژوهش (حیطه ادراکی معنایی و مولفه های ارتقای احساس تعلق به مکان)، رابطه همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول ۴- آزمون رگرسیون فرضیه اول

ارتقای احساس تعلق			
ضرایب آماری	ضریب تعیین	ضریب رگرسیونی	سطح معنی داری
حیطه ادراکی معنایی	۰,۳۸۱	۰,۶۱۸	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

فرضیه دوم: عوامل کالبدی زیبایی شناسی بر ارتقای احساس تعلق به مکان تاثیر دارد.

جدول ۵- آزمون همبستگی فرضیه دوم

ارتقای احساس تعلق به مکان		
ضرایب آماری	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
عوامل کالبدی زیبایی شناسی	۰,۴۶۰	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرها حاکی از آن است که در بین ۳۸۴ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی برابر با ۰,۴۶۰ می باشد، از آنجا که سطح معنی داری بدست آمده (Sig)، کمتر از ۱٪ است مدارک کافی برای رد فرض صفر آماری خود داریم در نتیجه فرضیه صفر آماری رد و فرضیه دوم در سطح معنی داری ۹۹٪ تایید می گردد، بنابراین: بین متغیرهای پژوهش (عوامل کالبدی زیبایی شناسی و مولفه های ارتقای احساس تعلق به مکان)، رابطه همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول ۶- آزمون رگرسیون فرضیه دوم

ارتقای احساس تعلق			
ضرایب آماری	ضریب تعیین	ضریب رگرسیونی	سطح معنی داری
حیطه کالبدی زیبایی شناسی	۰,۲۱۲	۰,۴۶۰	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

فرضیه سوم: عوامل فعالیتی- عملکردی بر ارتقای احساس تعلق به مکان تاثیر دارد.

جدول ۷- آزمون همبستگی متغیرهای فرضیه سوم

ارتقای احساس تعلق به مکان		
ضرایب آماری	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
عوامل فعالیتی- عملکردی	۰,۴۲۰	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرها حاکی از آن است که در بین ۳۸۴ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی برابر با ۰,۴۲۰ می باشد، از آنجا که سطح معنی داری بدست آمده (Sig)، کمتر از ۱٪ است مدارک کافی

برای رد فرض صفر آماری خود داریم در نتیجه فرضیه صفر آماری رد و فرضیه سوم در سطح معنی داری ۹۹٪ تایید می‌گردد، بنابراین :

بین متغیرهای پژوهش (عوامل فعالیتی- عملکردی و مولفه‌های ارتقای احساس تعلق به مکان)، رابطه همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول ۸- آزمون رگرسیون فرضیه سوم

ارتقای احساس تعلق			
ضرایب آماری	ضریب تعیین	ضریب رگرسیونی	سطح معنی داری
حیطه فعالیتی- عملکردی	۰,۱۷۶	۰,۴۲۰	۰,۰۰

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود. این حس، عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد. حس مکان علاوه بر این که موجب احساس راحتی از یک محیط می‌شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم و نیز روابط اجتماعی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می‌شود. از سوی دیگر تبدیل خیابان به پیاده‌رو نیز به عنوان یکی از دستاوردهای جنبش پیاده‌گستری در بسیاری شهرهای جهان به اجرا در آمده است. اگرچه جنبش پیاده‌گستری به لحاظ ماهیتی مورد تایید صاحب‌نظران است اما در مورد تبدیل خیابان به پیاده‌رو، مساله پیچیده‌تر است.

در فرایند امکان‌سنجی، برنامه‌ریزی و طراحی یک پیاده‌رو ضروری است ابعاد متنوعی از ویژگیهای کالبدی، اقتصادی، ترافیکی، اجتماعی و .. خیابان و محیط پیرامونی آن مورد توجه قرار گیرند. در ارتباط با طراحی پیاده‌رو در محدوده مورد مطالعه باید عنوان نمود باطراحی پیاده‌رو در این محدوده همانطور که نتایج تحقیق نیز نشان داده، می‌توان موجبات ارتقای حس تعلق مکان را در میان شهروندان آن فراهم نمود؛ زیرا پیاده‌رو با توجه به ماهیت خود به عنوان یک فضای عمومی از کالبد و فعالیت محیط پیرامون خود تأثیر پذیرفته و متناسب با نیازهای هر مکان شکل می‌گیرد. طراحی پیاده‌رو در این منطقه فرایند پیچیده‌ای داشته که مبتنی بر شناسایی مشکلات و مسائل بالقوه و تحلیل جامع از شرایط کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و ... در آن بوده است و براساس انتخاب زمان مناسب برای تبدیل مسیر به پیاده‌رو، مدیریت بهره‌برداری و نگهداری، هماهنگی با تمامی ارگان‌های متولی مسائل شهری، نداشتن نقش عمده در ساختار شبکه سواره اصلی شهر، دارا بودن ارزش‌های تاریخی، معماری و شهری بوده است. همچنین در طراحی پیاده‌رو در محدوده مورد مطالعه هر سه عوامل ادراکی معنایی، کالبدی زیبایی‌شناسی و فعالیتی- عملکردی که موجبات ارتقای حس تعلق مکان را در این منطقه و پیاده‌رو آن فراهم می‌نمایند، در نظر گرفته شده‌اند. پیشنهادات تحقیق در ادامه ارائه شده است:

ترغیب شهروندان برای فعالیت و حضور در پیاده‌روها از طریق زیباسازی و دسترسی مناسب برای ایجاد سرزندگی محیط شهری، تعاملات اجتماعی و اقتصاد بیشتر.

سازماندهی پیاده‌راه با فعالیتهای تفریحی و اجتماعی و کاستن از روحیه صرفاً اقتصادی آن.

به حداکثر رساندن تنوع کاربریها در محدوده پیاده‌رو با رعایت اصل سازگاری.

منابع و مأخذ

- ابراهیمی، مهدیس، سعیدی‌رضوانی، نوید (۱۳۹۵) رویکردی نو بر ایجاد حس تعلق به مکان در شهرهای جدید (با تاکید بر شهر جدید پرد،) سخنوران، تهران، جلد- تالیف - چاپ اول.
- ابراهیمی‌وفائی، سیدعلی‌یار (۱۳۹۷)، حس تعلق به مکان (در طراحی مجتمع‌های مسکونی)، ناشر: ترخون، چاپ اول
- اسکندری، ف رید (۲۰۱۹)، ترویج حس دل‌بستگی به مکان از طریق برنامه ریزی معنای مکان در فضای باز مجتمع مسکونی آسمان تبریز، فصلنامه مطالعات کاربری، ۲۰۱۹ دوره ۷، شماره ۲۰
- اطلس باف، آرمین (۱۳۹۶) طراحی شهری با رویکرد تاثیر عناصر تزئینی بر ارتقاء خوانایی با تاکید بر حس تعلق مکان (نمونه موردی: محله ملاصدرا قزوین)، چهارمین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی «پایداری و تاب آوری از آرمان تا واقعیت»، قزوین، <https://civilica.com/doc/632070>
- آقاملائی، ریحانه، لک، آزاده (۱۳۹۸)، ساماندهی عرصه پیاده راه های شهری با رویکرد ارتقا کیفیت محیطی نمونه موردی: محور پیاده راه صف، نشریه جغرافیایی آمایش محیط « بهار ۱۳۹۷ شماره ۴۰
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۴)، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، انتشارات شرکت طرح و نشر پیام سیما.
- جلیلی صدرآباد، سمانه و آجورلو، محدثه، ۱۴۰۱، امکان‌سنجی ایجاد پیاده راه شهرداری حدفاصل میدان قدس و تجریش، نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران <https://civilica.com/doc/1510168>.
- حبیبی، کیومرث، حقی، محمد رضا، صداقت نیا، سعید (۱۳۹۳) مقایسه تطبیقی قابلیت پیاده‌مداری در محلات مسکونی طراحی شده از دیدگاه ساکنین (محله ی هفت حوض و فاز یک شهرک اکباتان تهران) نشریه علمی پژوهشی انجمن علمی و معماری و شهر سازی، ۱۳۹۳
- حبیب زاده کوزه کنانی، سیدجواد، عبدالله زاده، طرف اکبر (۱۳۹۵)، طراحی شهری خیابان در جهت ارتقاء حس مکان، مطالعه موردی: خیابان گلشن راز شبستر، پژوهش و برنامه ریزی شهری، تابستان ۱۳۹۵، دوره ۷، شماره ۲۵؛ از صفحه ۱۰۵ تا صفحه ۱۲۴
- دانش پایه، نثار، حبیب، فرح (۱۳۹۵) معیارهای اصلی شکل‌گیری حس مکان در پهنه های توسعه جدید شهری (نمونه مطالعه: منطقه ۲۲ و منطقه ۴ شهرداری تهران)، مطالعات شهری، زمستان ۱۳۹۶، دوره ۶، شماره ۲۵؛ از صفحه ۱۷ تا صفحه ۳۰.
- دلفان ابادزی، مارال، فرقانی کسمائی، علی (۱۳۹۵) بررسی عوامل موثر بر طراحی و ارتقاء منظر شهری با تاکید بر حس مکان، کنفرانس بین المللی مهندسی معماری و شهرسازی، تهران، <https://civilica.com/doc/484542>
- رضایت، رها و کاشانی جو، خشایار، ۱۳۹۶، نقش عوامل طراحی پیاده راهها در بهبود کیفیت فضاهای شهری (با تاکید بر تعاملات انسانی)، سومین همایش ملی معماری و شهر پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/738411>
- غفاریان شعاعی، مهران، نقصان محمدی، محمدرضا، تاجدار، وحید (۱۳۹۳)، شناسایی نحوه و میزان تأثیر عناصر پیاده روهای شهری بر ابعاد و مؤلفه های سلامت عابران، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهر، شماره هفتم، تابستان ۱۳۹۲
- قربانی رسول، جام کسری محمد (۱۳۸۹)، جنبش پیاده گستر، رویکردی نو در احیا مراکز شهری؛ مورد مطالعه پیاده راه تربیت تبریز، مطالعات و پژوهش های شهری منطقه ای، پاییز ۱۳۸۹، دوره ۲، شماره ۶؛ از ۵۵ - ۷۲.
- کاشانی جو، خشایار، (۱۳۸۹) باز شناخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری. هویت شهر، ۴ (۱۰۶ - ۹۵.

کاشانی جو، خشایار، (۱۳۹۰) پیاده راه (از مبانی طراحی تا ویژگی های کارکردی) انتشارات آذرخش، تهران.

Ansari, M; Bohtuii, R; Hosseinikia, S. M. M; Dadgar, M. (2013). A Study of Sense of Place in Iranian Gardens and Today's Gardens (Case Study: Dolatabad Garden in Yazd and

Water and Fire Park in Tehran). Journal of Islamic Iranian City Studies, 13: 5-14. [In Persian]
 Falahat, MS (2006), The concept of sense of place and the factors shaping it, Honarhay ziba journal, No 26, summer, pp 57-66. [in Persian]

Marques, Bruno , Freeman, Claire ,Carter ,Lynette ,Pedersen Zari ,Maibritt (2020), Sense of Place and Belonging in Developing Culturally Appropriate Therapeutic Environments:A Review, societies, Received: 16 October 2020; Accepted: 2 November 2020; Published: 3 November 2020.

PirPaii, M; NajafiNezhad, H; Ghaffari Khalaf Mohammadi, S. M; KhodadadiFar, S. (2018) An Assessment of the Impact of Citizenship's Sense of Belonging Sense of a Place of Life, with an emphasis on its meaning component; Case study: New Shushtar Khuzestan. Urban Management Magazine, 17(50): 163.[In Persian]

Pretty, G.H., Chipuer, H.M. and Bramston, P. (2019). Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: the discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity, Journal of Environmental Psychology, 23: 273-287.

ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله (مطالعه موردی: محله جوادیه منطقه ۱۶ تهران)

مریم ایلانلو^۱ * احسان سهرابی^۲

۱. گروه جغرافیا، واحد ماهشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر، ایران

۲. گروه جغرافیا، واحد الکترونیکی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: در پی تغییرات سریع شهرها بخشی از بافت‌های شهری به علت فرسودگی نتوانسته‌اند با محیط خود و خدمات دهی به ساکنین ارتباط برقرار می‌نمایند. امروز آسیب‌پذیری بافت‌های فرسوده در برابر سوانح طبیعی به عنوان مسئله‌ای جهانی پیش روی مدیران شهری قرار گرفته است. با توجه به شرایط و موقعیت بافت فرسوده محله جوادیه واقع در منطقه ۱۶ تهران و توجه نکردن و رسیدگی نامناسب شرایط تاب‌آوری در برابر مخاطرات طبیعی در وضعیت نابسامانی قرار دارد. این پژوهش به ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت فرسوده محله جوادیه در برابر حوادث طبیعی با تأکید بر زلزله می‌پردازد.

روش بررسی: پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی و به دو صورت اسنادی و پیمایشی می‌باشد. چگونگی و میزان تاب‌آوری محدوده‌ی بافت فرسوده‌ی جوادیه در برابر زلزله با هشت معیار شامل: نفوذپذیری محله، قدمت ساختمان، تعداد طبقات، تراکم ساختمان، تراکم جمعیت، دسترسی به فضای باز، کیفیت ابنیه و مساحت قطعات، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. هر یک از زیرمعیارها دارای میزان اهمیت متفاوتی نسبت به دیگری می‌باشد. با توجه به نظر متخصصان شهر، وزن هر کدام از زیرمعیارها تعیین گردید و میزان اهمیت هر کدام از زیرمعیارها در Arc Gis در مرحله‌ی Reclassify لحاظ گردید. در نهایت، برای تهیه‌ی پهنه‌های تاب‌آور شهر در برابر زلزله از روش تحلیل شبکه فازی برای وزن‌دهی معیارها استفاده شد. برای وزن‌دهی از نظرات ۲۵ کارشناس و خبره (کارمند شهرداری منطقه ۱۰ شهرداری تهران) در این زمینه استفاده شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از تحلیل یافته‌ها، بیانگر آن است که میزان تاب‌آوری بافت فرسوده محله جوادیه در برابر زلزله، نامناسب است. بطوریکه با توجه به شاخص کیفیت ابنیه و اهمیت آن در برابر زلزله، بالاترین ضریب امتیاز را این شاخص به خود اختصاص داده و برابر با ۰/۲۵۶ می‌باشد. در اولویت دوم، نفوذپذیری محله قرار دارد که امتیاز این معیار در این پژوهش معادل ۰/۲۴۸ بوده و بالاخره کمترین امتیاز را مساحت قطعات (۰/۰۴۵) به خود اختصاص داده است. در جهت بهبود تاب‌آوری محله توسعه و به روزرسانی شبکه‌های زیرساختی محلات بافت و گسترش فضای سبز و باز در بافت فرسوده برای استفاده در زمان بحران پی‌شنهاد می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: بافت فرسوده، زلزله، تاب‌آوری، مخاطرات، محله جوادیه، تهران

* نویسنده مسئول: maryamilanloo@yahoo.com

ارجاع به این مقاله: ایلانلو، مریم؛ سهرابی، احسان (۱۴۰۱). ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله (مطالعه موردی: محله جوادیه منطقه ۱۶ تهران). فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۳(۳)، ۹۸-۱۱۹.

مقدمه و بیان مسأله

طیف وسیعی از پیامدهای مرتبط کوتاه مدت و بلندمدت برای شهرها از جمله سلامت انسان، سیستم‌های اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی بسته به آمادگی و تاب‌آوری شهر داشته باشد (سالیנסکا^۱ و همکاران، ۲۰۲۱: ۱). هم مخاطرات طبیعی و هم شهرها را می‌توان به عنوان سیستم درک کرد که، ادغام بین آنها بسیار پیچیده است. شهر خود یک سیستم یکپارچه و پیچیده متشکل از زیرسیستم‌های ناهمگن و به هم پیوسته مربوط به هر دو ساختار فیزیکی و اجتماعی است، از جمله انسان‌ها، زیرساخت‌ها، سازمان‌ها و اقتصاد، که توسط تعاملات غیرخطی و چندگانه به هم متصل می‌شوند (دای^۲ و همکاران، ۲۰۲۰: ۲). هنگامی که چنین سیستم پیچیده‌ای تحت تأثیر یک خطر قرار می‌گیرد، به دلیل قطع شدن اتصالات متقابل بین زیرسیستم‌ها، مانند شرایط عادی عمل نمی‌کند (تورس مالما^۳، ۲۰۲۱: ۱). به عنوان مثال، اگر یک کارخانه آب در اثر یک خطر آسیب ببیند، به دلیل اتصال سیستم به یکدیگر، ممکن است تامین برق (بستگی به پشتیبانی آب) در برخی مناطق شهری خراب شود (تالر^۴ و همکاران، ۲۰۲۲: ۱).

امروزه در پی تغییرات سریع شهرها، بخشی از بافت‌های شهری به علت فرسودگی و ناکارآمدی نتوانسته‌اند رابطه‌ای مناسب با محیط خود و خدمات‌دهی به بهره‌برداران برقرار کنند؛ از این‌رو، مداخله در اینگونه بافت‌ها، با توجه به ایجاد خطی‌مشی‌هایی در برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای مناسب فعالیت‌های مردم، امری ضروری است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۶). بافت‌های فرسوده عمدتاً شامل هسته اولیه و اصلی شهر می‌باشند که در گذر زمان نتوانسته‌اند تطابق الزام را با رشد شتاب‌زده مدرنیسم پیدا کنند. با توجه به اینکه محیط شهری، بستر موردنظر تعیین آسیب‌پذیری بوده و عناصر درون آن را انسان‌ها تشکیل می‌دهند، از این‌رو از میان انواع آسیب‌پذیری‌ها، آسیب‌پذیری مربوط به جان و سلامت انسان‌ها، که وابسته به آسیب‌پذیری فیزیکی است، موردنظر می‌باشد (حسن‌زاده توکلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۴).

تعداد مخاطرات طبیعی در ۶۰ سال گذشته به شدت افزایش یافته است و در نتیجه میزان خسارات ناشی از مخاطرات طبیعی افزایش یافته است (رانک^۵، ۲۰۱۶: ۲۰۱). این روند سیاست‌های کاهش خطر مخاطرات را به بخشی جدایی ناپذیر از رفاه اجتماعی، رشد اقتصادی و حفاظت از محیط زیست تبدیل کرده است (فورزیری^۶ و همکاران، ۲۰۲۱: ۳). در چارچوب سیاست‌های کاهش خطر مخاطرات، اصطلاح «تاب‌آوری» در توافق‌نامه‌های سیاست بین‌المللی مانند چارچوب سندای (چارچوب سندای برای کاهش خطر بلایا^۷ ۲۰۲۰-۲۰۱۵، ۲۰۱۵) و توافق‌نامه پاریس در مورد تغییرات آب و هوایی (کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوایی، توافق‌نامه پاریس، ۲۰۱۵)، برای توصیف رفتار پیچیده یک سیستم در برابر مخاطرات طبیعی استفاده می‌شود. این اصطلاح همچنین توجه روزافزونی را در جامعه علمی به خود جلب کرده است (کیتینگ و هنگر-کوپ^۸، ۲۰۲۰: ۳).

کاربرد عملی اصطلاح تاب‌آوری در بافت شهری اهمیت دارد (فرند و مونچ^۹، ۲۰۱۳: ۹۸). تاب‌آوری و تفکر سیستمی پیچیده می‌تواند با برجسته کردن تنوع مؤلفه‌های مؤثر بر این مشکلات اجتماعی، راه‌های جدیدی را برای مقابله با فقر، آسیب‌پذیری و حکمرانی به خط‌مشی برنامه‌ریزی اضافه کند. این دیدگاه با توجه به اینکه مناطق شهری با چالش‌های بیشتری

1 - Szalinska

2 - Dai

3 - Torres Mallma

4 - Thaler

5 - Ranke

6 - Forzieri,

7 - Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2020

8 - Keating & Hanger-Kopp,

9 - Friend & Moench,

مواجه خواهند شد، اساسی است. رشد شهری و مخاطرات بر جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی (کارترا، ۲۰۲۲: ۱۹۴)، در آینده نزدیک تأثیر می‌گذارد. شدت فزاینده فعالیت‌های مخاطره آمیز ناشی از مخاطرات و رشد جمعیت شهری منجر به افزایش خطر بلایا در مناطق شهری می‌شود (لال، ۲۰۲۲: ۲).

بافت فرسوده و محدود شدن آن به واسطه پل‌ها و بزرگراه‌ها از مشکلات اصلی جوادیه هستند. ساخت و سازهای بسیار، باعث افزایش چشمگیر تراکم جمعیت این محله شده‌اند. از طرف دیگر افتتاح پل جوادیه به سبب مسدود کردن دسترسی‌های محلی جوادیه باعث شده تا ساکنین جوادیه برای رفت و آمد به محله دچار مشکل شوند. مسیرهایی که در گذشته با صرف زمان اندکی طی می‌شد با وجود پل جوادیه هزینه و زمان زیادی را به خود اختصاص می‌دهد. در این میان مغازه‌داران و کاسبین محلی بیشترین ضرر را متحمل شده‌اند. زیرا به گفته کاسبین بازارچه جوادیه، در گذشته از دیگر محلات نیز برای خرید به بازارچه می‌آمدند اما در حال حاضر به دلیل دسترسی سخت به جوادیه مشتریان بازارچه محدود به ساکنین جوادیه شده‌اند. همچنین عرض کوچه‌ها در بخش شمالی جوادیه در بسیاری جاها بسیار کم است و کوچه‌ها بسیار نامنظم و ناراست هستند. در این بخش، بیشتر خانه‌ها بسیار قدیمی بوده و فضای کمی دارند. از دیگر مشکلات این محله عبور راه‌آهن می‌باشد. عبور راه‌آهن در این منطقه سبب ایجاد انواع آلودگی‌ها از جمله آلودگی صوتی شده است. البته در سال‌های گذشته این وضعیت عمرانی بهتر شده ولی همچنان بیشتر این محله از بافت فرسوده تشکیل شده است که با خرید زمین و ساخت خانه‌ها و بازسازی آنها این محله روبه پیشرفت چشم‌گیری هست.

پژوهش حاضر سعی دارد تا با شناسایی بافت فرسوده محله جوادیه، به شناسایی تاب‌آوری و آسیب‌پذیری این بافت در برابر مخاطرات با تأکید بر زلزله بپردازد و گامی در راستای دستیابی به پایداری و اصلاح بافت‌های فرسوده این ناحیه بردارد. سوال اصلی این پژوهش عبارت است از:

میزان تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده در محله جوادیه تهران، در چه وضعیتی قرار دارد؟

مبانی نظری پژوهش

مفهوم تاب‌آوری

علیرغم ادبیات گسترده و به سرعت در حال رشد در مورد تاب‌آوری در سال‌های گذشته، تعریف آن ناقص باقی مانده است. حتی یک درک متجانس از ریشه‌های مفهومی آن وجود ندارد زیرا منشأ تاب‌آوری هم در فیزیک و ریاضیات و هم در پزشکی و روانشناسی دیده می‌شود (لورنز، ۲۰۱۵: ۲۰۲).

اولین کاربرد جدی استفاده از کلمه تاب‌آوری، در فنون مهندسی بود که در سال ۱۸۵۸ توسط مهندس اسکاتلندی ویلیام رنکین (۱۸۲۰-۷۲) برای توصیف قدرت و نرمی محورهای فولادی مورد استفاده قرار گرفت. همچنین کلمه تاب‌آوری به معنای مقاومت در برابر تأثیرات زلزله با مشاهدات آمریکایی‌ها هنگام بازسازی شهر شیمودا در جنوب غربی توکیو پس از دو فاجعه اصلی زلزله در سال ۱۸۵۴ بکار برده شد (محمدی سرین دیزج و احدنژاد روشتی، ۱۳۹۵: ۲۳).

1 - Carter

2 - Lal

3 - Lorenz

با این حال، توافق کلی در مورد آن، با کار هولینگ و تحقیقات اکولوژیکی او در دهه ۱۹۷۰ وجود دارد (هولینگ، ۱۹۷۳). در نتیجه گفتمان پایداری در طول دهه بعد، مفهوم تاب‌آوری سرانجام در اقتصاد و جامعه‌شناسی مطرح شد (فولک ۲ و همکاران، ۲۰۰۶: ۳۴)، و متعاقباً دامنه وسیعی از حوزه‌های تحقیقاتی را القا کرد. با در نظر گرفتن این تأثیرات همه‌جانبه و چند رشته‌ای، تاب‌آوری بر سیستم‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی تأثیر می‌گذارد و خود را به اشکال مختلف نشان می‌دهد: [۱] تاب‌آوری را می‌توان به عنوان توانایی محافظت از عملکردها، ساختارها یا هویت افراد آسیب‌دیده توصیف کرد.

سیستم با جذب اغتشاشات در اینجا، تاب‌آوری را می‌توان با مقاومت در برابر اختلالات برابر دانست. [۲] سیستم‌های ارتجاعی می‌توانند تا حد زیادی انحرافات را جبران کرده و پس از یک رویداد بحرانی در یک بازه زمانی معین دوباره پایدار شوند. در این مرحله، تعادل مورد نظر ممکن است با سطح اولیه سیستم و زیرسیستم‌های آن قبل از بحران برابر نباشد، اما عملکرد اصلی خود را حفظ می‌کند. در محدوده خاصی، سیستم قادر است اثرات مزاحم را بدون تبدیل به یک رژیم جایگزین شامل اجزای جدید با تمرکز بر پتانسیل جایگزینی اجزای موجود، جذب یا تحمل کند. تولید برق یک مثال موردی را ارائه می‌دهد: اگر سهم اجزاء، به عنوان مثال، زغال سنگ و گاز تغییر می‌کند، تولید ممکن است بدون تغییرات عمده در سیستم انرژی حفظ شود. در این مورد، تاب‌آوری با سطح بالایی از پایداری بر اساس عناصر سیستم موجود مشخص می‌شود. همانطور که در این مورد، یک سیستم متمرکز انرژی فسیلی فعال باقی می‌ماند و همچنان بر منابع انرژی فسیلی تمرکز می‌کند.

[۳] تاب‌آوری فرصتی را برای درس گرفتن از یک بحران ارائه می‌دهد. با تطبیق و تنظیم مجدد ساختارهای داده شده، عملکردهای حیاتی سیستم می‌تواند ایمن شود. این شامل تنظیمات درون سیستم در حین حفظ ویژگی‌های اساسی آن (تاب‌آوری تطبیقی) و همچنین تغییر منطق و عملکردهای سیستمی با ایجاد تنظیمات، مسیرها و مکانیسم‌های جدید (تاب‌آوری دگرگون‌کننده) است. با توجه به این تعریف، تاب‌آوری تطبیقی را می‌توان به عنوان تغییر منابع انرژی فردی یا اجرای اقدامات واحد بهره‌وری انرژی، که در آن کارکردها و اجزای خاص انجام می‌شود، تفسیر کرد. اصلاح یا مبادله شد قابل توجه، انتقال بین ثبات مجدد و تاب‌آوری تطبیقی باریک است. در نهایت، تاب‌آوری دگرگون‌کننده با بالاترین درجه تغییر بالقوه مشخص می‌شود، زیرا پیکربندی‌های اساسی را بازسازی می‌کند. به عنوان مثال، تبدیل از یک فسیل مرکزی به یک سیستم تولید انرژی تجدیدپذیر غیرمتمرکز را می‌توان به این سطح از تاب‌آوری اختصاص داد. تاب‌آوری دگرگون‌کننده، با ارزیابی مجدد عملکردها و اصول اساسی در سیستم، رادیکال‌ترین شکل را نشان می‌دهد (ارکر^۳ و همکاران، ۲۰۱۷: ۱).

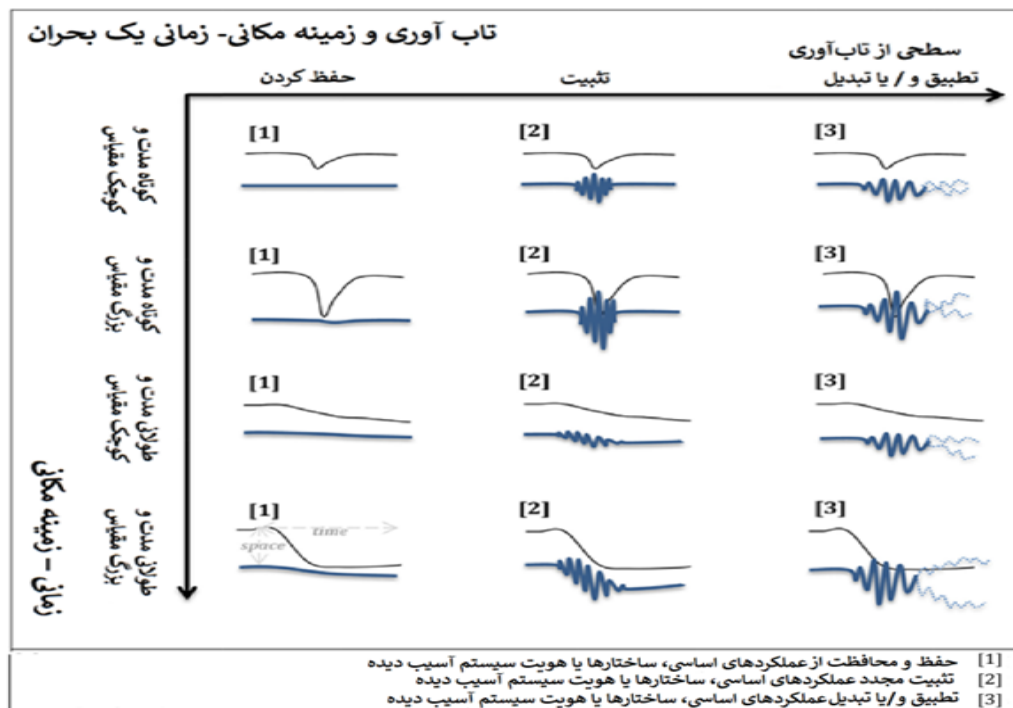
بسته به شرایط چارچوب مانند نوع شوک، وسعت و مدت آن، بعد فضایی و مقیاس مورد نظر حفاظت، شکل مناسب تاب‌آوری را می‌توان توسط بازیگران و تصمیم‌گیرندگان متأثر انتخاب کرد. در نتیجه این شرایط چارچوب چند لایه، همیشه مفید یا حتی ممکن نیست که یک سیستم کامل و همه عملکردهای آن را در تعادل نگه دارید، زیرا این کار سود کمی به همراه خواهد داشت، در حالی که منجر به هزینه‌های اضافی نامتناسب می‌شود. در برخی موارد تثبیت مجدد ممکن است بهتر از تبدیل باشد، زیرا در غیر این صورت عملکردها و ساختارهایی که ارزش حفاظت را دارند از بین می‌روند. علاوه بر این، انتخاب یک استراتژی اقدام کافی در مورد چگونگی مقابله با بحران‌ها پیچیده است، زیرا به نظر می‌رسد تمایز واضح بین سه نوع تاب‌آوری مبهم است. مناسب‌ترین مسیر تاب‌آوری باید مورد به مورد و بحران به بحران مورد بررسی قرار گیرد و می‌تواند در طول زمان تغییر کند (سدرگرن^۴ و همکاران، ۲۰۱۸: ۵۲).

1 - Holling

2 - Folke

3 - Erker

4 - Cedergren



شکل ۱: مفهوم سازی سطوح تاب آوری با در نظر گرفتن زمینه زمانی مکانی یک بحران (ارکر و همکاران، ۲۰۱۷: ۳).

همانطور که در شکل ۱ نشان داده شده است، هر سه سطح تاب آوری در رابطه با زمانی و مکانی بودن بحران رخ داده تنظیم شده اند، که هر دو جنبه های اساسی یک بحران را تعریف می کنند. سطح افقی مدت زمان انحراف را نشان می دهد، در حالی که سطح عمودی و فضایی عمق انحراف را نشان می دهد (به فلش های خاکستری در شکل ۱ مراجعه کنید). با اشاره به زمینه زمانی، اختلالات طولانی مدت طیف وسیع تری از تغییرات را در سیستم، عملکردها و ساختارهای آن نسبت به اختلالات کوتاه مدت ایجاد می کنند که با افزایش تنوع مسیر توسعه (آبی تیره) نشان داده شده است. به همین ترتیب، حالت های هدف ممکن است به میزان بیشتری متفاوت باشند، همانطور که با دامنه احتمالی پیشرفت های بعدی تاب آوری انطباقی و تغییر شکل (مسیرهای نقطه دار آبی) نشان داده شده است. در حالی که فضایی برای فرصت های جدید ایجاد می کند، می تواند باعث شکست عملکردها یا ساختارهای خاص شود (ارکر^۱ و همکاران، ۲۰۱۷: ۳ و ۴).

تاب آوری و آسیب پذیری

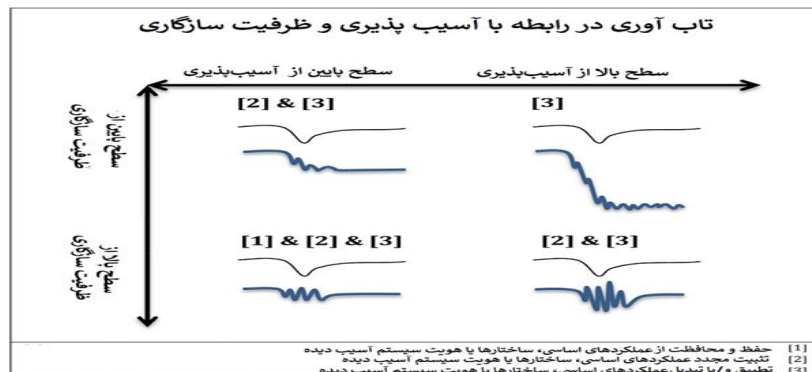
با تمرکز بر بافت فضایی، اختلالات در مقیاس کوچک تأثیر کمی بر کل سیستم دارند. به عنوان مثال، این شامل تلفات تولید نیروگاه های انرژی فردی است که ممکن است بر سیستم انرژی محلی تأثیر بگذارد اما نه منطقه ای. این استثنا قاعده را ثابت می کند، زیرا تهدیدات موثر در مقیاس کوچک اما وسیع مانند بلایای هسته ای یا آسیب به زیرساخت های حیاتی در شبکه های تامین برق وجود دارد. در سطح فضایی، چنین اختلالاتی رویدادهای شدید به موقع ایجاد می کند، که تأثیرات قابل توجهی بر سطوح مختلف سیستم انرژی و سایر سیستم ها دارد.

¹ - Erker

بر این اساس، هم سطح فضایی اختلال و هم سطح فضایی تأثیرات آن باید هنگام برنامه‌ریزی یک سیستم انرژی تاب‌آوری در نظر گرفته شود، زیرا هر دو بر پیشرفت‌های بعدی پس از یک بحران تأثیر می‌گذارند. اینکه یک سیستم در نهایت چگونه ممکن است واکنش نشان دهد، بستگی زیادی به تصمیمات اتخاذ شده از قبل، مسیر توسعه و تمایل به تغییر دارد. بنابراین، مفهوم تاب‌آوری انگیزه‌ای برای تأمل در مورد چگونگی مقابله با بحران‌ها و چگونگی پرسش، توسعه و بهبود عملکردها و ساختارهای موجود می‌دهد.

این گفتگوها منجر به واژه‌های «آسیب‌پذیری» و «ظرفیت تطبیقی» می‌شود که بخشی از گفتمان تاب‌آوری است. اساساً، تعاریف آنها و پیوندهای متقابل آنها به اندازه خود تعریف تاب‌آوری مبهم است. در پرتو تاب‌آوری، آسیب‌پذیری به ویژگی‌های سیستم مانند قرار گرفتن در معرض، حساسیت یا حساسیت به آسیب قبل از اختلال واقعی اشاره دارد ((ادگر، ۲۰۰۶: ۴۵۶؛ کاتر، ۱۹۹۶: ۳۱۳).

بنابراین، آسیب‌پذیری را می‌توان از قبل با اقدامات کاهشی مانند تنظیمات پیش‌بینی عملکردها، ساختارها یا استراتژی‌ها کاهش داد. هدف ظرفیت انطباقی جبران آسیب‌ها یا محدودیت‌های موجود از طریق تغییر سیستم در طول یا بعد از اختلال است (بروکس^۳ و همکاران، ۲۰۱۸: ۲؛ برتون^۴ و همکاران، ۲۰۲۰: ۳). علاوه بر این، تغییر در نحوه درک اختلالات ضروری به نظر می‌رسد، زیرا در حال تطبیق پایه ارزش، چشم اندازها، اهداف یا استراتژی‌های اقدام در پی بروز مشکلات است. بر این اساس، تاب‌آوری می‌تواند با آسیب‌پذیری و ظرفیت سازگاری مرتبط باشد، همانطور که در شکل ۲ نشان داده شده است. از آنجایی که تاب‌آوری با آماده‌سازی قبل از فاجعه و بازیابی پس از فاجعه سروکار دارد، جوامع بسیار سازگار و به‌ترتیب به سختی آسیب‌پذیر هستند. تاب‌آوری در نظر گرفته می‌شوند، زیرا آنها گسترده‌ترین طیف راه‌ها را برای رسیدگی به وقفه‌ها ارائه می‌دهند که از سطح اول تا سوم تاب‌آوری (حفظ، تثبیت مجدد و سازگاری) می‌رسد. با این حال، هم سازگاری و هم آسیب‌پذیری ممکن است ناخواسته منجر به اثرات معکوس شوند. به دلیل پیوندهای متقابل و سطوح مختلف یک سیستم، افزایش سازگاری در یک زیر سیستم ممکن است منجر به افزایش آسیب‌پذیری در زیر سیستم دیگر شود. به همین ترتیب، اتخاذ تدابیر احتیاطی در برابر یک بحران خاص ممکن است ظرفیت انطباق عمومی در برابر شوک‌های ناشناخته را کاهش دهد. این که آیا کاهش آسیب‌پذیری، افزایش ظرفیت تطبیقی یا هر دو، در نتیجه منجر به سطح تاب‌آوری مورد نظر، به شدت به تاب‌آوری مورد آزمایش شده سیستم‌ها، زیر سیستم‌ها و زمینه آن بستگی دارد.



شکل ۲: تاب‌آوری در رابطه با آسیب‌پذیری و ظرفیت سازگاری (Exner et al., 2016).

1 - Adger

2 - Cutter

3 - Brooks

4 - Burton

در نهایت، تاب‌آور بودن مستلزم پتانسیل عمل یا حذف اقدامات به منظور کاهش آسیب‌پذیری، افزایش ظرفیت انطباق و تبدیل به حالت پایدارتر است. بنابراین، نقطه مقابل تاب‌آوری را می‌توان به صورت ناتوانی، سختی یا ناتوانی، تصمیم‌گیری عمدی در مورد مداخلات غیرممکن و ترویج اثرات قفل منفی بیان کرد. اینها را می‌توان به عنوان ضعف پیوندهای قوی مانند درجه بالای استفاده از منابع و در نتیجه مسدود شده همراه با سطح بالایی از پایداری در برابر تغییر تعریف کرد. به دام افتادن در قفل(های) منفی، تاب‌آوری را محدود می‌کند (اکسندر و همکاران، ۲۰۱۶: ۴۷۸).

پیشینه پژوهش

در این زمینه مطالعات بسیاری در جهان و ایران صورت گرفته است که در ذیل به برخی از آنها اشاره شده است. امرا (۱۴۰۱) به ارایه راهکارهای طراحی مسکن در بافت فرسوده شهری با رویکرد تاب‌آوری پرداخته است. نتایج تحقیق با توجه به مطالعات مروری نشان می‌دهد که ابعاد تاب‌آوری در بافتهای فرسوده شهری از نظر بعد کالبدی-محیطی، بعد اجتماعی، بعد سازمانی- نهادی و بعد اقتصادی در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و یافته‌های تحقیق منجر به ارایه راهکارهای طراحی در این گونه بافت‌ها گردید.

لطفی و همکاران (۱۴۰۱) به تحلیل فاکتورهای فرسایشی و کالبدی تاب‌آوری در بافت فرسوده شهر ایلام پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که قسمت‌های قابل توجهی از بافت فرسوده شهر ایلام در محدوده طیفی تاب‌آوری متوسط تا خیلی کم قرار گرفته‌اند به گونه‌ای که بخش مرکزی شهر که منطبق بر بافت فرسوده شهر است به دلیل عدم برخورداری از سیستم سازه‌ای استاندارد و مصالح پایدار و همچنین عدم توانایی ساکنین در بهبود وضع موجود سبب شکل‌گیری محدوده‌هایی با میزان تاب‌آوری کم و خیلی کم شده‌اند، به گونه‌ای که این وضعیت در زمان وقوع بلایای طبیعی به صورت چشمگیری خود را نمایان تر خواهند کرد. همچنین بررسی مقایسات مکانی تاب‌آوری نشان می‌دهد که ۶۲ درصد از مساحت بافت فرسوده شهر ایلام در بازه تاب‌آوری نسبتاً کم تا خیلی کم قرار دارند که نیازمند برنامه‌ریزی هرچه سریع‌تر برای این قسمت از بافت شهر است. محمودزاده و همکاران (۱۴۰۰) به سنجش و ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت فرسوده شهری در برابر زلزله، نمونه مورد مطالعه: شهرکرد پرداختند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین محلات شهرکرد از نظر میزان تاب‌آوری تفاوت خیلی زیادی وجودی دارد؛ بدین صورت که محلات واقع در شرق و جنوب شهرکرد، محلات بخش مرکزی و محلات جنوب شرقی به ترتیب دارای تاب‌آوری خیلی زیاد، متوسط و پایینی هستند. از لحاظ برخورداری از شاخص‌های تاب‌آوری هم به ترتیب اولویت شاخص کالبدی با ۶۷/۲ درصد، شاخص اقتصادی با ۳۸ درصد، شاخص نهادی با ۳۶/۹ درصد و شاخص اجتماعی با ۳۶/۲ درصد بیشترین نقش را در تاب‌آوری شهرکرد داشته‌اند که نشانگر مهم بودن بعد کالبدی نسبت به بقیه ابعاد است.

احمدی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی تاب‌آوری کالبدی-اجتماعی بافت فرسوده تاریخی با تأکید بر فرم شهری پایدار با روش میانگین فاصله از حد بهینه (نمونه موردی: محلات بافت تاریخی تهران) پرداختند. نتایج نشانگر این است که تاب‌آوری فرم شهری محلات، دارای فاصله نامناسب از حد بهینه مطلوب بوده و تاب‌آور نیستند؛ اما محله دولت با میزان ARI ۰/۶۵ می‌تواند نمونه مناسب تری در تبیین رویکرد بازآفرینی باشد.

حسن‌زاده توکلی (۱۳۹۸) به ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت‌های فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر سمنان پرداختند. نتایج نشان داد که معیار اقتصادی با وزن (۰/۲۱۳) رتبه اول را کسب کرده و معیار جمعیتی و کالبدی نیز به ترتیب با اوزان (۰/۲۰۹) و (۰/۱۷۲) رتبه‌های دوم و سوم را کسب کرده‌اند. بنابراین مشخص شد

اهمیت این مؤلفه‌ها در بین مؤلفه‌های دیگر بیشتر است. همچنین با توجه به یافته‌ها و مشاهدات پژوهش مشخص شد تاب‌آوری بافت فرسوده شهر سمنان در وضعیت مطلوبی نیست و نیاز به توجه ویژه مدیران شهری دارد.

شبان و دیسارت (۲۰۲۲) به بازنگری آسیب‌پذیری و تاب‌آوری در برابر تغییرات آب و هوایی از طریق دریچه تولید قابلیت پرداختند. این مقاله یک چارچوب تولید قابلیت اجتماعی-اکولوژیکی را ارائه می‌کند که بر تعاملاتی که کمبود و کفایت توانایی را ایجاد می‌کند، توانایی به عنوان پتانسیل مقابله و انطباق، نقش نمایندگی به‌عنوان یک فرآیند بالفعل و مفهوم «عملکردهای قابلیت محدود» را به عنوان شرط سازگاری پایدار، برجسته می‌کند. از آنجایی که تغییرات آب و هوایی توجه بیشتری را از سوی سیاست‌گذاران جلب می‌کند، این چارچوب به روز شده به عنوان رویکردی مردم‌محورتر برای هدایت تحلیل‌های حساسیت‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌ها برای انطباق از دیدگاه توسعه انسانی پایدار مفید است.

بائر و همکاران (۲۰۲۲) تاب‌آوری معیشتی و ارزیابی آسیب‌پذیری خانواده‌های جنگلی بومی بولیوی پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌های توسعه ملی، رشد اقتصادی را بر اساس تقویت بخش انرژی، کشاورزی و دامپروری و تقویت بخش‌های نفت و معدن با صنعتی شدن در اولویت قرار می‌دهند. برخی از این اولویت‌ها ممکن است تاب‌آوری و آسیب‌پذیری مردم بومی وابسته به جنگل و معیشت آنها را افزایش دهد. فشار خارجی بر منابع جنگلی، از جمله ماهی، مستلزم تمرکز کل نگر بر تاب‌آوری معیشتی در استراتژی‌های سازگاری ملی است. رویکردهای مدیریت ریسک باید به طور فراگیر توسعه داده شوند و تمرکز اجتماعی-اکولوژیکی یکپارچه داشته باشند تا از اثرات سرریز نامطلوب جلوگیری شود.

حسین و همکاران (۲۰۲۱) به معیارها و استراتژی‌های بهبود تاب‌آوری شبکه و قابلیت اطمینان در زمان وقوع بلایای طبیعی پرداختند. در این مقاله دو اصطلاح جدید به نام‌های عامل خطر تاب‌آوری و تراکم زیرساخت شبکه در این کار پیشنهاد شده‌اند که به عنوان پارامترهای حیاتی برای تعیین میزان تاب‌آوری شبکه عمل می‌کنند.

چن و همکاران (۲۰۲۰) به تاب‌آوری در مواجهه با بلایای طبیعی مرتبط با تغییرات آب و هوایی: بررسی و نقد روش شناختی پرداختند. یافته‌ها نشان می‌دهد که به طور کلی، تاب‌آوری شایع‌تر از پیامدهای آسیب‌شناختی است. دوم، ما از یک چارچوب چند بعدی تاب‌آوری برای بررسی انتخابی عوامل در رویداد، سطح فردی، خانواده و جامعه استفاده می‌کنیم که می‌تواند به اطلاع‌رسانی پیامدهای تاب‌آوری یا آسیب‌شناختی کمک کند. در نهایت، ما محدودیت‌های کلیدی و جهت‌گیری‌های آینده را برای تحقیق و تمرین در زمینه اضطراب و انعطاف‌پذیری در پاسخ به بلایای آب و هوایی در نظر می‌گیریم.

ایتوریزا و همکاران (۲۰۲۰) به انتقال به شهرهای آگاه از تغییرات اقلیمی برای تسهیل اجرای تاب‌آوری شهر پرداختند. این مقاله چارچوبی را ارائه می‌کند که فرآیند توسعه آگاهی را تعریف می‌کند و آن را با یک ابزار شبیه‌سازی آموزشی ترکیب می‌کند که درک نظریه ارائه‌شده در چارچوب را تسهیل می‌کند. در نهایت، این مقاله یک آزمایش آزمایشی را در شهر کریستیانسند، نروژ ارائه می‌کند تا سهم ابزار شبیه‌سازی را در بهبود آگاهی ذینفعان شهر نشان دهد.

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و نوع آن نیز کاربردی-اکتشافی است و برای تدوین چارچوب نظری تحقیق و مروری بر تحقیقات پیشین، از روش کتابخانه‌ای - اسنادی استفاده شده است. همچنین، از روش پیمایشی نیز برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی بهره گرفته شده است.

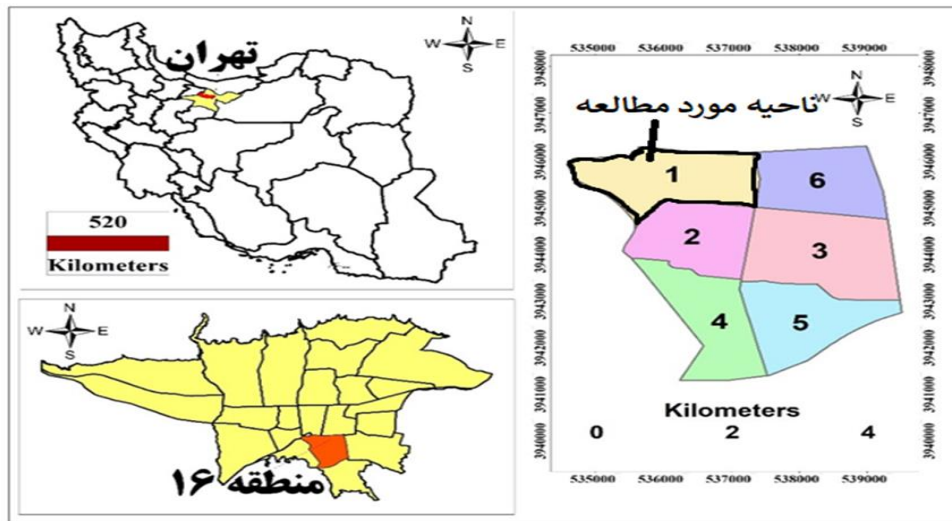
در پژوهش حاضر، برای ارزیابی میزان تاب‌آوری محدوده‌ی بافت فرسوده در برابر زلزله در محله جوادیه تهران، هشت معیار شامل: تعداد طبقات، نفوذپذیری محله، قدمت ساختمان، تراکم جمعیت، دسترسی به فضای باز، کیفیت ابنیه، تراکم

ساختمانی و مساحت قطعات به کار رفته است. این ۸ معیار دارای زیرمعیارهایی هستند (جدول ۱). هر یک از زیرمعیارها دارای میزان اهمیت متفاوتی نسبت به دیگری می‌باشد. با توجه به نظر متخصصان شهر، وزن هر کدام از زیرمعیارها تعیین گردید و میزان اهمیت هر کدام از زیرمعیارها در Arc Gis در مرحله‌ی Reclassify لحاظ گردید. در نهایت، برای تهیه‌ی پهنه‌های تاب‌آور شهر در برابر زلزله از روش تحلیل شبکه فازی برای وزن‌دهی معیارها استفاده شد. مدل فازی به عنوان یک روش ریاضی جهت برخورد با ابهام در تصمیم‌گیری ارائه شده است. برای وزن‌دهی از نظرات ۲۵ کارشناس و خبره در زمینه علوم شهری استفاده شده است. مدل تحلیل شبکه‌ی فازی برای هر یک از معیارها در نرم‌افزار GIS برای همپوشانی لحاظ گردیده است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه این پژوهش، ناحیه یک منطقه ۱۶ شهرداری تهران می‌باشد (شکل ۱). منطقه ۱۶ شهرداری تهران از شمال با مناطق ۱۱ و ۱۲ و خیابان شوش حدفاصل انبار نفت و میدان شوش همسایه هست. همچنین از شرق به منطقه ۱۵، از جنوب به منطقه ۲۰ و از غرب به مناطق ۱۷ و ۱۹ بزرگراه شهید تندگویان - خیابان بهمنیار محدود می‌شود. شهرداری منطقه ۱۶ در میدان بهمن، ابتدای دشت آزادگان جنوبی، بعد از فرهنگسرای بهمن قرار دارد. این شهرداری دارای ۶ ناحیه است و مرکز آن در میدان بهمن - ابتدای دشت آزادگان جنوبی - بعد از فرهنگسرای بهمن قرار دارد. شهرداری منطقه ۱۶ تهران یکی از مناطق قدیمی و جنوبی تهران می‌باشد.

این منطقه دارای دارای ۱۵۰ هکتار بافت فرسوده است. که قسمت اعظم آن در ناحیه یک و محله جوادیه می‌باشد. محله جوادیه در این منطقه با ۳۰۳ هکتار دارای ۶۶ هکتار پهنه مصوب بافت فرسوده است که نسبت بافت فرسوده آن به کل منطقه ۴۰/۳۰ درصد محاسبه شده است. این محله بیشترین بافت فرسوده منطقه را به خود اختصاص داده است. جوادیه در محدوده بزرگراه‌های درجه یک شهر تهران قرار گرفته است. در غرب آن بزرگراه یاریجانی واقع شده که به بزرگراه نواب صفوی وصل است. بوستان ولایت نیز در کناره غربی محله جوادیه قرار دارد. در بخش شمالی این محله، خطوط راه‌آهن تهران، در بخش شرقی آن خانه‌های کارکنان شرکت راه‌آهن و کارخانه دیزل راه‌آهن دیده می‌شود. در پایان، از جنوب به بزرگراه تندگویان می‌رسد. همچنین در بخش شرقی محله، میدان کشتارگاه پیشین (میدان بهمن امروزی) قرار دارد که سبب ترافیک و حجم زیاد رفت و آمد به این ناحیه شده است. این محله با توجه به قدیمی بودن، امکانات کمی دارد و نبود بیمارستان در نزدیکی آن یکی از مشکلات این محله است. در محدوده جوادیه چندین درمانگاه و ساختمان پزشکان وجود دارد اما درمانگاه شبانه روزی در این محدوده وجود ندارد و در صورت بروز مشکل اورژانسی برای ساکنین در شب، برای رسیدن به نزدیک‌ترین مرکز درمانی مسافت زیادی را باید طی نمایند.



شکل ۳: نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

تحلیل یافته‌ها

در ابتدا معیارها، زیر معیارها و میزان اهمیت هر یک با استفاده از پیشینه تحقیق تهیه گردید (جدول ۱). برای وزن‌دهی و میزان اهمیت هر یک از معیارها از نظرات ۲۵ کارمند شهرداری و اساتید دانشگاه متخصص برنامه‌ریزی شهری استفاده شده است.

جدول ۱: معیارها، زیرمعیارها و میزان اهمیت آنها

معیار	زیر معیار	میزان اهمیت	معیار	زیر معیار	میزان اهمیت
قدمت ابنیه	کمتر از ۱۰ سال	۱	تعداد طبقات	بدون طبقه	۱
	بین ۱۰ تا ۲۰ سال	۳		۱ تا ۲ طبقه	۲
	بین ۲۰ تا ۳۰ سال	۵		۳ تا ۴ طبقه	۵
	بیش از ۳۰ سال	۹		۵ تا ۶ طبقه	۷
				بیشتر از ۷ طبقه	۹
کیفیت ابنیه	نوساز	۱	نفوذپذیری	بیشتر از ۱۲ متری	۳
	در حال ساخت	۳		۹ تا ۱۲ متری	۵
	قابل قبول و نگهداری	۵		معابر ۹ متری	۷
	تخریبی	۷		معابر ۶ متری	۹
مساحت قطعات	ویژه	۹	تراکم ساختمانی	کمتر از ۲۰	۱
	متر از ۱۰۰ متر مربع	۹		۲۰-۳۰	۳
	۱۵۰-۱۰۰ متر مربع	۷		۵۰-۳۰	۵
	۲۰۰-۱۵۰ مترمربع	۵		۱۰۰-۵۰	۷
	۳۰۰-۲۰۰ متر مربع	۳		بیشتر از ۱۰۰	۹
تراکم جمعیت (نفر در هکتار)	بیش از ۵۰۰ متر مربع	۱	دسترسیه فضای باز (برحسب متر)	۵۰	۱
	کمتر ۲۰۰	۱		۱۰۰	۳
	۳۰۰-۲۰۰	۳		۱۵۰	۵
	۴۰۰-۳۰۰	۵		۲۰۰	۷
	۵۰۰-۴۰۰	۷		بیش از ۲۰۰	۹
	بیشتر از ۵۰۰	۹			

مأخذ: سلمانی مقدم و همکاران، ۱۳۹۳، پورموسوی و همکاران ۱۳۹۳، خاکپور و همکاران، ۱۳۹۲، روستا و همکاران، ۱۳۹۶.

بافت منطقه

محدوده مورد مطالعه حدود ۲۹۸ هکتار با احتساب محدوده ایستگاه مرکزی راه‌آهن و شرکت راه‌آهن می‌باشد. که با احتساب معابر ۶۸ هکتار (۵۶ درصد) بافت فرسوده و ۲۴ هکتار (۸۷/۵ درصد) بافت ناپایدار و ۴ هکتار بافت پایدار در محله وجود دارد. بدون احتساب معابر ۵۰ هکتار بافت فرسوده و ۲۶ هکتار بافت ناپایدار در محله وجود دارد.

جدول ۲: مساحت بافت فرسوده و ناپایدار محدوده مورد مطالعه

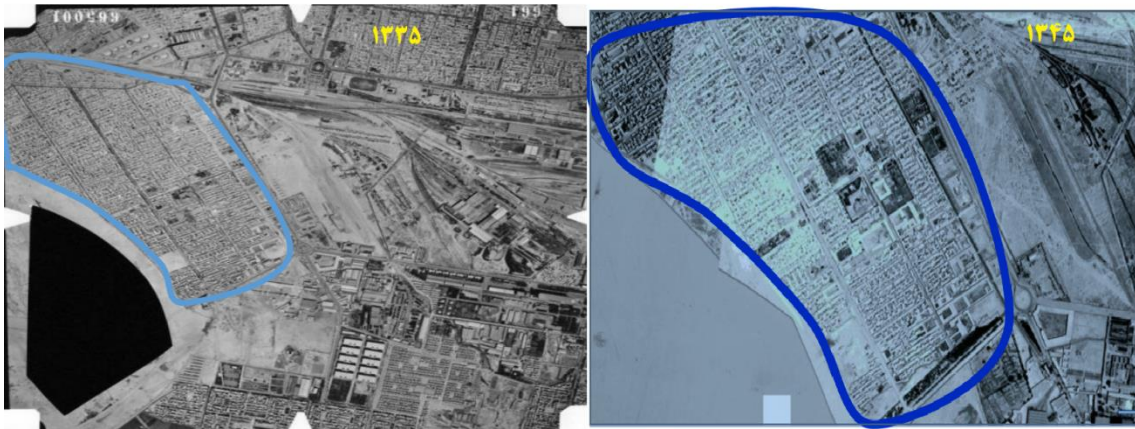
بافت	با احتساب معابر		بدون احتساب معابر	
	هکتار	درصد	هکتار	درصد
بافت فرسوده	۶۸	۵۶	۵۰	۶۰
بافت ناپایدار	۲۴	۸۷/۵	۲۶	۸۹
بافت پایدار	۴			
معابر (معابر داخل راه آهن)	۱۰			

مأخذ: اداره بافت فرسوده منطقه ۱۶ شهرداری تهران

بررسی قدمت ابنیه

بر اساس اطلاعات موجود در شهرداری منطقه محدوده منطقه ۱۶ شهرداری تهران در فراسوی حصار دوره ناصری و همچنین در حاشیه جاده اصلی تهران-ری، در طول دوره‌های ۷۰ ساله، به تدریج و لایه به لایه شکل گرفته است. در نخستین مرحله از این فرایند منطقه ۱۶ به عنوان پهنه‌ای خارج از محدوده شهر شاهد شکل‌گیری عناصر خدماتی-صنعتی نوینی بوده است که تهران، به مثابه تجلی‌گاه اصلی فعالیت‌های معطوف به مدرنیته کردن کشور، نیازمند آنها بوده است. در ناحیه جوادیه با پیاده کردن یک طرح ساده شطرنجی و ایجاد یک خیابان اصلی ۲۳ متری و دو خیابان ۱۳ متری به موازات آن و کوچه‌ها و معابر فرعیتر عمود بر محورهای مذکور و نهایتاً تقسیم بلوک‌های شهری به قطعات کوچک و ریزدانه توسط زمینداران، زمینه برای ساخت و ساز فشرده و متراکم مسکونی فراهم گردید. نکته قابل توجه در امتداد محورهای شمالی - جنوبی اصلی، جهت‌گیری آنها به سمت مراکز عمده کار و فعالیت در جنوب و جنوب شرقی (سیلو، کشتارگاه، چیت‌سازی و ...) است. به عبارتی استخوان‌بندی اصلی ناحیه در جهت حداکثر طول زمین، به موازات دیوار راه‌آهن و معطوف به کشتارگاه و سیلو شکل گرفته است.

عکس‌های ذیل مربوط به سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ بوده که نشان از آن دارد محله جوادیه در سال‌های قبل از این مراحل شکل‌گیری خود را بر مبنای یک طرح شطرنجی از پیش طراحی شده شروع نموده و در این سال‌های که عکس هوایی تهیه شده است شاهد آن هستیم که بافت و ساختار کلیه محورهای عملاً شکل گرفته و بافت پر و خالی بعضاً بصورت نقاطی درون آن قابل مشاهده بوده است. لذا بیشتر ابنیه قدمتی بیش از ۳۰ سال را دارا می‌باشند.



شکل ۴: تصاویر هوایی محله جوادیه در سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵

تراکم جمعیت

تراکم جمعیتی شاخصی است که مشخص‌کننده‌ی بار جمعیتی بر معابر در مواقع زلزله می‌باشد و در نتیجه با بیشتر شدن تراکم جمعیتی، سرعت پناه‌گیری و خدمات‌رسانی و امداد پایین می‌آید و بالعکس. در این پژوهش، شاخص تراکم جمعیتی دارای ۵ زیرمعیار از جمله تراکم کمتر از ۲۰۰ نفر در هکتار، تراکم بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ نفر در هکتار، تراکم بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر در هکتار، تراکم بین ۴۰۰ تا ۵۰۰ نفر در هکتار و تراکم بیش از ۵۰۰ نفر در هکتار می‌باشد.

دسترسی به فضای باز

دسترسی به فضای باز در مواقع بحرانی از جمله هنگام رخ دادن زلزله به عنوان مراکز حیاتی می‌باشند. فضاهای باز در نظر گرفته شده در این پژوهش، شامل زمین‌های ورزشی و پارک‌ها می‌باشند. در اینجا، دسترسی به این مراکز در ۴ طبقه فاصله‌گذاری شده‌اند. فاصله در طبقه اول ۵۰ متر، طبقه دوم ۱۰۰ متر، طبقه سوم ۱۵۰ متر و طبقه چهارم فضاهایی که در فاصله بیش از ۲۰۰ می‌باشند، طبقه‌بندی شده‌اند.

مساحت قطعات

بلوک‌های شهری^۲ غالباً به قطعات یا دانه‌های کوچک‌تر تفکیک می‌شوند. از این‌رو، در شناسایی نظام دانه‌بندی به بررسی ابعاد این قطعات، نحوه‌ی استقرار آنها نسبت به شبکه معابر، همجواری و نحوه‌ی ارتباط آنها با یکدیگر پرداخته می‌شود. در جدول ۳ قطعات دسته‌بندی و بررسی شده است. دانه‌بندی قطعات در ناحیه جوادیه همانطور که در جدول مربوطه مشاهده می‌شود، حدود ۶۶ درصد قطعات در ناحیه جوادیه زیر ۱۰۰ متر می‌باشند.

جدول ۳: تعداد قطعات و مساحت دانه بندی محله جوادیه

ردیف	دسته بندی	مجموع تعداد قطعات در	درصد تعداد قطعات از کل در	درصد تجمعی تعداد قطعات
		محله	محله	از کل محله
۱	زیر ۵۰ متر مربع	۱۱۶۹	۱۵/۲۹	۱۵/۲۹
۲	۵۰ تا ۷۵ متر مربع	۲۱۸۰	۲۸/۵۲	۴۳/۸۱
۳	۷۵ تا ۱۰۰ متر مربع	۱۷۰۷	۲۲/۳۳	۶۶/۱۴
۴	۱۰۰ تا ۱۵۰ متر مربع	۱۶۷۲	۲۱/۸۷	۸۸/۰۱
۵	۱۵۰ تا ۲۰۰ متر مربع	۵۶۸	۷/۴۳	۹۵/۴۴
۶	۲۰۰ تا ۵۰۰ متر مربع	۲۶۳	۳/۴۴	۹۸/۸۸
۷	۵۰۰ متر مربع تا ۱ هکتار	۷۸	۱/۰۲	۹۹/۹۰
۸	بالای ۱ هکتار	۵	۰/۰۹	۱۰۰
	مجموع	۷۶۴۲	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: اداره بافت فرسوده منطقه ۱۶ شهرداری تهران

نفوذپذیری محله

نفوذپذیری محله فاکتور بسیار مهمی برای سنجش آسیب پذیری می باشد. همانطور که جدول ۴ نشان می دهد ۴۵ درصد از معابر محله را کوچه ۶ متری و بن بست ۶ متری تشکیل داده اند.

جدول ۴: فراوانی و سهم معابر محلی با عرض کمتر از ۱۲ متر در محله / طرح تفصیلی

کوچه	تعداد	درصد
کوچه ۶ متری	۸۴	۲۴/۹۳
بن بست ۶ متری	۶۸	۲۰/۱۸
کوچه ۸ متری	۷۲	۲۱/۳۶
کوچه ۱۰ متری	۴۴	۱۳/۰۶
کوچه ۱۲ متری	۳۰	۸/۹۰
معابر بالای ۱۲ متر	۳۹	۱۱/۵۸
جمع	۳۳۷	۱۰۰

مأخذ: اداره بافت فرسوده منطقه ۱۶ شهرداری تهران.

کیفیت ابنیه

محله جوادیه دارای سطحی معادل ۱۲۰ هکتار بدون راه آهن می باشد که از این مقدار نزدیک ۶۶ درصد آن یه ویژگی بافت فرسوده را دارا می باشد. مجموع پارسل های محدوده مورد مطالعه ۷۶۴۲ می باشد که از این تعداد نزدیک به ۵۱ درصد قابل نگهداری و نزدیک ۴۰ درصد تخریبی و فرسوده می باشند و در حال حاضر تنها ۱ درصد نوساز و و نزدیک ۲ درصد در حال ساخت می باشند. در سطح محله جوادیه هیچگونه بنای باارزشی که دارای ارزش تاریخی و ثبت در میراث فرهنگی باشد وجود ندارد.

جدول ۵: کیفیت ابنیه در سطح محله جوادیه

ردیف	دسته بندی	مجموع تعداد قطعات در محله	درصد تعداد قطعات از کل در محله
۱	نوساز	۶۵۳	۸/۵۴
۲	در حال ساخت	۱۱۶	۱/۵۱
۳	قابل قبول و نگهداری	۳۸۹۱	۵۰/۹۱
۴	تخریبی و فرسوده	۲۹۸۲	۳۹/۰۲
۵	فاقد بنا یا بایر یا دارای سازه غیر اساسی	۷	۰/۰۲
۶	ساختمان های ویژه واحد ارزش کالبدی، عملکردی	۰	۰
۷	ثبت شده ی میراث فرهنگی	۰	۰
۸	نامشخص	۰	۰
	مجموع	۷۶۴۲	۱۰۰

مأخذ: اداره بافت فرسوده منطقه ۱۶ شهرداری تهران

تعداد طبقات

گروه بندی ارتفاعی بناها بر اساس برداشت انجام شده در سال ۹۹ به ترتیب زیر است:

بناهای یک و دو طبقه: ۴۵/۹۸ درصد تعداد و ۸۴/۵۱ درصد مساحت محله

بناهای سه و چهار طبقه: ۳۷/۶۷ درصد تعداد و ۱۲/۳۹ درصد مساحت

بناهای پنج طبقه و بیشتر: ۱۵/۶۴ درصد تعداد و ۲/۷ درصد مساحت.

جدول ۶: تعداد قطعات و مساحت دانه بندی محله جوادیه

تعداد طبقات	تعداد قطعه	درصد (تعداد طبقات)	مساحت (هکتار)	درصد (مساحت)
۱	۶۱۰	۷/۹۸	۱۶۳۹۵۵۱	۶۵/۴۵
۲	۲۹۰۴	۳۸	۴۰۳۱۱۷	۱۶/۰۹
۳	۱۷۸۹	۲۳/۴۱	۱۸۹۸۸۰	۷/۴۲
۴	۱۰۹۰	۱۴/۲۶	۱۲۴۵۳۴	۴/۹۷
۵	۶۰۰	۷/۸۵	۶۵۵۶۵	۲/۶۲
۶	۴۶۳	۶/۰۶	۵۸۵۶۶۹	۲/۳۴
۷	۱۰۳	۱/۳۵	۱۲۴۱۴	۰/۵۰
۸	۲۸	۰/۳۷	۳۳۲۵	۰/۱۳
۹	۱	۰/۰۱	۲۰۱۲	۰/۰۸
فاقد بنا	۵۴	۰/۷۱	۹۹۹۶	۰/۴۰
مجموع	۷۶۴۲	۱۰۰	۲۵۰۵۰۶۳	۱۰۰

بررسی و تحلیل میزان تاب آوری بافت فرسوده در برابر زلزله با استفاده از مدل تحلیل شبکه فازی (FANP)

پس از تعیین معیارها و شاخصها، اکنون قبل از اینکه به تشخیص و تعیین محدوده‌های تاب‌آوری بپردازیم، لازم است تا ضرایب اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها تعیین گردد. برای این منظور، لازم است تا اقدام به تشکیل ماتریس مقایسه‌ی دودویی میان معیارها توسط اعداد فازی مشابه با جدول ۷ نمود. در واقع درایه‌های ماتریس زوجی جامع که در روش تحلیل شبکه فازی به کار می‌رود، یک عدد فازی مثلثی است که مؤلفه‌ی اول آن، حداقل نظرسنجی‌ها، مؤلفه‌ی دوم آن میانگین نظرسنجی‌ها و مؤلفه‌ی سوم، حداکثر نظرسنجی‌هاست.

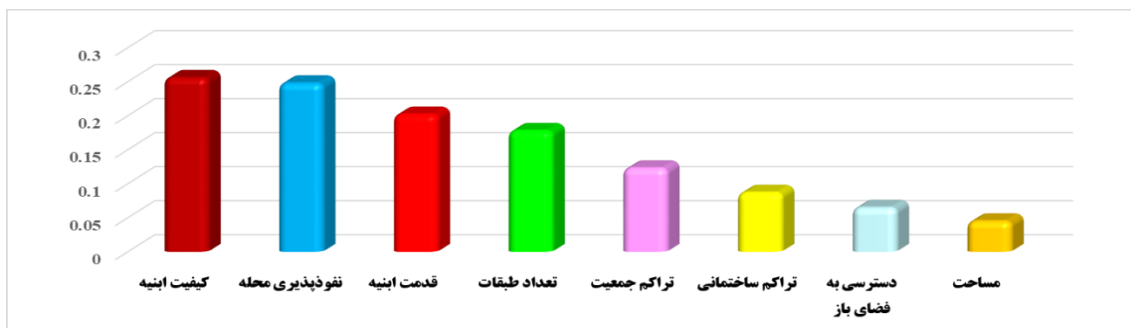
جدول ۷: ماتریس مقایسه زوجی معیارها

فضای باز	جمعیت	طبق ات	نفوذپذیری	مساحت	تراکم	قدمت	کیفیت
۱,۱,۱	۱,۳,۵	۵,۷,۹	۳,۵,۷	۱,۳,۵	۰.۲۵۳,۰.۴۶۶,۰.۶۴ ۲	۱,۱,۱	۱,۳,۵
۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱	۳,۵,۷	۱,۳,۵	۱,۱,۱	۰.۱۳۳,۰.۲۰۳,۰.۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱
۰.۱۱۱,۰.۱۴۳,۰.۲	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۱,۱,۱	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۰.۰۳۲,۰.۰۴۲,۰.۰۶	۰.۱۱۱,۰.۱۴۳,۰.۰	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳
۳	۳	۱	۳	۳	۹	۲	۳
۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۳,۵	۱,۱,۱	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۰.۰۵۲,۰.۰۸۶,۰.۱۶ ۳	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱
۳	۳	۱,۱,۱	۱,۳,۵	۱,۱,۱	۰.۱۳۳,۰.۲۰۳,۰.۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱
۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱	۳,۵,۷	۱,۳,۵	۱,۱,۱	۰.۱۳۳,۰.۲۰۳,۰.۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱
۱,۱,۱	۱,۳,۵	۵,۷,۹	۳,۵,۷	۱,۳,۵	۰.۲۵۳,۰.۴۶۶,۰.۶۴ ۲	۱,۱,۱	۱,۳,۵
۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱	۳,۵,۷	۱,۳,۵	۱,۱,۱	۰.۱۳۳,۰.۲۰۳,۰.۳	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۱,۱,۱
۰.۱۱۱,۰.۱۴۳,۰.۲	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۱,۱,۱	۰.۲,۰.۳۳۳,۱	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳	۰.۰۳۲,۰.۰۴۲,۰.۰۶	۰.۱۱۱,۰.۱۴۳,۰.۰	۰.۱۴۳,۰.۲,۰.۳۳
۳	۳	۱	۳	۳	۹	۲	۳

برای محاسبه‌ی وزن شاخص‌ها و دخالت اهمیت ضریب تاب‌آوری برای هر یک از شاخص‌ها از نرم‌افزار Excel 2013 استفاده شده است. حاصل این تحلیل، به دست آوردن ضریب شاخص‌های مؤثر و مورد استفاده در تاب‌آوری ناشی از زلزله در محدوده‌ی بافت مورد مطالعه است. ضریب هر یک از شاخص‌ها در جدول ۸ آورده شده است. نتایج حاصل از مقایسه‌ی معیارها با استفاده از مدل تحلیل شبکه‌ی فازی بیانگر آن است که کیفیت ابنیه، با توجه به اهمیت آن در برابر زلزله، بالاترین ضریب امتیاز را به خود اختصاص داده است که این امتیاز برابر با ۰/۲۵۶ می‌باشد.

جدول ۸: وزن نهایی معیارها

دسترسی به فضای باز	تراکم جمعیت	تعداد طبقات	نفوذپذیری محله	مساحت	تراکم ساختمانی	قدمت ابنیه	کیفیت ابنیه
۰/۰۶۵	۰/۱۲۳	۰/۱۷۸	۰/۲۴۸	۰/۰۴۵	۰/۰۸۷	۰/۲۰۲	۰/۲۵۶

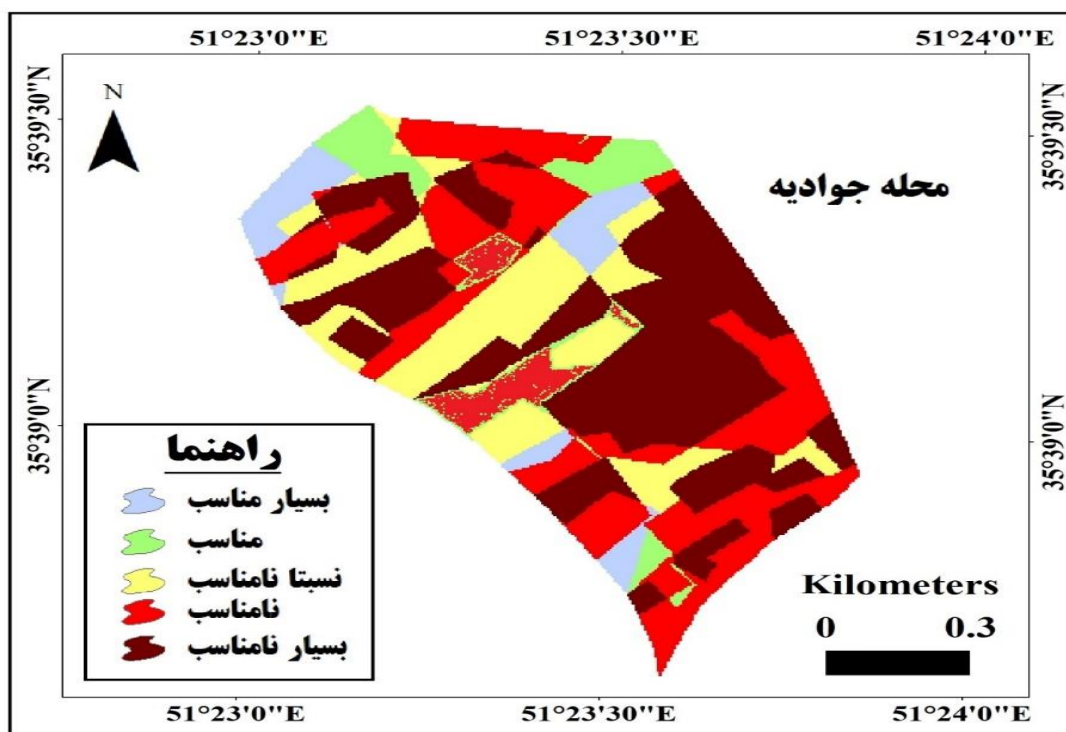


شکل ۵: وزن نهایی معیارها

پهنه‌بندی میزان تاب‌آوری بافت‌های فرسوده

تلفیق لایه‌ها و تهیه نقشه‌ی نهایی معمولاً با توجه به نیاز پروژه تهیه می‌شود و معمولاً به چند صورت مختلف می‌باشد. پس از مشخص نمودن میزان ضرایب اهمیت معیارها، مرحله‌ی بعد مشخص نمودن پهنه‌های تاب‌آور و آسیب‌پذیر در برابر زلزله در محله جوادیه می‌باشد که برای این منظور در ابتدا لایه‌های رقومی و رستری معیارها در نرم‌افزار ARC/MAP10.2 تهیه گردید. سپس از طریق اعمال ضرایب و وزن هریک از معیارها نقشه نهایی پهنه‌های تاب‌آور محله تهیه گردید. در نهایت از طریق همپوشانی لایه‌های رستری، اولویت‌بندی نهایی پهنه‌های تاب‌آور در برابر زلزله به دست آمده است.

این اولویت‌بندی در شکل شماره ۶ نمایش داده شده است. اطلاعات نقشه‌ی به دست آمده رستری می‌باشد و در پنج طیف مکان‌های بسیار نامناسب تا بسیار مناسب را طبقه‌بندی کرده است. در واقع، این طبقات بیانگر اولویت‌بندی نهایی محدوده‌ی بافت فرسوده بر اساس ۸ معیار به کار گرفته شده در این پژوهش برای تشخیص اینکه کدام یک از پهنه‌های محدوده‌ی مورد مطالعه در برابر زلزله تاب‌آور هستند، اولویت اول طبقه‌ی بسیار مناسب می‌باشد و در شکل به رنگ آبی نمایش داده شده است و نشان‌دهنده‌ی این است که محدوده دارای تاب‌آوری بالا در برابر زلزله می‌باشد و اولویت پنجم طبقه‌ی بسیار نامناسب و به رنگ قرمز بوده و نشان می‌دهد که این قسمت از محدوده، در پایین‌ترین حد از نظر تاب‌آوری در برابر زلزله قرار دارد. در حالت کلی، میزان تاب‌آوری بسیار پایین می‌باشد.



شکل ۸: اولویت‌بندی پهنه‌های تاب‌آور در برابر زلزله در بافت فرسوده در محله جوادیه منطقه ۱۶ شهرداری تهران تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۱.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

سالانه در سرتاسر جهان افراد زیادی در اثر وقوع مخاطرات طبیعی جان خود را از دست می‌دهند. این در حالی است که بازماندگان حوادث مذکور نیز تجربه تلخ وقوع آن را در خاطره جمعی خود حفظ خواهند کرد. کشور ایران نیز از این نظر جزء ده کشور آسیب‌پذیر از نظر مخاطرات طبیعی جهان به شمار می‌آید. در این بین بیشترین تلفات انسانی ناشی از زلزله بوده است و اما زلزله یک پدیده طبیعی می‌باشد که در تبدیل آن به یک فاجعه، آسیب‌پذیری مجتمع‌های مسکونی نقش بسزایی دارد.

محله جوادیه، یک محله قدیمی در تهران می‌باشد که بیشتر بافت آن را بافت فرسوده تشکیل می‌دهد. وضعیت نامناسب محله به لحاظ کالبدی، مانند شبکه معابر ناکارآمد، کمبود فضاهای باز، ناسازگاری کاربری‌ها و ساختمان‌های فرسوده در افزایش آسیب‌پذیری و در نتیجه پایین آمدن تاب‌آوری محله اثر گذار می‌باشد. تاب‌آوری راهی برای افزایش توان جوامع با استفاده از پتانسیل‌های آن‌ها مطرح شده و تعریف‌ها، رویکردها، شاخص‌ها و مدل سنجشی متفاوتی در مورد آن شکل گرفته است.

افراد ساکن در بافت فرسوده محله جوادیه به دلیل عدم توانایی مالی برای بهسازی و نوسازی مساکن فرسوده و با قدمت بالا و عدم آگاهی از خسارت‌های ناشی از زلزله همچنان در خانه‌های با عمر بالای ۴۰ سال زندگی می‌کنند که به مرور زمان روند تخریب این بناها تشدید شده و در نبود نهادهای مدیریت بحران در این مناطق به این بافت‌ها رسیدگی و توجهی نمی‌شود.

نتایج نشان می‌دهد که وضعیت تاب‌آوری محله جوادیه از نظر شاخص‌های کالبدی در وضعیت مناسبی نیست که با نتایج تحقیق، حسن زاده توکلی (۱۳۹۸)، محمود زاده و همکاران (۱۴۰۰)، امرا (۱۴۰۱) و لطفی و همکاران (۱۴۰۱) مطابقت دارد همچنین نتایج وزن دهی مشخص کرد که کیفیت ابنیه بیشترین اثر را در تاب‌آوری کالبدی دارد که با نتایج تحقیق حیدری سورشجانی و همکاران (۱۳۹۶) و روستا و همکاران (۱۳۹۶) مطابقت ندارد.

لازم به ذکر است بافت فرسوده محله جوادیه به دلیل ویژگی‌های خاص از جمله مقاومت ساختمان، ساختار کالبدی، قرار گرفتن در معرض خطر نسبی زلزله، حجم بالای فرسوده کالبدی، کاستی‌های احتمالی در سیستم‌های پاسخگویی و مقابله با سوانح و وقایع طبیعی و... در برخورد با هریک از سوانح طبیعی بسیار آسیب پذیر خواهد بود و افزایش تاب‌آوری در بافت‌های فرسوده شهری بسیار حائز اهمیت است در جهت ارتقاء تاب‌آوری پیشنهادهای ذیل مطرح می‌شود:

- توسعه و به روزرسانی شبکه‌های زیرساختی محلات بافت
- گسترش فضای سبز و باز در بافت فرسوده برای استفاده در زمان بحران
- افزایش امکانات رفاهی و خدماتی در جهت رضایت ساکنان بافت
- ارزیابی خطرات موجود و راه‌های پیشگیری و کاهش مخاطرات در بافت فرسوده
- توجه به سرمایه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم نهاد.
- استفاده از زمین‌های وقفی و بلااستفاده با شرایط قانونی توسط شهرداری برای زمان بحران
- نوسازی و بهسازی محله

- جهت پیشنهاد به پژوهشگران و محققان در تحقیقات آتی می‌توان به بررسی ارتباط دقیق‌تر و کیفی رابطه فرسودگی و ناتاب‌آوری در محلات و بافت‌های فرسوده پرداخته که نوع این هر عرضی را به صورت یک ارتباط سیستمی بیان و تحلیل نماید.

منابع و مأخذ

- احمدی دهر شید، عاطفه، (۱۳۹۶)، تبیین تحولات اقتصاد فضای ناحیه پیرا شهری سنندج، رساله دکتری دانشگاه خوارزمی تهران، استاد راهنما دکتر محمد تقی رهنمایی و دکتر حسن افراخته.
- احمدی، مارال، عندلیب، علیرضا، ماجدی، حمید، زرابادی، زهراالسادات سعیده (۱۳۹۹)، بررسی تاب‌آوری کالبدی-اجتماعی بافت فرسوده تاریخی با تأکید بر فرم شهری پایدار با روش میانگین فاصله از حد بهینه (نمونه موردی: محلات بافت تاریخی تهران)، مطالعات محیطی هفت حصار سال نهم، شماره ۳۲، صص ۱-۱۸.
- بمانیان، محمدرضا، پور جعفر، محمدرضا، محقق دولت آبادی، زهرا (۱۳۹۲)، اصول و معیارهای طراحی ساماندهی رود - دره‌های فصلی؛ نمونه موردی: رود - دره فصلی ورودی شهرستان کرج، مجله مدیریت شهری، دوره ۲۰، شماره ۱، صص. ۲۷۸، ۲۵۹.
- پورموسوی، سیدموسی؛ شماعی، علی؛ احدنژاد، محسن؛ عشقی چهاربرج، علی؛ خسروی، سمیه، (۱۳۹۳)، ارزیابی آسیب‌پذیری ساختمان‌های شهر با مدل Fuzzy AHP و GIS مطالعه موردی: منطقه سه شهرداری تهران، مجله جغرافیا و توسعه. شماره ۳۴، صص ۱۲۱-۱۳۸.
- پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، تهران: انتشارات سمت
- جلالیان، سید اسحاق، (۱۳۹۷)، ارزیابی تاب‌آوری ساختاری - طبیعی کاربری اراضی شهری مطالعه موردی: منطقه ۴ کلان‌شهر تهران، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۱، شماره ۴، صص ۱۲۳-۱۰۹.

خاکپور، براتعلی؛ حیاتی، سلمان؛ کاظمی بی‌نیاز، مهدی؛ ربانی ابوالفضل، غزاله، (۱۳۹۱)، مقایسه تطبیقی/تحلیلی میزان آسیب‌پذیری بافت‌های شهری در برابر زلزله با استفاده از مدل‌های تحلیل سلسله مراتبی و فازی (نمونه موردی: شهر لامرد)، فصلنامه آمایش محیط. شماره ۲۲، صص ۳۸-۲۱. روستا، مجتبی، ابراهیم‌زاده، عیسی، ایستگلدی، مصطفی، (۱۳۹۶)، تحلیل تاب‌آوری کالبدی در برابر زلزله مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر مرزی زاهدان، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۴۶، صص ۱۸-۱.

حسن‌زاده توکلی، سمیه، زندهمقدم، محمدرضا، کرکه‌آبادی، (۱۳۹۸)، ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت‌های فرسوده در مقابل مخاطرات طبیعی مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر سمنان، شهر پایدار دوره ۲، شماره ۴، صص ۹۹-۸۳. دادش‌پور، هاشم، عادل، زینب، (۱۳۹۴)، سنجش ظرفیت‌های تاب‌آوری در مجموع‌های شهری قزوین، دو فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، دوره ۷۳، صص ۷۳-۸۵. روستایی، شهرپور، معبودی، محمدتقی، (۱۳۹۴)، تحلیل فضایی آسیب‌پذیری اجتماعی مناطق شهری در مقابل زلزله با استفاده از مدل SVI (نمونه موردی: منطقه ۲ شهرداری تبریز)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره یازدهم، صص ۱۲۶-۱۰۵.

رسولی، پرویز، (۱۳۹۳)، مطالعه تطبیقی پایداری محله‌های شهر سنندج، دانشگاه علامه طباطبائی سلمانی مقدم، محمد؛ امیراحمدی، ابوالقاسم؛ کاویان، فرزانه، (۱۳۹۳)، کاربرد برنامه‌ریزی کاربری اراضی در افزایش تاب‌آوری شهری در برابر زمین لرزه با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS (مطالعه موردی: شهر سبزوار)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک. شماره ۱۷، صص ۳۴-۱۷.

سعیدنیا، احمد (۱۳۸۲)، کاربری زمین شهری، کتاب سبز شهرداریها، تهران: انتشارات سازمان شهرداریهای کشور. گندمکار، امیر؛ بای، ناصر؛ منتظری، مجید، (۱۳۹۱)، مطالعه تأثیر عوامل هیدرو اقلیم بر مخاطرات طبیعی استان گلستان با تأکید بر سیلاب، فصلنامه امداد و نجات، دوره ۵، شماره ۲، صص ۱۴-۱. لطفی کاظمی، پانته‌آ (۱۳۹۱)، تبیین مدل یکپارچه برنامه‌ریزی کاربری زمی-حملونقل به‌منظور دستیابی به شاخص‌های توسعه شهری پایدار مطالعه موردی: منطقه ۲۲ شهرداری تهران، پایان‌نامه درجه دکتری شهرسازی، به راهنمای امین زاده و طبیبیان، دانشکده شهرسازی، دانشگاه تهران عزیز، زاینار، (۱۳۹۹)، تحلیل شاخص‌های زیست‌پذیری شهر سنندج، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، استاد راهنما، دکتر منصور پروین.

محمدی سرین دیزج، مهدی، احدنژاد روشتی، محسن، (۱۳۹۵)، ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی شهری در برابر مخاطره زلزله مورد مطالعه: شهر زنجان، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، سال سوم، شماره ۱، صص ۱۱۴-۱۰۳. محمدی، مریم، (۱۳۹۸)، تحلیل الگوی پراکنش فضایی مراکز آموزشی (مقطع دبیرستان) و ساماندهی آن (مطالعه موردی: شهر سنندج)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد (M.A) رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه، استاد راهنما دکتر امید مبارکی

Adger, N.W., Arnell, N.W., Tompkins, E.L., 2005. Successful adaptation to climate change across scales. Glob. Environ. Change Adapt. Clim. Change Perspect. Across Scales 15, 77e86. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2004.12.005>.

Adger, W.N., 2006. Vulnerability. Glob. Environ. Change 16, 268e281. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.02.006>.

Baird, J., Plummer, R., Moore, M.L., Brandes, O., 2016. Introducing resilience practice to watershed groups: what are the learning effects? *Soc. Nat. Resour.* 29, 1214e1229. <https://doi.org/10.1080/08941920.2015.1107788>

Brooks, N., Adger, N.W., Kelly, M.P., 2005. The determinants of vulnerability and adaptive capacity at the national level and the implications for adaptation. *Glob. Environ. Change Adapt. Clim. Change Perspect. Across Scales* 15, 151e163. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2004.12.006>.

Browna, Nancy A, Caroline Orchistonb, Jane. Rovinsc, Shirley Feldmann-Jensend, David Johnstone, (2018), An integrative framework for investigating disaster resilience within the hotel sector, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, Vol 36, 67–75, <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.07.004>

Burton, I., Huq, S., Lim, B., Pilifosova, O., Schipper, E.L., 2002. From impacts assessment to adaptation priorities: the shaping of adaptation policy. *Clim. Policy, Focus North South Dev. Ctries.* 2, 145e159. [http://dx.doi.org/10.1016/S1469-3062\(02\)00038-4](http://dx.doi.org/10.1016/S1469-3062(02)00038-4)

Cedergren, Alexander, Jonas, Johansson, Henrik, Hassel, (2018), Challenges to critical infrastructure resilience in an institutionally fragmented setting, *Safety Science*, Vol 110, 51–58, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.12.025>

Chen, Shuquan, Rohini, Bagrodia, Charlott. Pfeffer, Laura Meli, George A. Bonanno, (2020), Anxiety and resilience in the face of natural disasters associated with climate change: A review and methodological critique, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol 76, 102297, <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102297>.

Cutter, S.L., 1996. Vulnerability to environmental hazards. *Prog. Hum. Geogr.* 20, 5۲۹e539. <http://dx.doi.org/10.1177/030913259602000407>.

Cutter, S.L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., Webb, J., 2008. A placebased model for understanding community resilience to natural disasters. *Glob. Environ. Change Local Evid. Vulnerabilities Adapt.* 18, 598e606. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>.

Cutter, S.L., Burton, C.G., Emrich, C.T., 2010. Disaster resilience indicators for benchmarking baseline conditions. *J. Homel. Secur. Emerg. Manag.* 7 <http://dx.doi.org/10.2202/1547-7355.1732>.

Erker, S., 2017. Raumliche Resilienz im Hinblick auf Energiekrisen. In: Droege, P., € Knieling, J. (Eds.), *Regenerative R€ aume. Leitbilder und Praktiken nachhaltiger Raumentwicklung*. OKOM-Verlag, Hamburg, Vaduz, Wien

Erker, S., Stangl, R., Stoglehner, G., 2017. Resilience in the Light of Energy Crises - € Part II: application of the regional energy resilience assessment. *J. Clean. Prod.* 164, 495e507. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.162>

Erker, Susanna, Rosemarie Stangl, Gernot Stoeglehner, (2017), Resilience in the light of energy crises e Part I: A framework to conceptualise regional energy resilience, *Journal of Cleaner Production*, Vol 164, 420e433, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.163>

Exner, A., Politti, E., Schriefl, E., Erker, S., Stangl, R., Baud, S., Warmuth, H., Matzenberger, J., Kranzl, L., Paulesich, R., Windhaber, M., Supper, S., Stoglehner, G., 2016. Measuring regional resilience towards fossil fuel supply constraints. *Adaptability and vulnerability in socio-ecological transformations - the case of Austria*. *Energy Policy* 91,

128e137. <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2015.12.031>

Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T., Gunderson, L., Holling, C.S., Walker, B., 2002. Resilience and sustainable development: building adaptive capacity in a world of transformations. *AMBIO A J. Hum. Environ.* 31, 437e440. <https://doi.org/10.1579/0044-7447-31.5.43>

Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., Norberg, J., 2005. Adaptive governance of socialecological systems. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 30, 441e473. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144511>.

Folke, C., Carpenter, S.R., Walker, B., Scheffer, M., Chappin, T., Rockstrom, J., 2010. € Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability. *Ecol. Soc.* 15. <https://doi.org/10.5751/ES-03610-150420>

Grimm, N.B. Faeth, S.H. Golubiewski, Redman, N.E C.L. J. Wu, X. Bai, J.M. Briggs, (2008), *Global Change and the Ecology of Cities*, Science, VOL 319, 756–760, <http://dx.doi.org/10.1126/science.1150195>.

Godschalk, D., (2003), *Urban hazard mitigation: creating resilient cities*, *Nat. Hazards Rev.* 4 (3) (2003) 136–143, [http://dx.doi.org/10.1061/\(ASCE\)1527-69884:3\(136\)](http://dx.doi.org/10.1061/(ASCE)1527-69884:3(136))

Hamilton MC, Lambert JH, Connelly EB, Barker K. Resilience analytics with disruption of preferences and lifecycle cost analysis for energy microgrids. *Reliab Eng Syst Saf* 2016;150(June):11–21

Hossain, Eklas, Shidhartho, Roy, Naeem, Mohammad, Nafiu Nawar, Debopriya Roy Dipta, (2021), Metrics and enhancement strategies for grid resilience and reliability during natural disasters, *Applied Energy*, Vol 290 (2021) 116709, <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2021.116709>

Khazaia, Bijan, Johannes Anhorn, Christopher G. Burton, S, (2018), Resilience Performance Scorecard: Measuring urban disaster resilience at multiple levels of geography with case study application to Lalitpur, Nepal, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol 31, 604–616, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2018.06.012>

Ituriza, Marta, Leire, Labaka, Josune, Hernantes, Ahmed, Abdelgawad, (2020), Shifting to climate change aware cities to facilitate the city resilience implementation, *Cities*, Vol 101, 102688, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102688>.

Leichenko, R. (2011), *Climate Change and Urban Resilience*, *Curr. Opin. Environ. Sustain.* 3 (3) 164–168, <http://dx.doi.org/10.1016/j.cosust.2010.12.014>.

Meerow, S. Newell, J.P. Stults, M. (2016), Defining urban resilience: a review, *Landsc. Urban Plan.* 147 (Supplement C) 38–49, <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>

NRC (Natural Resources Commission), 2005. *Standard for Quality Natural Resource Management*. NSW Natural Resources Commission, Sydney

Quinlan, A.E., Berbes-Blazquez, M., Haider, L.J., Peterson, G.D., 2015. Measuring and assessing resilience: broadening understanding through multiple disciplinary perspectives. *J. Appl. Ecol.* 53, 677e687. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12550>.

Oliva, Stefania, Lazzeretti, Luciana, (2018), Measuring the economic resilience of natural disasters: An analysis of major earthquakes in Japan, *City, Culture and Society*, Vol 15, 53–59, <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2018.05.005>

Resilience Alliance, 2007. *Assessing and Managing Resilience in Social-ecological*

Systems: a Practitioner's Workbook, 1.0.

Resilience Alliance, 2010. Assessing Resilience in Social-ecological Systems: Workbook for Practitioners, 2.0. <http://www.resalliance.org/3871.php>

Robins, L., Kanowski, P., 2011. 'Crying for our Country': eight ways in which 'Caring for our Country' has undermined Australia's regional model for natural resource management. *Australas. J. Environ. Manag.* 18, 88e108. <https://doi.org/10.1080/14486563.2011.566158>

Schultz, L., Folke, C., Osterblom, H., Olsson, P., 2015. Adaptive governance, ecosystem management, and natural capital. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 112, 7369e7374. <https://doi.org/10.1073/pnas.1406493112>. Resilience Alliance, 2010 ;

Sellberg, M.M a, Ryan, P., Borgstrom, S.T., Norstrom, A.V., Peterson, G.D. (2018), From resilience thinking to Resilience Planning: Lessons from practice, *Journal of Environmental Management*, Vol 217, 906e918, <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.04.012>.

Walker, B.H., Carpenter, S.R., Anderies, J.M., Abel, N., Cumming, G.S., Janssen, M.A., Lebel, L., Norberg, J., Peterson, G.D., Pritchard, R., 2002. Resilience management in social-ecological systems: a working hypothesis for a participatory approach. *Conserv. Ecol.* 6 (14). <https://doi.org/10.5751/ES-00356-060114>

Walker, B., Salt, D., 2006. *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World*. Island Press, Washington.

Walker, B., Salt, D., 2012. *Resilience Practice: Building Capacity to Absorb Disturbance and Maintain Function*. Island Press, Washington

Walters, C.J., 1986. *Adaptive Management of Renewable Resources*. Macmillan Publishers Ltd, Basingstoke.

Walters, C.J., 2007. Is adaptive management helping to solve fisheries problems? *AMBIO A J. Hum. Environ.* 36, 304e307. [https://doi.org/10.1579/0044-7447\(2007\)36\[304:IAMHTS\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1579/0044-7447(2007)36[304:IAMHTS]2.0.CO;2).

نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان طالقان)^۱

علی توکلان^{*}، سمیرا ارجمندی فر^۲

۱. استادیار گروه جغرافیا، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

چکیده

زمینه و هدف: مبلمان شهری از جاذبه ها و تسهیلات رفاهی هستند که اساسا برای خدمت به شهروندان توسعه یافته اند و استفاده ی گردشگران از این تسهیلات می تواند به تداوم آنها کمک نموده و موجبات توسعه گردشگری را در آن شهرها فراهم نماید. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری با نمونه موردی شهرستان طالقان می باشد.

روش بررسی: پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی بوده و به شیوه ی کتابخانه ای و میدانی انجام گرفته است. جامعه آماری گردشگران ورودی به منطقه بوده و برحسب فرمول کوکران به طور تصادفی ۳۸۴ نفر انتخاب شده اند. روایی و پایایی پرسشنامه تایید شده و جهت تجزیه و تحلیل داده ها نیز از آزمون های آماری تی تک نمونه ای و نرم افزار SPSS استفاده شده است.

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج تحقیق نشان می دهد مبلمان شهری و ارائه خدمات شهری مناسب و با کیفیت نقش بسیار مهمی در انتخاب مقصد گردشگری، و ایجاد رضایت در گردشگران ورودی به شهرهای مقصد گردشگری دارد. در ارتباط با شهرستان طالقان، این شهرستان می تواند با بازنگری در ساماندهی مبلمان شهری و هدفمند نمودن جانمایی مبلمان شهری در راستای افزایش جذب گردشگر بر جذابیت های خود افزوده و در جهت ایجاد محیطی جذاب، جایگاه گردشگری خود را در سطح منطقه ارتقا بخشد.

کلید واژه ها: مبلمان شهری، مقصد گردشگری، رضایتمندی، کیفیت محیط، شهرستان طالقان.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان طالقان) نویسنده دوم به راهنمایی نویسنده اول دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات ایران است.

^{*} نویسنده مسئول: dr.tavakolan@me.com

ارجاع به این مقاله: توکلان، علی؛ ارجمندی فر، سمیرا (۱۴۰۱). نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان طالقان)؛ فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۱۲۰-۱۳۴.

مقدمه و بیان مسأله

امروزه از مهمترین مسائلی که در اقتصاد شهری اهمیت دارد گردشگری شهری و رشد اقتصادیست که به همراه دارد، بنابراین گسترش راهکارهایی در جهت استفاده بهتر از محیط طبیعی و مصنوع شهری در جهت افزایش حضور گردشگران در نواحی شهری به ویژه در شهرهایی که پیشینه تاریخی داشته و یا از محیط طبیعی زیبا و جذابی بهره مندند در راس اهداف برنامه ریزان شهری قرار دارد تا بتوانند فضاهای شهری مطلوبی را برای شهروندان و گردشگران فراهم نمایند. زیرا فضاهای عمومی مطلوب، شهروندان را به استفاده از آنها برای فعالیتهای گوناگون ترغیب می کند. (Nasution & zahrah, 2014, 586).

از این رو یکی از راه کارهایی که میتواند به جذب بیشتر گردشگر منجر شود مبلمان شهری است. مبلمان شهری یک از اجزای اصلی فضاهای شهری است که با حضور آنها در هر فضایی می توان کیفیت و کارایی فضا را افزایش داد و راحتی و آسایش را برای فضا به خوبی فراهم آورد (احمدی، ۱۳۹۶، ۱). فضای شهری جزئی از شهر است و عرصه ای است برای تجلی رویدادها، فعالیت ها، انتقال افکار و برقراری ارتباط افراد با یکدیگر. برای فراهم آوردن همچنین شرایطی نیاز است که زندگی با کیفیت و راحتی برای شهروندان فراهم شود. تجهیزات و مبلمان مناسب و باکیفیت شهری یکی از مولفه های موثر بر کیفیت زندگی افراد است (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱، ۸).

با توجه به اینکه امروزه شهرها جنبه زیبایی را نیز بایستی برای شهروندان و به ویژه گردشگران خود فراهم نمایند اشیا موجود در آن ها مانند نیمکت ها، چراغ های برق، نورپردازی های شبانه و بسیاری موارد دیگر که عناصر شهری قلمداد می شوند می توانند به عنوان عناصری در جهت تازگی بخشیدن به فضای شهری مورد استفاده قرار گیرند. از سوی دیگر، گردشگری از جمله صنعت های رو به گسترش در جهان حاضر است که در سال های اخیر به دلایل گوناگون از جمله تاثیر آن در افزایش تولید ناخالص ملی و مزایای اقتصادی، مورد توجه کشورهای مختلف، به خصوص کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است. فعالیت گردشگری که بطور مطلوب طرح ریزی شده باشد می تواند در ضمن حفاظت و مدیریت بهینه طبیعت، منفعت های اضافی برای جوامع بومی و اقتصاد محلی به همراه داشته باشد. توسعه گردشگری شهری برآیندی است از عوامل مختلف که هریک در این جریان تأثیر بسزایی دارد. یکی از این عوامل مبلمان شهری می باشد. مبلمان شهری، مجموعه ای از تجهیزات و تسهیلاتی است که کیفیت و کارایی زندگی را در شهر و خیابان ارتقا می بخشد و از عواملی است که در ایجاد هویت و زیبایی شهرها اهمیت فراوان دارد و برای خدمات رسانی به مردم در شهرها جانمایی و نصب می شوند. بر اساس اصول شهرسازی، مبلمان شهری باید با در نظر گرفتن رفتارهای اجتماعی و فرهنگی شهر مورد نظر، طراحی و نصب شوند. مبلمان شهری در سیمای شهر تأثیرگذار و از عناصری هستند که توانایی و ظرفیت فراوانی برای تامین اهداف ساماندهی منظر شهری دارند، اهداف سه گانه زیباسازی، هویت بخشی و خواناسازی محیط، مهمترین کارکرد آنها در شهر است بسیاری از جاذبه ها و تسهیلات رفاهی اساسا برای خدمت به شهروندان توسعه یافته اند، ولی استفاده ی گردشگران از این تسهیلات می تواند به تداوم آنها کمک کند. از این گذشته، شهرها ممکن است مبادی و ورود و خروج گردشگران به کشور یا منطقه باشند و برای گردشگرانی که به نواحی اطراف آن شهر مسافرت می کنند تبدیل به پایگاه شوند. هتل ها و سایر تسهیلات گردشگری بخشی تفکیک ناپذیر از بافت شهری هستند و به مسافران تجاری و تفریحی خدمات ارائه می دهند. هدف طراحی شهری و مبلمان آن ایجاد محیطی خلاق و پرورنده برای مردمی است که در آن زندگی می کنند و یا در آن به مسافرت و گشت و گذار می پردازند. چنین محیطی با گوناگونی بسیار، آزادی انتخاب به افراد میدهد و زمینه انتخاب به عنوان مقصدی جهت گردشگری را بیش از پیش فراهم مینماید. با توجه به اینکه شهرستان طالقان از جاذبه های طبیعی گردشگری فراوانی برخوردار است ولی دارای بافتی روستایی است، بررسی تاثیر مبلمان شهری در این شهرستان در جهت

افزایش گردشگری و انتخاب مقصد گردشگری ضرورت می‌یابد. براین اساس در پژوهش درصدد هستیم تا به بررسی نقش مبلمان شهری در انتخاب مقصد گردشگری با نمونه موردی شهرستان طالقان بپردازیم. در این راستا پاسخگویی به سئوالات زیر اساس کار می‌باشد:

- ۱- مبلمان شهری چگونه می‌تواند موجب افزایش گردشگری در شهرستان طالقان گردد؟
- ۲- مبلمان شهری چگونه می‌تواند بر روی زیبایی و سیمای بصری شهرستان طالقان اثر بگذارد؟
- ۳- مبلمان شهری چگونه میتواند زمینه رضایت گردشگران شهرستان طالقان را فراهم نماید؟

مبانی نظری پژوهش

مبلمان شهری

مبلمان شهری همچون دیگر عناصر تشکیل دهنده یک شهر، بخشی از ارزش های زیبایی شناختی و عناصر مرتبط با هویت آن محسوب می‌شوند. بر اساس تعاریفی که کارشناسان شهری ارائه می‌دهند، هر تجهیزاتی که به نوعی به بدنه ها و فضاهای شهری الحاق شوند باید جزئی از مبلمان شهری بشمار آورد (شجاع و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۲).

مجموعه اجزایی که در فضاهای شهری چیده می‌شوند و به استفاده عموم جهت رفع نیازهای زیست محیطی می‌رسند و منظر و هویت شهری را تحت شعاع قرار می‌دهند، مبلمان شهری گویند. نقش اصلی مبلمان شهری در سطح خیابان ها و فضاهای شهری ایجاد مکان هایی است که زبان ناطق هویت انسان و منظر شهری مطلوب باشد. (سالوند و اردلانی، ۱۳۹۵، ۳).

در تعریف دیگری آمده است؛ مبلمان شهری به مجموعه وسیعی از وسایل، اشیاء، دستگاه ها، نمادها، خرده بناها، فضاها و عناصری گفته می‌شود که چون در شهر و خیابان و در کل در فضای باز نصب شده اند و استفاده عمومی دارند، به این اصطلاح معروف شده اند کلیه عناصری که در فضای عمومی شهری به خصوص میدان ها، خیابان ها و پارکها برای افزایش میزان ایمنی و سطح آسایش و زیبایی محیط نصب و ساخته می‌شوند و منظر شهری را می‌سازند مبلمان شهری نامیده می‌شوند (کلاتری و انصافیان، ۱۳۹۰، ۱۰).

مبلمان شهری مثل هر عنصر دیگری در سیمای شهر تأثیر گذار است و باید در این حوزه با طراحی و برنامه ریزی های دقیق، متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم مردم حرکت کرد. مبلمان شهری همه عناصری هستند که در چیدمان محوطه سازی مورد استفاده قرار می‌گیرند و به عملکردهای اساسی مانند نشستن، سرپناه، حمل و نقل، روشنایی، مشاوره، ارتباطات، بازی و ورزش در مناطقی مانند خیابان ها، خیابان ها و میدان ها پاسخ می‌دهند. مهمترین ویژگی های این عناصر که اجزای سازنده برنامه ریزی چند منظوره هستند، مدیریت و هدایت عابران پیاده است. مبلمان شهری بر قوانین زندگی مشترک برای حفظ زندگی جمعی تأکید می‌کند (Ertürk, 2019,21).

مبلمان شهری به عنوان یکی از عناصر مهم شهرها محسوب میشود که اثاثیه، تجهیزات یا مبلمان شهری، اصطلاحات رایج این تسهیلات و امکانات شهری هستند. در واقع همانگونه که مطرح شد مبلمان شهری مجموعه عناصر ساختاری است که به ویژگیهای فرهنگی شهرها وابسته بوده، نقش مهمی در شناخت شهر، به خصوص افزایش رفاه اجتماعی ایفاء می‌کند (Kamp et al, 2013,24).

بنابراین ساماندهی مبلمان شهری، یکی از رهیافت های سازندهی شهرسازی پایدار به شمار می‌آید که با هدف بهبود کیفیت محیط شهری و برآوردن نیازهای مختلف انسانی صورت می‌پذیرد.

اهمیت مبلمان در زیباسازی شهر

مبللمان شهری در تعریف شخصیت عملکردی فضاهای شهری نقش مهمی ایفا می کند و در چگونگی روحیه شهر و مردم بسیار مؤثر است. طراحی، اجرا و مکانیابی صحیح مبللمان شهری می تواند فضاهای نسبتاً مطلوبی را پدید آورد. در غیر اینصورت مبللمان شهری به عنوان اجزا زائد و ناکارآمد عمل نموده که نه تنها مردم نمی توانند از آن استفاده نمایند بلکه به علت بلا استفاده بودن امکان تخریب آن از سوی برخی از اشخاص وجود دارد و به جای زیباسازی فضاهای شهری باعث ایجاد منظر نامناسبی در شهر می گردد. از این رو کارآیی و زیبایی مبللمان شهری در عملکرد فضاهای شهری بسیار مؤثر است. بنابراین ضروری است در طراحی و برنامه ریزی ها جهت ایجاد جذابیت بیشتر فضاهای شهری و تامین آسایش استفاده کنندگان از فضا از طریق انواع و رنگ بندی تجهیزات مورد نیاز و شاخص های زیبایی شناسی محیط های شهری پرداخت (لحمیان و همکاران، ۱۳۹۲، ۹).

نقش مبللمان شهری در نظام شهری

مبللمان شهری به عنوان یک عنصر بخش مهمی از محیط زیست و شهر ما را تشکیل میدهد که در تعامل مستقیم یا غیر مستقیم با سایر امکانات شهری با کاربردهای متفاوت است. به گونه ای که در معماری اسلامی از دوران صفویه همواره خانه های ایرانی در کوچه و خیابان الگوی سکوی خصوصی داشتند (بکری زاده و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۳) از سوی دیگر حذف مبللمان شهری از فضای شهری و یا جایگزینی نامناسب آن می تواند زمینه ساز اختلال در عملکرد نظام شهری و عدم کارایی مناسب آن را موجب گردد.

بنابراین ساماندهی مبللمان شهری، یکی از رهیافت های سازنده شهرسازی پایدار به شمار می آید که با هدف بهبود کیفیت محیط شهری و برآوردن نیازهای مختلف انسانی صورت می پذیرد و چنانچه از این مسئله غفلت شود، آشفته گری بصری شدیدی در سیمای شهر شکل خواهد گرفت و حتی نظم شهری بهم خواهد ریخت. زیرا نامناسب بودن مبللمان شهری و ناخوانایی شهر احساس امنیت را از بین می برد و سرانجام تأثیرات نامطلوبی بر ذهن شهروندان به جا می گذارد (۸۲: ۲۰۱۸ Kubota & Fukahori).

انسان شهری امروز به منظور ارضای نیازهای اجتماعی و ایفای نقش اجتماعی خود، نیاز به فضایی با شرایط و امکانات مناسب دارد (قاسمی نژاد، ۱۳۹۶: ۱) در صورتیکه مردم خود را مسؤول بدانند، دیگر پدیده ی تخریب گرای پیش نمی آید و مردم بیش از پیش برای بهتر و راحت تر کردن استفاده از مبللمان شهری تلاش می کنند (افراسیابی راد، ۱۳۸۹: ۴۴).

بر این اساس برای هرچه بهتر کردن هماهنگی میان مبللمان شهری، بهترین راه حل، تلفیق چند عنصر شهری با یکدیگر است و سعی در هرچه بهتر کردن هماهنگی میان این عناصر با هم و با محیط اطراف که به این طریق از آلودگی بصری و اغتشاشات بصری تا حد امکان کاسته ایم، اما باید توجه داشت که مفهوم خلق جذابیت تنها به رعایت هماهنگی ظاهری بین تجهیزات شهری خلاصه نمی شود، بلکه محصولات مبللمان شهری، خود به تنهایی نیز باید به ویژگیهایی که ایجاد کننده ی لذت و شادی بصری باشد، مزین شوند (فرج الهی و رضایی آقامیرلو، ۱۳۹۳، ۱۱).

رابطه مبللمان شهری و کیفیت فضای شهری

هدف اصلی برنامه ریزی شهری ارتقای کیفیت زندگی و ایجاد محیطی آرام و جذاب برای شهروندان است. در این میان مبللمان شهری یکی از مهم ترین عناصر شهری است که به شکل وسیع با مفهوم امکانات زندگی، رفاه و روابط اجتماعی مرتبط می شود و می تواند بستر ساز تقویت کیفیت زندگی شهروندان باشد. امروزه نقش مبللمان شهری در خدمت رسانی به شهروندان در شهرها بر کسی پوشیده نیست (امینی نژاد و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۵) عوامل محیطی و فرهنگی و غیره از ضروری ترین عواملی هستند که ارتباط انسان و محیط طبیعی را برقرار ساخته و نیاز حیاتی بشر را برای بهره گیری از محیط فراهم

می نمایند. تجهیزات مورد استفاده در خیابانهای شهری یا اصطلاحاً مبلمان شهری، از اجزای ضروری وجدایی ناپذیر جوامع به شمار می روند و در سالیان اخیر تعداد و تنوع آنها افزایش چشمگیری داشته است این تجهیزات در صورتی که بادر نظر گرفتن فاکتورهای هرناحیه طراحی شوند، می توانند علاوه بر کاربرد اصلی خود، موجب حفظ هویت ویژه هرناحیه شوند و به شهر انسجام و یکپارچگی بخشند (روستایی، ۱۴۰۰، ۹).

در مطالعه فضاهای شهری، این نکته بسیار پر اهمیت است که فضاهای شهری جدا از هم دیده نشده و آنها را به صورت یک عنصر از فضای کلی شهر دید. (قشمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۸).

یکی از عناصر فضای شهری چیزی نیست جز فضای زندگی روزمره ی شهروندان که هرروز به صورت آگاهانه یا نا آگاهانه در طول راه، از منزل تا محل کار ادراک می شود. از سوی دیگر فضاهای شهری مانند هر پدیده ای در جهان دارای فرم و محتوا هستند. البته تجزیه ی پدیده به فرم و فقط به صورت انتزاعی امکان پذیر است. (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۲، ۲۵) هیچ فرمی را بدون محتوا نمی توان تصور کرد و نه محتوایی را می توان بدون فرم تحلیل کرد. بنابراین اینها در هم عجین هستند. عنصر زیبایی شناختی یک اثر نه فقط در فرم بلکه در محتوای آن نیز وجود دارد. عملکرد به طور معمول فایده ی پدیده برای انسان است ولی معنا، ارزش مفهوم و پیام (چه عقلی و چه احساسی) و غیره یک پدیده می باشد. (آزادخانی و طهماسبی کیا، ۱۳۹۵، ۱۱۰).

فضای شهری نیز بخشی از فضا های باز و عمومی شهرها هستند که به نوعی تبلور ماهیت زندگی جمعی می باشند، فضاها شهری دربرگیرنده طیف وسیعی از انواع فضاهای عمومی و خصوصی هستند و در این بین فعالیتهای عمومی فعالیتهای لازم، اختیاری و اجتماعی می باشند (Safayi & Ahmadian, 2014, 122-123).

عوامل تعیین کننده کیفیت محیط شهری در قالب چهار دسته تقسیم بندی می شوند که عبارتند از:

- عوامل اقتصادی شهر: این عوامل می تواند درآمد خانوارها، تأمین مواد غذایی، کارایی، عملکرد افراد، هزینه های شهری، امنیت شغلی، موقعیت اقتصادی، نبود انحصار اقتصادی و غیره باشد.
- عوامل فیزیکی: عبارتند از ازدحام جمعیت، تراکم مسکونی، حمل و نقل شهری، ساختار فیزیکی، دسترسی های مناسب، هویت، تنوع محیطی، بافت شهری، آسایش، سروصدا، ایمنی
- عوامل اجتماعی و فرهنگی: عبارتند از سن، جنس، نژاد، مذهب، فشارهای روانی، خشونت، دزدی، ترس، فقر، انحرافات، بیماریهای مسری و آلودگی محیط زیست
- عوامل سیاسی: عبارتند از توزیع عادلانه ثروت درون شهری، متعهد بودن نسبت به نظام سیاسی و قانونی، عدالت (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴، ۲۳).

جدول ۱. مولفه های کیفیت محیط

ردیف	مولفه های کیفیت	شاخص ها
۱-	مولفه های عملکردی	-نفوذپذیری، فعالیت، ایمنی و امنیت، آسایش و راحتی، سازگاری، کنترل و نظارت، انعطاف پذیری، دسترسی و ارتباط، تنوع کاربریها، ادراک، اختلاط (کاربری و فرم)، سلسله مراتب
۲-	مولفه های کالبدی	-طبیعی، مصنوعی تناسب بصری، غنا، دلپذیری بصری، خوانایی، خوانایی، ماندگاری، پایداری، غنای حسی
۳-	مولفه معنایی	-ذهنی و عینی

(بکری زاده و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۷).

تأثیر مبلمان شهری بر کیفیت محیط های گردشگری

ارتقای کیفیت زندگی شهروندان می تواند از فضاهای عمومی که نقش زیادی در هم پیوندی کارکردهای فیزیکی و اجتماعی شهروندان دارند، انجام پذیرد. (Zeinali et al, 2015: 1) در صورتی که طراحی و برنامه ریزی فضاهای عمومی، به نیازهای اجتماعی و روحی- روانی شهروندان توجه نشده است و اغلب استانداردها، معطوف به ویژگیهای کالبدی و فیزیولوژیکی بوده اند. (Yung et al, 2016, 115).

با توجه به رشد شتابان شهرنشینی و فقدان نظام های کارآمد، برنامه ریزی و طراحی در بیشتر کشورهای در حال توسعه، فضاهای عمومی با مسائل گوناگونی از جمله فقدان مبلمان مناسب برای استفاده شهروندان مواجه اند و این مسئله برآمده از بی توجهی به خواسته ها و نیازهای شهروندان از سوی مدیران و برنامه ریزان شهری است (Bonenberg, 2015, 1721).

در بعضی موارد نیز به جرأت می توان گفت هجوم بی رویه و حساب نشده ای جمعیت از روستاها و شهرهای کوچکتر به شهرهای بزرگ و به ویژه کلانشهرها و در نتیجه نیاز بیشتر به خدمات شهری مناسب، باعث به وجود آمدن سیمایی نامناسب و اغتشاش در هویت و کالبد شهر می شود؛ به طوری که در بسیاری از موارد برای پاسخگویی به نیاز شهروندان در امر خدمات شهری، دقت فدای سرعت شده و حفظ هویت و زیبایی به ویژه در مبلمان شهری قربانی نیازهای مقطعی و نسنجیده روزمره شهر می شود (شریتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۹).

پیشینه پژوهش

سلمی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان ارزیابی جایگاه مبلمان شهری و زیباسازی شهرها در توسعه گردشگری (مطالعه موردی منطقه سه تهران) عنوان نمود امروزه یکی از مهم ترین کاربری شهرها، ارایه خدمات گردشگری نوین است. چرا که شکل گیری عصر پسا مدرنیته با گزاره ای اصلی آن یعنی جهانی شدن، فرآوری اطلاعات و گردشگری همراه شده و دوره جدیدی در تعاملات اتماعی و فرهنگی انسان ها خصوصا در قالب ساخت های شهری رقم زده است. از این رو هدف از این تحقیق نقش مبلمان شهری در جذب گردشگر واقع در منطقه شهرداری ۳ تهران می باشد. نتایج نشان می دهد که در منطقه ۳، زیباسازی شهری و مبلمان شهری بیشترین نقش را در جذب توریست و گردشگر داشته است.

پهلوان و کریمی منش (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان اهمیت بازآفرینی فضا و مبلمان شهری در توسعه گردشگری پایدار در شهرها مطالعه موردی شهر تهران عنوان نمودند در این پژوهش به بررسی تاثیر و اهمیت فضاهای شهری از قبیل مبلمان های شهری بر روی صنعت گردشگری پایدار پرداخته شده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان میدهد که برای رسیدن به گردشگری پایدار نقش داشتن مبلمان شهری خوب و به عبارتی داشتن تجهیزات کاربردی، ایمنی و آسایش در شهر و زیباسازی فضای شهری اهمیتی بسیار دارد و بی توجهی و بی دقتی به هر کدام آسیب جدی و اختلال در به وجود آمدن سیمای نامناسب شهر و آسیب به صنعت گردشگری را خواهد داشت و در نتیجه ضروری میباشد که با سوق آن به سمت گردشگری پایدار و کاهش تعارضات محیط زیستی و از سویی دیگر باعث تغییر شرایط و بهبود وضعیت زندگی از بسیاری جهات برای ساکنین مناطق شهری تهران می شود. به عبارت دیگر با ارتقای فضاهای شهری و عناصر اصلی موجود در آن از جمله تجهیزات و مبلمان شهری، می توان در راستای نیل به توسعه پایدار گردشگری و ارتقای رضایتمندی و جذب گردشگر شهری گام برداشت.

رضا زاده و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی نقش مبلمان شهری در گردشگری شهری (مطالعه موردی شهر زاهدان) پرداختند و عنوان نمودند گردشگری شهری سعی دارد گردشگری را به عنوان یک پدیده مهم و موثر در تغییرات شهری (کالبدی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و مدیریتی و ...) توسعه شهری مورد بررسی قرار دهد. مبلمان شهری یکی از

فاکتورهای مهم و دارای اهمیت در جذب گردشگر شهری و تقویت این صنعت می باشد. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان دهنده این موضوع است که بین هر یک از متغیر ها و مبلمان شهری و نقش آن در گردشگری شهری شهروندان ارتباط وجود دارد.

دانشمند (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان اهمیت و ضرورت مبلمان شهری در ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری عنوان نموده در پژوهش حاضر به دنبال بررسی اهمیت مبلمان شهری در هویت بخشی فضاهای شهری و تحلیل نقش مبلمان شهری در زیباسازی فضاهای گردشگری شهری پردازیم. نتایج پژوهش مبین آن است که با وجود قوانین و ضوابط مبلمان شهری، متأسفانه این ضوابط و معیارها در ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری کمتر مورد توجه و اجرای مسئولین شهرهای توریستی و تفریحی قرار گرفته است.

دسانته (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان اهمیت تلفیق مبلمان خیابانی در تصویر بصری شهر عنوان نمودند این مقاله تلاشی است برای روشن ساختن اهمیت طراحی مبلمان خیابان در مجموعه های شهری شهر ، و اینکه چگونه ادغام بین مبلمان خیابانی و هنرهای شهری می تواند بر چهره شهر تأثیر بگذارد و منجر به کارایی بهتر استفاده از خیابان ها نه تنها در یک سطح عملکردی ، بلکه در یک سطح انسانی تر است.

کوبوتا و فکهپوری (۲۰۱۸) در مقاله مبلمان شهری در شهرهای معاصر عنوان نموده مبلمان شهری را عاملی جهت توسعه رفتار اجتماعی در شهرهای معاصر میدانند که این امر میتواند سبب پایداری شهر شود.

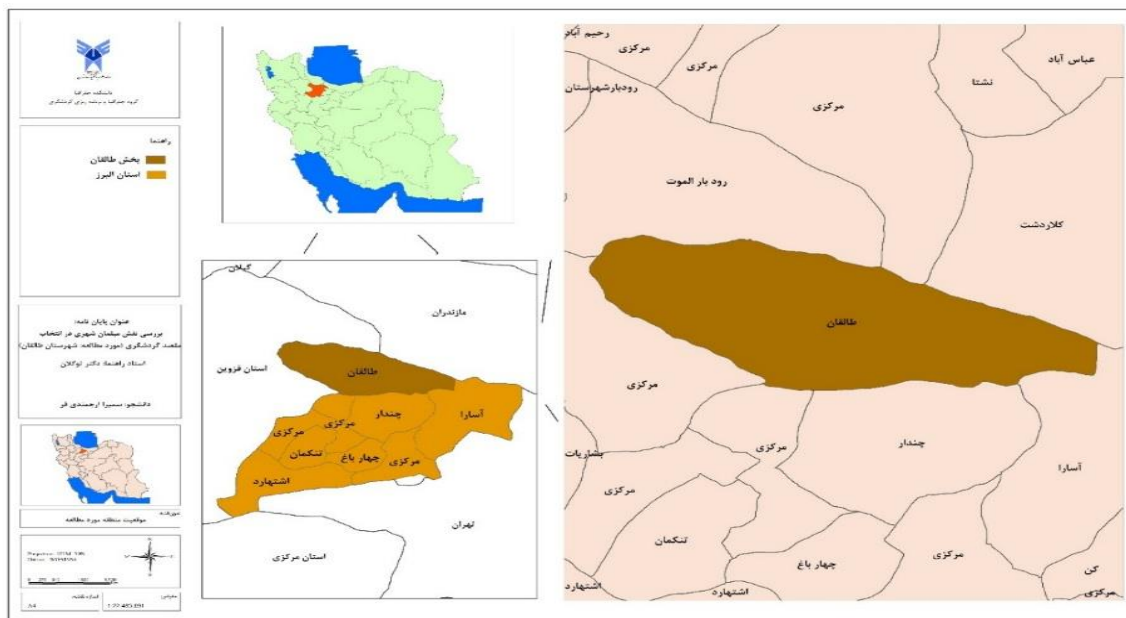
ارتورک (۲۰۱۹) در پژوهشی عنوان نموده شهر یک محیط مصنوعی است که محل سکونت جوامعی را تشکیل می دهد که توسط طبقات مختلف اجتماعی شکل می گیرد و در آن مردم طبق قوانین خاصی زندگی می کنند. مبلمان شهری علاوه بر اینکه عناصری است که زندگی شخصی و اجتماعی شهری افراد تشکیل دهنده جامعه را تسهیل می کند، به شکل گیری عناصری مانند ارتباطات ، زیبایی شناسی و عملکرد در شهر کمک کرده است. در چارچوب این مطالعه، تحولات تاریخی مبلمان شهری مانند منطقه انتظار (ایستگاه) ، عنصر روشنایی ، کیوسک ، تابلو راهنما ، و ... که به زندگی جمعی انسانها کمک می کنند بررسی شده است.

فیلیپسکا و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی عنوان نمودند این مقاله روندهای مربوط به اشکال معماری مبلمان در محیط عمومی کوچک و فضای باز را در شهر کراسنویارسک (روسیه) توضیح می دهد. وسایل مورد مطالعه مبلمان فضای باز واقع در مکانهای عمومی مرکزی و محبوب که تصویر محیط شهری را شکل می دهند، می باشد و شامل در زمینه بهبود مبلمان خیابان ها در شهر کراسنویارسک شامل انجام یک نظرسنجی اینترنتی از پاسخ دهندگان در شبکه اجتماعی "VKontakte" است. نظرسنجی مزایا و معایب اشیاء مبلمان موجود را با توجه به معیارهای ارگونومیک، هنری، زیبایی شناختی، محیطی و اقتصادی مورد بررسی قرار داد. نتایج تجزیه و تحلیل دارای اهمیت نظری و عملی در ارتباط با مبلمان شهری در فرآیند بهسازی شهر هستند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهرستان طالقان با مساحت ۱۳۲۵ کیلومتر مربع در ۱۱' ۳۶° عرض شمالی و ۴۶° ۵۰ طول شرقی در شمال غرب شهر کرج قرار دارد و به دلیل واقع شدن در یک منطقه ییلاقی، دارای آب و هوای خوب و مطبوعی است. طالقان در دره بزرگی در میان کوههای البرز قرار داشته و منطقه ای متشکل از حدود ۸۰ روستای کوهستانی است که طول جغرافیایی آن از شمال شرق به جنوب غرب حدود ۸۰ کیلومتر و عرض جغرافیایی طالقان حدود ۱۵ کیلومتر است. طول شرقی طالقان ۵۰ دقیقه و عرض شمالی آن ۳۶ درجه و ۱۲ دقیقه است. شرقی ترین نقطه ی طالقان روستای گراب و گردنه ی عسلک (۳۶ درجه و ۹۰

دقیقه و ۱۰۷ ثانیه عرض جغرافیایی و ۵۱ درجه و ۱۰ دقیقه و ۵۷ ثانیه طول جغرافیایی با ارتفاع ۳۱۳۸ متر از سطح دریا می‌باشد که به فرمانداری کرج و جاده‌ی چالوس منتهی می‌شود. غربی‌ترین نقطه طالقان روستای پرگه و گردنه آنگه (۳۶ درجه و ۱ دقیقه و ۲۵ ثانیه عرض جغرافیایی و ۵۰ درجه و ۲۶ دقیقه و ۳۴ ثانیه طول جغرافیایی با ارتفاع ۲۱۶۰ متر از سطح دریا) است که به ناحیه الموت در استان قزوین ختم می‌گردد. فاصله‌ی این دو نقطه از یکدیگر که طول ناحیه طالقان را تشکیل می‌دهد حدود ۶۸۱۰۰ (از طریق G.P.S) و عرض دره طالقان از شمالی‌ترین تا جنوبی‌ترین نقطه‌ی (قلعه‌ی ارژنگ و ارتفاعات شمال روستای آرتون) آن حدود ۱۲۷۰۰ متر می‌باشد. حد طالقان از سمت شمال از گردنه آب گرم تا گردنه‌ی انگوران ادامه می‌یابد که در واقع حد فاصل طالقان با کلاردشت مازندران است. از گردنه آب گرم تا گردنه شیر بشم نیز در حد شمال غربی حد فاصل طالقان با دره‌ی زیبای سه هزار تنکابن محسوب می‌شود.



شکل ۱. نقشه شهرستان طالقان (شهرداری طالقان، ۱۴۰۰).

شهر طالقان به عنوان مرکز شهرستان در ۱۱۰ کیلومتری شمال باختری کرج، مرکز استان البرز و ۱۴۰ کیلومتری شمال غرب تهران واقع است. به شرق شهرستان که بالادست حوضه‌ی آبخیز طالقان محسوب می‌شود، بالا طالقان و به غرب آن در جهت پایین دست، پایین طالقان می‌گویند. در شهرستان طالقان اقلیم منطقه نتیجه تأثیر توأم پدیده‌های هواشناسی، ارتفاع و توپوگرافی منطقه است. از جمله پارامترهای مهم اقلیم، دما، بارش و رطوبت می‌باشد. مقدار بارش و شدت بارش، جریان‌های سطحی و نوع پوشش گیاهی منطقه و سطح خاک و... را زیر تأثیر قرار می‌دهد. کاهش و افزایش درجه حرارت پدیده‌هایی از قبیل یخبندان، تخریب، هوازگی و رطوبت و باد نیز از پارامترهای اقلیمی مؤثر در هر منطقه محسوب می‌شود. این شهرستان با توجه به زمستان‌های بسیار سرد، بین ۷ تا ۱۰۰ هزار نفر در فصل‌های سرد و گرم، در نوسان است. از نظر جمعیتی بنا بر سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت شهرستان طالقان در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۵,۷۸۱ نفر بوده‌است. اما در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ این تعداد معادل ۲۶,۹۷۶ نفر بوده‌است. در شکل‌های شماره ۲ و ۳ به ترتیب تصاویری از جاذبه‌های طبیعی و انسانی این شهرستان ارائه شده‌است.



شکل ۳. نمایی از دریاچه و سد طالقان (شهرداری طالقان، ۱۴۰۰)



شکل ۲. تصویری از قله شاه البرز (شهرداری طالقان، ۱۴۰۰)



شکل ۴. تصاویری از مبلمان میدان امام خمینی طالقان (شهرداری طالقان، ۱۴۰۰)



روش‌شناسی پژوهش

برای انجام این تحقیق از هر دو روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر داده‌های کمی استفاده شده است. برای گردآوری داده‌ها از دو شیوه‌ی کتابخانه‌ای و میدانی تهیه و توزیع ۳۸۴ پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل گردشگران شهرستان طالقان می‌باشند. و با استفاده از فرمول کوکران با بهره‌گیری از سطح اطمینان ۹۵ درصد، ضریب دقت ۵ درصد و واریانس ۲۵ درصد، حجم نمونه تعداد ۳۸۴ نفر انتخاب گردید. پس از تعیین حجم نمونه پرسشنامه‌ها بین گردشگران توزیع گردید. سپس برای تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها از نرم افزار SPSS و آزمون آماری تی تک نمونه‌ای، استفاده شد.

تحلیل یافته‌ها

آمار توصیفی

براساس یافته های تحقیق از تعداد ۱۰۰ درصد پاسخگویان ۲۹ در صد زن و ۷۱ درصد مرد می باشند. همچنین از این تعداد ۲۰,۳٪ بین ۲۰ تا ۳۰ سال, ۲۷,۶٪ بین ۳۱ تا ۴۰ سال, ۲۳,۷٪ بین ۴۱ تا ۵۰ سال, ۱۴,۶٪ بین ۵۱ تا ۶۰ سال و ۱۳,۸٪ بالاتر از ۶۱ سال سن داشتند. ۴۲ نفر دیپلم و زیر دیپلم, ۲۵۱ نفر فوق دیپلم و لیسانس ۹۱ نفر فوق لیسانس و دکترا می باشند. : ۱۴۹ نفر (۳۹٪), مجرد و ۲۳۵ نفر (۶۱٪), متاهل هستند و نیز ۱۲,۵٪ خانه دار, ۲۶,۳٪ آزاد, ۳۳,۹٪ کارمند, ۱۹,۵٪ دانشجو و ۷,۸٪ سایر می باشند.

جدول ۲. ویژگی های فردی پاسخگویان

متغیرها	مقوله ها	فراوانی	درصد
-	-	مرد	۷۱,۱-
	جنس	زن	۲۸,۹-
		جمع	۱۰۰-
-	-	۲۰- تا ۳۰ سال	۲۰,۳-
	-	۳۱- تا ۴۰ سال	۲۷,۶-
	-	۴۱- تا ۵۰ سال	۲۳,۷-
	-	۵۱- تا ۶۰ سال	۱۴,۶-
سن	-	بیشتر از ۶۱ سال	۱۳,۸-
	-	جمع	۱۰۰-
	-	دیپلم و زیر دیپلم	۴۲-
	-	فوق دیپلم و لیسانس	۲۵۱-
سطح تحصیلات	-	فوق لیسانس و دکترا	۹۱-
	-	جمع	۳۸۴-
	-	مجرد	۱۴۹-
	-	متاهل	۲۳۵-
وضعیت تاهل	-	جمع	۳۸۴-
	-	خانه دار	۴۸-
	-	آزاد	۱۰۱-
	-	کارمند	۱۳۰-
شغل	-	دانشجو	۷۵-
	-	سایر	۳۰-
	-	جمع	۳۸۴-
	-	جمع	۱۰۰-

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

جدول ۳. آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

متغیرها	تعداد	سطح معنی داری	توزیع داده ها
-افزایش گردشگری	۳۸۴-	0/060-	-نرمال
-زیبایی سیمای بصری	۳۸۴-	0/088-	-نرمال
-رضایت مندی گردشگران	۳۸۴-	0/069-	-نرمال

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

جدول ۴. آزمون تی تک نمونه ایی متغیرهای راحتی و رفاه و افزایش گردشگری

-میانگین مفروض = ۳

افزایش گردشگری	میانگین	T-آماره	سطح معنی داری
	۳/۳۰۴-	۱۳/۰۳۱-	0/00-

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

مقدار آزمون تی تک نمونه ای برابر با ۱۳/۰۳۱ بدست آمده که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر 0/00 تفاوت معنی داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد. ضمن آنکه بر اساس نتایج این جدول مقدار میانگین واقعی برابر با ۳/۳۰۴ می باشد که از میانگین مفروض (۳) بزرگتر است لذا فرض صفر این فرضیه رد و فرض یک این فرضیه تایید می گردد. از این رو، بین راحتی و رفاه گردشگران و افزایش انتخاب مقصد گردشگری ارتباط متقابلی وجود دارد. به این معنی که افزایش راحتی و بالا رفتن کیفیت و مناسب بودن مبلمان شهری موجب افزایش جذب گردشگر خواهد شد. در نتیجه مبلمان شهری می تواند با فراهم کردن راحتی و رفاه گردشگران موجب افزایش گردشگری گردد.

جدول ۵. آزمون تی تک نمونه ایی متغیرهای زنده و جذاب نمودن فضای شهری و زیبایی سیمای بصری

-میانگین مفروض = ۳

زیبایی سیمای بصری	میانگین	T-آماره	سطح معنی داری
	۳/۶۷۹-	۱۷/۳۱۶-	0/00-

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

مقدار آزمون تی تک نمونه ای برابر با ۱۷/۳۱۶ بدست آمده که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر 0/00 تفاوت معنی داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد. ضمن آنکه بر اساس نتایج این جدول مقدار میانگین واقعی برابر با ۳/۶۷۹ می باشد که از میانگین مفروض (۳) بالاتر است لذا فرض صفر این فرضیه رد و فرض یک این فرضیه تایید می گردد. بنابراین: مبلمان شهری با زنده و جذاب نمودن فضای شهری زمینه زیبایی سیمای بصری را فراهم می نماید. با افزایش زیبایی محیط و منظر فضای شهری در شهرهای مقصد گردشگری میزان گردشگران ورودی به این شهرها نیز افزایش یافته و این شهرها بیشتر به عنوان مقصد گردشگری از سوی گردشگران مورد استقبال قرار خواهند گرفت. در نتیجه مبلمان شهری با زنده و جذاب نمودن فضای شهری زمینه زیبایی سیمای بصری را فراهم نماید.

جدول ۶. آزمون تی تک نمونه ایی متغیرهای هویت بخشی و رضایتمندی گردشگران

-میانگین مفروض = ۳			
-رضایت‌مندی گردشگران	-میانگین	-T آماره	-سطح معنی داری
	۳/۷۹۹-	۲۲/۴۱۱-	۰/۰۰-

(مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱)

مقدار آزمون تی تک نمونه ای برابر با ۲۲/۴۱۱ بدست آمده که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر ۰/۰۱ تفاوت معنی داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد. ضمن آنکه بر اساس نتایج این جدول مقدار میانگین واقعی برابر با ۳/۷۹۹ می باشد که از میانگین مفروض (۳) کوچکتر است لذا فرض صفر این فرضیه رد و فرض یک این فرضیه تایید می گردد، بنابراین: مبلمان شهری با هویت بخشی به سیمای شهر و به روز نمودن آن زمینه رضایت‌مندی گردشگران را فراهم می نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به مسائل مطرح شده می توان عنوان نمود فضای یک شهر حداکثر ارتباط را با مردم و زیستگاه پیرامون شان برقرار می سازد و خود نیز به صورت یک فضای رابط در تعاملات اجتماعی میان شهروندان عمل می کند و تنها راه برقراری درست ارتباط میان شهر و شهروندان و ارتباط میان شهروندان با یکدیگر به واسطه محیط شهری، ارائه امکانات مناسب شهری است. ارزشها و شاخصهای زیبای یک شهر، به واسطه کاراکتر مبلمان شهری توسط گردشگران شناخته می شوند و ظهور پدیده ای به نام مبلمان شهری، به نوعی آرامش را به شهر و گردشگران ورودی به آن ارزانی می دارد. از این رو جانمایی این عناصر باید به صورت مناسبی طراحی شوند. بنابراین، شناخت متغیرها، آشنایی با عملکردها و نقش و امکان مطرح کردن و بروز نمودن آنها نشان دهنده اهمیت نقش مبلمان شهری بر بهبود کیفیت محیط گردشگری و فضای شهری است. مبلمان شهری و ارائه خدمات شهری مناسب و با کیفیت نقش بسیار مهمی در انتخاب مقصد گردشگری، و ایجاد رضایت در گردشگران ورودی به شهرهای مقصد گردشگری دارد. به عبارت دیگر بهبود نقش مبلمان شهری؛ پیامدهای مفید چشمگیری در بهبود عملکرد عناصر شهری، ارتقاء کیفیت محیط شهری، افزایش سطح رضایت گردشگران، توسعه و گسترش ابعاد مبلمان و سرزندگی و جذابیت به محیط خواهد داشت.

در نهایت باید اعلام داشت مبلمان شهری در محدوده های گردشگری شهرستان طالقان از بسیاری از لحاظ مانند مکانیابی، پراکنش فضایی، چالشهای مدیریتی و... با مشکلات عدیده ای رو بروست. این شهرستان می تواند در سایه قابلیت های بالا، منابع و جاذبه ها و چشم اندازهای طبیعی و انسانی و طبیعت بکر و زیبای خود، با بازنگری در ساماندهی مبلمان شهری و هدفمند نمودن جانمایی مبلمان شهری در راستای افزایش جذب گردشگر بر جذابیتهای خود افزوده و در جهت ایجاد محیطی جذاب ، جایگاه گردشگری خود را در سطح منطقه ارتقا بخشد.

- فرهنگ سازی در بین شهروندان در جهت بهبود، زیبایی و طراحی مناسب مبلمان شهری.

- ایجاد نهاد مسئولیتی در شهرداری برای شناسایی کلیه محل های فاقد مبلمان شهری مطلوب جهت اصلاح و بروز رسانی

آنها

- رنگ آمیزی مبلمان شهری جهت بهسازی محیط و شادابی فضا

- رعایت استانداردها در مکانیابی و نصب المان های شهری

- جلب مشارکت مالکان و بخش خصوصی برای بهسازی مبلمان شهری

- ارائه راهکارهایی جهت افزایش مشارکت مردم در محیط شهری.
- مکان یابی انواع مبلمان شهری در نقاط مختلف با دسترسی آسان.
- رعایت فواصل مناسب در استقرار انواع مبلمان با توجه به شرایط محیط و میزان استفاده ی گردشگران
- به کارگیری مناسب ترین رویه ها و فناوریهای موجود برای مکانیابی مبلمان شهری جهت بهبود کیفیت محیط شهری.
- استفاده از تجربیات دیگر کشورها در جهت مناسب سازی مبلمان شهری و چگونگی جذب بیشتر گردشگر
- نظارت بیشتر شهرداری و شرکتهای متولی آن به امور مبلمان شهری و زیباسازی آن
- ایجاد زیرساختها و تأسیسات مورد نیاز و طراحی عناصر مبلمان شهری متناسب با ویژگیهای محیطی
- تدوین ضوابط و مقرراتی برای حفظ و بهسازی مجموعه های تاریخی - فرهنگی شهرستان
- بکارگیری مبلمان شهری چند منظوره جهت بهبود منظر و سیمای فضاهای شهری
- انجام مقدمات تهیه طرح شناخت و بهسازی مراکز گردشگری جهت بهبود کیفیت فضا و مبلمان شهری
- سرمایه گذاری و توسعه امکان رفاهی، تفریحی و فرهنگی جهت افزایش گردشگران.

منابع و مأخذ

- احمدی، شیرکو (۱۳۹۶) بررسی مبلمان شهری و تأثیر آن بر فضای شهری مطالعه موردی: شهر سردشت، چهارمین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری، شیراز، موسسه آموزشی مدیران خبره نارون
- آزاد خانی، پاکزاد، طهماسبی کیا زهرا، (۱۳۹۵) بررسی نقش و عملکرد مبلمان شهری در ارتقاء کیفیت محیط شهری و رضایتمندی شهروندان (مطالعه موردی: منطقه ۱ شهرداری کرمانشاه)، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال هفتم، شماره بیست و هفتم، ۶۶-۳۹۰
- افراسیابی راد، محمد صادق (۱۳۸۹) ارزیابی فضاهای عمومی شهر شیراز با توجه به نیازهای جانبازان و معلولین، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زابل.
- امینی نژاد، غلامرضا و زنده بودی، یاسر و باغبان، سمیه، ۱۴۰۱، تحلیل و بررسی توسعه و کیفیت مبلمان شهری و سنجش میزان رضایت شهروندان (مطالعه موردی شهر خورموج)، دومین کنفرانس بین المللی تحقیقات پیشرفته در مدیریت و علوم انسانی، <https://civilica.com/doc/1466174>
- بکریزاده، حکیم. عبدالحسینی، امیر. الماسی، مسعود. بسطامی، همت اله. فرجی دارابخانی، محمد. (۱۳۸۹) تحلیل فضای مبلمان شهری محدوده مرکزی شهر ایلام. فصلنامه فرهنگی پژوهشی فرهنگ ایلام. شماره ۳۷-۶۲: صص. ۲۹ و ۲۸
- پهلوان، الهه و کریمی منش، احسان، (۱۳۹۷)، اهمیت بازآفرینی فضا و مبلمان شهری در توسعه گردشگری پایدار در شهرها مطالعه موردی شهر تهران، کنفرانس بین المللی امنیت، پیشرفت و توسعه پایدار مناطق مرزی، سرزمینی و کلانشهرها، راهکارها و چالش ها با محوریت پدافند غیر عامل و مدیریت بحران، تهران
- حافظ رضازاده، معصومه و براهوئی سالاری، منصور و ریگی مطلق، مهدی و امین زاده رشک رضوانی، علیرضا، (۱۳۹۸) مبلمان شهری در گردشگری شهری (مطالعه موردی شهر زاهدان)، کنفرانس بین المللی توسعه علوم جغرافیا و گردشگری و توسعه پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/1011259>
- خسروی، ابودر و آذرپور، شیدا، ۱۴۰۱، تأثیر مبلمان شهری بر خوانایی فضای شهر (نمونه موردی: میدان شهداء، شهر

- کازرون)، هفتمین کنفرانس بین المللی مطالعات نوین مهندسی عمران، معماری، شهرسازی و محیط زیست در قرن ۲۱، تهران، <https://civilica.com/doc/1508392>
- دانشمند، اصغر، (۱۳۹۸)، اهمیت و ضرورت مبلمان شهری در ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری، کنفرانس بین المللی توسعه علوم جغرافیا و گردشگری و توسعه پایدار، تهران
- روستائی، مهدی، ۱۴۰۰، ضرورت ساماندهی مبلمان شهری با نیاز شهروندان، یازدهمین کنفرانس بین المللی مدیریت، امور مالی، تجارت، بانک، اقتصاد و حسابداری، تهران، <https://civilica.com/doc/1494585>
- سالوند، شیدا، اردلانی، حسین (۱۳۹۵)، نقش مبلمان شهری در زیبایی و سیمای شهر، دومین کنفرانس ملی پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، تهران
- سلمی دهخوارقان، حامد، (۱۳۹۶)، ارزیابی جایگاه مبلمان شهری و زیباسازی شهرها در توسعه گردشگری (مطالعه موردی منطقه سه تهران)، نخستین کنفرانس بین المللی مدیریت، حسابداری و اقتصاد در توسعه پایدار، مشهد
- شجاع، اسماعیل و سیفی، مجید و احمدی، محمد و اسحاقی، مهدی و فدایی، محمد، ۱۴۰۱، بررسی نقش مبلمان شهری بر فضای اجتماعی و روانی شهرها، سومین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه، شیراز، <https://civilica.com/doc/1498886>
- شربت، اکبر، بدرق نژاد، ایوب، سارلی، رضا (۱۳۹۷)، تحلیل عملکرد مبلمان شهری در فضاهای شهری، مطالعه موردی: شهر گرگان فصلنامه پژوهش های بوم شناسی شهری، شماره ۱۸، صص ۱۱۶-۱۰۵
- عباس زاده، شهاب، یزدانی، مجید، حسینی شاخن، جواد، (۱۳۹۲)، ارتقاء مولفه های کیفیت محیط شهری در ورودی شهرها نمونه مورد مطالعه: ورودی شهر مشهد از سمت جاده سرخس (شهر رضویه)، هشتمین سمپوزیوم پیشرفتهای علوم و فناوری، موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد
- فرج الهی، عاطفه و محمدرضا رضایی آقامیرلو (۱۳۹۳) عملکرد مؤثر مبلمان شهری در هویت بخشی و ارتقا کیفیت فضاهای شهری، اولین همایش ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، موسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران، تهران
- قاسمی نژاد، شیما، (۱۳۹۶)، بررسی نقش مبلمان شهری در آرامش شهروندان معلول نمونه موردی بافت مرکزی شهر سیرجان، اولین همایش ملی توسعه پایدار و مدیریت شهری با رویکرد آرامش شهروندی، سیرجان، شهرسازی سیرجان.
- قشمی، سید سجاد، کهوند مقداد، قیطرانی نیما، (۱۳۹۲) بررسی فضاهای شهری بر اساس تعاریف مختلف از مفهوم فضای شهری از نظر بزرگان، نمونه موردی: پنج فضای شهری شیراز، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، ۲۸ شهریور
- کلانتری، حسین، انصافیان، پیام (۱۳۹۰)، مبلمان شهری، چاپ اول، تهران، سازمان شهرداریها و دهیاری های کشور
- لحمیان، رضا، عبوری، مهدی، براری، معصومه (۱۳۹۲)، نقش مبلمان شهری در توسعه گردشگری. مطالعه موردی: شهرسازی، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه گلستان سال سوم/ شماره مسلسل دهم/ زمستان ۱۳۹۲
- مشکینی، ابوالفضل، مودن، سهراب، نوروزی مصطفی، (۱۳۹۳) سنجش کیفیت محیط شهری در شهرهای کوچک استان آذربایجان شرقی، سال ششم، شماره ۸، پیاپی ۶۸، صص ۶۰-۹۸.
- A. Esra Bölükbaşı Ertürk(2019), Urban Furniture in Historical Process, Journal of History Culture and Art Research 8(4):2147-0626, DOI:10.7596/taksad.v8i4.2336 December 2019
- Bonenberg, Wojciech, 2015. Public space in the residential areas: the method of social spatial

- analysis. *Procedia Manufacturing*, 3: 1720–1727
- Delsante, Ioanni, (2016), Urban Environment Quality Assessment Using a Methodology and set of Indicators for Medium-Density Neighbourhoods: a Comparative Case Study of Lodi and Genoa, *Ambient. Constr. Vol. 16 No. 3. Porto Alegre, July/Sept*
- Fukahori, K & Kubota, Y (2018(,"The role of Design Elements on the Cost- Effectivess of Streetscape Improvement", *Landscape & Urban planning. NO. 63,pages 75-91*
- Kamp, I . V., Leidelmeijer , K., Marsman, G., Hollander, A.D, (2013). *Urban Environmental Quality and Human Well-being towards a Conceptual.*
- Nasution, A.D., Zahrah, W, 2014. Community Perception on Public Open Space and Quality of Life in Medan, Indonesia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 153: 585-594
- P Zvonareva , Filipetskaya , Yangulova(2020), A new approach to the design of street furniture in Krasnoyarsk, Institute of architecture and design, Siberian Federal University, Krasnoyarsk, Russia, *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 944 (2020) 012009 IOP Publishing doi:10.1088/1757-899X/944/1/012009*
- Safayi Seyede Shima, Ahmadian Reza, (2014), Investigating and Systematizing Formation Pattern of Behavior Settings' Components in Urban Spaces, *International Journal of Basic Sciences & Applied Research. Vol., 3(SP), 122-133, 2014, online <http://www.isicenter.org>*
- Yung, H.K., Esther, Conejos, Sheila, Chan, Edwin, H.W. 2016. Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal. *Cities* 52: 114–122
- Zeinali, Sahib, and Biek babaei, 2015. Review Article: Organizing the Urban Furniture. In: *International Research Journal of Management Sciences*. 3(1): 9-13.

واکاوی علل ناکامی شهرهای جدید در ایران

غلامرضا جهان محمدی^{۱*}، مهدی قرخلو^۲، زهرا احمدی^۳

^۱. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران کارشناس تقسیمات کشوری وزارت کشور

^۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

^۳. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات تهران، تهران کارمند تقسیمات کشوری وزارت کشور

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

چکیده

زمینه و هدف: یک دهه بعد از انقلاب برای ساماندهی نظام شهری کشور، احداث شهرهای جدید در اطراف مادرشهرها و مراکز شهری پرمجمیت در دستور کار وزارت راه و شهرسازی قرار گرفت. اما نتایج مورد انتظار یعنی نظاممند کردن شهرنشینی و توسعه شهرسازی کشور حاصل نشده است. این مقاله با هدف بررسی عوامل ناکامی اهداف شهرهای جدید در ایران تدوین شده است.

روش بررسی: جامعه هدف شهرهای جدید در ایران و جامعه نمونه تحقیق را ۵۰ نفر از اساتید جغرافیا با تخصص برنامه ریزی شهری تشکیل می دهند. در این راستا ۶ شاخص در ۲۷ گویه مورد استفاده قرار گرفته اند.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق حاصل از تکنیک دلفی نشان داد که، فقدان طرح آمایش سرزمین با ۳/۹۴ به عنوان تأثیر گذارترین و بعد از آن مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دستیابی به خودکفایی شغلی با ۳/۷۸، بی توجهی به مطالعات محیطی- جغرافیایی با ۳/۳۲ و بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی با ۲/۹۲ از عوامل دیگر ناکامی شهرهای جدید به حساب می آیند. همچنین نتایج آزمون فریدمن نیز نشان دهنده آن است که شاخص های فنی - مهندسی و اقتصادی به ترتیب با میانگین ۵/۵۸ و ۵/۱۲، نسبت به دیگر شاخص ها، ارجحیت دارند. نتایج تحلیل عاملی نشان می دهد که فقدان طرح آمایش سرزمین و کم توجهی به مطالعات جغرافیایی؛ عدم توجه به فاصله، مشکلات مرتبط با اصول نامه ریزی شهرهای جدید و افزایش هزینه خدمات شهری به عنوان مهم ترین عوامل ناکامی شهرهای جدید شناخته شدند.

کلید واژه‌ها: شهرهای جدید، آمایش سرزمین، ایران.

* نویسنده مسئول: gholamjahan1357@gmail.com

ارجاع به این مقاله: جهان محمدی، غلامرضا؛ قرخلو، مهدی؛ احمدی، زهرا. (۱۴۰۱). واکاوی علل ناکامی شهرهای جدید در ایران. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۳(۳)، ۱۳۵-۱۵۶.

مقدمه و بیان مسأله

ساخت شهرهای جدید در تاریخ شهرنشینی ایران همواره وجود داشته است (منوری و طبیبیان ۱۳۸۵: ۱). اکثر این شهرها بر پایه یک هسته موجود اولیه مانند: کنار منابع آبی، جوار قلاع نظامی، متصل به شهر قدیمی، اطراف هسته روستایی و... شکل گرفتند و به مرور زمان گسترش و رونق یافتند. هگمتانه، اکباتان پاسارگاد، شوش، تیسفون، هترة، دارابگرد، فیروزآباد و... از آن جمله‌اند. اما از طرح احداث شهرهای جدید با نقشه و برنامه ریزی از قبل سنجیده و در زمینهای بکر و بدون هسته اولیه، به عبارتی دیگر تقدم شهرسازی بر شهرنشینی بیش از ۳۰ سال می‌گذرد. با توجه به اینکه توزیع فضایی شهرها و جمعیت شهری، امکانات و خدمات کشور در چهارچوب طرح آمایش سرزمین و هماهنگی‌های بخشی و منطقه‌ای صورت نگرفته، مشکلات ناشی از رشد شتابان جمعیت شهرنشین ابعاد پیچیده‌ای یافته است (ازغندی، ۱۳۷۹: ۷).

تمرکز و تراکم جمعیت، رشد بالای شهرنشینی، فقر، بیکاری، انواع آلودگی‌های محیط زیست، محرومیت اجتماعی، حاشیه‌نشینی، کمبود مسکن سالم و... باعث گردیده است که مسئولان و مدیران ارشد دولت به منظور رفع یا کاهش مشکلات شهرهای بزرگ کشور، سیاست‌ها و استراتژیهای مختلفی از قبیل: قانون زمین شهری، طرح‌های آماده‌سازی زمین و طرح شهرهای جدید اتخاذ و اجرا گردیده که سیاست احداث شهرهای پس از انقلاب، به یقین یکی از بزرگترین و با اهمیت‌ترین سیاست‌هایی است که در زمینه شهرسازی و به طور کلی شهرنشینی اتخاذ شده است (زیاری، ۱۳۸۴: ۶۰). این ایده ابتدا در قالب کمیته رفاهی کارکنان دولت از طرف وزارت مسکن و پیشنهاد و منجر به مصوبه شماره ۱۰۸۳۲۸ مورخ ۱۳۶۴/۱۲/۲۰ هیأت وزیران گردید. چند سال بعد شرکت عمران شهرهای جدید با تصویب مرجع مذکور، به منظور تأسیس شهرهای جدید شکل قانونی و اجرایی به خود گرفت.

جلوگیری از توسعه بی‌رویه و کلان‌شهر شدن شهر مادر، جذب سرریز جمعیت شهرهای بزرگ از طریق ایجاد کانون‌های اشتغال در شهر جدید، جلوگیری از ظهور و گسترش حاشیه‌نشینی و حلبی‌آبادها در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی در این شهرها، جلوگیری از بالا رفتن قیمت زمین و بورس بازی آن به علت توسعه نامحدود شهر مادر، تأمین مسکن طبقات کم‌درآمد و غیره از اهداف عمده ایجاد شهرهای جدید کشور اعلام شده است. احداث شهرهای جدید از همان آغاز با چالش و مشکلات فراوانی از قبیل نبود قانون مناسب و هماهنگ سازمان‌های مربوط روبرو بوده است (هراتی و زیویار، ۱۳۸۸: ۷). از این رو ایجاد شهرهای جدید را باید تصمیمی عجولانه و با پشتوانه کارشناسی ضعیف ارزیابی کرد؛ چرا که بر خلاف تمامی توصیه‌هایی که در زمینه‌های مختلف مکان‌یابی، اجرایی، اجتماعی و اقتصادی صورت گرفته بود، وزارت مسکن و شهرسازی متناسب با امکانات و شرایط اجرایی خود آن را پیش می‌برد. به همین علت هم امروزه جز در نمونه‌های بسیار محدود، آن را تجربه‌ای ناموفق ارزیابی می‌کنند (رهنمایی و شاه‌حسینی، ۱۳۸۳: ۱۱۶). بنابراین شهرهای جدید نه تنها نتوانستند کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و تنوع‌شغلی را به ارمغان بیاورند، بلکه در کاهش مشکلات شهرهای بزرگ نیز کم‌تأثیر بوده و نتوانستند در جذب سرریز جمعیت کلان‌شهرها و ایجاد تعادل فضایی نقش اساسی ایفا نمایند. به طور کلی سیاست شهرهای جدید در ایران سیاست ناموفق بوده است (Ziari, 2006: 142).

در حال حاضر ۱۷ شهر جدید با جمعیت مصوب ۱۹۴۱۰۰۰ میلیون نفر در ۳۹۱۴۳ هکتار زمین دولتی، احداث شده‌اند. در این شهرها در سال ۱۳۹۹ حدود ۲۶۰۶۲۹ هزار نفر سکنی گزیده‌اند. علاوه بر احداث حدود ۵۰ هزار واحد مسکونی خصوصی، باقیمانده واحدهای مسکونی مهر از تعهد ۳۵۴ هزار واحدی شهرهای جدید را تا پایان سال ۱۴۰۰ تکمیل شده است. از لحاظ کمی و اجرایی نیز در افق ۱۴۰۴ تأمین زمین و احداث ۶۰۸ هزار واحد مسکونی طرح نهضت ملی مسکن با توجه به تقسیم کار و برنامه ابلاغی بالادستی در شهرهای جدید و شهرک‌هاست. همچنین احداث شهرهای جدید نسل نو در همگرایی با برنامه‌های توسعه‌ای کلان کشور در خصوص هدایت جمعیت و فعالیت به پهنه جنوبی کشور و مبتنی بر الگوی ایرانی - اسلامی

را برنامه ریزی شده است که در این راستا ۶ شهر جدید تیس (چابهار)، مکران (جاسک)، نایبند (عسلویه)، پارس (عسلویه)، کوشک (پارسیان) و قشم در راستای نظریه «توسعه دریاپایه» و هدایت جمعیت به سمت سواحل جنوب ایجاد خواهد شد. شهر جدید تابناک (لامرد) به عنوان حوزه پسرکانه منطقه ساحلی کشور و سمنگان (سیرجان) با هدف پاسخگویی به نیاز سکونت مراکز عمده فعالیتی و شهرهای جدید ایوانکی و خوارزمی در پیرامون شهر تهران با هدف پاسخ به تقاضای مسکن، فعالیت های لجستیک و پشتیبان بخش های صنعتی و کارگاهی و مراکز فعالیتی و اشتغال شرق تهران نیز به همین منظور در دست ایجاد یا تکمیل است.

همچنین احداث شهرهای جدید حوراء (همدان)، پرنیان (قم)، گلستان (ارومیه) و کرمانشاه با هدف پاسخ به تقاضای مؤثر و تأمین نیاز مسکن در پیرامون مادر شهرهای منطقه ای در برنامه ایت مجموعه قرار دارد. طبق برآوردها ظرفیت جمعیتی این ۱۴ شهر در مساحتی بالغ بر ۲۰ هزار هکتار بیش از یک میلیون و ۴۶۰ هزار نفر است. (دفتر شهرسازی و معماری شرکت عمران شهرهای جدید، ۱۳۹۹).

با گذشت سه دهه از ساخت شهرهای جدید در مورد موفقیت یا عدم موفقیت این برنامه اظهارات متفاوتی وجود دارد. از یک سو مسئولان و متولیان این امر یعنی وزارت راه و شهرسازی و خصوصاً شرکت عمران شهرهای جدید بر موفقیت این برنامه پافشاری کرده و قصد ادامه و توسعه این سیاست را دارند و از سوی دیگر منتقدان و متخصصان در گرایش های مختلف خصوصاً برنامه ریزی شهری در مورد عدم کارایی و عدم موفقیت این سیاست، نظریات متفاوتی ارائه داده اند (زبردست و جهانشاهلو، ۱۳۸۶، ۱۳). در صورتیکه اهم تلاش صاحب نظران، تعیین ابزار سنجش معتبر و قابل استناد در امر ارزیابی بوده و استفاده از آن به عنوان نمونه پایه و مبنای جهت برنامه ریزی برای رفع نواقص و کمبودها، ارتقاء و بهبود این پروژه هاست (عزیزی، ۱۳۹۰، ۱۳). اگرچه اجرای سیاست احداث شهرهای جدید در ایران به لحاظ گستردگی اقدامات، حجم عملیات و تعدد سکونتگاه تجربه منحصر به فردی در عرصه تجربیات جهانی به شمار می رود (زبردست و جهانشاهلو، ۱۳۸۶، ۵). اما پس از گذشت ۳۰ سال از احداث شهرهای جدید، به جمعیت های پیش بینی شده دست نیافته اند و در عمل میزان هزینه صورت پذیرفته نسبت به منفعت به دست آمده برای اکثر شهرهای جدید کشور بسیار بیشتر بوده است (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲، ۵۵). لیکن شرکت عمران شهرهای جدید با هدف توسعه مناطق شهری با کاربری های مسکونی، کار و فعالیت طرح تأسیس ۱۲ شهر جدید از جنس "نسل دوم" را در دستور کار خود قرار داده است. جریات این طرح حاکی از آن است؛ در پهنه کشوری و متناسب با مطالعات آمایش سرزمین صورت گرفته و در ۱۰ استان کشور مکان یابی شده اند (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷، ۱۱).

در چنین شرایطی بررسی عملکرد، ارزیابی، بازنگری و نتایج حاصل از این سیاست با توجه به اهمیت شهرهای جدید در نظام شهری ایران و مشکلات و مسائل به وجود آمده برای این شهرها ضروری به نظر می رسد. از این رو پژوهش حاضر سعی می کند تا به سوال زیر پاسخ دهد:

کدام عوامل تأثیر بیشتری در علل ناکامی شهرهای جدید در ایران داشته اند ؟

مبانی نظری پژوهش

شهرهای جدید در دوره های مختلف تاریخی، در اقصی نقاط دنیا طراحی و احداث شده اند (اسکافر و دیگران ۲۰۱۹) اما ایجاد شهرهای جدید اقماری برای اولین بار توسط لئوناردو داوینچی در قرن ۱۶ میلادی برای جلوگیری از ازدیاد جمعیت و رفع مشکلات شهری میلان در قالب ۱۰ شهر کوچک جدید بر گرد این شهر که جمعیت هر یک از ۳۰۰۰ نفر تجاوز نکند اعلام شد (مزینی، ۱۳۷۳، ۲۶۰). لیکن اجرای گسترده سیاست احداث شهرهای جدید را باید از ابتدای قرن بیستم و به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم دنبال کرد (اردشیری، ۱۳۷۸، ۱۱۲). در واقع با افزایش رشد جمعیت و همچنین تغییرات اساسی در

نوع زندگی و اهمیت مسئله محیط زیست، ایجاد شهرهای جدید با برنامه‌های از پیش تعیین شده و با اهداف معین به فکر برنامه ریزان خطور کرد (شکویی، ۱۳۵۳، ۱).

یکی از این متفکران و برنامه ریزان هاوارد است. وی در زمانی نظریه خود را ارائه داد که لندن با رشد سریع و بی قواره، مهاجرت شدید روستایی، ازدحام، زاغه‌های ناسالم و کاهش سطح زندگی سالم اجتماعی مواجه بود (زیاری، ۱۳۷۶، ۲۱). به بیان دیگر هاوارد ایده شهرهای جدید را برای رهایی از جنبه‌های مضر انقلاب صنعتی و از بین بردن محله‌های فقیر و پر جمعیت که زائیده بسط لجام گسیخته صنعت بود، مطرح ساخت (شیعه، ۱۳۹۱، ۳۵). بنابراین نظریه هاوارد بر ساماندهی فضای شهرهای بزرگ، پخشایش صنعت و جمعیت، ارائه مسکن، اسکان شاغلین، بخصوص بخش صنعت، حد متناسب جمعیت و مساحت، اشتغال و خودکفایی مبتنی بوده است. در واقع نظریه وی شامل ازدواج شهر و روستا بود. اطراف باغشهر را کمربندی سبز فرا می گرفت و این کمربند سبز می بایست غذا و سرویس لازم را فراهم می ساخت (نصیری، ۱۳۹۳، ۲۰). مع الوصف او ایده باغشهر را به وسیله سه قطب شهر، روستا با مزایا و معایب متعلق به آنها و قطب سوم که دربردارنده جنبه‌های جذاب زندگی شهری و روستایی است نشان داده است. و مردم قطب سوم را که باغشهر نامیده می شود، ترجیح می دهند (هیراسکار، ۱۳۷۶، ۲۲).

هاوارد بر این باور بود با ساخت و احداث چندین باغشهرها پیرامون شهرهای بزرگ باید اقدام به تمرکززدایی از این نوع شهرها زد (Atash et al, 1998: 55). بنابراین در کتاب خود به نام «فردا، راهی مسالمت آمیز برای رفاهی حقیقی»، پیشنهاد کرد کارخانه‌ها به نواحی دست نخورده روستایی منتقل شوند و مردم برای کار و زندگی به این نقاط مهاجرت کنند (شیعه، ۱۳۹۱، ص ۳۵). او با ایده باغشهر خود در سال ۱۸۹۸، تأثیر بسزایی بر برنامه ریزی شهری در اروپا در آغاز قرن ۲۱ داشته است (Memar et al., 2005, p. 118).

می توان گفت: سیاست شهرهای جدید انگلستان مبتنی بر قانون، مربوط به طرح‌های جامع یا سیاست ملی طرح ریزی کشوری است که در طول یک روند مباحثه و حمایت عمومی به تدریج تکامل یافت. در این جریان انجمن باغشهر نقش کلیدی را ایفا کرد. در سال ۱۸۹۹ توسط هاوارد بنیان گذاری شد و بعدها به انجمن شهر و روستا تغییر نام یافت (هراتی و زیویار، ۱۳۸۸، ۹۹). همچنین متعاقب نظریه هاوارد، شرکت عمران باغشهر و سپس شرکتهای عمران شهرهای جدید در انگلستان جهت ساخت و ساز شهر جدید به وجود آمدند. احداث دو نوشهر لچ ورث و ولوین در اطراف لندن و تعداد سی شهر جدید در سایر نقاط انگلستان طی چندین سال، این کشور را به عنوان پیشتاز حرکت در ایجاد شهرهای جدید در جهان مطرح ساخت (نوریان و شایسته پایدار، ۱۳۸۶، ص ۲۵).

نظریه شهرهای جدید، اخذ شده از نظریات و اندیشه‌های گوناگونی است که ابنزر هاوارد به عنوان نظریه پرداز اصلی آن معروف گردید. بعد از نظریه باغشهر هاوارد نظریه‌های زیادی در رابطه با احداث شهرهای جدید با اهداف و انگیزه‌های متفاوت همانند؛ نظریه شهر صنعتی تونی گارنیه (۱۹۱۷م)، نظریه شهرکهای اقماری ریموند آنوین (۱۹۲۲م)، نظریه واحدهای همسایگی کلرنس پری (۱۹۲۹م)، و... ارائه شده اند. (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۸۸، ۳۰).

با توجه به بررسی تجارب کشورهای مختلف از ساخت شهرهای جدید مشخص می گردد که هدف ایجاد این شهرها در بیشتر کشورها تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ و یا اعمال سیاست‌های توسعه اقتصادی همراه با اهداف سیاسی-اداری و توسعه صنعتی بوده است. این اهداف در کشورهای مختلف با روش‌های متفاوت نسبت به سیاست‌های توسعه اقتصادی اعمال شده و پاسخگوی مناسبی در جهت ساماندهی کاربری فضایی منطقه مورد نظر بوده است (سازان پور و خالقی، ۱۳۹۴، ۵ و ۶). اما در ایران و از اواخر دهه ۱۳۳۰ و با هجوم روستاییان به شهرها و افزایش جمعیت شهرنشین، مشکلات کنونی کشور کم کم شکل گرفت که یکی از بارزترین نمودهای آن افزایش جمعیت شهرنشین و رشد فیزیکی

شهرهای بزرگ و خصوصاً مادرشهرها است (اعتماد، ۱۳۷۸، ۳۰ و ۳۱). این روند ادامه داشت تا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و افزایش جمعیت کل و به تبع آن افزایش جمعیت شهری و ملاک محاسبه قرار دادن جمعیت دوره ۱۳۵۵-۱۳۶۵ و همچنین شرایط کشور و مسائلی همچون؛ نرخ رشد بالای جمعیت و مهاجرت های گسترده به نقاط شهری، گسترش بی رویه شهرهای موجود بالاخص کلان شهرها، نابسامانی نظام استقرار و سازمان فضایی سکونتگاه های انسانی، تشدید نیاز به احداث مسکن شهری و محدودیت زمین غیر کشاورزی در درون شهرها و اراضی بلافصل آن (ایرانشاهی و همکاران، ۱۳۹۴، ۲). باعث گردیده دولت از نیمه دوم دهه شصت سیاست های مختلفی از جمله احداث شهرهای جدید به تبع از خاستگاه اولیه آن یعنی کشور انگلستان برای تعدادی از کلانشهرهای کشور تعریف و اجرایی کرده است.

در واقع در ایران هنگامی که از اهداف شهرهای جدید صحبت می شود، کمک به حل مسائل کلان شهری و پاسخگویی به نیاز اسکان مناسب خصوصاً با توجه به روند رشد فزاینده جمعیت کشور به ویژه جمعیت شهرنشین مهمترین هدف تلقی می گردد (هراتی و زیویار، ۱۳۸۸، ۹۸). از مجموع ۱۷ شهر جدید که احداث شده اند، ظرفیت پذیرش نزدیک به ۴/۵ میلیون نفر جمعیت را دارند. اما کاملاً متفاوت از این میزان جمعیت که تا سال ۱۳۹۵ کمتر از [سیصد هزار نفر] سکونت دارند و این به معنای آن است که بیش از [۸۵٪] از ظرفیت شهرهای جدید بدون استفاده مانده است. علت چه می تواند باشد که حجم قابل توجهی سرمایه صرف ساخت شهرهای جدید و ساختمان آن شده اما سازندها از پذیرش جمعیت در این شهرها نام کام مانده اند (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷، ۲).

عملکرد نامناسب شهرهای جدید در جذب جمعیت بی تردید متأثر از ۴ عامل مهم و تأثیر گذار زیر است:

۱- فقدان طرح آمایش سرزمین؛ سیاست ساخت شهرهای جدید باید جزء سیاست طرح آمایش سرزمین باشد. تا زمانی که استراتژیهای بلند مدت توسعه در کشور مشخص نیست و هنوز در مرحله برنامه ریزی و ساماندهی استراتژیهای بلند مدت قرار داریم، راهبرد ایجاد شهرهای جدید در خدمت توزیع و استقرار نظام فضایی مطلوب و توسعه همه جانبه نخواهد بود (پاپلی یزدی و رجبی، ۱۳۸۲، ۱۶۶)

۲- فقدان منابع اشتغال پایدار؛ نتیجه خود اتکایی، عدم اتکاء به شهر مادر و کاهش سفرهای روزانه بین شهرهای جدید و موجود است (Hui and lam et al., 2005, p. 4). با بررسی وضعیت شهرهای جدید می توان گفت که اکثر آنها فاقد پایه اقتصادی مستقلند، و بسیاری از خدمات و نیازهای ساکنان خود را از مادر شهر تأمین می کنند. از این رو این گونه شهرها به لحاظ خدماتی و کارکرد اقتصادی جوامعی ناقصند (هادیانی و حسینی، ۱۳۹۹، ۵۱).

۳- کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی؛ پس از مطالعات کارشناسی و گسترده و لحاظ کردن کلیه عوامل جغرافیایی و محیطی چون، اقلیم (درجه حرارت، رطوبت، سرعت و جهت باد، بارش) - شکل زمین (شیب، موقعیت، فاصله، پتانسیلهای بالقوه اقتصادی، دسترسی به شبکه ارتباطی) - خاک - منابع آب (جاری و زیرزمینی) - پوشش گیاهی و حیات وحش و انتخاب بهترین مکان، می بایست به احداث شهرهای جدید پرداخت، تا حداقل این شهرها از محیط زیستی مطلوب برخوردار باشند (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۸۳، ۱۱۷). به همین دلیل انتخاب مکان شهر جدید یکی از پیچیده ترین انواع تصمیم گیری فضایی است (زیاری و همکاران، ۱۳۹۶، ۲۲). این در حالی است که در کشور ما برای مکان یابی شهرهای جدید به عامل دولتی و ملی بودن زمین بیش از حد بها داده شده است (هادیانی و حسینی، ۱۳۹۹، ۵۶).

۴- بی ثباتی سیاست های شهرسازی؛ جایگاه شهرهای جدید در سیاست ملی شهرنشینی و نیز در نظام شبکه شهری و در مجموعه نظام برنامه ریزی کشور به درستی تعریف و تبیین نشده است. (شیخی، ۱۳۷۸، ۱۲۶). گواه این مدعا اتخاذ سیاست تقویت شهرهای کوچک و همچنین توجه به بافت های فرسوده شهری و توسعه درونی شهرها در دهه هفتاد از جانب دولت

بود. نظر به اینکه این سیاست ها به عنوان سیاست های رقیب شهرهای جدید عمل نموده باعث عدم موفقیت این نوع از شهرها در جذب جمعیت شده اند.

گرچه بالاخره و بعد از گذشت چند دهه سند ملی و استانی آمایش سرزمین، مطابق با تصویب نامه شماره ۷۱۵۰۳۱ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۷ شورای عالی آمایش سرزمین، به کلیه دستگاه های اجرایی کشور ابلاغ گردیده است و به عنوان فرادست ترین سند توسعه فضایی سرزمین، چارچوب و نقشه راه توسعه سرزمینی کشور را به دست داده و با ایجاد اجماع میان ۲۴ دستگاه اجرایی عضو در کمیسیون تخصصی شورای عالی آمایش سرزمین متضمن توسعه پایدار و متوازن سرزمین و هماهنگ توسعه بخشی- منطقه ای می باشد.

پیشینه پژوهش

تحقیقات انجام شده در مورد شهرهای جدید در بعد ملی و بین المللی طیف وسیع و گسترده ای را شامل می شود. در این میان فقط به بیان برخی از نتایج مطالعات صورت گرفته به طور خلاصه و در حد نیاز می پردازیم:

شرافت پور و همکاران در سال (۱۴۰۰)، با هدف تبیین عملکرد شهرهای جدید در افق ۱۴۱۰ سعی بر تعیین میزان موفقیت شهرهای جدید در راستای ساماندهی کلان شهر تهران بوده است. برای این منظور ۴۳ شاخص در ۶ مولفه مورد استفاده قرار گرفته که جهت سنجش رابطه بین شاخص ها و استخراج عامل های کلیدی از نرم افزار MICMAC و جهت تبیین وضعیت های ممکن عملکرد شهرهای جدید از سناریو ویزارد استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که عملکرد شهرهای جدید در افق ۱۴۱۰ بیانگر ۴ سناریو قوی، ۷۸۰ سناریو ضعیف و ۲۱ سناریو محتمل بوده است. سناریوهای با وضعیت نامطلوب از مجموع ۲۱۰ حالت ممکن با ۱۲۹ حالت و ضریب ۶۱ درصد با ویژگی های (کاهش سطح اشتغال، کاهش کیفیت کالبدی منطقه، افزایش سیاست تمرکز، افزایش حاشیه نشینی، کاهش تعلق خاطر، شکل گیری روند زنجیره شهری، افزایش مهاجرت به تهران، افزایش اختلاف در توزیع خدمات، افزایش سط آلودگی، خوابگاهی شدن شهرهای جدید) محتمل ترین سناریو بوده اند.

تقدس و همکاران (۱۳۹۹)، به بررسی نقش شهرهای جدید در ایجاد تعادل ساختار فضایی-کالبدی حال و آینده منطقه کلانشهری تهران به عنوان جامعه آماری می باشد و مهم ترین مسائلی که در مقاله مطرح می شود این است که آیا احداث شهرهای جدید در اطراف کلانشهر تهران بر جذب سرریز جمعیت و توسعه متعادل منطقه اثربخش بوده است؟ بررسی های انجام شده نشان می دهد که به جز شهر جدید اندیشه در کلانشهر تهران (با تحقق بیش از ۷۵ درصد جمعیت پیش بینی شده) سایر شهرهای جدید در اطراف تهران در جذب جمعیت با مشکلاتی عدیده ای مواجه و چندان موفق عمل نکرده اند. در این پژوهش از روش رتبه-اندازه جهت شناسایی چگونگی اثرگذاری شهرهای جدید بر ساختار فضایی-کالبدی منطقه کلانشهری تهران استفاده شده است و به کمک نرم افزار MicMac سناریوهای توسعه سازمان فضایی و تعیین جایگاه شهرهای جدید انجام شده است. نتایج بررسی های انجام شده نیز نشان از عدم اثرگذاری شهرهای جدید بر تعادل ساختار فضایی-کالبدی منطقه کلانشهری تهران دارد و این شهرها نیز نتوانسته اند در جذب جمعیت منطقه، تاثیر آنچنانی داشته باشند به طوریکه در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵ تنها حدود ۳۵۹،۰۲۹ نفر برابر با ۲/۴ درصد از جمعیت منطقه را به خود اختصاص داده است که باتوجه به حجم سرمایه گذاری مقدار بسیار پایینی است و براین اساس ارائه راهکارها و سیاست های جدید به منظور بهبود روند موجود لازم به نظر می رسد.

هادیانی و همکاران (۱۳۹۹)، با استفاده از مدل تحلیل ساختاری، سناریونگاری و تکنیک دلفی به بررسی ۲۲ شاخص پرداختند و ۱۰ شاخص به عنوان مهم ترین شاخص های تاثیرگذار بر عدم موفقیت شهر جدید صدرا انتخاب شد. از میان ۱۰

(موسسی کوتروی، و همکاران ۲۰۲۰) در این مقاله مروری کلی بر یک حوزه در حال ظهور ارائه می دهد و رویکردهای جدید مهمی را برای درک تکثیر تو سعه های فراگیر این شهرها معرفی می کند و اینکه چگونه مطالعه شهرهای جدید می تواند بینش هایی را در مورد روندهای بین المللی شهری، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و پویایی های خاص محلی ارائه دهد.

محدوده مورد مطالعه شامل ۱۷ شهر جدید که در ۱۵ استان ایجاد و تاسیس گردیده اند می باشد.



شکل ۲: پراکنش فضایی شهرهای جدید ایران منبع: دفتر شهرسازی و معماری شرکت عمران شهرهای جدید: ۱۳۹۹.

با توجه به نقشه فوق الذکر؛ سه شهر اندیشه پرند و پردیس متعلق به کلانشهر تهران و هشتگرد مربوط به کرج می باشد. بهارستان، مجلس، فولادشهر به عنوان شهرهای جدید اصفهان در نظر گرفته شده اند. دو شهر گلپهار و بینالود مربوط

به شهر مشهد می‌باشد. سهند برای کلانشهر تبریز، صدرا برای شهر تاریخی شیراز، برای شهر صنعتی اراک شهر جدید مهاجران، شهرهای رامین و شیرین شهر برای شهر اهواز، عالیشهر برای شهر بوشهر و علوی برای شهر بندرعباس و رامشار برای شهر زابل مکان یابی گردیده‌اند. همچنین به جزء شهر جدید رامشار (زابل) بقیه شهرهای جدید تصویب شده مربوط به مراکز استان های کشور و سهم اصلی آنها مربوط به سه کلانشهر تهران، اصفهان و مشهد می‌باشد که در حال حاضر به دلیل داشتن عملکردهای بین‌المللی و ملی به عنوان قطب‌های بزرگ جمعیتی کشور محسوب می‌شوند.

جدول ۱: مشخصات شهرهای جدید ایران (موقعیت، فاصله، جمعیت، مساحت، ساخت و ساز)

ردیف	نام شهر	نام شهر (فارسی)	مساحت (هکتار)	جمعیت سال ۱۳۹۵	مساحت مصوب طرح به هکتار	ساخت و ساز
۱	تهران	اندیشه	۱۱	۱۳۰,۰۰۰	۰۶۲/۱۱۶	۲۶۲۲۴
۲	تهران	پرند	۳۵	۴۸۳,۰۰۰	۴۶۴/۹۷	۶۷۱۱۰
۳	تهران	پودیس	۱۷	۴۵۰,۰۰۰	۳۶۳/۷۳	۳۳۶۷۰
۴	کرج	هشتگرد	۳۵	۶۷۵,۰۰۰	۱۴۷/۴۲	۵۹۳۵۴
۵	اصفهان	بهارستان	۱۵	۳۲۰,۰۰۰	۰۲۳/۷۹	۳۴۴۸۵
۶	اصفهان	فولادشهر	۲۵	۳۲۰,۰۰۰	۴۲۶/۸۸	۴۹۹۶۳
۷	اصفهان	مجلسی	۶۵	۱۴۰,۰۰۰	۳۶۳/۹	۶۷۵۲
۸	مشهد	گلپه‌ار	۳۵	۴۲۰,۰۰۰	۳۶۸/۷۷	۳۷۸۸۲
۹	مشهد	بینالود	۵۵	۱۱۳,۰۰۰	۵۶۳/۵	۵۱۸۳
۱۰	تبریز	سهند	۲۰	۱۵۰,۰۰۰	۸۲۴/۹۴	۸۲۰۶۲
۱۱	شیراز	صدرا	۱۵	۳۴۰,۰۰۰	۹۱۸/۶۳	۲۷۹۰۲
۱۲	اهواز	رامین	۳۸	۶۳,۰۰۰	۰	۵۷۷۴
۱۳	اهواز	شیرین شهر	۳۵	۷۵,۰۰۰	۰	۷۸۷
۱۴	اراک	مهاجران	۲۸	۶۰,۰۰۰	۲۰۳/۴۶	۹۶۳۰
۱۵	بوشهر	عالیشهر	۲۴	۱۰۰,۰۰۰	۲۳۱/۷۸	۱۵۳۱۶
۱۶	بندر عباس	علوی	۲۲	۱۰۰,۰۰۰	۱۷۴	۲۵۲
۱۷	زابل	رامشار	۳۵	۶۰,۰۰۰	۶۲	۱۴۹
	جمع کل			۱۹۴,۰۰۰	۲۶۰,۶۲۹	۶۷۵,۳۹۳

منبع: دفتر شهرسازی و معماری شرکت عمران شهرهای جدید: ۱۳۹۹

بر اساس داده های جدول فوق، از نظر فاصله شهرهای جدید با مادرشهرها، کمترین با حدود ۱۵ کیلومتر مربوط به بهارستان و بیشترین، ۶۵ کیلومتر مربوط به مجلسی است. بیشترین جمعیت مصوب مربوط به هشتگرد (۶۷۵۰۰۰ نفر جمعیت) و کمترین به مهاجران رامشار (۶۰۰۰۰ نفر جمعیت) اختصاص دارد. بیشترین تعداد جمعیت اسکان یافته مربوط به پرند (۹۷۴۶۴ نفر جمعیت) و کمترین به رامین (بدون جمعیت)، تعلق دارد. حداکثر ساخت و ساز صورت گرفته مربوط به سهند (۸۲۰۶۲) و کمترین مربوط به رامشار (۱۴۹) می باشد. همچنین به لحاظ مساحت، بیشترین با (۴۸۵۹ هزار هکتار) مربوط به گلبهار و کمترین (۶۰۰ هکتار) مربوط به رامشار و مهاجران است.

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر ماهیت و روش توصیفی و به لحاظ نوع کاربردی است. به منظور گردآوری داده ها و اطلاعات از دو روش کتابخانه ای و میدانی استفاده گردیده است. برای جمع آوری اطلاعات پیشینه تحقیق، ادبیات نظری تحقیق، شاخص ها و آمارنامه ها از مطالعات کتابخانه ای مانند: کتاب ها، مقالات، نشریات، پایان نامه ها، اسناد و مدارک دولتی و جستجو در اینترنت و در روش میدانی نیز داده ها و اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه و مصاحبه جمع آوری شده است. جامعه هدف شهرهای جدید و جامعه نمونه تحقیق را ۵۰ نفر از اساتید جغرافیا با تخصص برنامه ریزی شهری تشکیل می دهند. جهت تجزیه و تحلیل داده ها، از روش های دلفی، آزمون فریدمن و تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. در اینجا جهت روشن شدن موضوع، به تشریح ۶ شاخص تأثیر گذار در ۲۷ گویه علل ناکامی شهرهای جدید در ایران با استفاده از روش های تصمیم گیری دلفی، آزمون فریدمن و تحلیل عاملی اکتشافی می پردازیم.

جدول ۲: شاخص ها و گویه های علل ناکامی شهرهای جدید در ایران

شاخص	گویه
فنی - مهندسی	فقدان طرح آمایش سرزمین
	کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی
	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهرهای جدید
	گسترش کالبد شهرهای موجود و افزایش جمعیت فراتر از حدود آستانه های تعیین شده در طرح های فرا دست قبلی
اقتصادی	عدم استفاده از تجربه توسعه شهرهای جدید کشورهای پارسابقه
	فاصله نسبتاً زیاد از مادرشهرها و در نتیجه افزایش هزینه های زمانی - مادی ساکنین شهرهای جدید به دلیل رفت و آمد به کلانشهرها و بالعکس
	افزایش بهای خدمات شهری در شهرهای جدید به دلیل وابستگی آنها به منابع مالی حاصل از فروش اراضی
	خوابگاهی شدن شهرهای جدید و محدودیت های سرمایه گذاری خارجی در شرایط تحریم
اجتماعی - فرهنگی	مشکلات مربوط به ساحتار اشتغال و عدم دست یابی به خود کفایی شغلی در شهرهای جدید
	عدم توجه به مطالعات اجتماعی
	آسیب های اجتماعی و فرهنگی ناشی از چالش های هویتی ساکنان در مراحل آغازین اسکان به دلیل تنوع اجتماعی و قومی سبک زندگی
	فقدان مشارکت مردم در تهیه طرح شهرهای جدید

حقوقی – قانونی	تعارضات و تداخلات حقوقی و مدیریتی و خلاء های قانونی و طولانی شدن فرآیند تدوین و تصویب قوانین و مقررات ، مسایل و پیچیدگی های اجرایی آن
امنیتی	ممنوعیت قانونی هزینه کرد شهرهای جدید در ایجاد در تاسیسات و خدمات شهرهای جدید و محاسبه نشدن هزینه های انجام شده به عنوان مالیات با وجود صراحت ماده ۵ قانون ایجاد شهرهای جدید بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی وجود ابهام در مقررات و قوانین عمومی شهرسازی و شهرداری در شهرهای جدید دوگانگی مدیریت شهری پس از استقرار شهرداری ها و لزوم تغییر درآستانه جمعیتی جهت استقرار شهرداری با جمعیت ۱۰ هزار نفر خلاء مدیریت سیاسی مستقل (فرماندار- بخشدار) به جزء شهرهای جدید پردیس و فولادشهر که مرکز شهرستان می باشند. افزایش ناگهانی ناشی از ساخت آپارتمان های مسکن مهر و نبود زیرساخت و رو ساخت های اولیه و در نتیجه ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در چارچوب اهداف و برنامه های مصوب
کیفیت سکونت	عدم هویت مستقل ساکنین شهرهای جدید فقدان ادارات دولتی، نهادهای نظامی و قضایی عدم دسترسی به مراکز تفریحی – سرگرمی و فضاهای سبز ایده آل عدم دسترسی به خدمات بهداشتی – درمانی مناسب عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...) کاهش مدیریت مشارکتی منبع: مطالعات نگارندگان و قانون ایجاد شهرهای جدید..

تحلیل یافته‌ها

تکنیک دلفی

تکنیک دلفی در سال ۱۹۶۴ توسط داکلی و هلمر معرفی شد. تمرین ارتباط گروهی در میان متخصصانی است که از لحاظ جغرافیایی دور از یکدیگرند، این تکنیک به متخصصان اجازه می دهد به طور سیستماتیک مسائل یا وظایف پیچیده را حل نمایند، به عبارت دیگر، تکنیک دلفی یک روش نظامند برای حل مسئله به شکل گروهی است که گروه تشکیل دهنده از کارشناسان و صاحبان رشته های گوناگون این افراد با یکدیگر تعامل می کنند (Awadl et al., 2014, p. 43) هدف تکنیک دلفی، جمع آوری اطلاعات و نظرها از کارشناسان به منظور تسهیل فرآیند حل تصمیم گیری و برنامه ریزی می باشد (Mukherjee et al., 2015, p. 44). بنابراین اعتبار روش دلفی به شایستگی و دانش اعضای پانل بستگی دارد.

1. Dalkey & Helmer

اعداد فازی مثلثی روش دلفی می تواند معادل طیف لیکرت به صورت جدول زیر باشد.
جدول ۳: اعداد فازی مثلثی معادل طیف لیکرت ۵ درجه‌ای

خیلی بی اهمیت	بی اهمیت	متوسط	با اهمیت	خیلی با اهمیت
۱	۲	۳	۴	۵

Karim et al., 2017, p. 779

مرحله اول دلفی

مرحله اول دلفی در رابطه با شناسایی علل ناکامی پیش روی شهرهای جدید، که به صورت پرسشنامه باز در اختیار ۵۰ نفر از اساتید مربوطه قرار گرفت. در این مرحله پس از اتمام مراحل پرسشنامه تمامی نظرها و دیدگاه‌های مشابه در یکدیگر ادغام و یکسان سازی شد (جدول ۴). به عنوان مثال فقدان طرح آمایش سرزمین (n=۵۰) به معنی این است که تمامی اساتید معتقد بودند که این عامل مهم بوده است.

جدول ۴. شناسایی عوامل مؤثر بر علل ناکامی شهرهای جدید مرحله اول آزمون تکنیک دلفی

ردیف	مؤلفه	تعداد (n)
۱	فقدان طرح آمایش سرزمین	۵۰
۲	فاصله نسبتاً زیاد از مادرشهرها و در نتیجه افزایش هزینه های زمانی - مادی ساکنین شهرهای جدید به دلیل رفت و آمد به کلانشهرها و بالعکس	۳۵
۳	گسترش کالبد شهرهای موجود و افزایش جمعیت فراتر از حدود آستانه های تعیین شده در طرح های فرا دست قبلی	۲۹
۴	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۳۸
۵	عدم استفاده از تجربه توسعه شهرهای جدید کشورهای پیرامون	۲۵
۶	کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی	۴۳
۷	افزایش بهای خدمات شهری در شهرهای جدید به دلیل وابستگی آنها به منابع مالی حاصل از فروش اراضی	۲۹
۸	خوابگاهی شدن شهرهای جدید و محدودیت های سرمایه گذاری داخلی و خارجی	۳۷
۹	مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دست یابی به خود کفایی شغلی در شهرهای جدید	۴۶
۱۰	تعارضات و تداخلات حقوقی و مدیریتی و خلاء های قانونی و طولانی شدن فرآیند تدوین و تصویب قوانین و مقررات، مسایل و پیچیدگی های اجرایی آن	۱۹
۱۱	ممنوعیت قانونی هزینه کرد شهرهای جدید در ایجاد تاسیسات و خدمات شهرهای جدید و محاسبه نشدن هزینه های انجام شده به عنوان مالیات با وجود صراحت ماده ۵ قانون ایجاد شهرهای جدید	۱۵
۱۲	بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی	۴۲
۱۳	وجود ابهام در مقررات و قوانین عمومی شهرسازی و شهرداری در شهرهای جدید	۲۸
۱۴	دوگانگی مدیریت شهری پس از استقرار شهرداری ها و لزوم تغییر در آستانه جمعیتی جهت استقرار شهرداری با جمعیت ۱۰ هزار نفر	۱۱
۱۵	خلاء مدیریت سیاسی مستقل (بخشدار - فرماندار) به جزء شهرهای جدید پردیس و فولادشهر که مرکز شهرستان می باشند.	۳۳

۱۶	افزایش ناگهانی ناشی از ساخت آپارتمان های مسکن مهر و در نتیجه ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی	۳۴
۱۷	ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در چارچوب اهداف و برنامه های مصوب	۲۰
۱۸	عدم هویت مستقل ساکنین شهرهای جدید	۳۹
۱۹	فقدان ادارات دولتی، نهادهای نظامی و قضایی	۳۴
۲۰	عدم توجه به مطالعات اجتماعی	۴۰
۲۱	آسیب های اجتماعی و فرهنگی ناشی از چالش های هویتی ساکنان در مراحل آغازین اسکان به دلیل تنوع اجتماعی و قومی سبک زندگی	۳۶
۲۲	فقدان مشارکت مردم در تهیه طرح شهرهای جدید	۱۲
۲۳	عدم دسترسی به مراکز تفریحی - سرگرمی و فضاهای سبز ایده آل	۲۲
۲۴	عدم دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی مناسب	۳۳
۲۵	عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب	۳۴
۲۶	عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...)	۳۵
۲۷	کاهش مدیریت مشارکتی	۱۵

منبع: نگارندگان

مرحله دوم تکنیک دلفی

در مرحله دوم از مدل تکنیک دلفی، تمامی نظرات و دیدگاه های مرحله اول که به صورت کاملاً باز انجام شده بود دسته بندی شده تا در مرحله دوم به صورت پرسشنامه کاملاً بسته مطرح گردد، در این مرحله شاخص ها در قالب ۲۷ گویه، به صورت طیف لیکرت (مقایسه ۵ درجه‌ای) در اختیار اساتید دانشگاه گذاشته شده است. طیف لیکرت بالا ذکر شده است.

جدول ۵. شناسایی شاخص های مؤثر بر علل ناکامی شهرهای جدید ایران مرحله اول آزمون تکنیک دلفی

شاخص	گویه	Mean(5)	Std. Deviation
فنی-مهندسی	فقدان طرح آمایش سرزمین	۴/۴۰	۰/۷۵
	کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی	۵	۰
	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۳/۹۶	۰/۹۲
	گسترش کالبد شهرهای موجود و افزایش جمعیت فراتر از حدود آستانه های تعیین شده در طرح های فرا دست قبلی	۳/۶۰	۰/۹۸
	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۳/۴۸	۱/۲۸
	عدم استفاده از تجربه توسعه شهرهای جدید کشورهای پراسابقه	۲/۲۸	۰/۷۸
اقتصادی	فاصله نسبتاً زیاد از مادرشهرها و در نتیجه افزایش هزینه های زمانی- مادی ساکنین شهرهای جدید به دلیل رفت و آمد به کلانشهرها و بالعکس	۲/۷۶	۱/۰۴
	افزایش بهای خدمات شهری در شهرهای جدید به دلیل وابستگی آنها به منابع مالی حاصل از فروش اراضی	۳/۲۴	۱

اجتماعی - فرهنگی	۵	خوابگاهی شدن شهرهای جدید و محدودیت های سرمایه گذاری خارجی در شرایط تحریم	۰
		مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دست یابی به خود کفایی شغلی در شهرهای جدید	۰/۴۳
		عدم توجه به مطالعات اجتماعی	۰/۹۱
		آسیب های اجتماعی و فرهنگی ناشی از چالش های هویتی ساکنان در مراحل آغازین اسکان به دلیل تنوع اجتماعی و قومی سبک زندگی	۱/۲۰
		فقدان مشارکت مردم در تهیه طرح شهرهای جدید	۱/۰۴
		تعارضات و تداخلات حقوقی و مدیریتی و خلاء های قانونی و طولانی شدن فرآیند تدوین و تصویب قوانین و مقررات ، مسایل و پیچیدگی های اجرایی آن	۰/۷۳
		ممنوعیت قانونی هزینه کرد شهرهای جدید در ایجاد در تاسیسات و خدمات شهرهای جدید و محاسبه نشدن هزینه های انجام شده به عنوان مالیات با وجود صراحت ماده ۵ قانون ایجاد شهرهای جدید	۱/۴۰
		بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی	۱/۲۴
		وجود ابهام در مقررات و قوانین عمومی شهرسازی و شهرداری در شهرهای جدید	۰/۶۲
		دوگانگی مدیریت شهری پس از استقرار شهرداری ها و لزوم تغییر در آستانه جمعیتی جهت استقرار شهرداری با جمعیت ۱۰ هزار نفر	۰/۹۵
قانونی - حقوقی	۲/۷۶	خلاء مدیریت سیاسی مستقل (فرماندار - بخشدار) به جزء شهرهای جدید پردیس و فولادشهر که مرکز شهرستان می باشند.	۰/۷۳
		افزایش ناگهانی ناشی از ساخت آپارتمان های مسکن مهر و نبود زیرساخت و رو ساخت های اولیه و در نتیجه ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی	۰/۹۸
		ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در چارچوب اهداف و برنامه های مصوب	۰/۸۰
		عدم هویت مستقل ساکنین شهرهای جدید	۰/۸۶
		فقدان ادارات دولتی، نهادهای نظامی و قضایی	۰/۸۳
		عدم دسترسی به مراکز تفریحی - سرگرمی و فضاهای سبز ایده آل	۰/۸۹
		عدم دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی مناسب	۱/۰۱
		عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب	۰/۸۵
		عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...)	۱/۲۲
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
امنیتی	۲/۸۴	افزایش ناگهانی ناشی از ساخت آپارتمان های مسکن مهر و نبود زیرساخت و رو ساخت های اولیه و در نتیجه ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی	۰/۹۸
		ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در چارچوب اهداف و برنامه های مصوب	۰/۸۰
		عدم هویت مستقل ساکنین شهرهای جدید	۰/۸۶
		فقدان ادارات دولتی، نهادهای نظامی و قضایی	۰/۸۳
		عدم دسترسی به مراکز تفریحی - سرگرمی و فضاهای سبز ایده آل	۰/۸۹
		عدم دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی مناسب	۱/۰۱
		عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب	۰/۸۵
		عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...)	۱/۲۲
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
کیفیت سکونت	۲/۸۸	عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...)	۱/۲۲
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸
		کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۹۸

مرحله سوم تکنیک دلفی (آنالیز نتایج)

فقدان طرح آمایش سرزمین با ۳/۹۴ به عنوان تأثیر گذارترین عامل و بعد از آن مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دستیابی به خودکفایی شغلی با ۳/۷۸، بی توجهی به مطالعات محیطی- جغرافیایی با ۳/۳۲ و بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی با ۲/۹۲ از عوامل دیگر ناکامی شهرهای جدید به حساب می آیند.

جدول ۶: تحلیل آماری علل ناکامی شهرهای جدید ایران از دیدگاه استادان

شاخص	گویه	طیف					میانگین شاخص
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
فنی - مهندسی	فقدان طرح آمایش سرزمین	۰	۲	۲	۲۰	۲۶	۳/۷۸
	کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی	۰	۰	۰	۰	۵۰	
	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۰	۲	۱۶	۱۴	۱۸	
	گسترش کالبد شهرهای موجود و افزایش جمعیت فراتر از حدود آستانه های تعیین شده در طرح های فرا دست قبلی	۲	۴	۱۴	۲۲	۸	
	مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۴	۶	۱۸	۶	۱۶	
اقتصادی	عدم استفاده از تجربه توسعه شهرهای جدید کشورهای پرسابقه	۸	۲۲	۱۸	۲	۰	۳/۹۴
	افزایش هزینه های زمانی و مادی ساکنین شهرهای جدید به دلیل رفت و آمد به کلانشهرها و بالعکس	۸	۸	۲۴	۸	۲	
	افزایش بهای خدمات شهری در شهرهای جدید به دلیل وابستگی آنها به منابع مالی حاصل از فروش اراضی خوابگاهی شدن شهرهای جدید و محدودیت های سرمایه گذاری خارجی در شرایط تحریم	۰	۰	۰	۰	۵۰	
	مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دست یابی به خود کفایی شغلی در شهرهای جدید	۰	۰	۰	۱۲	۳۸	
	عدم توجه به مطالعات اجتماعی	۰	۰	۱۸	۸	۲۴	
اجتماعی - فرهنگی	آسیب های اجتماعی و فرهنگی ناشی از چالش های هویتی ساکنان در مراحل آغازین اسکان به دلیل تنوع اجتماعی و قومی سبک زندگی	۴	۱۲	۲۰	۴	۱۰	۳/۳۲
	فقدان مشارکت مردم در تهیه طرح شهرهای جدید	۶	۱۲	۲۴	۴	۴	
حقوقی - قانونی	تعارضات و تداخلات حقوقی و مدیریتی و خلاء های قانونی و طولانی شدن فرآند تدوین و تصویب قوانین و مقررات ، مسایل و پیچیدگی های اجرایی آن	۰	۴	۶	۳۴	۶	۲/۹۲

						ممنوعیت قانونی هزینه کرد شهرهای جدید در ایجاد در				
						تاسیسات و خدمات شهرهای جدید و محاسبه نشدن				
						هزینه های انجام شده به عنوان مالیات با وجود صراحت				
						ماده ۵ قانون ایجاد شهرهای جدید				
						۸	۱۰	۱۲	۸	۱۲
						بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر				
						رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی				
						وجود ابهام در مقررات و قوانین عمومی شهرسازی و				
						شهرداری در شهرهای جدید				
						۸	۱۶	۸	۱۴	۴
						دوگانگی مدیریت شهری پس از استقرار شهرداری ها و				
						لزوم تغییر در آستانه جمعیتی جهت استقرار شهرداری با				
						جمعیت ۱۰هزار نفر				
						۸	۱۲	۲۶	۲	۲
جزء شهرهای جدید پردیس و فولادشهر که مرکز										
شهرستان می باشند.										
۱۶	۲۸	۴	۲	۰						
۲/۳۲										
						مهر و نبود زیرساخت و رو ساخت های اولیه و در نتیجه				
						ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان				
						های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی				
						۴	۲۲	۱۴	۸	۲
						ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در				
						چارچوب اهداف و برنامه های مصوب				
						۴	۳۸	۴	۲	۲
						۴	۲۶	۱۶	۲	۲
						۱۰	۳۲	۶	۰	۲
						عدم دسترسی به مراکز تفریحی - سرگرمی و فضاهای				
						سبز ایده آل				
						۶	۲۸	۱۲	۲	۲
						۲	۱۸	۲۲	۲	۶
						۴	۱۶	۲۶	۲	۲
۲/۵۶						عدم دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی مناسب				
						عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب				
						۴	۲۰	۱۲	۶	۸
						۲۶	۲۶	۰	۰	۰
						کاهش مدیریت مشارکتی				

نتایج آزمون فریدمن نیز نشان دهنده آن است که شاخص های فنی - مهندسی و اقتصادی به ترتیب با میانگین ۵/۵۸ و ۵/۱۲، نسبت به دیگر شاخص ها، ارجحیت دارند. مقدار خی دو و سطح معناداری به دست آمده؛ گویای ارجحیت این شاخص ها، است (جدول ۷).

جدول ۷: اولویت بندی شاخص های علل ناکامی شهرهای جدید ایران

میانگین	شاخص
۵/۵۸	فنی - مهندسی

۵/۱۲	اقتصادی
۳/۸۲	اجتماعی - فرهنگی
۲/۷۴	حقوقی - قانونی
۱/۵۲	امنیتی
۲/۲۲	کیفیت سکونت
۱۹۲/۱۵۶	مقدار خی دو
۰/۰۰۱	سطح معناداری

در ادامه جهت شناسایی عامل ها، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. لذا در ابتدا برای اطمینان از مورد تأیید بودن آزمون تحلیل عاملی برای شاخص‌های پژوهش فوق، با استفاده از نرم افزار SPSS و در قالب آزمون Bartlett و KMO استفاده شد. میزان بدست آمده برابر با ۰/۴۶۶ بود که دلیلی بر تأیید تحلیل عاملی دارد (جدول ۸).

جدول ۸. آزمون معناداری بارتلت و KMO

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		۰/۴۶۶
آزمون بارتلت	مقدار مربعات خی دو	۹۹۷/۷۱۰
	درجه آزادی	۳۷۸
	سطح معناداری	۰/۰۰۰

جدول ۹. مقدار ویژه ماتریس همبستگی مؤلفه‌ها

واریانس کلی			
ردیف	مقادیر ویژه اولیه		
	کل	مقدار واریانس	تجمع
۱	۶/۸۲	۲۴/۳۶	۲۴/۳۶
۲	۴/۳۷	۱۵/۶۲	۳۹/۹۸
۳	۳/۶۰	۱۲/۸۷	۵۲/۶
۴	۲/۰۸	۷/۴۵	۶۰/۳۲
۵	۲/۰۱	۷/۲۱	۶۷/۵۳
۶	۱/۵۸	۵/۶۴	۷۳/۱۸
۷	۱/۳۸	۴/۹۳	۷۸/۱۱
۸	۱/۰۷	۳/۸۲	۸۱/۹۳

Extraction Method: Principal Component Analysis.

همانطور که نتایج جدول ۹ نشان می دهد، از ۲۷ متغیر ورودی، تحلیل مولفه‌های اصلی در ابتدا ۲۷ گویه استخراج شده است. هر گویه دارای نمره کیفیت به نام مقادیر ویژه بزرگ است. در مقدار ویژه بزرگ، یک قاعده کلی این است که گویه هایی را انتخاب کنید که مقدار ویژه آنها حداقل ۱ باشد. مطابق نتایج جدول مذکور، از مقدار ۲۷ گویه، فقط ۹ گویه عامل اصلی را اندازه گیری و ۹ متغیر پنهان تولید می کنند. دلیل این امر آن است که فقط ۹ گویه اول ما حداقل مقدار ویژه ای

بزرگتر از یک دارند. سایر متغیرها نمره ویژه آن ها از یک کمتر است. نمایانگر مناسبی بر سنجش موضوع تحقیق نیستند. عامل های اول تا نهم در مجموع بیش از ۷۳ درصد از واریانس را تبیین می کنند. عامل های اول، دوم و سوم، به عنوان مهم ترین عوامل مطرح می شوند. که به ترتیب با مقدار ویژه، ۶/۸۲، ۴/۳۷ و ۳/۶۰؛ که ۵۱ درصد از واریانس ها را تبیین می کنند. پس از گردآوری داده ها و تبدیل متغیرها به شاخص های مورد استفاده در تحلیل عاملی، ماتریس مقدار همبستگی تشکیل شد و عامل سازی به منظور تقلیل شاخص ها صورت پذیرفت (جدول ۱۰).

جدول ۱۰: عوامل اکتشافی موثر بر علل ناکامی شهرهای جدید

شاخص	مقدار همبستگی	عامل
فقدان طرح آمایش سرزمین	۰/۸۴۱	عامل اول: توجه به مطالعات
کم توجهی به مطالعات محیطی و جغرافیایی	۰/۸۱۰	آمایش سرزمین و جغرافیایی
کم توجهی به عامل فاصله از مادر شهرها در مکان یابی شهرهای جدید	۰/۶۰۷	عامل دوم: توجه به فاصله،
گسترش کالبد شهرهای موجود و افزایش جمعیت فراتر از حدود آستانه های تعیین شده در طرح های فرا دست قبلی	۰/۷۰۴	گسترش کالبدی و اصول برنامه ریزی شهرهای جدید
مشکلات مرتبط با اصول برنامه ریزی و طراحی شهر های جدید	۰/۶۳۹	
عدم استفاده از تجربه توسعه شهرهای جدید کشورهای پرباقه	۰/۷۱۴	
افزایش هزینه های زمانی و مادی ساکنین شهرهای جدید به دلیل رفت و آمد به کلانشهرها و بالعکس	۰/۷۵۶	عامل سوم: کاهش هزینه خدمات شهری
افزایش بهای خدمات شهری در شهرهای جدید به دلیل وابستگی آنها به منابع مالی حاصل از فروش اراضی	۰/۶۸۳	
خوابگاهی شدن شهرهای جدید و محدودیت های سرمایه گذاری خارجی در شرایط تحریم	۰/۶۱۵	عامل چهارم: ایجاد اشتغال و سرمایه گذاری در شهرهای جدید
مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دست یابی به خود کفایی شغلی در شهرهای جدید	۰/۶۵۹	
عدم توجه به مطالعات اجتماعی	۰/۶۱۱	عامل پنجم: کاهش آسیب های اجتماعی و هویتی در شهرهای جدید
آسیب های اجتماعی و فرهنگی ناشی از چالش های هویتی ساکنان در مراحل آغازین اسکان به دلیل تنوع اجتماعی و قومی سبک زندگی	۰/۵۶۸	
فقدان مشارکت مردم در تهیه طرح شهرهای جدید	۰/۶۶۰	
تعارضات و تداخلات حقوقی و مدیریتی و خلاء های قانونی و طولانی شدن فرآیند تدوین و تصویب قوانین و مقررات، مسایل و پیچیدگی های اجرایی آن	۰/۵۱۴	عامل ششم: برطرف کردن موانع قانونی در شهرهای جدید
ممنوعیت قانونی هزینه کرد شهرهای جدید در ایجاد در تاسیسات و خدمات شهرهای جدید و محاسبه نشدن هزینه های انجام شده به عنوان مالیات با وجود صراحت ماده ۵ قانون ایجاد شهرهای جدید	۰/۵۸۹	
بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی	۰/۶۷۱	

وجود ابهام در مقررات و قوانین عمومی شهرسازی و شهرداری در شهرهای جدید	۰/۵۷۷	
دوگانگی مدیریت شهری پس از استقرار شهرداری ها و لزوم تغییر در آستانه جمعیتی جهت استقرار شهرداری با جمعیت ۱۰هزار نفر	۰/۴۱۸	عامل هفتم: تقویت مدیریت شهری و مدیریت سیاسی شهرهای جدید
خلاء مدیریت سیاسی مستقل (فرماندار - بخشدار) به جزء شهرهای جدید پردیس و فولادشهر که مرکز شهرستان می باشند.	۰/۴۳۸	
افزایش ناگهانی ناشی از ساخت آپارتمان های مسکن مهر و نبود زیرساخت و رو ساخت های اولیه و در نتیجه ارائه نشدن به موقع خدمات از سوی سازمان ها و ارگان های مسئول در ایجاد زیرساخت و خدمات روبنایی	۰/۴۷۷	عامل هشتم: ایجاد زیرساخت ها و خدمات شهری در شهرهای جدید
ضعف نظارت و کنترل توسعه شهرهای موجود در چارچوب اهداف و برنامه های مصوب	۰/۵۱۳	
عدم هویت مستقل ساکنین شهرهای جدید	۰/۴۶۶	
فقدان ادارات دولتی، نهادهای نظامی و قضایی	۰/۵۵۷	
عدم دسترسی به مراکز تفریحی - سرگرمی و فضاهای سبز ایده آل	۰/۵۷۶	
عدم دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی مناسب	۰/۶۷۳	عامل نهم: افزایش دسترسی شهروندان به خدمات شهری در شهرهای جدید
عدم دسترسی به خدمات آموزشی مطلوب	۰/۶۰۶	
عدم تجهیز شهرهای جدید به ناوگان حمل و نقل عمومی مجهز و کارآمد (مترو، قطار برقی و...)	۰/۵۴۷	
کاهش مدیریت مشارکتی	۰/۵۸۴	

نتیجه گیری و پیشنهادها

شاید اتخاذ سیاست احداث شهرهای جدید به عنوان پدیده نوظهور در شهرسازی کشور در برهه ای از زمان پاسخگوی حل مشکل مسکن شهری و نارسایی های امور زیربنایی و کالبدی شهرهای بزرگ کشور باشد. اما در بلند مدت نتوانست به صورت ریشه ای و اساسی به حل مشکلات و معضلات نائل آید. علی رغم تصویب و اجرای پروژه های مسکن مهر از سال ۱۳۸۶ به بعد و متحمل شدن هزینه زیاد دولت های (نهم الی دوازدهم)، به دلیل افزایش چندین برابری آماده سازی زمین و احداث آپارتمانها، ساختمان های ویلایی و حتی برج های مسکونی موفقیتی در جذب و پذیرش جمعیت در این شهرها حاصل نشده و سهم کمی از جمعیت پیش بینی شده در طرح های توسعه و عمران تحقق یافته است.

در مجموع به استثنای تعداد اندکی از شهرهای جدید مانند: پرنده به دلیل همجواری با کانون شهرهای رباط کریم و فرودگاه بین المللی امام خمینی (ره)، و بزرگراه تهران- ساوه، شهر جدید اندیشه در تهران به دلیل قرارگیری در ناحیه اشتغال و برخورداری از امکانات و خدمات مناسب آموزشی، بهداشتی - درمانی، فرهنگی و رفاهی بهارستان و فولادشهر در اصفهان آن هم به علت داشتن ارتباط عملکردی مطلوب با شهر اصفهان با توجه به فاصله نسبتاً کم با آن، برخورداری از آب و هوای دلپذیر و مطلوب، تکیه بر خودکفایی نسبی و واقع شدن در مجاورت بزرگراه اصفهان- شهرکرد و اصفهان- شیراز، همچنین شهرهای پردیس به دلایلی همچون؛ نزدیکی به شهر تهران، آب و هوای نسبتاً خوب این شهر، دسترسی به خدمات

اداری، آموزشی، فرهنگی، بهداشتی - درمانی و تجاری بقیه این شهرها در جذب جمعیت چندان موفق عمل نکرده اند. لذا تحقیق و پژوهش در این زمینه ضرورتی انکار ناپذیر است.

این مقاله با هدف واکاوی علل ناکامی شهرهای جدید در ایران تدوین شده است. جامعه نمونه تحقیق را ۵۰ نفر از اساتید جغرافیا با تخصص برنامه ریزی شهری تشکیل می دهند. در راین راستا ۶ شاخص در ۲۷ مولفه مورد استفاده قرار گرفته اند. نتایج تحقیق حاصل از تکنیک دلفی نشان داد که، فقدان طرح آمایش سرزمین با ۳/۹۴ به عنوان تاثیر گذارترین عامل ناکامی شهرهای جدید محسوب می شود (فرضیه اول) تایید می گردد. بعد از آن به ترتیب: مشکلات مربوط به ساختار اشتغال و عدم دستیابی به خودکفایی شغلی با ۳/۷۸ (فرضیه دوم)، کم توجهی به مطالعات محیطی - جغرافیایی با ۳/۳۲ (فرضیه سوم)، بی ثباتی سیاست های شهرسازی و تغییر مستمر رویکردها در حوزه مسکن و شهرسازی با ۲/۹۲ (فرضیه چهارم) اثبات می گردند. همچنین نتایج آزمون فریدمن نیز نشان دهنده آن است که شاخص های فنی - مهندسی و اقتصادی به ترتیب با میانگین ۵/۵۸ و ۵/۱۲، نسبت به دیگر شاخص ها، ارجحیت دارد. مقدار خی دو و سطح معناداری به دست آمده؛ گویای ارجحیت این شاخص ها، است. فقدان طرح آمایش سرزمین و کم توجهی به مطالعات جغرافیایی؛ عدم توجه به فاصله، گسترش کالبدی و مشکلات مرتبط با اصول نامه ریزی شهرهای جدید و افزایش هزینه خدمات شهری به عنوان مهم ترین عوامل مطرح که به ترتیب با مقدار ویژه، ۶/۸۲، ۴/۳۷ و ۳/۶۰؛ که ۵۱ درصد از واریانس^۶ را تبیین می کنند.

در بخش نهایی این پژوهش و با توجه به فرضیات اظهار شده و به عنوان جمع بندی از مباحث مطرح شده، پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می گردد.

۱- تغییر و تحول در نظام و ساختار برنامه ریزی کشور، بدین ترتیب که طرح شهرهای جدید باید در چهارچوب طرح آمایش سرزمین و هماهنگ با برنامه های منطقه ای و بخشی به صورت نظامی قانونمند برای همه نقاط مختلف کشور تهیه و اجرا شود. و باید بپذیریم که از منظر طرح آمایش سرزمین مقوله شهرهای جدید یک مسئله ملی است و نمی توان با نگرش بخشی مشکلات و مسائل آن را حل کرد. حل مسائل ملی نیاز به عزم و اراده ملی و خرد جمعی دارد.

۲- جهت خودکفایی و خوداتکایی شهر جدید با تشویق و ترغیب صاحبان سرمایه از طریق بخشودگی های مالیاتی، امکانات ایجاد مراکز اشتغال و تنوع آن را فراهم نمود. همچنین اولویت را به تأسیس صنایع سبک از قبیل صنایع الکتریکی، صنایع قطعات یدکی اتومبیل، صنایع لبنی، پوشاک و غیره به دلیل کاربر بودن و داشتن آلودگیهای زیست محیطی کمتر بدهند. در واقع برای موفقیت و رونق شهر جدید نیاز است که تا حدودی اشتغال در نزدیکی ساکنین مهیا باشد نه اینکه مردم برای کار از شهر خارج و برای استراحت به شهر جدید بیایند که در این صورت شرایط خوابگاهی شدن شهر مهیا می شود.

۳- در مکان یابی شهرهای جدید علاوه بر لحاظ کردن کلیه شاخصهای جغرافیایی و محیطی، عدم مداخله ملاحظات و تصمیم گیریهای سیاسی، فاصله مناسب با مادر شهر، دسترسی مناسب به شبکه های ارتباطی، دسترسی و بهره برداری از پتانسیل و توانهای بالقوه اقتصادی و همچنین دسترسی به امکانات و تسهیلات جهت تأمین نیازهای اولیه ساکنان در مراحل ابتدایی شکل گیری شهر مورد توجه و دقت قرار گیرد.

۴- تعریف و تبیین قانونی و حقوقی جایگاه شهرهای جدید در سیاست های ملی شهرنشینی، نظام تقسیمات سیاسی - اداری و نظام سلسله مراتبی شبکه شهری کشور مشخص و به عنوان یکی از استراتژیهای توسعه شهری پذیرفته شود. در واقع مشخص نبودن جایگاه حقیقی این شهرها در نظام سلسله مراتب شهری کشور و عملکرد ضعیف آنها نیاز به تدوین سیاست ملی شهرنشینی در ایران را ضروری می نماید.

۵- در مراحل اولیه ساخت و توسعه شهرساخت مکانهای عمومی چون پارک، کتابخانه، مسجد و اماکن مذهبی، سینما، زمینهای بازی و در مرحله بعد برگزاری نمایشگاههای فصلی داخلی، مسابقات ورزشی، هنری، علمی و کنگره ها و سمینارها و

همچنین تبلیغات وسیع و گسترده توسط رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی از قبیل رادیو و تلوزیون، روزنامه‌ها و... جهت ایجاد برخوردهای چهره به چهره و ایجاد احساس تعلق خاطر و هویت شهری به ساکنان شهرهای جدید می‌تواند مفید و مثر ثمر باشد. در واقع توجه به فعالیت‌های فرهنگی ساکنین برای افزایش پیوند‌های اجتماعی و احساس تعلق خاطر و آسایش بیشتری نسبت به شهر خود و مکان زندگی جدیدشان داشته باشند.

۶- جذب انبوه سازان خصوصی جهت اجرای پروژه‌های مسکن ملکی، استیجاری و اجتماعی همزمان با احداث انواع کاربریهای تجاری، آموزشی، خدماتی از طریق اعطای زمین‌های آماده و معافیت‌های مالیاتی، برای ارائه آن به همه اقشار جامعه بویژه اقشار کم درآمد و آسیب پذیر. همچنین دولت با پرداخت یارانه و تأمین وامهای درازمدت بانکی با بهره کم این گروه از اقشار جامعه را مورد توجه خاص قرار دهد.

۷- با توجه به قبول اصل حاکمیت مردم بر سرنوشت خویش، مشارکت مردم در کلیه طرحها از جمله طرح شهرهای جدید باید از طریق کمیته‌ها و شوراهای صورت گیرد. تا حداقل، اجرای بهتر امور و مدیریت آنها به خود مردم واگذار شود.

۸- حضور نماینده مستقل دولت (بخشدار)، در شهرهای جدید حداقل ۲۰ هزار نفر و (فرماندار)، حداقل ۵۰ هزار به منظور پیش بردن سیاست‌ها و برنامه‌های دولت در بخش‌های مختلف اداری - سیاسی، عمرانی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی از طریق نظارت، هماهنگی و تعامل با دستگاهها و نهادهای دولتی ذیربط در نتیجه حل مشکلات مربوط به جمعیت ساکن در این شهرها که نیازمند کنترل، ساماندهی، برنامه ریزی و سایر مسائل اجتماعی - امنیتی می باشد.

۹- بازنگری و ارزیابی نگرشها، وظایف، دستورالعمل‌ها، شرح خدمات و اهداف شهرهای جدید مورد تاکید قرار گیرد.

منابع و مأخذ

ابراهیم زاده، عیسی؛ مهدی قرخلو؛ مهدی شهریار (۱۳۸۸). «تحلیلی بر نقش شهر جدید پردیس در تمرکز زدایی از مادر شهر تهران»، جغرافیا و توسعه، ش ۱۳، ص ۳۰

اردشیری، مهیار (۱۳۷۷). «ضرورت بازنگری در سیاست احداث شهرهای جدید»، آبادی، ش ۲۹ و ۳۰، ص ۱۱۲

ازغندی، علیرضا (۱۳۷۹). تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران، تهران، سمت، ص ۷

اعتماد، گیتی (۱۳۷۸). «شهرهای جدید راه حل مسأله»، آبادی، ش ۲۹، صص ۳۱-۳۰

افق روشن شهرهای جدید شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۹۷). روزنامه دنیای اقتصاد، دنیای اقتصاد. ۳۹۴۱ صص ۲ و

۱۱

ایران‌شاهی، ایوب؛ حسن دلاکه؛ حسین ثمره؛ محسن دادخواه (۱۳۹۴). «ارزیابی کیفیت‌های فضایی در شهرهای جدید با استفاده از مدل فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP نمونه موردی: شهر جدید بهارستان»، آمایش محیط، ش ۳۶.

پاپلی یزدی، محمد حسین؛ حسین رجبی سناجردی (۱۳۸۲). نظریه‌های شهر و پیرامون آن، تهران، سمت، ص ۱۶۶

جواهری تقدس، مصطفی؛ نسترن، مهین؛ زبردست، اسفندیار؛ بصیرت، میثم (۱۳۹۹). «آینده پژوهی نقش شهرهای جدید در ایجاد تعادل ساختار فضایی - کالبدی کلانشهرها با رویکرد و سیاست‌های آمایش سرزمینی»، سیاست‌های

راهبردی و کلان شماره ۳۲، ص ۷۳۳

حاتمی نژاد، حسین؛ زهرا زمانی؛ صادق حاجی نژاد؛ محمد قضایی (۱۳۹۲). «آسیب شناسی شهرهای جدید ایران

آذربایجان»، سپهر، ش ۸۸ صص ۵۳-۵۵

خلیلی، احمد؛ مصطفی دهقانی (۱۳۹۹). «سنجش و تحلیل فضایی هویت شهری در مقیاس نواحی شهر جدید هشتگرد»،

- پژوهش های معماری اسلامی، ش ۲۹، صص ۶۹-۸۵
- رهنمایی، محمدتقی؛ پروانه شاه حسینی(۱۳۸۳). فرایند برنامه ریزی شهری در ایران، تهران، سمت، صص ۱۱۶-۱۱۷
- زبردست، اسفندیار؛ لعل جهاانشاهلو(۱۳۸۶). «بررسی عملکرد شهر جدید هشتگرد در جذب سرریز جمعیت»، جغرافیا و توسعه، ش ۱۰، صص ۵-۶
- زیاری، کرامت اله؛ (۱۳۷۶). «ارزیابی نظریه و کارکرد شهرهای جدید در ایران»، مجموعه مقالات شهرهای جدید فرهنگ جدید در شهرنشینی، اصفهان، شرکت عمران شهرهای جدید، ص ۲۱
- زیاری، کرامت اله؛ کرامت؛ محمود آروین؛ نگار رحیم پور؛ اسماعیل تقوی زیروانی(۱۳۹۶). «ارزیابی تناسب اراضی به منظور توسعه شهری با رویکرد آمایش سرزمین مطالعه موردی: شهرستان اهواز»، جغرافیا و توسعه، ش ۴۷، ص ۲۲
- زیاری، کرامت اله(۱۳۸۴). برنامه ریزی شهرهای جدید، تهران، سمت، صص ۶۰ و ۹۲، ۱۰۲
- ساسان پور، فرزانه؛ سیده منظر خالقی(۱۳۹۴). «مطالعه تطبیقی فضایی - کالبدی شهرهای جدید اطراف کلانشهر تهران با استفاده از منطق فازی»، مطالعات نواحی شهری، ش ۴-۵، صص ۵-۶
- سیف الدینی، فرانک؛ رمضانعلی نادری میوان؛ محمد احمدی؛ مهلا زارعی(۱۳۹۷). «تحلیل مشارکت شهروندی و رابطه آن با تکالیف و رضایتمندی شهروندان در شهر جدید گلبهار(با تاکید بر مشارکت در کاربری اراضی)»، شهر پایدار، ش ۳، صص ۳۵-۴۹
- شرافت پور، جبار؛ سرور بختیار، رحیم؛ پناه، عزت(۱۴۰۰) تبیین عملکرد شهرهای جدید در افق ۱۴۱۰ (مطالعه موردی: شهرهای جدید منطقه کلانشهر تهران)، نگرش های نو در جغرافیای انسانی سال چهاردهم تابستان شماره ۳ (پیاپی ۵۱)ص ۳.
- شرکت عمران شهرهای جدید؛ دفتر شهرسازی و معماری(۱۳۹۹)
- شکویی، حسین(۱۳۵۳). شهرهای جدید، آذربادگان، ص ۱
- شیخی، محمد(۱۳۷۸). «ارزیابی شهرهای جدید؛ عملکرد گذشته، راهکارهای آینده»، آبادی، ش ۳۱-۲۹، س هشتم، ص ۱۲۶
- شیعه، اسماعیل(۱۳۹۱).مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، تهران، علم و صنعت، ص ۳۵ کوششی، مجید؛ سراج الدین محمودیان(۱۳۹۸). «تحلیل رشد جمعیت شهرهای جدید ایران در مقایسه با شهرهای رقیب، بررسی مسائل اجتماعی ایران»، ش ۱، صص ۲۶۳-۲۸۵
- عزیزی، محمد حسین (۱۳۹۰). «پایان نامه میزان تحقق پذیری اهداف شهرهای جدید در ایران (مطالعه موردی: شهر جدید صدرا)» دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ص ۱۳
- مجتهدزاده، غلامحسین(۱۳۹۳). برنامه ریزی شهری در ایران، پیام نور، ص ۱۵۶
- مزینی، منوچهر(۱۳۷۳).مقالاتی در باب شهر و شهرسازی، تهران، دانشگاه تهران، ص ۲۰۶
- منوری، سید مسعود؛ سحر طبیبیان(۱۳۸۵) «تعیین عوامل زیست محیطی در مکانیابی شهرهای جدید در ایران»، علوم و تکنولوژی محیط زیست، ش ۳، س هشتم، ص ۱
- میرنجف، موسوی؛ حسن حکمت نیا(۱۳۸۵). کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای، تهران، علم نوین، ص ۲۱
- نصیری، اسماعیل(۱۳۹۳). برنامه ریزی شهرهای جدید؛ رویکردها، تحلیل کارکردی، راهبردهای عملیاتی، پیام نور، ص ۲۰
- نوریان، فرشاد و علیرضا شایسته پایدار(۱۳۸۶). «ارزیابی عملکرد شهر جدید گلبهار با استفاده از روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی(AHP)»، شهرنگار، ش ۴۴، س هشتم، ص ۲۵

- وزارت راه و شهرسازی؛ شرکت عمران شهرهای جدید؛ قانون ایجاد شهرهای جدید (۱۳۸۰).
- هادیانی، زهره؛ سید علی حسینی (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر عدم موفقیت شهرهای جدید در ایران با رویکرد آینده‌پژوهی (نمونه مورد مطالعه: شهر جدید صدرا) آینده پژوهی ایران»، ش ۸ صص ۵۶، ۵۰-۷۹
- هراتی، سودابه؛ پروانه زیویار (۱۳۹۴). جایگاه شهرهای جدید در نظام شهری تهران، جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی، صص ۹۷ و ۹۸ - ۹۹
- هیرسکار، کی.جی (۱۳۷۶). در آمدی بر مبانی برنامه ریزی شهری، ترجمه: سلیمانی، محمد؛ احمدرضا یکانی فرد، جهاد دانشگاهی تربیت معلم، ص ۲۲
- Atash, farhad , Y.S shiraz beheshtiha(1998). "New town and their practical. Challeges :the experience of poulad shahr Iran Habitat International, vol.22, no. 1, pp. 55.
- Ellyza Karim, Dr. Jamil Ahmad , Prof. Kamisah Osman(2017) "Fuzzy Delphi Method for Content Validation of Integrated Science Process Skills Instrument, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences , Vol. 7, No. 6.pp.779.
- Femke van Noorloos, Marjan Kloosterboer(2018). "Africa's new cities: The contested future of urbanisation, Urban Studies Journal Limited , 55(6) pp1223-1241
- Moser S, CôtéRoy L. New cities: Power, profit, and prestige. Geography Compass (2021). "Funding informationSocial Sciences and Humanities ResearchCouncil of Canada, Vol 15,PP .1-15.
- Hui,Eddie C.M, lam,and Manfred C.m.(2005)."A study of commuting patterns of new town residents in hong kong .Habitat International,29,pp.4.
- Memar,parya,(2005), "German new towns and some lessons for Iranian new towns, international conference on towns, ministry of Housing and urban development,pp.118.
- Nibedita Mukherjee, Jean Huge, William J. Sutherland,JeffreyMcNeill,Maarten Van Opstal, Farid Dahdouh-Guebas,and Nico Koedam(2015) "The Delphi technique in ecology and biologicalconservation: applications and guidelines, Methods in Ecology and Evolution vol6, PP .44.
- SamirAwad-NúñezNicolettaGonzález-CancelasAlbertoCamarero-Orive(2014)"Application of a Model based on the Use of DELPHI Methodology and Multicriteria Analysis for the Assessment of the Quality of the Spanish Dry Ports Location, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol. 162, pp .43.
- Scahaffer, frank(1972). "The newtown story, London: Macgibbon and kee,p p 4
- Ziari,k(2006). "The planning and functioning of new Iran,Cities, Vol.23,No 6,PP .422.

ضرورت تغییر الگوی توسعه شهری معاصر با بازآفرینی الگوهای سنتی (مطالعه موردی:

شهر اردبیل، ایران)

پیمان جوادی^{۱*}، علی جوان فروزنده^۲، رضا جوادی^۳

^۱ گروه مهندسی معماری و شهرسازی، مؤسسه آموزش عالی غیردولتی و غیرانتفاعی سبلان، اردبیل، ایران.

^۲ استادیار، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران.

^۳ گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۹

چکیده

زمینه و هدف: بر اساس مطالعات انجام شده در دهه های اخیر، تغییر الگوی شهرسازی سنتی به مدرن با چالش‌هایی همراه بوده است. در مطالعه‌ای که در شهر اردبیل صورت گرفته است، از مهمترین چالش‌های حال حاضر می‌توان به مواردی همچون رشد و توسعه بی‌رویه شهر، ناموزون و نامتعادل بودن، گسست و بی‌نظمی در فضای شهری، عدم تناسب سرانه‌ها، زمین‌های بایر و رها شده در داخل و اطراف شهر، عدم تناسب طراحی شهری با اوضاع جغرافیایی، تحمیل هزینه‌های سنگین حمل و نقل شهری و ترافیکی و همچنین عدم توجه کافی به مسائل زیربنایی را اشاره داشت. هدف اصلی این پژوهش تحلیل و بررسی الگوی شهرسازی معاصر در شهر اردبیل و احیاء و بازآفرینی الگوی شهرسازی سنتی به منظور حفظ بافت اصیل ایرانی در شهرسازی مدرن و همچنین نمایش پیامدهای بی‌توجهی به داشته‌های غنی شهرسازی ایرانی است.

روش بررسی: ماهیت روش انجام این پژوهش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کاربردی می‌باشد که با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی پیش رفته است. جامعه آماری تحقیق شهر اردبیل است که رشد و توسعه شهری و جمعیتی طی سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۴۰۰ مورد بررسی قرار گرفته است. برای نظارت و بررسی رشد افقی شهر از تصاویر ماهواره لندست استفاده شده و آنالیزهای آماری با روش توزیع چارکی انجام گرفته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: طبق نتایج بدست آمده از این مطالعه مشخص می‌گردد که ساختار منسجم و منظم شهری از بین رفته است و شاهد رشد افقی شهر و عدم تناسب مساحت و جمعیت شهری و توزیع ناموزون جمعیت در سطح شهر است. همچنین براساس بررسی‌ها و تحقیقات صورت گرفته، الگوی شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و منظم با محیط طبیعی و فرهنگی، مؤثرترین الگو برای حل مسائل و مشکلات شهری است و این الگو به شهرسازی بومی گرایش دارد. احیای الگوهای سنتی در شهرسازی مدرن می‌تواند مثرم ثمر باشد و نقش مکمل را ایفا کند.

کلید واژه‌ها: شهرسازی معاصر، الگوی شهری سنتی، بازآفرینی، اردبیل، ایران.

* نویسنده مسئول: peymanjavadi.ir@gmail.com

ارجاع به این مقاله: جوادی، پیمان؛ جوان فروزنده، علی؛ جوادی، رضا. (۱۴۰۱). ضرورت تغییر الگوی توسعه شهری معاصر با بازآفرینی الگوهای سنتی (مطالعه موردی: شهر اردبیل، ایران). *فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای*، ۳(۳)، ۱۵۷-۱۶۹.

مقدمه و بیان مسأله

یکی از مهمترین نمادهای پیشرفت و توسعه در هر کشور، شهرهاست. نما و منظر شهری بیان کننده گذشته تاریخی، فرهنگ، آداب و رسوم و سبک زندگی مردم هر منطقه است. از همین رو می‌توان شهر را یک اثر هنری معرفی کرد که اصالت و قدمت یک فرهنگ، یک ملیت و یک سنت را به نمایش می‌گذارد. هنر شهرسازی و معماری در ایران به قدمت تاریخ است. شهرسازی ایرانی دارای جایگاه ویژه‌ای است که با توجه به مشخصه‌هایی همچون توجه به نما و فضا، القای آرامش روحی و سازماندهی منظم محلات، الگویی مناسب برای شهرسازی مدرن است. در این بین، نظم از مفاهیم کلیدی و اولیه در بحث فضا و منظر می‌باشد (معماریان، ۱۳۸۴).

در دوره حاضر تقلید از تمدن غربی باعث شده تا مفاهیم شهرسازی سنتی قبل از آن که مجال انطباق با مدرنیسم را داشته باشد مورد بی‌توجهی قرار بگیرد. دگرگونی در شکل شهرها که با اصول و مفاهیم گذشته همخوانی ندارد باعث از بین رفتن نظم در شهرها و ساخت و سازها شده است، همچنین با توجه به این دگرگونی‌ها با دو مساله عمده در رابطه با سیمای شهرهای امروز ایران مواجهیم: ۱. غرب گرایی و گسست از گذشته، ۲. فقدان اندیشه‌های قوی و عدم درک صحیح اصول و مفاهیم شهرسازی گذشته. بر این اساس برنامه‌ریزی شهری در حال و آینده، بدون توجه به ساختارهای محیطی و فرهنگی نمی‌تواند رشد و توسعه پایدار داشته باشد. توجه به نیازهای روحی، مادی، اجتماعی و فرهنگی شهروندان از ارکان مهم توسعه پایدار در شهرسازی است که با رعایت هماهنگی بین ساخت و سازها و نیازهای شهروندان، محیطی آرام و قابل اطمینان برای سکونت را فراهم می‌سازد. وقتی معماری سنتی در شهری حفظ و مفاهیم اصیل در ساخت و سازهای نوین رعایت شود، علایق و انگیزه‌های قومیتی و ناسیونالیستی افراد تحریک می‌شود و کمتر اقدام به مهاجرت می‌کنند. از سوی دیگر سرمایه گذاران به فعالیت در شهری که دارای ساختار اصیل و جهت یافته باشد علاقه بیشتری برای سرمایه گذاری دارند. ساختار بندی منظم شهری بر مبنای موازین و معماری کهن هر شهر، زمینه جذب گردشگران و در نتیجه رونق اقتصادی را در پی دارد. بنابراین می‌توان گفت که رعایت اصول معماری اصیل ایرانی در شهرسازی و پرهیز از بی‌نظمی در ارتباط مستقیم با پایداری شهری است (سایفول، ۲۰۱۱).

در شهرسازی اصیل ایرانی که همه ویژگی‌های مذکور را دارد تا حد زیادی به ساختار نظام‌مند اماکن، حفظ فضاها و استراحتگاه‌ها و پرهیز از ایجاد گره‌های متعدد و گسسته شهری توجه می‌شود (نقی‌زاده، ۱۳۹۳). متأسفانه یکی از مهمترین اصولی که در شهرسازی مدرن ایرانی فراموش شده و به آن توجه نمی‌شود، نظم بصری محیط شهری است. اگر به معماری سنتی ایران نگاهی بیندازیم متوجه می‌شویم که بافت شهری تا چه اندازه همگون و هماهنگ بوده است. حتی محلات با تفکیک منظمی از هم جدا شده‌اند. سیما و منظر شهری امروزه تا حد زیادی دستخوش تغییرات زودگذر متأثر از نیازهای زودگذر شده است، همچنین ساختمان‌ها بدون توجه به تقارن فضای شهری و نیاز هر منطقه کوتاه و بلند ساخته شده و دورنمایی بد فرم ایجاد کرده و به ایجاد ژرفانمایی و خط آسمان توجهی نشده است. از نمونه‌های عالی شهرسازی سنتی می‌توان به میدان نقش جهان اصفهان و میدان امیر چخماق یزد و محیط اطراف آنها اشاره کرد که این نظم بخشی به شهر تا حدی کارآمد می‌باشد که تا به امروز نیز کاربرد دارد.

در مقوله‌ای دیگر، چنانچه بخواهیم با توجه به روند توسعه تکنولوژی به ویژه در حوزه حمل و نقل، شهرها را به لحاظ فرم و نقشه شهری طبقه بندی کنیم، بر اساس نظریه نیومن شهرها به شرح زیر دسته بندی می‌شوند: ۱. شهر پیاده، ۲. شهر ترانزیت (صنعتی)، ۳. شهر ماشینی، ۴. شهر آینده (گره‌ای-ترانزیتی) (هال، ۱۳۸۹).

الگوی غالب فرم شهرها در ایران که شهر اردبیل هم یکی از آنهاست، شهر ماشینی می‌باشد. این الگو، تراکم کم به صورت گسترش حومه‌ای و پراکنده در عرصه‌های محیطی بر مبنای وابستگی به اتومبیل را ایجاد کرده که به حمل و نقل

ماشینی در شهر تاکید دارد. در این الگو تفکیک کاربری‌ها و جدایی محل کار و سکونت از یکدیگر صورت گرفته است (علائی، عبادی، ۱۳۹۳). با بررسی سابقه طرح‌های توسعه شهری در ایران، می‌توان گفت الگو برداری از شهرهای غربی و گسترش بی‌رویه کاربری‌ها و جدایی ناموزون آنها، وابستگی به سیستم حمل و نقل خصوصی را در شهرها گسترش داده است. از آنجایی که شهر و الگوی رشد و توسعه آن که در طی تاریخ شکل گرفته و تکامل یافته، ریشه در تاریخ هر سرزمینی دارد. بی‌تردید الگوهای شهری به یکباره بوجود نیامده، بلکه رشد و توسعه کالبدی- فضایی آنها براساس فرایند تحول و تکامل فرهنگی ساکنان آن شهر، به ویژه مدیران شهری شکل گرفته است. براین اساس برای تحول و تکامل الگوی شهرسازی و حفاظت از ارزش‌های فرهنگی و تمدنی، شناخت اصول شهرسازی گذشته و بهره‌مندی از تجربیات مطلوب آنها و همچنین بومی‌سازی روش‌های مدرن ضروری است (نقی‌زاده ۱۳۸۱؛ علی‌اکبری، ۱۳۸۲).

در چند دهه اخیر الگوی شهرسازی در اردبیل از الگوی شهرسازی ماشینی یا الگوی اسپیرال پیروی کرده است. طبق مطالعات انجام شده شرایط زندگی شهری در اردبیل با الگوی شهر آینده (گره ای - ترانزیتی) که معطوف به محله‌های منظم و منسجم باشد، سازگاری بیشتری دارد (طرح جامع شهر اردبیل، ۱۳۹۵).

با توجه به این مسائل ذکر شده، پژوهش حاضر در دو جنبه قابل ارزیابی است:

۱. بازشناسی اصول و قواعدی که شهرهای گذشته ایران بر اساس آنها شکل گرفته است که زمینه ساز ایجاد فضاهای

مطلوب برای زندگی و رشد در ساختار سنتی بوده‌اند، که در حال حاضر از بین رفته است.

۲. بازشناسی اصل نظم و آگاهی از عوامل موثر در ایجاد آن و تاکید بر بکارگیری این اصل در شهرسازی امروز کشور

با تحلیل فضای شهری و ساخت و ساز جدید واجد نظم و همخوان با فرهنگ و ارزش‌های ایرانی.

حال با استناد به آمار و ارقام، نقشه‌ها و تصاویر ماهواره‌ای، می‌توان گفت که رشد و توسعه شهر اردبیل بدون توجه به بافت و ساختار شهری در قدیم و بدون توجه به تناسبات بین جمعیت، محیط طبیعی و نظم و هماهنگی کاربری‌ها بوده است، در همین راستا هدف این پژوهش معرفی الگوی شهرسازی معاصر در شهر اردبیل، تبیین نقش و تاثیر الگوهای سنتی و بومی در شهرسازی مدرن و همچنین نمایش پیامدهای بی‌توجهی به داشته‌های غنی شهرسازی ایرانی است.

مبانی نظری پژوهش

معماری و شهرسازی رابطه تنگاتنگی با یکدیگر دارند. فضاهای شهری شامل قلعه‌ها، خانه‌ها، بازارها، پل‌ها و باغ‌های ایرانی طی سال‌های متمادی تحت تاثیر اوضاع جغرافیایی شکل گرفته و در سطح شهر استقرار یافته‌اند. بررسی‌ها و تحقیقات تاریخی نشانگر آن است که معماری و شهرسازی سنتی ایران به زیبایی و سادگی و به شکل ارگانیک و سازگار با محیط زیست ساخته شده و تکامل یافته است. این شهرسازی را درون‌زا یا شهرسازی بومی می‌گویند به عبارت دیگر امروزه معماری و شهرسازی ما هماهنگی کمتری با اوضاع محیط طبیعی، شرایط اقلیمی و فرهنگ بومی در منطقه را دارد. در واقع شهرسازی برون‌زا جایگزین شهرسازی درون‌زا شده است. در نتیجه بناها و فضاهای شهر مدرن، آن آرامش و احساس تاریخی- فرهنگی و تعلق لازم را برای شهروندان خود ایجاد نکرده و پیامدهای ناگوار زیست محیطی را پدید آورده بوده است (علی‌اکبری، ۱۳۸۲).

در مطالعات پیشین که در مورد شهرسازی سنتی و ایرانی انجام شده می‌توان گفت که معماری و شهرسازی ایرانی دارای اصولی است که قابلیت تداوم دارند و می‌توان آنها را به دستورالعمل تبدیل کرد. شکل‌گیری و پدیدآوری یک کاربری در درون یک فضای فرهنگی خاص از مهمترین مشخصه‌های شهرسازی سنتی ایرانی است. فهم یک اصل، فهم معنای آن چیزی است که به تمام هنر و تمدن جامعه انسانی با یک فرهنگ و آداب و عقیده مشترک جهت می‌بخشد. شهرسازی سنتی دارای نظامی هماهنگ و وحدانیتی غیر قابل اجتناب را به نمایش می‌گذارد که حقیقت معماری و شهرسازی را می‌توان در

ایجاد متعالی‌ترین رابطه ممکن با انسان و طبیعت، جامعه و ماورالطبیعه به دلیل خلق یک اثر مادی دانست (معماریان، ۱۳۸۴ و نقی‌زاده، ۱۳۸۱).

شهرسازی بومی بصورت متعادل و متوازن براساس طراحی ارگانیک با رعایت ملاحظات اکولوژیکی، عدالت اجتماعی و اقتصادی شکل می‌گیرد. اما امروزه آسیب‌پذیری شهر ناشی از گسستگی‌های فضایی و ناموزون است که هزینه‌های حمل و نقل را زیاد کرده و زیرساخت‌های شهری را با چالش روبرو می‌سازد (علی‌اکبری، ۱۳۸۲). فشرده‌سازی و متوازن ساختن شهرها به عنوان الگویی برای حل مشکلات شهری مطرح شده که رشد و گسترش بی‌رویه شهرها را کنترل کند. شهر فشرده، الگویی منطقی برای مسائل و مشکلات ناشی از توسعه شهری گسترده است (گوسدورف، هالیگیت، ۲۰۰۷ و روخاس، پینو، باسنوریال و یوانکو، ۲۰۱۳).

در بیان معیارها و اصول معماری و شهرسازی بومی، شهرهای تاریخی عموماً شامل: کمال جویی، اجتناب از اسراف، قناعت، رعایت اعتدال، اصلاح زمین، اجتناب از بطالت و بیهودگی در کاربری زمین، پیوستگی و انسجام، آینده نگری در فضاهای شهری معرفی می‌شود (بورتین، ۲۰۰۰). نمونه جالب تعامل بین سنت و مدرنیته در نظریه توسعه پایدار مطرح شده است. شهر پایدار جانشینی موجه و معقول برای شهرسازی مدرن قرن ۲۱ است و در آن به موازات توجه به مسائل زیست محیطی، مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه شهرنشین نیز مورد توجه قرار می‌گیرد (شفیعی ماک، ادیمی، ۱۳۹۲). امروزه رشد سریع و بی‌رویه شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، عامل ظهور بسیاری از مسائل و مشکلات شهری از جمله بی‌هویتی شهرها شده است (زیاری، حاتمی‌نیا، ترکمن‌نیا، ۱۳۹۱).

رشد کالبدی از هم گسسته شهری موجب شکل‌گیری فضاهای خالی در محدوده شهری شده و شهر را از فرم ایده آل شهری دور می‌کند در نتیجه استفاده از حمل و نقل شهری افزایش می‌یابد (شیعه، ۱۳۹۸). براساس بررسی‌ها و تحقیقات صورت گرفته، الگوی شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و منظم با محیط طبیعی و فرهنگی، مؤثرترین الگو برای حل مسائل و مشکلات شهر اردبیل است. این الگو به شهرسازی بومی گرایش دارد و متأثر از نظریه‌های انقلاب اطلاعات و عصر شبکه و ارتباطات قرن ۲۱ و الگوی شهر آینده (گره‌ای - ترانزیتی) است (شریفی، موریاما، ۲۰۱۳ و توکلی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴).

پیشینه پژوهش

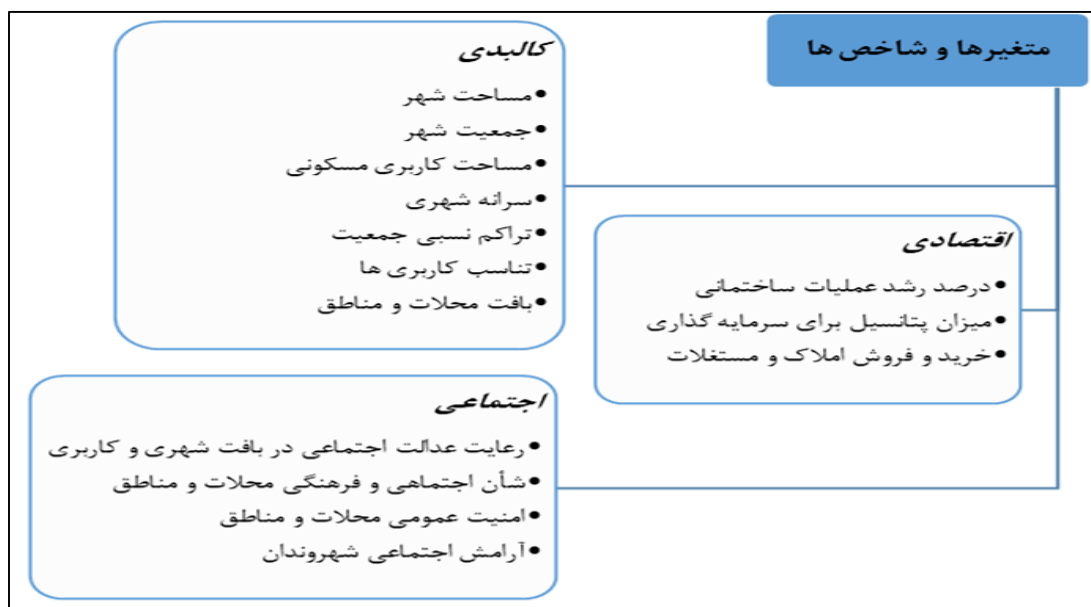
در مقاله که توسط رشید کلویر و همکاران (۱۳۹۸) در مورد سنجش پایداری بافت شهری اردبیل انجام شده است، برای سنجش وضعیت پایداری از مدل چند معیاره استفاده شده است که نشان می‌دهد پایداری محله‌ای با میانگین عددی ۹/۳۸ در حد متوسط می‌باشد و تحلیل واریانس یکطرفه حاکی از وجود تفاوت بین بافت‌های شهر از نظر سطح پایداری می‌باشد، بگونه‌ای که بافت‌های شهری اردبیل در دو دسته ناپایدار و نسبتاً پایدار قرار گرفتند.

در پژوهشی دیگر که توسط آرام و همکاران (۱۳۹۷) با عنوان ارائه الگوی های طراحی بافت تاریخی شهر اردبیل با رویکرد پایداری اجتماعی با استفاده از مدل SWOT نشان می‌دهد که راهبرد ایجاد و ساماندهی فضاهای گردشگری بافت تاریخی اردبیل با رویکرد فرهنگی-اجتماعی و گردشگری-تاریخی برای حفظ و تقویت هویت و اصالت فرهنگی شهر، برنامه‌ریزی کالبدی برای احیای هویت فرهنگی-تاریخی جهت کاهش اثرات دوگانگی فرهنگی در بافت جدید و قدیم، اصلاح قوانین دست و پاگیر بهسازی و باز زنده‌سازی با توجه به عدم حس مسئولیت اجتماعی در نگهداشت عناصر بافت‌های تاریخی از جمله راهبردهای مناسب و اثربخشی پایداری اجتماعی در باز زنده‌سازی بافت تاریخی شهر اردبیل محسوب می‌شود.

جوادی (۱۳۹۴) با موضوع استفاده از مشاهدات ماهواره‌ای در اندازه‌گیری و بررسی توسعه شهر اردبیل که از تصاویر ماهواره ای برای نمایش رشد افقی شهر و همچنین برای بررسی الگوی گسترش پراکندگی و اندازه‌گیری آن، از ضریب بی‌نظمی شانون و تحلیل رگرسیون استفاده کرده است، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که میزان پراکندگی توسعه ساخت و ساز اردبیل در حد زیاد می‌باشد و منابع زیست محیطی شهری در آینده نزدیک با خطر کاهش و نابودی روبرو خواهد بود. درویشی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای به بررسی عوامل موثر در شکل‌گیری سیمای کنونی شهر اردبیل پرداخته‌اند که مشخص می‌کند الگوی شهرسازی و رشد و گسترش محلات در اردبیل در قدیم بصورت شعاعی بوده که بازار در مرکز آن قرار داشته است و به شش محله اصلی تقسیم می‌شد و توسعه در لوای یکی از محلات اصلی شهر صورت می‌پذیرفت که به صورت شعاعی از آن منشعب شده به قسمت خارج گسترش یافته‌اند. به طور مثال، زیرمحله معمار توسعه یافته محله اصلی سرچشمه و زیرمحله ملاهادی متعلق به محله معروف عالی‌قاپو بود. بازار اردبیل مستقل و حالت مرکزیت شهر را داشت و حد فاصل محلات اردبیل بوده است. اما با گسترش روز افزون شهرک‌ها در حاشیه شهر، این نظم و بافت، کاملاً دچار بهم ریختگی شده است.

روش‌شناسی پژوهش

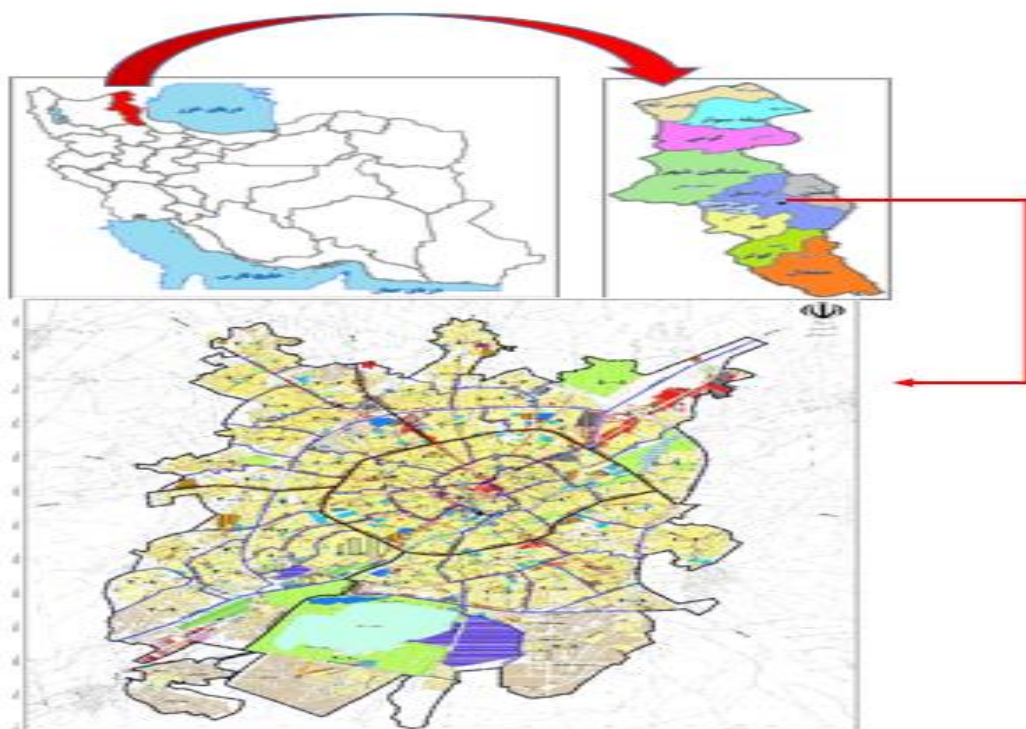
روش انجام این پژوهش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کاربردی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شهر اردبیل است. در مرحله اول تحقیق از منابع کتابخانه‌ای و میدانی برای بررسی نظریه‌های علمی موجود در مورد توسعه فضایی شهر استفاده شده است. در مرحله بعد، آمار و اطلاعات مورد نیاز برای تحقیق از جمله اطلاعات جمعیتی، مساحت شهر، تفکیک مناطق و نواحی شهری، سرانه‌ها و سایر اطلاعات، طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰ از منابع مختلف مانند طرح جامع شهر اردبیل، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، تصاویر ماهواره ای لندست و عکس‌های هوایی جمع آوری گردیده است. متغیرها و شاخص‌هایی که در خلال انجام این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است در شکل شماره (۱) قابل مشاهده است.



شکل ۱: بررسی متغیرها و شاخص‌های مورد مطالعه شهر اردبیل از سال ۱۳۳۵ الی ۱۴۰۰.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اردبیل با وسعتی در حدود ۸۰ کیلومتر مربع، با مختصات جغرافیائی $47^{\circ}48'$ تا $48^{\circ}39'$ طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و $37^{\circ}56'$ تا $38^{\circ}33'$ عرض شمالی از خط استوا، در شمال غرب فلات ایران (شرق و شمال فلات آذربایجان)، قرار گرفته است. بدلیل آن که شهر اردبیل در دشت واقع شده است از پستی و بلندی و عوارض خاصی در اطراف شهر برخوردار نیست، شکل (۲) نقشه مناطق و ناحیه‌های شهر اردبیل را در حال حاضر نشان می‌دهد که شامل ۵ منطقه شهرداری و ۵۱ ناحیه شهری می‌شود. محدوده‌های اطراف عمدتاً دارای شیب کم تا ملایمی هستند و تنها محدوده‌ای که نسبت به سایر نقاط مرتفع‌تر است، اراضی جنوب و غرب شهر می باشد که بتدریج به سمت ارتفاعات پیش می‌رود (طرح جامع شهر اردبیل، ۱۳۹۵).



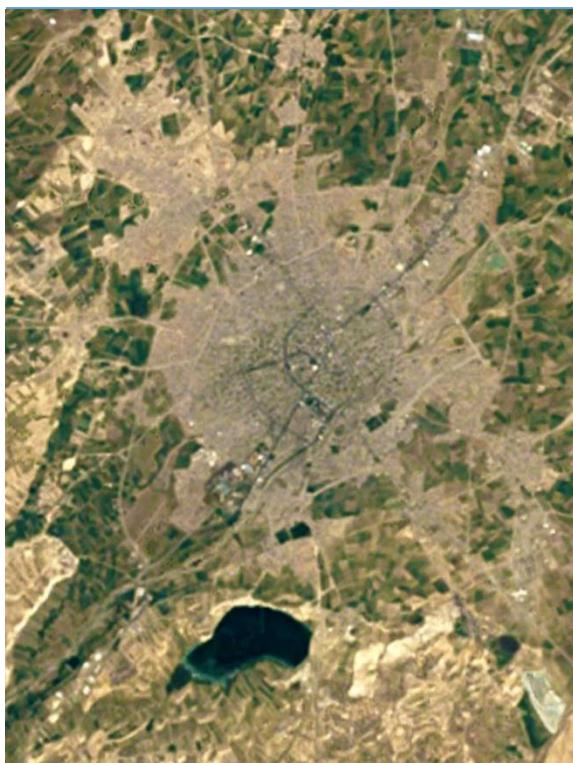
شکل ۲: نقشه موقعیت استان اردبیل و مناطق و نواحی شهر اردبیل

تحلیل یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

برای بررسی و تحلیل وضعیت رشد مساحت شهر اردبیل، باید به سیاست‌های تملک، تقسیم، آماده‌سازی و واگذاری زمین در اطراف شهرها همزمان با قانون اصلاحات ارضی نگاهی انداخته شود. این سیاست ها باعث مهاجرت توده عظیمی از روستاییان به شهرها شد که همین امر تقاضای خرید زمین و احداث در حاشیه شهرها را بدنبال داشت که در این بین پیروی از الگوی شهرسازی و حفظ بافت منسجم شهری، نادیده گرفته شد. در این فرایند دولت در قالب طرح‌های مصوب از جمله

اراضی تا شعاع ۵ کیلومتری از محدوده قانونی شهرها را به عنوان اراضی حوزه استحفاظی و حریم شهری جهت ذخیره برای رشد شهر تحدید و تثبیت می‌کند (طرح جامع شهر اردبیل، ۱۳۹۵ و احدنژاد، زلفی، شکرپور، ۱۳۹۰). این زمین‌ها طبق قانون، طی فرایندی با توافق مسکن و شهرسازی و منابع طبیعی تحت تملک مسکن و شهرسازی قرار می‌گیرند. این زمین‌ها در چند دهه اخیر بدون برنامه‌ریزی دقیق و با عدم نظارت کافی به شهروندان واگذار شده و بررسی‌های میدانی نشانگر آن است که در بعضی از شهرک‌ها هنوز ۱۰ الی ۳۰ درصد آنها ساخته نشده است. با بررسی تصاویر ماهواره‌ای، مشخص شد که شهر اردبیل از نظر گسترش محدوده شهری در ۳۰ سال اخیر رشد کالبدی ناموزون و ناهماهنگ با رشد جمعیت و کاربری‌های مورد نیاز شهروندان را داشته است که در شکل (۳ و ۴) این حجم از رشد افقی شهر به وضوح دیده می‌شود.

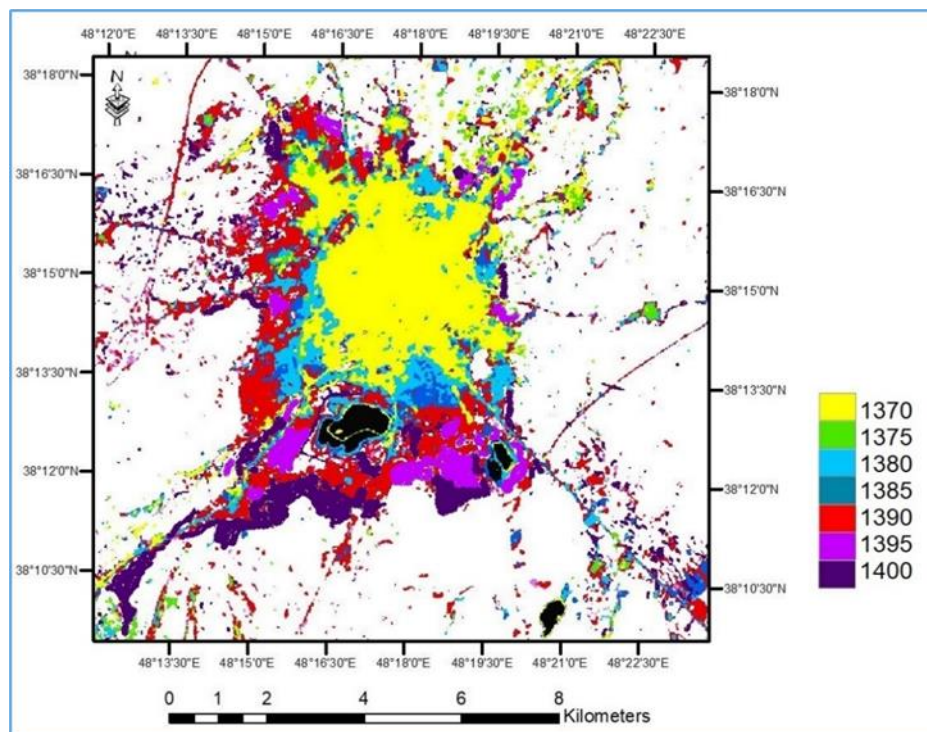


شکل ۴: تصویر ماهواره ای مربوط به سال ۱۳۷۰



شکل ۳: تصویر ماهواره ای مربوط به سال ۱۴۰۰

البته باید خاطر نشان کرد با بررسی تصاویر هوایی و مستندات گذشته، مشخص شد که تا حدود سال ۱۳۳۵ الگوی شهرسازی سنتی و بافت منظم و منسجم محله‌ای رعایت شده است. اما بدلیل رشد جمعیت و تغییرات فرهنگی و اجتماعی، شهر توسعه یافته و این توسعه با عدم نظارت درست توازن شهری و ساخت و ساز را برهم زده است که از سال ۱۳۸۰ تا کنون به اوج خود رسیده است. که در شکل (۵) تصویر پردازش شده ماهواره‌ای از گسترش مساحت شهر طی ۳۰ سال گذشته را مشاهده می‌کنید. همچنین در جدول (۱) اطلاعات مربوط به مساحت، جمعیت و سرانه شهری از سال ۱۳۳۵ الی ۱۴۰۰ نوشته شده است (جوادی، ۱۳۹۴).



شکل ۵: تصویر پردازش شده تصاویر ماهواره لندست و رشد افقی ناموزون شهر طی ۳۰ سال گذشته.

جدول ۱: تغییر و تحولات مساحت، جمعیت و سرانه شهری در شهر اردبیل طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰

سال	مساحت شهر (بر حسب هکتار)	جمعیت شهر (بر حسب نفر)	درصد تغییرات مساحت	درصد تغییرات جمعیت	تراکم نسبی جمعیت (نفر در هر هکتار)	سرانه شهری (بر حسب مترمربع)
۱۳۳۵	۷۱۲	۶۵۷۴۲	---	---	۹۲/۳	۱۰۸/۳۰
۱۳۴۵	۸۴۱	۸۳۵۹۶	۱۸/۲	۲۷/۱	۹۹/۴	۱۰۰/۶۰
۱۳۵۵	۱۵۸۰	۱۴۷۸۶۵	۸۷/۹	۷۶/۹	۹۳/۵	۱۰۶/۸۵
۱۳۶۵	۲۱۳۰	۲۸۱۹۷۳	۳۴/۸	۹۰/۶	۱۳۲/۳	۷۵/۵۳
۱۳۷۵	۳۹۱۰	۳۴۰۳۸۶	۸۳/۵	۲۰/۷	۸۷	۸۵/۴۹
۱۳۸۵	۶۰۵۰	۴۱۸۲۶۲	۵۴/۷	۲۲/۸	۶۹/۱	۱۴۴/۶۴
۱۳۹۵	۷۱۳۰	۵۲۹۳۷۴	۱۷/۹	۲۶/۵	۷۴/۲	۱۳۴/۶۸
۱۴۰۰	۷۹۶۰	۵۷۸۴۰۹	۱۱/۶	۹/۲	۷۲/۶	۱۳۷/۶۱

البته لازم به ذکر است جمعیت شهر اردبیل در سال ۱۴۰۰ با استناد به پیش بینی تعدیل شده سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل، معاونت آمار و اطلاعات در جدول شماره (۱) درج گردیده است.

براساس آمار سال ۱۳۳۵، مساحت شهر اردبیل حدود ۷۱۲ هکتار و جمعیتی برابر ۶۵۷۴۲ نفر بوده است که تراکم نسبی جمعیت شهری در هر هکتار در آن سال حدود ۹۳ نفر بوده است. اما در سال ۱۴۰۰ مساحت شهر اردبیل به حدود ۷۹۶۰ هکتار افزایش یافته و جمعیت این شهر به ۵۷۸۴۰۹ نفر رسیده است، اما تراکم نسبی جمعیت در هر هکتار به حدود

۷۳ نفر کاهش یافته است. این کاهش تراکم نسبی، نشانگر رشد و گسترش بی‌رویه افقی شهر و تخریب منابع طبیعی و افزایش هزینه‌های حمل و نقل شهری و خدمات رسانی در سطح شهر است.

طبق آنالیز آمار و اطلاعات، طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰، نرخ رشد مساحت شهر اردبیل حدود ۱۰ درصد بوده، در صورتی که میزان رشد جمعیت شهر اردبیل در همان بازه زمانی حدود ۷ درصد می‌باشد. همچنین باید خاطر نشان کرد مساحت شهر اردبیل طی سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۴۰۰ بیش از ۱۱ برابر شده است، اما در حالی که جمعیت شهر در طول این دوره این دوره ۸ برابر شده است. بیشترین رشد افقی شهر و ایجاد شهرک‌ها در دهه ۷۰ اتفاق افتاده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰).

از دیگر مشخصه‌هایی که می‌توان به رشد نامنظم و از هم گسیخته شهر اردبیل اشاره کرد، مولفه سرانه شهری است. طبق آماری که در جدول (۱) به آن اشاره شده است، طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰ رشد سریع سرانه شهری را مشاهده می‌کنیم بطوری که سرانه شهری از ۱۰۸/۳۰ در سال ۱۳۳۵ به ۱۳۷/۶۱ مترمربع در سال ۱۴۰۰ رسیده است. این روند تغییرات علاوه بر تغییر و افزایش سرانه شهری، بیانگر گسترش پراکنده شهر بدون الگوی شهرسازی مناسب و همچنین عرضه بی‌رویه زمین بدون داشتن برنامه کاربردی برای ساخت و ساز منظم و منسجم می‌باشد. این رشد شهری عواملی همچون متروکه شدن و ضعف در هسته اصلی و بافت فرهنگی- اجتماعی شهر شده و بار حمل و نقل، ایجاد زیر ساخت و تاسیسات، ادغام روستاهای حاشیه ای با بافت شهری، گسستگی بافت کالبدی شهر، تخریب اراضی کشاورزی و باغات را در پی داشته است.

سنجش توزیع و پراکندگی

پراکندگی یکی از مهم‌ترین مفاهیم در آمار است. در آمار و احتمال منظور از سنجش‌های پراکندگی، اعدادی است که تغییرات یک متغیر تصادفی را حول امید ریاضی آن نشان می‌دهند. هدف از اندازه‌گیری معمولاً پیدا کردن تغییرات و توجیه آن‌هاست. هرچه پراکندگی کمتر باشد، پیش‌بینی مقدار یک متغیر تصادفی با کمک مقدار میانگینش دقیق‌تر می‌شود؛ به عبارت دیگر، پراکندگی می‌تواند دقت یک پیش‌بینی را نشان دهد. دامنه یا دامنه بین چارکی، واریانس و انحراف معیار، از مثال‌های معروف سنجش‌های پراکندگی هستند.

دامنه ساده‌ترین راه برای نشان دادن پراکندگی داده‌هاست که از تفاضل مقدار کمینه آن‌ها از بیشینه به دست می‌آید. استفاده از دامنه هنگامی که در جامعه آماری داده‌های پرت وجود دارد یا جامعه دارای استثناست، نمی‌تواند معیار مناسبی برای نشان دادن پراکندگی باشد. یک راه برای اصلاح دامنه این است که یک چهارم داده‌ها را از دو طرف حذف کرد و دامنه نصف باقی‌مانده داده‌ها را محاسبه کرد. به این شاخص دامنه بین چارکی می‌گویند که بیان‌کننده فاصله بین چارک اول و چارک سوم است. دامنه بین چارکی پراکندگی و تغییرات داده‌ها را بهتر نشان می‌دهد (بهبودیان، ۱۳۹۹).

در این پژوهش تبیین چگونگی توزیع جمعیت و خدمات از لحاظ توازن و عدم توازن، به روش توزیع چارکی انجام گرفته است. در این روش به منظور نحوه توزیع جمعیت در سطح شهر و تعیین فشار جمعیت بر خدمات موجود در مناطق مختلف شهر، تراکم نسبی جمعیت در مناطق مختلف محاسبه می‌شود. در این روش شهر به چهار منطقه از لحاظ تراکم نسبی جمعیت شامل منطقه با تراکم کم، منطقه با تراکم متوسط، منطقه با تراکم زیاد و منطقه با تراکم بسیار زیاد تقسیم می‌شود (تیموری، ربیعی فر، هادوی، هادوی، ۱۳۹۲).

جدول ۲: نحوه توزیع جمعیت در شهر اردبیل بر اساس چارک‌های آماری در سال ۱۴۰۰

چارک	مساحت (بر حسب هکتار)	جمعیت (بر حسب نفر)	درصد مساحت	درصد جمعیت
۲۰-۰	۳۴۷۵	۴۳۷۱۱	۴۳/۶	۷/۵

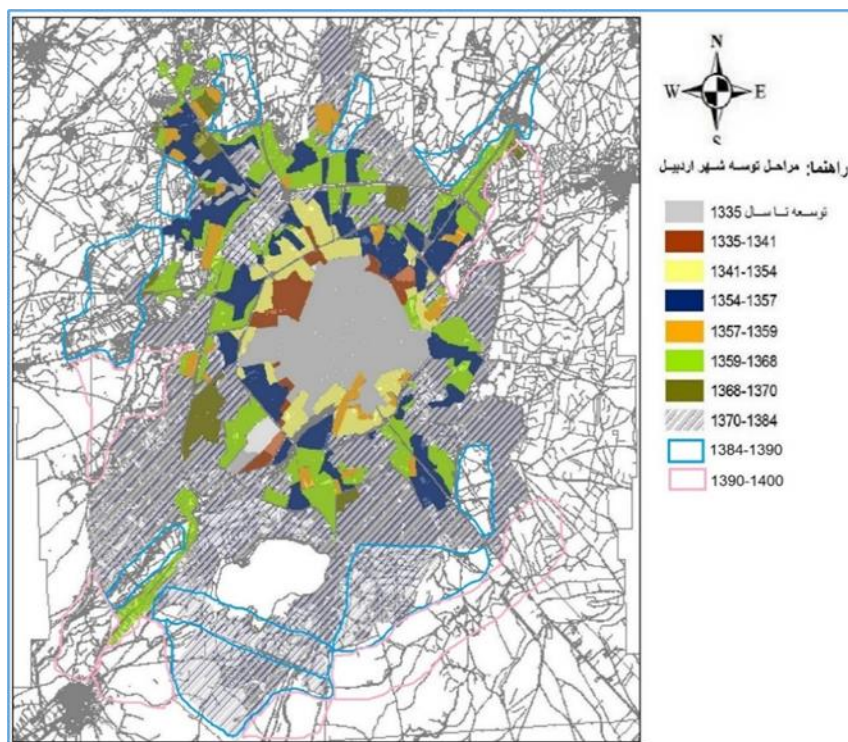
۲/۴	۴/۲	۱۳۷۵۵	۳۳۵	۷۰ - ۲۱
۵۴/۹	۳۳/۹	۳۱۷۲۲۴	۲۷۰۰	۱۲۰ - ۷۱
۳۵/۲	۱۸/۲	۲۰۳۷۱۹	۱۴۵۰	۱۵۰ - ۱۲۰

طبق آمار بدست آمده در جدول (۲)، می‌توان گفت بیش از ۵۰ درصد جمعیت شهر در مساحتی حدود ۳۴ درصد که منطقه‌ای با تراکم زیاد هست زندگی می‌کنند. اما در مقابل تنها ۷/۵ درصد از جمعیت شهر در مساحتی حدود ۴۴ درصد وسعت شهر اسکان یافته‌اند. این بررسی مشخص می‌کند که تا چه اندازه توزیع ناموزون و ناهم‌هنگ فضایی در شهر و عدم پایداری به اصول و مفاهیم شهرسازی می‌تواند ساختار کمی و کیفی شهر را بر هم بزند و موجب آسیب‌پذیری شهر شود. با توجه به نتایج بدست آمده و تحلیل آمار و اطلاعات شهری، طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰ رشد سرانه شهری از ۱۰۸/۳۰ مترمربع به ۱۳۷/۶۱ مترمربع افزایش داشته است که معنی آن گسترش افقی شهر و واگذاری‌های بی‌رویه می‌باشد. از طرفی طبق جدول شماره (۱)، طی سال‌های مذکور تراکم نسبی جمعیت از ۹۲/۳ به ۷۲/۶ کاهش پیدا کرده است. واگذاری بی‌رویه و عدم نظارت بر افزایش مساحت مشخصاً در دهه ۷۰، باعث شده بخش‌هایی از زمین‌های موجود در شهرک‌ها با گذشت حدود ۲۵ سال هنوز بایر و رها شده باقی بمانند. این پروسه الگوی شهرسازی ماشینی یا اسپیرال را به وجود آورده و باعث گسست از شهرسازی و بافت سنتی شده است.

طبق آمارهایی که از روش توزیع چارکی در جدول (۲) بدست آمده است، ۷/۵ درصد جمعیت در منطقه‌ای با تراکم کم که بیشترین مساحت شهری یعنی ۴۳/۶ درصد را دارد، ساکن هستند. منطقه‌ای با تراکم متوسط که مساحت ۴/۲ درصد شهر را شامل می‌شود ۲/۴ درصد جمعیت در آنجا هستند. منطقه‌ای با تراکم زیاد که بیش از نیمی از جمعیت شهر یعنی ۵۴/۹ درصد تنها در مساحتی حدود ۳۴ درصد شهر زندگی می‌کنند. و در نهایت منطقه با تراکم بسیار زیاد که مساحت ۱۸/۲ درصد شهر است ۳۵/۲ درصد جمعیت شهر را در بر می‌گیرد. این آمار و ارقام گویای توزیع ناموزون جمعیت در سطح شهر است. افراط و تفریط در تراکم جمعیت در سطح شهرها همانند ساختار بدن انسان موجب بر هم خوردن تعادل و مکانیسم شهری خواهد شد.

مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که شهر اردبیل در سال ۱۳۳۵ با مساحت حدود ۷۱۲ هکتار و جمعیت ۶۵۷۴۲ نفر مرکزیت بازار، محله‌های مشخص و گذرهایی با سلسله مراتب منظم داشته که خدمات رفاهی را به جمعیت هر محله ارائه می‌داده است. این الگوی سنتی ایرانی انطباق زیادی با الگوی شهرسازی شهر آینده دارد. اما با رشد و توسعه شهر در دهه‌های اخیر، ساختاری از بافت محله‌ای با رویکرد تامین خدمات مورد نیاز شهروندان، شکل نگرفته است. در محلات قدیمی علاوه بر کلیه خدمات شهری، هر محله افراد عالم و اهل قلم یا تجار خاصی داشته که تقریباً تعادل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهر را حفظ می‌کرده است. در بخش‌های نوساز شهر، الگوی شهرسازی معاصر با جدایی فضایی و فرهنگی در شهر، روابط شهری و شهروندی را کاهش داده و در نتیجه هویت شهری از بین رفته است.

در نهایت شکل (۶) بر پایه نقشه اولیه مندرج در طرح جامع شهر اردبیل، اصلاح و بازآفرینی شده است و بیانگر این موضوع است که در طی این ۶۵ سال تحولات شهرسازی بر اساس سال‌های مندرج در تصویر به چه نحوی پیش رفته است. الگوی اولیه در شهر اردبیل رشد شعاعی با محوریت محله‌ای بوده است با گذشت زمان و با مهاجرت‌های صورت گرفته و عدم نظارت درست بر چهارچوب گسترش شهر، بطور نامنظم رشد کرده است. مخصوصاً در دو دهه اخیر ایجاد شهرک‌ها در حاشیه، به دور از بافت سنتی و به شکل گسسته ایجاد شده است که درصد زیادی از اراضی آنها نیز به حال خود رها شده‌اند.



شکل ۶: نبود الگوی شهرسازی در توسعه شهر اردبیل طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۰

نتیجه گیری و پیشنهادها

معماری و شهرسازی گذشته ایران در برگیرنده اصولی است که در دل سنت‌ها نمود یافته است. باز شناسی اصول و معیارهای شهرهای سنتی و کالبد دادن به آنها به زبان حال می‌توانند بر تواتمندی‌های برنامه‌ریزی شهری بی‌افزاید و پایه‌های محکم و پایداری را در توسعه شهری ماندگار نماید. با توجه به مطالعه انجام گرفته در خصوص رشد مساحت شهر و نرخ رشد جمعیت و همچنین نوع ساخت و ساز شهری و همچنین پردازش تصاویر ماهواره‌ای چند دهه اخیر دگرگونی‌های صورت گرفته، باعث بر هم خوردن توازن و تعادل در شهر اردبیل شده است که گسست و بی‌نظمی بصری و فضایی را به دنبال داشته است. سیاست‌های نادرست شهرسازی و تصمیم‌گیری‌های ناگهانی برای توسعه شهر و قوانین ناکارآمد شهری، رواج دلالی زمین و اراضی رها شده را منجر شده است. بسیاری از الگوهای شهرسازی سنتی با الگوهای مدرن نه تنها در تقابل و تضاد نیستند، بلکه در روند دستیابی به توسعه پایدار شهری مکمل یکدیگرند. توسعه پایدار شهری از لحاظ حفظ محیط زیست و میراث فرهنگی و همچنین حفظ هویت شهری از طریق تلفیق تجارب و اندیشه‌های تاریخی با اندیشه‌های جدید و بومی سازی تحقق می‌یابد. با استناد به نتایج این تحقیق، ۷/۵ درصد جمعیت در منطقه‌ای با تراکم کم که بیشترین مساحت شهری یعنی ۴۳/۶ درصد را دارد، ساکن هستند، و در منطقه با تراکم بسیار زیاد که مساحت ۱۸/۲ درصد شهر است ۳۵/۲ درصد جمعیت شهر را در بر می‌گیرد. این آمار و ارقام گویای توزیع ناموزون جمعیت در سطح شهر است. براساس بررسی‌ها و تحقیقات صورت گرفته، الگوی شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و منظم با محیط طبیعی و فرهنگی، مؤثرترین الگو برای حل مسائل و مشکلات شهر اردبیل است و این الگو به شهرسازی بومی گرایش دارد. در پایان می‌توان نقش الگوهای سنتی در شهرسازی مدرن شهر اردبیل را ضعیف برآورد کرد. در نتیجه برای تحقق شهرسازی منسجم، پیشنهاد می‌گردد به ساختار محله‌ای و بومی‌سازی الگوهای مدرن شهرسازی، نگاه درست به اوضاع اکولوژیکی در طراحی شهر، تعادل بهینه بین جمعیت و ساختار

زیست محیطی و امکانات شهری، انسان محور بودن فضاهای شهر به جای اتومبیل محور بودن در شهر، تراکم متعادل شهری، روی آوری به طرح‌ها با مصالح و هنرهای ایرانی، طراحی شهر بر مبنای عابر پیاده، استفاده بهینه و کارآمدتر از زمین در سطح شهر، بازآفرینی و احیای بافت‌های تخریب شده شهر، تعادل بخشی به نظام سلسله مراتب فضاهای شهری و حفظ ارزش‌های فرهنگی در سطح شهر توجه ویژه‌ای صورت پذیرد.

منابع و مأخذ

- آرام، نسیم؛ جوان مجیدی، مجید. (۱۳۹۷). "ارائه الگوی های طراحی بافت تاریخی شهر اردبیل با رویکرد پایداری اجتماعی با استفاده از مدل SWOT". ماهنامه شبک، دوره ۴، شماره ۴، ۱۱-۲۴.
- احدنژاد روشنی، محسن؛ زلفی، علی و شکرپور دیزج، حسین. (۱۳۹۰). "ارزیابی و پیش بینی گسترش فیزیکی شهرها با استفاده از تصاویر ماهواره ای چندزمانه و سیستم اطلاعات جغرافیایی، مطالعه موردی شهر اردبیل". فصلنامه آمایش محیط، دوره ۵، شماره ۱۵، ۳۵-۲۱.
- بهبودیان، جواد. (۱۳۹۹). آمار و احتمال مقدماتی. چاپ چهارم. مشهد. دانشگاه امام رضا (ع).
- توکلی نیا، جمیله؛ مسلمی، آرمان؛ فیروزی، ابراهیم و باندانی، سارا. (۱۳۹۴). "تحلیلی بر پراکنش جمعیت و توزیع خدمات شهری بر پایه عدالت فضایی (مطالعه موردی: شهر اردبیل)". مجله پژوهش های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، دوره ۳، شماره ۳، ۳۰۸-۲۸۵.
- تیموری، اصغر؛ ربیعی فر، ولی الله؛ هادوی، فرامرز و هادوی، محمدرضا. (۱۳۹۲). "ارزیابی و پیش بینی گسترش افقی شهر قزوین با تأکید بر تغییرات کاربری اراضی، طی دوره ۱۹۸۶-۲۰۱۱". فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۲، شماره ۵، ۱۵-۲۷.
- جوادی، پیمان. (۱۳۹۴). "استفاده از مشاهدات ماهواره ای در اندازه گیری و بررسی توسعه شهر اردبیل". سومین کنگره بین المللی عمران، معماری و توسعه شهری. دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
- درویشی، یوسف و عباس زاده، ژیللا. (۱۳۹۴). "بررسی عوامل موثر در شکل گیری سیمای کنونی شهر اردبیل". همایش بین المللی معماری عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران، ایران.
- رشید کلویر، حجت اله؛ اکبری، حسن. (۱۳۹۸). "سنجش پایداری بافت های شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل)". فصلنامه مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی. دوره ۴۱، شماره ۱، ۱۰۷۳-۱۰۹۳.
- زیاری، کرامت الله؛ حاتمی نیا، حسین و ترکمن نیا، نعیمه. (۱۳۹۱). "درآمدی بر نظریه رشد هوشمند شهری". مجله شهرداری ها، سال دوازدهم، شماره ۱۰۴، ۱۶-۱۹.
- شفیعی ماتک، مریم و ادیمی، محیا. (۱۳۹۲). "بررسی عوامل موثر در شکل گیری معماری معاصر ایران در تعامل با سنت". کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری، تبریز، ایران.
- شیعه، اسماعیل. (۱۳۹۸). مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، چاپ سی و نهم. تهران. دانشگاه علم و صنعت ایران.
- طرح جامع شهر اردبیل، وزارت راه و شهرسازی. (۱۳۹۵).
- علائی، سینا و عبادی، مریم. (۱۳۹۳). "توسعه پایدار شهری با بهره گیری از تطبیق شاخص های معماری پایدار با سنتی نمونه موردی شهر اردبیل". دومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری، همدان، ایران.
- علی اکبری، اسماعیل. (۱۳۸۲)، "رویکردی به احیای ارزش های گذشته در شهرسازی معاصر". مجله پیک نور، سال دوم، شماره دوم.
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان اردبیل. (۱۴۰۰).
- معماریان، غلامحسن. (۱۳۸۴). سیری در مبانی نظری معماری. چاپ اول. تهران. سروش دانش.

- نقی زاده، محمد. (۱۳۹۳). هویت شهر (مبانی ها و مولفه ها و جلوه ها). چاپ دوم. تهران. جهاد دانشگاهی.
- نقی زاده، محمد. (۱۳۸۱)، "مبانی فرهنگ معماری پایدار ایرانی". *مجله مسکن و انقلاب*، شماره ۰۰۱.
- هال، تونی. (۱۳۸۹). دگرگونی شهر: با رویکرد پیشگرا به طراحی شهری. مترجم منوچهر طبیبیان. تهران. دانشگاه تهران.
- Burton, Elizabeth. (2000). "The Compact City: Just or Just Compact? A Preliminary Analysis". *Urban Studies*, 37(11), 1969-2006.
- Gusdorf, F & Hallegatte. S. (2007). "Compact or Spread-Out Cities: Urban Planning, Taxation, and the Vulnerability to Transportation Shocks". *SSRN Electronic Journal*, 35(10): 4826-4838.
- Rojas, C; Pino, J; Basnou, C & Vivanco, M. (2013). "Assessing land-use and -cover changes in relation to geographic factors and urban planning in the metropolitan area of Concepción (Chile). Implications for biodiversity conservation". *Applied Geography*, 39, 93-103.
- Sharifi, A & Murayama, A. (2013). "Changes in the traditional urban form and the social sustainability of contemporary cities: A case study of Iranian cities". *Habitat International*, 38, 126-134.
- Syful, I. (2011). "Traditional Urban Planning Approaches and Sustainable City". *Open House International*, 36, 15-23.

ضرورت ایجاد شهرهای اکولوژیک، چالش‌ها و موانع پیش روی آن در ایران

ابراهیم براتی^۱، حمید صابری^{۲*}

۱. دانش‌آموخته دکتری برنامه ریزی شهری، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

۲. استادیار، مرکز تحقیقات گردشگری، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

چکیده

زمینه و هدف: رویکردهای مختلفی برای رسیدن به تعادل و پایداری شهری ارائه شده است، یکی از این رویکردها شهر اکولوژیک است. هدف این پژوهش تبیین ضرورت توجه به ایجاد رویکرد شهر اکولوژیک در نظام برنامه ریزی شهری کشور در راستای دستیابی به توسعه پایدار است.

روش بررسی: این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است و از لحاظ ماهیت توصیفی، تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی و تحلیل محتوا بوده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد؛ امروزه به رویکرد شهر اکولوژیک در بسیاری از مناطق دنیا توجه خاصی شده است. در ایران در بسیاری از شهرها تحت تأثیر تحولات جهانی و اجرای طرح‌های مختلف شهری، عامل اقتصادی به عنوان عامل اصلی تعیین‌کننده می‌باشد و تحولات قرن جاری و اقتصاد متکی بر نفت، تراکم بیش از حد جمعیت، تمرکز فعالیت‌ها و فراوانی ساخت و سازها، رشد و گسترش فیزیکی کانون‌های شهری و تخریب اکوسیستم طبیعی شهرهای کشور را در پی داشته است؛ هر چند در برخی از شهرهای کشور اقداماتی در جهت دستیابی به شهر اکولوژیک انجام شده است ولی نمی‌توان ادعا کرد که ساخت شهر اکولوژیک به‌طور کامل در ایران انجام شده است و ضرورت ایجاد و برنامه‌ریزی برای ساخت شهر اکولوژیک با توجه به مشکلات پدید آمده برای شهرهای کشور هر روز بیشتر احساس می‌شود.

کلید واژه‌ها: توسعه پایدار، شهر اکولوژیک، چالش، برنامه‌ریزی.

* نویسنده مسئول: hamidsaberi2000@gmail.com

ارجاع به این مقاله: براتی، ابراهیم؛ صابری، حمید (۱۴۰۱). ضرورت ایجاد شهرهای اکولوژیک، چالش‌ها و موانع پیش روی آن در ایران، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۳(۳)، ۱۷۰-۱۹۰.

مقدمه و بیان مسأله

در قرن ۲۱، شهرها باید به نحوی مردم را با طبیعت پیرامونشان هماهنگ و دستیابی به توسعه پایدار را امکان پذیر نمایند. درحالی که در دهه های اخیر رشد و گسترش شهرها در تناقض با مفاهیم توسعه ی زیستگاه های پایدار صورت گرفته و این روند سبب افزایش حجم ترافیک، فشار بر محیط زیست مانند تشدید آلودگی های ناشی از مصرف سوخت های فسیلی یا بی توجهی به مسائل اقلیمی شده است. در نتیجه این الگو منابعی مانند زمین، انرژی و آب که باید برای نسل های بعدی حفظ شوند، با روند فزاینده ای درحال مصرف هستند (فرهمندیان، ۱۳۸۸: ۱۱۳).

در سال های اخیر تغییرات محیط زیست شهری آن چنان سریع و شتاب آلود عمل کرده است که پس از اندک مدتی، اکنون شهرهای کشور نه تنها توانایی حفظ ویژگی های سنتی و اصیل زیستی خود را ندارند؛ بلکه اصول تازه و علمی نیز بر توسعه زیست محیطی آن ها و رشد آینده شان حکمفرما نمی باشد (حاتمی نژاد و شورجه، ۱۳۹۳: ۵۷).

بر این اساس از اوایل قرن اخیر و با بروز بحران های متعدد زیست محیطی، محیط زیست شهری به چالش عمده در ذهن برنامه ریزان شهری تبدیل شده است. چنین روندی جنبش های متعددی را پدید آورده است، که هر کدام از آن ها در قالب مکاتب گوناگون زیستی در نقاط مختلف جهان به وجود آمده اند و می کوشند در تحلیل های خود از مفاهیم نظری و پیشینه خود بهره ببرند. در این میان فصل مشترک تمامی این نظریه ها تأکید بر مفهوم (توسعه پایدار شهری است). یکی از نظریه های مطرح در این زمینه نظریه شهر اکولوژیک است.

امروزه در بسیاری از شهرهای کشور به تبع از تحولات جهانی و اجرای طرح های مختلف شهری، عامل اقتصادی به عنوان عامل اصلی تعیین کننده درآمد است و به جای ایجاد محیطی هماهنگ با شرایط اکولوژیک همراه با احساس آسایش، حس تعلق به مکان و امنیت و شادابی، با محیطی خشک و بی روح سر و کار داریم، ساخت شهری نه تنها با خود بیگانه است بلکه با محیط اطراف خود نیز نامأنوس می باشد. تحولات قرن جاری و اقتصاد متکی بر نفت، تراکم بیش از حد جمعیت، تمرکز فعالیت ها و فراوانی ساخت و سازها، رشد و گسترش فیزیکی کانون های شهری و تخریب اکوسیستم طبیعی شهرهای کشور را در پی داشته است. در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران توسعه شهری با رشد و سرعت بیشتری همراه بوده است و امروزه یکی از چالش های عمده پیش روی شهرهای ایران مسائل اکولوژیک و محیط زیست آن است. تحولات برنامه ریزی نشان می دهد تا اواسط قرن بیستم تأکید برنامه ریزی بر رشد و توسعه بدون در نظر گرفتن محدودیتی برای استفاده از توان های اکولوژیک و توانمندی های محیطی بوده است. براساس همین نگاه نظام برنامه ریزی در کشور ایران اعمال شده است؛ دراهداف کلان برنامه های توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور، بهره برداری صحیح و پایدار از منابع طبیعی موجود جهت اعتلای کیفیت زندگی نسل های حاضر و نسل های آینده مورد تأکید قرار گرفته است. برای این منظور برنامه ریزی برای ایجاد تعادل و توازن در محیط زیست مناطق و تجهیز کانون های توسعه، از طریق گسترش ظرفیت های زیر بنایی و تولیدی محیط با توجه به قابلیت ها، شرایط و ملاحظات زیست محیطی به عنوان یکی از خط مشی های مهم توسعه اقتصادی مناطق مختلف کشور توصیه شده است. متأسفانه توسعه بی رویه فعالیت های اقتصادی انسان، افزایش جمعیت و اتکای بی واسطه قشر کثیری از مردم به بهره برداری از طبیعت، روز به روز محدودیت ها و تنگناهای بیشتری برای بقای طبیعت و منابع به وجود می آورد (زنگی آبادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۵). بنابراین دغدغه اصلی این پژوهش این است که ضرورت ایجاد شهر اکولوژیک در ایران چیست و چگونه می توان به آن دست یافت؟

مبانی نظری پژوهش

درآمدی بر تاریخچه شکل‌گیری شهر اکولوژیک

در طول ۱۰۰ سال گذشته، همواره این مسئله که چگونه می‌توان شهرهای خود را با بهره‌وری و قابلیت زندگی و بدون هیچ آسیبی به محیط اکولوژیک برنامه‌ریزی کرد و ساخت، از جمله مسائل مورد تأکید متخصصین و دانشمندان بوده است (Lye & Chen, 2010: 2). این مفهوم در قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ به وجود آمد. در آن زمان برنامه‌ریزان و مدیران شهری به دنبال مشکلات به وجود آمده برای شهرها به خصوص مسائل مربوط به بهداشت عمومی، ضرورت ایجاد محیط‌های جایگزینی مطرح شد (Tang, 2011: 16).

مروری بر کار پیشگامان برنامه‌ریزی قرن ۱۹ مانند فردریک لالمستد^۱، پاتریک گدس^۲، ابنزرهاوارد^۳ که دیدگاه‌هایی را در مورد موجودیت زندگی، اهمیت محافظت از زیبایی‌های طبیعت و عملکردهای اکولوژیکی همراه با برنامه‌ریزی را خاطر نشان کرده‌اند، به عنوان مثال: گدس نظریه زیست منطقه‌ای را پیشنهاد داده است که در آن به رابطه متقابل بین شهر و اکوسیستم توجه کافی شده است (Wong & Yuen, 2011: 4).

یکی از تأثیرگذارترین نویسندگان در این زمینه ابنزرهاوارد بود، که این سؤال که چگونه می‌توان در تعادل زندگی اصلی شهر و کشور تجدید نظر کرد محور اصلی نظریه هاوارد در قرن ۱۹ بود و ایده باغ‌شهر او برای جلوگیری از مشکلات زیست محیطی شهرهای صنعتی شلوغ و گسترش سریع حومه نشینی مطرح شده بود. نظریه باغ‌شهر هاوارد نمونه‌ای بود از استفاده از چشم‌انداز برای شکل‌دادن به شکل شهری و اهمیت حفظ کشاورزی در نزدیک شهرها و ایجاد کمربند سبز برای ایجاد مرزهای فیزیکی بین جوامع (Jiang, 2019: 8).

لان‌مک‌هارگ^۴ با کتاب "طراحی با طبیعت" (۱۹۶۹) نقطه عطف تئوری برنامه‌ریزی شهری مدرن با ایده شهر اکولوژیک در آمریکا است که بر نظریه و عملکرد فعلی برنامه‌ریزی شهری تأثیر بسزایی داشته است. ایده‌ی او برای طراحی با طبیعت نقش مهمی در مورد نگرانی‌های زیست‌محیطی و برنامه‌ریزی شهری تا اواسط قرن ۲۰ داشته است. کتاب‌های منتشرشده بعدی بر اهمیت بعد زیست‌محیطی تأکید کردند از جمله کتاب‌های کارسون^۵ (۱۹۶۲)، کریکل^۶ (۱۹۷۱) که در مورد مواد شیمیایی و تأثیرات آلودگی و مصرف منابع هشدار داده بودند.

جین‌جکوبز^۷ نیز نویسنده قابل توجه قرن ۲۰ در زمینه برنامه‌ریزی شهری است که تأکید ویژه‌ای بر فرم‌های شهری عابرپایه دارد. وی از مدل برنامه‌ریزی شهرهای آمریکا (۱۹۶۱) انتقاد کرد و از یک مدل متراکم شهری که استفاده از مسیرهای عابرپایه و ارتباطات محله‌ای و اقتصاد محلی پررونق که از مشاغل کوچک حمایت و تشویق می‌کند را مطرح کرد، ایده او الهام بخش بسیاری از فعالان شهرنشینان^۸ جدید شد (Tang, 2011: 16). به گفته جان‌کونز^۹ ایده بوم‌شهر ریشه در دهه ۱۹۸۰، زمانی که توسط محققان آلمانی از نظر زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصاد شهری مسئولیت‌پذیر مورد بحث قرار گرفت و در دهه‌ی ۱۹۶۰ اولین مفاهیم شهر بوم‌گردی که به متابولیسم شهری متمرکز است، شکل گرفت (Hold, 2009: 44).

^۱ . Fredrick Low Olmsted

^۲ . Patrick Geddes

^۳ . Ebenzer Howard

^۴ . Lan. Mc Harg

^۵ . Carson

^۶ . Circle

^۷ . Jane Jacobs

^۸ . New urbanists

^۹ . Jan Kunz

دیوید انگویخت (۱۹۹۲) یکی از محققان مهم در شهر اکولوژیک و سبز است، وی جامعه‌ای را که راه خود را به سمت "بوم‌شهر" از طریق پیاده‌مداری، استفاده از دوچرخه و حمل و نقل عمومی و تغییر رفتارهای روزمره انسانی است را نشان می‌دهد، معرفی می‌کند (Tang, 2011: 17).

می‌توان گفت اصطلاح "شهر اکولوژیک"، از کتاب ریچارد رجیستر "ساخت شهرها برای آینده‌ای سالم" (۱۹۸۷) گرفته شده است. دیدگاه رجیستر در مورد شهر اکولوژیک، پیشنهادی است در مورد ساخت شهری که مانند سیستم زندگی به وسیله الگوی کاربری زمین کالبد سالم کل شهر را حمایت کند، تنوع زیستی را افزایش دهد و با به‌کارگیری الگوی تکامل و پایداری در نقش‌های شهر تنوع ایجاد کند (Wong & Yuen, 2011: 3).

مدل ریچارد رجیستر سعی داشت ورودی و خروجی شهرها را حفظ و کنترل کند و تنوع زیستی شهر اکولوژیک موردنظر ریچارد رجیستر، با الگوبرداری از برکلی مدل‌سازی شده بود و از تعادل اکولوژیکی طولانی مدت محیط شهری پشتیبانی می‌کرد (Jiang, 2019: 6). به‌طور خلاصه می‌توان گفت طرح اکوسیستی که اول بار توسط ریچارد رجیستر مطرح شد در طول زمان سه مرحله تکامل را طی کرده است:

۱- مرحله اول: با دیدگاه‌های هنجاری و نظری مشخص می‌شود که پاسخی است به آثار مخرب شهرنشینی و تخریب محیط زیست، نابرابری‌های اجتماعی و گسترش بی‌رویه شهری (دهه ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰) باغ‌شهر^۲، شهر جدید^۳ و تکنوسیستی^۴ نمونه قرن ۱۹ تا ۲۰ آن هستند.

۲- مرحله دوم: با دیدگاه‌های تنظیمی و پروژه‌هایی که پیشرو در زمینه اکوسیستی ملی و محلی بودند مشخص می‌شود مانند کوریتیتیا در برزیل، ویتکرز در نیوزلند و شواباخ در آلمان و تعدادی شهر در چین (۱۹۲۲ تا ۲۰۰۰).

۳- مرحله سوم: با دیدگاه ابتکاری در جهت کاهش سطح (CO2) در شهرها مشخص می‌شود (Joss, 2011: 269). امروزه تعدادی از بازیگران در سطح بین‌المللی، سازمان‌های دولتی و شرکت‌های پیشرو در زمینه هدایت و ارتقاء نوآوری‌ها در شهرهای اکولوژیکی مشغول به کار هستند. به عنوان نمونه بانک جهانی برنامه‌هایی برای حمایت از شهرها در راستای افزایش پایداری اکولوژیکی و اقتصادی از طریق مدیریت و برنامه‌ریزی تلفیقی شروع کرده است. سازمان ملل متحد نیز دستورالعمل‌های شاخص شهری را در این زمینه معرفی کرده است. علاوه بر این این سازمان غیر دولتی که توسط رجیستر ایجاد شد (Ecocity Builders) نیز تعدادی کنفرانس درخصوص اکوسیستی سازماندهی کرده است (Mnemneh et al, 2014: 135-136).

تحولات نشان می‌دهد که مفاهیم و ابتکارات جدیدی از سال ۲۰۰۶ وارد ادبیات شهرهای بوم‌گردی شده است از جمله توجه خاص به شهرهای کم‌کربن^۵ یا شهر بی‌کربن (کربن صفر) است البته این بدان معنی نیست که تمرکز بر کم‌کردن کربن در شهرهای بوم‌گردی توجه به ابعاد دیگر شهر بوم‌گردی (پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی) را به حاشیه ببرد. از دیگر اصطلاحاتی که در بحث شهرهای بوم‌گردی توجه خاصی در سال‌های اخیر بدان شده است تحقق شهر بوم‌گردی به عنوان یک سیستم اجتماعی- فنی پیشرفته متشکل از مجموعه‌ای از انرژی‌های تجدیدپذیر و فناوری‌های سبز توسط فناوری‌های اطلاعات دیجیتال تحت عنوان شهر هوشمند^۶ است که نوعی طراحی مدرن شهر بوم‌گردی به حساب می‌آید از جمله شهر

^۱ . David Engwicht

^۲ . The Garden City

^۳ . The New Town

^۴ . The Techno City

^۵ . Low carbon city

^۶ . Smart city

ونکورکانادا و مصدر امارات. بر این اساس اصطلاح شهر بوم‌گردی همه‌جا حاضر در سال‌های اخیر برای شهرهای هوشمند بوم‌گردی مطرح شده است (Joss et al, 2013: 68).

در واقع شهر هوشمند علاوه بر این که به نیروهای مختلفی که در شهر ایفای نقش می‌کند توجه خاصی دارد نوعی کاتالیزور "حکمرانی تحول آفرین" نیز قلمداد می‌شود (Joss, 2018: 3).

راهبردهای توسعه شهر اکولوژیک

برای دستیابی به شهر اکولوژیک به ترکیب راهبردهای زیر نیاز می‌باشد:

۱- حمل و نقل پایدار:

یک سیستم حمل و نقل پایدار، سیستمی است که امکان دسترسی به نیازهای اصلی را به صورت ایمن و سالم و در عین حال رعایت عدالت بین نسلی و درون نسلی فراهم می‌نماید. همچنین حمل و نقل پایدار از اقتصاد پویا حمایت می‌کند، آلودگی و ضایعات غیر بازیافتی را کاهش می‌دهد و مصرف منابع تجدید ناپذیر و استفاده از زمین را به حداقل می‌رساند، در گزارش بانک جهانی ۱۹۹۶ حمل و نقل پایدار و ارکان آن به شرح ذیل است:

- رکن اقتصادی: مناسب بودن ساختار سازمانی و سرمایه‌گذاری برای زیر ساخت های حمل و نقل.

- رکن زیست محیطی و اکولوژیک: شامل بررسی بر روی چگونگی سرمایه‌گذاری برای حمل و نقل با تأکید بر کاهش مصرف انرژی و کاهش انتشار آلاینده‌های زیست‌محیطی.

- رکن اجتماعی: بر کفایت و دسترسی مناسب تمامی اقشار جامعه به خدمات حمل و نقل تأکید می‌کند.

فرآیند ایجاد شهری پایدار در آینده نیازمند تغییرات اساسی در فرهنگ افراد است که برای بسیاری به منزله تغییر در روش زندگی آن‌ها است. روشی که دیگر وابسته به استفاده از وسایل حمل و نقل شخصی نیست، یکی از ویژگی‌های این تغییر فرهنگی دورنمایی جوامع از منطقه شهری، ساکنان آن و تکنولوژی لازم برای حمایت لازم از پایداری اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیرساخت‌های فیزیکی آن‌ها است، این الگوی جدید روند نگرش به شهر به عنوان مجموعه‌ای از سیستم‌های به هم پیوسته در صورت موفق بودن منجر به ایجاد مکانیسم‌های برنامه‌ریزی می‌شود که شامل مجموعه‌هایی از سیاست‌های مرتبط به هم و حامی یکدیگر است. حمل و نقل پایدار مستلزم حمایت ترکیب متوازن روش‌های قیمت‌گذاری برای حمایت از حمل و نقل عمومی به علاوه تغییرات در نوع اداره و پیشرفت‌هایی در تکنولوژی حمل و نقل شامل بازیافت مواد و همچنین نوآوری‌هایی در طراحی و اجرای طرح‌های توسعه آتی است (ماگتین، ۱۳۸۹: ۳۷). استفاده از دوچرخه، حمل و نقل پیاده و حمل و نقل عمومی از راهکارهای حمل و نقل پایدار در شهرهای اکولوژیک است. (شکل شماره: ۲۱)

ده اصل اساسی لازم در دستیابی به حمل و نقل پایدار اکولوژیک

۱- ایجاد فضای مناسب پیاده‌روی

۲- ایجاد فضای مناسب برای دوچرخه سواران و سایر حمل و نقل غیر موتوری

۳- حمل و نقل عمومی کم هزینه و در عین حال گسترده

۴- مدیریت سفر با ایجاد دسترسی برای عابر پیاده

۵- حمل و نقل پاک و ایمن ترین حالت ممکن

۶- اختلاط کاربری و یکپارچه سازی با فعالیت‌ها، ساختمان‌ها و فضاها

۷- ایجاد تراکم ساختمانی با تأکید بر پیاده محوری و حمل و نقل عمومی

¹ . Vbiquitous eco - cities

۸- اضافه کردن امتیازات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی

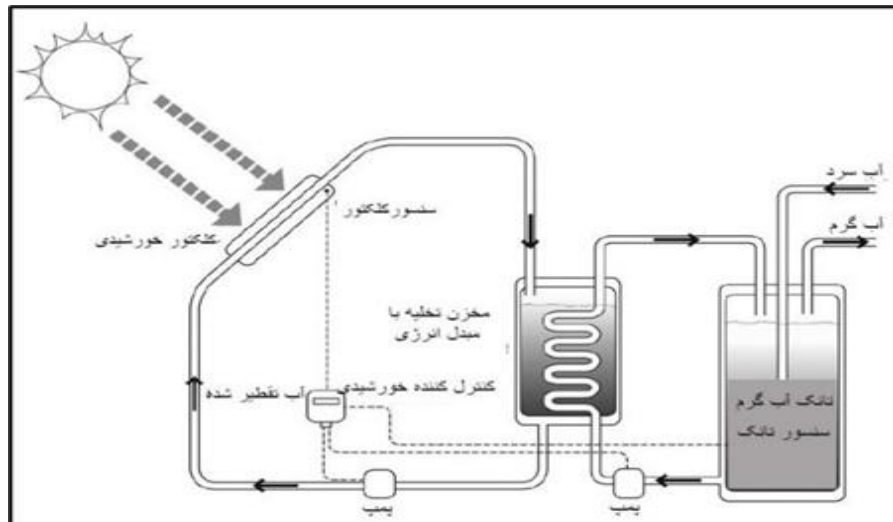
۹- مستقیم کردن مسیرهای پیاده روی با کوچک کردن بلوک های شهری

۱۰- بادوام سازی و پایدار سازی (Hook et al, 2010: 16).

۲- توسعه انرژی های تجدیدپذیر

یکی از ارزان ترین و آسان ترین روش های حفظ ذخایر انرژی، افزایش کارایی انرژی می باشد، تغییر در رفتارها و کنترل هوشمند انرژی در ساختمان ها و مساکن، می تواند منجر به کاهش نیاز به انرژی اضافی گردد.

مطالعات نشان می دهد که بهبود در اموری مانند عایق کاری، گرم کردن مؤثر آب، به کارگیری وسایلی با انرژی مصرفی مناسب می تواند به سرعت برای مالکان خانه منافع و سود اقتصادی را به ارمغان آورد. شهرها، می توانند به سمت ترکیب حرارت، انرژی، گرمای محیطی و شبکه های انرژی حرکت کنند؛ تا بدین وسیله بتوانند انرژی خود را تأمین نمایند، شهرها قادر به استفاده از زباله و ضایعات به عنوان انرژی و به کارگیری سوخت های ثانویه زیستی برای تولید انرژی و محصولات می باشند، ایجاد ساختمان خورشیدی، اتاق نشیمن و غذاخوری در قسمت جنوبی (آفتابی)، آشپزخانه و حمام و سرویس های ساختمان در قسمت شمال قرار می گیرد. دیوارها و سقف ها با 400 mm پشم و شیشه و یا پلی اورتان عایق کاری و پنجره ها سه جداره، چراغ های LED خیابان با انرژی خورشیدی نمونه هایی از توسعه انرژی های تجدیدپذیر در شهر اکولوژیک است (Wong & Yuen, 2011: 160-162). جذب فن آوری های سازگار با آب و هوا، مشارکت در جهت تقویت فضای سبز شهری، استفاده از ابتکارات محلی، استفاده از فنون و فن آوری های انرژی تجدیدپذیر از سطح ساختمانی تا سطح منطقه ای از جمله مواردی است که می توان در توسعه انرژی های تجدیدپذیر کار گرفت (UN Habitat, 2011: 26).



شکل ۱- سیستم گرمایش غیر مستقیم آب خورشیدی (Source: Yeang & Woo, 2010: 132)

۳- کاربری ترکیبی

میزان پایداری یک شهر با شکل، اندازه، تراکم و کاربری های آن مرتبط است، امروزه بحث چگونگی کاربری اراضی نقش مؤثری در دستیابی به توسعه پایدار شهری است که با تبعیت از الگوی شهر متراکم کاربری ترکیبی قابل اجرا می باشد. کاربری ترکیبی دارای مفهوم تنوع در فعالیت های شهری است از جمله حضور عملکردهای تجاری و صنایع محلی در نواحی مسکونی و یا وجود اماکن مسکونی در نواحی صنعتی و تجاری، برخی از مزایای کاربری ترکیبی در شهر اکولوژیک عبارتند از: دسترسی آسان به امکانات محلی نیاز به داشتن خودروی شخصی را کاهش می دهد و تعداد سفرهای کوتاه برای خرید

مایحتاج روزانه را افزایش می‌دهد، قرارگیری مغازه‌ها و امکانات تفریحی در نواحی نزدیک و مجاور به کاهش تمایل به استفاده از خودرو منجر می‌شود، بسیاری از امکانات و سازمان‌های دولتی در فاصله نزدیک قرار گرفته‌اند، کاهش اتومبیل نیاز کمتری به خیابان طلب می‌کند و سایر فضاهای عمومی به عنوان زمین‌های بازی کودکان و محلی برای تعاملات اجتماعی عمل می‌کند (Wong & Yuen, 2011: 162).

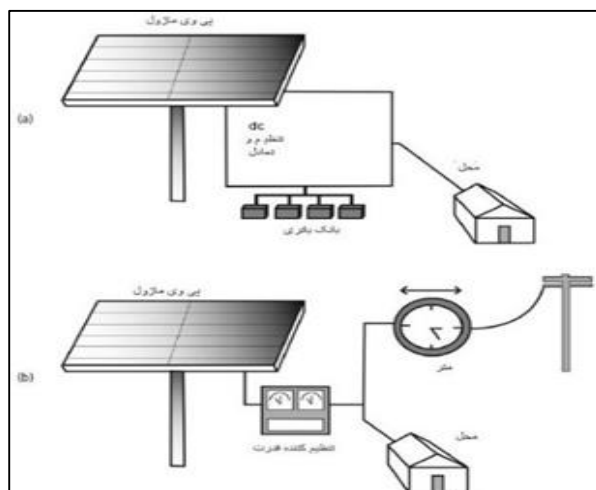
۴- توسعه اقتصاد محلی و اقتصاد خودکفا محور

هرچه استقلال اقتصادی شهر بیشتر باشد، تأثیر مخرب آن بر محیط زیست کمتر خواهد بود و ویژگی‌های ارزشمند زیست محیطی آن افزایش خواهد یافت. در واقع توسعه اقتصاد محلی و اقتصاد خودکفا محور تأثیر بسزایی بر توسعه پایدار دارد. به عنوان مثال رشد اقتصاد محلی باعث می‌شود که شهروندان برای رسیدن به محل کار ناچار نباشند مسافت زیادی را طی کنند. در واقع یافتن روش‌هایی در جهت سرعت بخشیدن به سرمایه‌گذاری در شهر روش مناسبی جهت دستیابی به این مهم است. این خود می‌تواند حس تعلق مکانی در شهر را نیز افزایش دهد. یکی از راههای تقویت اقتصاد خودکفا محور شهر اکولوژیک توجه به کشاورزی شهری است. این موضوع مهمترین ویژگی کشاورزی شهری است، که آن را از کشاورزی روستایی متمایز می‌کند زیرا ارتباط مستقیم و به کارگیری منابع شهری را در برمی‌گیرد استفاده از زباله‌های آلی به عنوان کود کمپوست و آب باران برای کشاورزی و ارتباط مستقیم با مصرف‌کنندگان شهری دارای مزیت‌هایی از جمله رفع مشکل کمبود مواد غذایی، کاهش بیکاری شهری و رفع مشکل زباله و فاضلاب شهری را به همراه خواهد داشت.

۵- ایجاد شهرهای بدون کربن

یکی از اهداف اصلی رویکرد شهرهای بدون کربن، اطمینان از این موضوع است که همه خانه‌ها، محله‌ها و ساختمان‌های تجاری بدون کربن باشند. با استفاده بهینه از انرژی و کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، از تأثیر خود بر محیط زیست بکاهند و در واقع ردپای اکولوژیک خود را کاهش دهند و زمینه را برای احیای محیط زیست فراهم کنند. استفاده از انرژی زیست توده، جذب گاز دفن زباله، گرمایش خورشیدی فتوولتائیک، بادی و خشکی سیستم‌های تهویه مطبوع با کمک خورشید و میکرو آبی و بادی، پالایشگاه‌های زیستی از جمله اقداماتی است که در این زمینه می‌توان انجام داد (UN Habita, 2011).

39)



شکل ۲- سیستم تولید انرژی فتوولتائیک در شهر اکولوژیک (Source: Yeang & Woo, 2010: 188)

در شهر اکولوژیک به سبب افزایش آگاهی‌های محیطی، ابداعات و تحولات فناورانه سبب ایجاد تغییراتی در طراحی‌های محیطی و دکوراسیون داخلی ساختمان‌ها می‌شود و معماری پایدار با طراحی‌های زیست‌محیطی سازگار با طبیعت و ساختمان‌های سبز در جهت مقابله با اثرات گرم شدن جهان صورت می‌گیرد. (شکل شماره: ۴) طراحی مساکن اکولوژیک با بهره‌وری انرژی به‌وسیله بازیافت آب حاصل از بارندگی، طراحی سیفون‌های توالت که با آب کمتری پر می‌شوند، عایق‌کاری بیشتر و سقف‌های سازگار با محیط زیست مشخص می‌شود. بهبود وضعیت محلات فقیرنشینی نیز در این بخش قرار می‌گیرد که شامل بهبود وضعیت مالکیت زمین، ایجاد زیرساخت و تأسیسات شهری جدید و استاندارد به ویژه تأمین آب آشامیدنی، بهداشت، برق، مدیریت زباله، ایجاد پیاده‌راه، روشنایی، خیابان‌ها و جاده‌ها در این مناطق می‌شود (Wong & Yuen, 2011: 128).

در شهر اکولوژیک تمام ساختار کالبدی و فیزیکی شهر در ارتباط با توانمندی‌های محیط شکل می‌گیرد به عنوان مثال در طراحی و معماری ساختمان مسائلی مانند گرمایش، سرمایش، روشنایی، برق، تهویه، انرژی‌های پاک، اقلیم، بازیافت، چیدمان و دکوراسیون داخلی هماهنگ با محیط زیست طراحی خواهند شد. طراحی سبز را می‌توان بر کالبد شهر پیاده کرد تا بدین وسیله مصرف انرژی، آب و مصرف سایر مواد را کاهش داد و از محیط زیست و ساکنان این ساختمان‌ها محافظت به عمل آورد. از مهمترین شاخص‌هایی که در طراحی و ساخت و ساز پایدار سرمشق طراحان قرار می‌گیرد و به لحاظ بین‌المللی مورد تأیید کشورهای بسیاری است شاخص HQE^۱ به معنی "کیفیت بالای زیست محیطی" است (رزاقیان و رهنما، ۱۳۹۹: ۹۳).

این شاخص در واقع به دنبال ایجاد تعادل میان تأثیر گازهای گلخانه‌ای و محدودیت‌های منابع از یک سو و خواست کاربران برای آسایش و امنیت از سوی دیگر است و دغدغه اصلی آن در نظر گرفتن محیط زیست در ساخت و ساز و تأمین آسایش کاربران در قالب کیفیت محیط درون و بیرون است (قلعه نوعی، ۱۳۹۰: ۱۲۵).

یکی دیگر از شاخص‌های مورد استفاده در طراحی ساختمان به صورت پایدار و تابع قوانین اکولوژیک شاخص LEED^۲ است که نام اقتصادی گواهی نامه مدیریت انرژی و طراحی محیطی مصوب کشور آمریکا و یکی از مهمترین آیین نامه‌های استاندارد مرجع برای رده بندی ساختمان اکولوژیک است (پور صادقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۲).

جدول ۱- الگوی ساختمان اکولوژیک براساس استاندارد HQE و LEED

منبع رفرنس	گروه بندی	گروه بندی بر اساس اهداف خرد	گروه بندی براساس اهداف اصلی	گروه بندی اصلی
Ecocity) (Builders,2017:26 Duchene-Marullaz,et) (at ,2001:23-24 (White,2002:47-63) (Kibert,2016:147-152)	گروه اول	اقدامات جهت استفاده از انرژی خورشیدی - تناسب فرم ساختمان با اقلیم (بافت فشرده و مختلط) - استفاده از مصالح بوم آورد - قرارگیری فضاهای اصلی رو به جنوب برای بهره گیری از حداکثر آفتاب - استقرار براساس جهت باد - استفاده از مصالحی که	-ارتباط هماهنگ ساختمان با محیط پیرامون خود -انتخاب مصالح و فرآورده های ساخت متناسب -کارگاه ساختمانی با حداقل مزاحمت -دسترسی به	گروه اول کنترل پیامدهای مرتبط

^۱ Haute Qualite Environnementale

^۲ Leadership in Energy and Environmental Design

(Gaffron et al 2005:30) (Steinberg,2018:63) (Yang,2013:207) (Bibri&krogsti,2020:9)	قابلیت بازگشت به چرخه طبیعی را داشته باشند - مصالح با آلاینده‌گی کم - ایجاد بام سبز	شبکه حمل و نقل عمومی - تأمین ظرفیت پارکینگ - افزایش تهویه - طرح مدیریت کیفیت محیط داخلی در زمان ساخت
(کریمی، ۱۳۹۲: ۵۴) (رزاقیان و رهنما، ۱۳۹۹: ۹۴) (قلعه نوعی، ۱۳۹۰: ۱۲۵) (پورصادقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۲)	- کاهش مصرف انرژی با افزایش بازدهی - صرفه جویی در مصرف انرژی - تغییر مصرف به اشکال تجدید پذیر و غیر آلاینده مثل انرژی خورشیدی با توجه با اقلیم اصفهان - بازچرخانی و استفاده مجدد آب در ساختمان - بازیافت آب باران - تفکیک آب تصفیه شده و تصفیه نشده در منزل - بازیافت و تفکیک زباله در منزل - مقاومت در برابر زلزله - توجه به بازآفرینی شهری در بافت تاریخی شهر - انعطاف پذیری ساختمان در جهت تغییرات فنی و عمرانی - کاهش ارتفاع برخی فضاها به منظور تبادل کمتر حرارتی با بیرون - استفاده از روشنایی کم مصرف در تمامی ساختمان های شهر - استفاده از گرمایش از کف - استفاده از سیستم برق حرارتی ترکیبی (CFP)	- مدیریت انرژی - مدیریت آب - مدیریت پسماند - مدیریت حفظ و نگهداری ساختمان - بهینه سازی مصرف انرژی - کاربرد انرژی سبز
- دارا بودن سیستم ترموستات برای گرمایش - استفاده از سیستم عایق صوتی (شیشه دو جداره) - رعایت نکات ضروری جهت حفظ حجاب و حرمت در طراحی - استفاده از عایق حرارتی - تناسب فضا سازی جهت ایجاد دید مناسب - تدابیر لازم جهت کنترل انتشار بو در طراحی آشپزخانه و سرویس بهداشتی - تهویه مناسب - توجه به مقیاس انسانی و ابعاد و اندازه در طراحی	- آسایش از لحاظ دما و رطوبت - آسایش صوتی - آسایش بصری - آسایش بویایی - تأمین بیشینه نور - تأمین بیشینه منظر ناب	گروه سوم مربوط به آسایش
- توجه به دسترسی مناسب برای گردآوری زباله - عدم استفاده از مواد شیمیایی مضر در ساختمان - (پشم و شیشه و مواد سمی) - شبکه دفع فاضلاب بهداشتی - محدود کردن استفاده از آب شرب جهت آبیاری محوطه - پایش کیفیت هوا در فضای بیرونی از طریق کاشتن گیاهان خشکی پسند بومی منطقه	- کیفیت بهداشت فضا - کیفیت بهداشت هوا - کیفیت بهداشت آب	گروه چهارم مربوط به بهداشت ساختمان

۷- افزایش زیرساخت‌های سبز شهری

مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکرد زیست‌محیطی آن‌ها است که شهرها را به عنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی‌دار کرده است و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربرد نادرست فناوری مقابله نموده، سبب افزایش کیفیت زیست شهرها می‌شوند. مؤلفه‌های آثار توسعه شهری می‌تواند نظام زیستی شهرها را به شیوه‌های گوناگون مختل کند. فضای سبز مناسب در شهرها یکی از عوامل مؤثر در کاهش این اثرها هستند و به ویژه در ارتباط با گرد و غبار و آلودگی هوا، فضای سبز شبه جنگلی، ریه‌های تنفس شهرها به شمار می‌روند، مهمترین تأثیر فضای سبز در شهرها تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا و جذب گرد و خاک است (بهرام سلطانی، ۱۳۶۳: ۳۵).

از دیدگاه حفاظت محیط زیست، فضای سبز شهری بخش جاندار ساخت کالبدی شهرها را تشکیل می‌دهد (سعید نیا، ۱۳۷۹: ۲۹-۳۱). در عین حال زیرساخت سبز شامل منابع فتوسنتزی، انرژی‌های تجدیدپذیر، تأمین غذا و فیبر محلی نیز می‌شود. برای تقویت زیر ساخت سبز در شهرها دو رویکرد وجود دارد اول افزایش سرانه فضای سبز از طریق ایجاد پهنه‌های وسیع و بزرگ مقیاس در محدوده شهر و حومه و دوم توسعه شهر براساس ساختار طبیعی خودش. تقویت عناصر طبیعی شهر هر چند به صورت خرد باعث تقویت حضور پایدار طبیعت در شهر می‌انجامد. در این رویکرد توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی و تاریخی و نقش این فاکتورها در ذهن و اندیشه مردم در برنامه‌ریزی دارای اهمیت است. رویکردهایی از جمله بام سبز، پارک‌های شهری، فضای سبز معابر شهری، کمربندهای سبز، کشاورزی شهری از جمله این اقدامات می‌باشد که مورد تأکید شهر اکولوژیک می‌باشند، مواردی که در صورت رعایت و اجرایی شدن از سوی مدیران شهری یک شهر را در چشم‌انداز جهانی تبدیل به شهر سبز می‌کند عبارتند از: امکان دسترسی آسان به پارک‌های عمومی، ایجاد شغل‌های به اصطلاح سبز برای شهروندان، تدوین قوانین که منجر به ساخت ساختمانی بادوام شوند، استفاده از راهکارهای نوین بازیافت مواد و... (جمعه‌پور، ۱۳۹۸: ۳۵۵).



شکل ۳- بام سبز در شهر اکولوژیک (Source; Yeang & Woo, 2010: 215)

۸-بالا بردن بازدهی اکولوژیک

بیشتر پدیده‌های کره زمین تحت تأثیر رفتار غیرخطی‌اند و از این قاعده تبعیت می‌کنند هیچ یک از تحولات اکولوژیک آرام، غیر متغیر و مستمر نیستند این پدیده‌ها به جای تبعیت از قانون رفتار خطی ساده، از قانون ارتباطات غیر خطی پیروی می‌کنند (جمعه‌پور، ۱۳۹۸: ۱۳۱). بنابراین در شهرها نیز با سیستم‌های دایره‌ای یا حلقه‌های بسته سر و کار داریم. شهرهایی که در زمینه‌های محیطی و بومی بازدهی بالایی دارند، با کاهش مواد مصرفی و مواد زائد تأثیرات منفی خود بر محیط را کاهش می‌دهند. با توجه به اصل تعادل مواد، مسئله زباله و مواد زائد در مناطق شهری، فقط از طریق کاهش میزان تولید مواد زائد و پسماند و برقراری تعادل در چرخه اکولوژیک در حد ظرفیت برد امکان پذیر است و بازیافت فقط تا حدی مشکل را تخفیف

می‌دهد و آن را از نظر زمانی به تاخیر می‌اندازد و یا از نقطه مکانی به جای دیگری منتقل می‌کند (جمعه پور، ۱۳۹۸: ۷۸). بنابراین توجه به مسئله بازیافت زباله و مواد زائد در شهرهای اکولوژیک اهمیت ویژه‌ای دارد.



شکل ۴- مدیریت یکپارچه پسماند جامد (ISWN) در شهر اکولوژیک (Source: Stinberg, 2018: 148)

۹- احیای محیط‌های شهری آسیب دیده

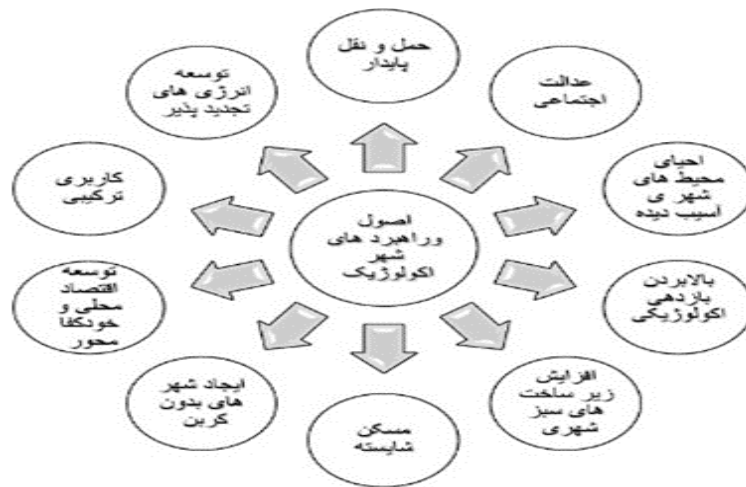
در تفکر اکولوژیک به شهر به عنوان یک اکوسیستم زنده توجه می‌شود. در این دیدگاه منابع طبیعی بستر شهر به حساب می‌آیند و آسیب پذیری آن‌ها، عامل اصلی کاهش انعطاف پذیری و افزایش عدم تعادل در شهرها و منطقه می‌شود. بنابراین در تفکر اکولوژیک شهرها شریک مثبت طبیعت به حساب می‌آیند و به دنبال به حداکثر رساندن زمینه‌هایی است که شهرها بتوانند به طور پایدار حداکثر نیازهای خود را از سرمایه‌های طبیعی و منطقه زیست خود برآورده سازند. در عین حال به احیاء و بازسازی محیط‌های تخریب شده نیز بپردازد. از لحاظ فنی، توسعه شهر اکولوژیک به عنوان یک نوع سرمایه‌گذاری تجاری محسوب می‌شود که موجب افزایش ثروت و ظرفیت و منابع فناورانه در ارتباط با محیط آلوده می‌گردد و در این فرایند، فرصت‌های شغلی بیشتری در مدیریت محیط زیست تخریب شده ایجاد می‌شود (Wong & Yuen, 2011: 147).

۱۰- عدالت اجتماعی

یکی از جنبه‌های مهم پایداری عدالت اجتماعی است زیرا هرگونه برنامه‌ریزی باید در جهت دستیابی به برآوردن حقوق انسانی و توسعه آن باشد. معیار عدالت اجتماعی از دیدگاه دیوید هاروی به عنوان مثال نیاز به شرکت در منفعت عمومی و همچنین استحقاق می‌باشد. اصول دستیابی عدالت اجتماعی عبارتند از: عدالت درون نسلی و بین نسلی، مسئولیت‌های فرامرزی، زندگی آرام در زمین، وابستگی متقابل انسان و طبیعت، حفظ تنوع زیستی، مشارکت اثربخش تمام گروه‌ها و افراد در تصمیم‌گیری‌ها که در زندگی نقش دارند، فرهنگ و دانش بومی، عدالت جنسیتی، صلح، دسترسی برابر به اطلاعات و امنیت (هاروی، ۱۳۹۴: ۱۲۹).

در زمینه‌های اجتماعی، جامعه اکولوژیک به تحکیم جنبه‌های زیر نیازمند است: تبدیل شهر اکولوژیک به قالب و مقیاس انسانی، سرمایه‌گذاری و حفظ تنوع و تمایز محلی با هویت فرهنگ محلی، حفاظت از سلامت انسان و ایجاد محیطی مطبوع، پاک و ایمن، اطمینان یافتن از دسترسی به غذا، آب، مسکن و سوخت باکیفیت و با هزینه‌ای معقول، افزایش دسترسی

ساکنان به مهارت و دانش مورد نیاز برای مشارکت و داشتن نقشی فعال در اجتماع، توانمندسازی کل جامعه برای شرکت در تصمیم‌گیری جمعی، تأمین نیازهای به صورت محلی، تأکید و مراقبت از خدمات بهداشتی (White, 2002: 202).



شکل ۵- راهبردهای شهر اکولوژیک

تجارب جهانی شهرهای اکولوژیک

با توجه به مطالعات انجام گرفته و تجربیات شهرهای اکولوژیک در دنیا و براساس منابع مختلف داخلی و خارجی و توجه به دلایل موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های انجام شده در مناطق مختلف نشان می‌دهد در بین کشورهای آسیایی کشورهای چین، ژاپن و سنگاپور توجه ویژه‌ای به این رویکرد داشته‌اند؛ بخصوص کشور چین از سال ۲۰۰۴ برنامه وسیعی در این مورد داشته‌است؛ همچنین توجه به این رویکرد در منطقه اروپا و آمریکا نیز به صورت جدی در حال پیگیری است؛ در منطقه خاورمیانه نیز بخصوص در کشورهای حاشیه خلیج فارس تأکید ویژه‌ای به ساخت شهرهای اکولوژیک شده‌است. نتایج نشان می‌دهد در مناطق و کشورهایی که شهر اکولوژیک انجام شده و یا در حال انجام است؛ تأثیر مثبتی در جهت بهبودی و کارایی اکولوژیک و پایداری داشته‌است و نقش یک کاتالیزور را بازی کرده‌است و مشارکت فعال شهروندان نیز نقش مهمی در موفقیت شهر اکولوژیک می‌تواند داشته‌باشد؛ همچنین نگرانی‌هایی در این زمینه وجود دارد که الگوی اکولوژیک نتواند به اهداف خود دست یابد و ممکن است انگیزه‌های اقتصادی و بازار در آن نقش داشته‌باشد و یا در ساخت آن خواست مردم محلی در نظر گرفته نشود.

جدول ۲- جمع‌بندی تجارب جهانی شهرهای اکولوژیک

شهر اکولوژیک	ضرورت و هدف طراحی	رویکرد مورد توجه	ایرادات و مشکلات	منابع
دانگتای چین	رشد جمعیت چین، افزایش جمعیت شهری و گسترش شهرها در قرن ۲۱، مشکلات زیست‌محیطی، مصرف بالای انرژی	صرفه جویی در مصرف انرژی، استفاده از پانل‌های خورشیدی و سوخت‌های پایه زیست توده، پشت بام خانه‌ها، بام سبز، حمل و نقل عمومی، استفاده از دوچرخه و پیاده‌روی، شهر فشرده، بازیافت زباله	وجود تنش سیاسی در حزب کمونیست چین، عدم درگیری دولت محلی در برنامه‌ریزی مستمر شهر، حمایت محدود از طرف دولت محلی از برنامه‌هایی که با انگیزه کسب و کار ایجاد می‌شود، برنامه‌ریزی صنعتی از نظر استراتژیک بسیار زیاد و متمرکز، عدم تقویت فرهنگ بومی، عدم وجود فرصت	(Joos et al , 2011) (wang et al , 2020) (Yu , 2021) (Wong & Yuen , 2011) (Alusi , et al , 2011)

یادگیری فرهنگی برای ساکنان، کافی نبودن امکانات سبز			
فرصت کم متخصصان محلی در فرایند تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی از بالا به پایین در چین، تعارض بین منافع ادارات ملی، مشکل در جذب سرمایه‌گذاری، مشکل در جذب جمعیت، بازاریابی شهر موفق نبوده است، حمایت ناکافی دولت‌های محلی از مطالعات فرهنگی	توسعه فضای سبز شهری با رویکرد سبز، افزایش تنوع زیستی با حفظ تالاب‌های اطراف شهر، توجه به بهره‌برداری انرژی، استفاده از انرژی پاک (خورشیدی و ژئو ترمال)، تصفیه آب، استفاده از حمل و نقل عمومی، مدیریت زباله، مدرنیزاسیون زیست‌محیطی شهری	رشد جمعیت چین، افزایش جمعیت شهرنشینی، تقاضای فزاینده برای زندگی بهتر، سیاست‌گذاری دولت مرکزی، کمبود منابع (آب و انرژی)	تیانجین چین
عدم به کارگیری دولت محلی در برنامه‌ریزی به دلیل برنامه‌ریزی از بالا به پایین، مسائل مالی و بودجه‌ای	پایبندی به روش‌های بالا به پایین و پایین به بالا در چشم‌انداز ماکرو و میکرو، تجزیه و تحلیل شرایط، اکوسیستم پیچیده، توجه به بهداشت، توجه به امنیت طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک، تجزیه و تحلیل اکوسیستم‌های شهری، استفاده از منابع، درمان آلودگی، کنترل جمعیت، کمک به ساخت محیط زیست	رشد جمعیت چین، افزایش جمعیت شهرنشینی، کنترل فضا، آسیب‌پذیری زیست‌محیطی و اجتماعی، توسعه یک طبقه متوسط شهری، ارزیابی چگونگی استفاده از زمین و تأثیر آن بر منابع آب و مدیریت منابع آب	گوانگژو چین
عدم امکان دستیابی به شهرک‌بین صفر و زیاله صفر در عالم واقعیت‌ها، عدم رعایت جنبه عاطفی و اجتماعی برای شهر، شهری است که فقط پاسخگوی تقاضا و بازار است، به تعلیق درآمدن هویت در شهر، بلند پروازانه بودن طرح، بحران اقتصاد جهانی و ضعف بازار املاک در خاورمیانه، مسائل مالی و بودجه‌ای	استفاده از انرژی پاک خورشیدی، عدم استفاده از خودرو سیستم حمل و نقل برقی و خورشیدی، استفاده از زیاله برای تولید برق و گرما، شهرک‌بین صفر، استفاده از اینترنت اشیاء، حمل و نقل زیرزمینی	تبدیل شدن به رهبر جهانی تکنولوژی، تبدیل شدن به معیار توسعه پایدار جهان	مصدر امارات متحده
عدم تعادل در پایداری منطقه‌ای بین شهرداری فرایبورگ و مناطق خارج از شهر	استفاده از انرژی خورشیدی، استفاده از انرژی زیست توده، طراحی فتوولتائیک، تأکید بر حمل و نقل عمومی، گرمایش ترکیبی، دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی، حداقل استفاده از ماشین، مشارکت مستقیم شهروندان در برنامه‌ریزی مسکن، رویکرد مشارکتی همراه با خلاقیت های اجتماعی، تحقق عدالت اجتماعی	رشد پراکنده، استفاده فزاینده از خودروی شخصی و انتشار بالای CO ₂ ، آلودگی‌های زیست‌محیطی	فرایبورگ آلمان
بودجه عمومی که صرف تسهیلات ساخت و ساز شده بیشتر برای ساکنان ثروتمند انجام شده و عدالت اجتماعی رعایت	کاهش تولید دی‌اکسیدکربن خود به میزان ۲۵ درصد، استفاده از دوچرخه و پیاده‌روی، بام سبز، استفاده	تبدیل شدن به شهری که پایدار و از نظر اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی جذاب برای زندگی باشد، تمرکز به روی	مالمو سوئد

ارتقاء وضعیت آب و هوا و کاهش گازهای گلخانه‌ای	از قطارهای الکتریکی، بازیافت، استفاده از ابزار فاکتورهای سبز، خانه‌های خورشیدی، حمل و نقل عمومی تراموا، اتوبوس، مترو و قایق	نشده است، کمبود تجربه و صلاحیت در کار با ICT در برنامه‌ریزی شهری، عدم دید در طرح شهر دیجیتال	(پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۷)
---	---	--	---------------------------

جایگاه مسائل اکولوژیک و محیط زیست در سند آمایش سرزمین افق (۱۴۲۴)

براساس سند ملی آمایش سرزمین ۱۴۲۴، ایران سرزمینی است که با تکیه بر جامعه بالنده، تمدن دیرین، فرهنگ اسلامی و ایرانی فاخر، انسجام ملی، هم‌نوایی خرده فرهنگ‌ها، استعدادهای انسانی و سرزمین خدادادی، جوشش‌های نوآوری فناورانه، نمودهای بارز تحقق الگوی اسلامی، ایرانی پیشرفت را در جهان عرضه می‌کند. تحقق چشم‌انداز توسعه فضایی سرزمین منوط به اهداف زیر است:

- ۱- نقش‌آفرینی و رقابت‌پذیری در شبکه جریان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی
 - ۲- اقتصاد متنوع، درون‌زا، برون‌گرا، ارزش‌آفرین مبتنی بر سرمایه انسانی، فناوری نوآورانه و تخصص‌ها و مزیت‌های منطقه‌ای
 - ۳- حفاظت، احیاء و بهره‌برداری خردمندانه از منابع طبیعی، محیط زیست و میراث فرهنگی برای نیل به توسعه پایدار
 - ۴- سازمان فضایی شبکه‌ای، متعادل، منسجم، هم‌پیوند، تاب‌آور و غیر متمرکز سازگار با تغییر اقلیم
 - ۵- عدالت، رفاه و مشارکت اجتماعی، حفظ و تعمیق انسجام ملی، یکپارچگی سرزمین
 - ۶- امنیت بالنده سرزمین در هر وجه قدرت و قدرت بازدارنده
- بر این اساس جایگاه توجه به مسائل اکولوژیک و محیط زیست در سند چشم‌انداز عبارتند از:
- ۱) استقرار فعالیت و جمعیت در قلمروهای مستعد توسعه
 - ۲) تقویت و توانمندسازی نظام ملی ارزیابی راهبردی محیط زیست (SEA)
 - ۳) استفاده از ابزارهای اقتصادی در مدیریت و کنترل خسارت‌های محیط زیستی
 - ۴) تشویق و حمایت از خلق، تجاری‌سازی و به‌کارگیری فناوری‌های سازگار با محیط زیست
 - ۵) تدوین و اجرای برنامه‌های سازگاری با تغییر اقلیم در حوزه‌های مختلف از جمله آب، کشاورزی، امنیت غذایی، بهداشت و درمان و...
 - ۶) حفاظت، بازسازی و احیاء قلمروهای منحصر به فرد و ارزشمند طبیعی به ویژه ذخیره‌گاه‌های زیستی، تالاب‌های بین‌المللی، پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده
 - ۷- حفاظت و تأمین نیاز محیط زیستی تالاب‌ها و رودخانه‌ها و پیکره‌های آبی به ویژه دریاچه ارومیه، جازموریان، انزلی، شادگان، هور العظم، هامون، گاوخونی، حوض سلطان، دریاچه نمک قم، و...
 - ۸- مدیریت یکپارچه کانون‌های بحران محیط زیستی
 - ۹- بازنگری ضوابط و معیارهای تغییر کاربری اراضی متناسب با ویژگی‌های بوم‌شناختی هر قلمرو
 - ۱۰- مدیریت یکپارچه منطقه‌ای پسماندهای عادی، خانگی، صنعتی، کشاورزی و...
 - ۱۱- مدیریت کیفی هوا در سطح کشور به ویژه مناطق کلان‌شهری
 - ۱۲- بهره‌گیری مؤثر از فرصت‌ها و مشوق‌های بین‌المللی در حرکت به سوی اقتصاد کم‌کربن و تسهیل انتقال و توسعه فناوری‌ها و نوآوری‌های مرتبط
 - ۱۳- توانمندسازی جوامع محلی و اشاعه فرهنگ حفاظت از منابع طبیعی و ذخایر و تنوع ژنتیک گیاهی و جانوری
 - ۱۴- بهره‌مندی از فناوری‌های نوین تصفیه فاضلاب و رفع آلاینده‌های آن‌ها
 - ۱۵- بهره‌برداری پایدار از منابع آب سبز و منابع آب نامتعارف مانند نمک زدایی آب دریا و آب خاکستری

- ۱۶- بازچرخانی و استفاده مجدد از پساب حاصل از فاضلاب با رویکرد تصفیه درجا با تأکید بر مشارکت عمومی و خصوصی
- ۱۷- ایجاد تعادل بین سرمایه اقتصادی، سرمایه طبیعی (محیط زیست) سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی
- ۱۸- تولید محصولات کشاورزی راهبردی در پهنه‌های مستعد توسعه با تأکید بر استفاده از فناوری‌های نوآورانه استان اصفهان، ایلام، کرمانشاه، خوزستان، خراسان رضوی با اولویت ذرت دانه‌ای و علوفه‌ای
- ۱۹- تمرکز زدایی از مناطق کلان‌شهری به ویژه مناطق کلان‌شهری تهران، مشهد، اصفهان، کرج، رشت، تبریز و شیراز
- ۲۰- محدود کردن رشد جمعیتی و کالبدی شهرهای مادر در مناطق کلان‌شهری کشور
- ۲۱- پیاده‌سازی الگوی مطلوب توسعه نظام سکونت‌گاهی در مناطق مختلف سرزمین استان اصفهان، تهران و البرز الگوی توسعه نظام سکونت‌گاهی به صورت شبکه شهری چند مرکزی خوشه‌ای با رویکرد تثبیت مکان‌های مرکزی تحدید کلان‌شهری، تمرکز زدایی جمعیت
- ۲۲- توسعه و به‌کارگیری فناوری‌های نوین نظیر اینترنت اشیاء و واقعیت گسترده در توسعه گردشگری و معرفی میراث فرهنگی کشور
- ۲۳- توانمند سازی اجتماعات محلی و مشارکت دادن مردم در فرآیندهای اجرای برنامه‌های توسعه
- ۲۴- بستر سازی امنیت همه جانبه (غذایی، آب، محیط زیست و...) با حفظ پایداری و تاب‌آوری سرزمین
- ۲۵- انعقاد پیمان‌های منطقه‌ای زیست‌محیطی به‌ویژه برای کنترل و مهار کانون‌های گرد و غبار
- ۲۶- تطبیق برنامه‌های توسعه صنعتی (صنایع کشاورزی و صنایع مرتبط) با مزیت‌ها ظرفیت‌های تولیدی محصولات کشاورزی در هر منطقه مبنی بر توان اکولوژیک و آب قابل برنامه‌ریزی
- ۲۷- توسعه مراکز رشد فن‌آوری اطلاعات و مناطق دیجیتالی و شهرها و روستاهای سبز و هوشمند
- ۲۸- ایجاد و رشد زیست‌بوم‌های کارآفرینی نوآورانه با تمرکز بر رفع موانع و چالش‌های ارتباط مطلوب دانشگاه و صنعت (سازمان برنامه و بودجه کشور، سند ملی آمایش سرزمین افق ۱۴۲۴، ۱۳۹۹).

الزامات تحقق گام دوم انقلاب-محیط زیست

در حال حاضر منابع محیط زیستی در ردیف سایر منابع کمیاب قرار داشته و چون آینده توسعه اقتصادی به این منابع وابسته است در استفاده از آن‌ها باید عقلانیت اقتصادی رعایت شود، لذا منطق اقتصادی حکم می‌کند که اگر یک عامل برای تولید استفاده می‌کنیم، باید سهمی را که متناسب با ارزش تولید آن است در نظر بگیریم. زیرا امروزه تأثیر متقابل اقتصاد و محیط زیست بر یکدیگر واقعیتی غیرقابل چشم‌پوشی است، به گونه‌ای که هر تصمیم اقتصادی مستقیماً بر محیط زیست تأثیر می‌گذارد و سیاست‌های زیست‌محیطی نیز اقتصاد را متأثر می‌کند با تمامی این اوصاف در کشور ما هنوز ارزش ریالی منافع غیر مستقیم با منابع طبیعی محاسبه نمی‌شود و تا زمانی که تصور رایگان بودن منابع خدادادی طبیعی در ذهن وجود دارد، شاهد بهبود وضعیت قهقراپی منابع طبیعی نخواهیم بود هرچند در سه گام اول انقلاب ابزارها قانونی مختلفی جهت حفظ و حراست از محیط زیست کشور تدوین و به مرحله اجرا درآمده و بسیاری موارد دولت با حضور و عضویت در کنوانسیون‌های جهانی و مجامع حمایتی بین‌المللی منطقه‌ای رویکرد حفظ محیط زیست را دنبال کرده است اما شواهد امر گویای نتایج خوبی از عملکرد دستگاه‌های مرتبط در حفظ و پاسداری از محیط زیست ملی نیست. همچنین در حیطه قوانین جدید و استفاده از قوانین، وجود مسائلی نظیر تعدد قوانین و مقررات زیست‌محیطی، نبود ضمانت اجرایی قوی و محکم، عدم بروزرسانی و تدوین قوانین جدید و استفاده از قوانین قدیمی، عدم تناسب جرائم با خسارت وارده بر محیط زیست و عدم تعیین دقیق ارزش‌های اقتصادی عوامل زیست‌محیطی مشکلات مضاعفی را در نظارت، کنترل و اجرایی نمودن قوانین زیست‌محیطی موجود و عملکرد

نهادهای فعال در این عرصه مخصوصاً سازمان حفاظت از محیط زیست پدید آمده است. بنابراین باتوجه به الزامات زیست‌محیطی در نظام برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و بودجه‌ریزی کشور تا کنون جایگاه واقعی خود را نیافته است. مهمترین تهدیدهای زیست‌محیطی که در ارتباط با مسائل برنامه‌ریزی شهری در حال حاضر شهرهای کشور را در معرض خطر قرار داده‌اند. عبارتند از:

- ۱- مصرف بی‌رویه منابع سوخت‌های فسیلی و افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای در کشور
- ۲- تغییر کاربری اراضی مستعد جنگلی و کشاورزی و تبدیل آن‌ها به سایر کاربری‌ها
- ۳- مهاجرت بی‌رویه به شهرها خصوصاً کلان‌شهرها و افزایش حاشیه نشینی در این مناطق
- ۴- تشدید مصرف ذخایر سوخت‌های فسیلی به دلیل پرداخت یارانه‌های هنگفت
- ۵- تخریب زیستگاه گونه‌های ارزشمند در مناطق شهری و تخریب خاک
- ۶- افزایش قابل‌ملاحظه تولید ضایعات و پسماند شهری و صنعتی
- ۷- استفاده غیر بهینه از منابع آب در بخش کشاورزی، صنعتی و شهری.

ضرورت ایجاد شهرهای اکولوژیک در ایران

امروزه دیگر اغلب مشکلات و تنگناهای زیست‌محیطی به عنوان یک موضوع محلی و یا حتی ملی به‌شمار نمی‌آیند، بلکه با توجه به وابستگی‌ها و تأثیرات متقابل محیط زیست بشر امروزی با مباحث کلان انسانی از جمله اقتصاد، فرهنگ، توسعه، سیاست و بسیاری دیگر از جنبه‌های مادی و معنوی حیات انسان‌ها، مشکلی برای کل جهان و نوع بشر به‌شمار می‌آید. به همین دلیل در طی سال‌های اخیر چندین نشست به صورت رسمی و غیر رسمی برای جلوگیری از تخریب محیط زیست و آسیب‌های زیست‌محیطی در سطح جهان انجام شده است.

کشور ایران به خاطر ظرفیت‌های اقلیمی و موقعیت جغرافیایی خاص، از شرایط ویژه محیط زیست برخوردار است که بین کشورهای جهان کم نظیر است، اما متأسفانه در چند دهه اخیر شاهد تخریب و نابودی عناصر محیط زیست خود بوده است، به نحوی که در محیط زیست کشور عوامل نگران‌کننده‌ای از جمله، تخریب جنگل‌ها و مراتع، آلودگی آب‌ها، آلودگی هوا، تخریب خاک و مانند آن به چشم می‌خورد که بحران‌های زیادی را به بار آورده است. از سوی دیگر رشد سریع جمعیت شهرنشینی کشور و افزایش تعداد شهرها، مصرف‌گرایی، مهاجرت روستا به شهر، تهیه طرح‌های شهری با کمترین توجه به مسائل زیست‌محیطی تخریب محیط زیست شهری را تسریع کرده است. با روند تخریب رو به گسترش فعلی در کشور، دور از انتظار نیست که وضعیت محیط زیست در اندک زمان پیش رو به وضعیت خطرناک و غیرقابل‌کنترلی تبدیل شود. سرنوشت آینده ایرانیان در گرو چگونگی نگرش ما به محیط زیست و میزان احیای توازن زیست‌محیطی است و بحران‌های زیست‌محیطی در صورتی که مدیریت نشوند و توازن زیست‌محیطی کشور احیاء نشود، می‌تواند به تهدید امنیت ملی نیز بینجامد. شهرهای سنتی ایران، خود را به نحوی با محیط مطابقت داده است که گویی خود محیط می‌باشد. یک شهر کوهستانی ایران، همان خصوصیت را داراست که شرایط کوهستانی آن محیط ایجاب می‌کند. در مناطق کویری، شهرها به نحوی شکل گرفته‌اند که تابعی از شرایط محیط باشد.

در شهرهای ایران برای پدیده‌های طبیعی اعم از مساعدت‌ها یا نامساعدت‌های آن، برنامه‌ریزی شده است. از مساعدت‌ها در جهت بهبود شرایط سکونت استفاده شده و نامساعدت‌ها با روش‌ها و ترفندهای ویژه‌ای محدود شده است. اگرچه دانش فنی نسبت به زمان، شرایط ویژه خود را داشته، ولی شهرسازی گذشته، فنونی بس شگرف را در استفاده مطلوب از طبیعت ارائه کرده است. کافی است به فنون آبیاری در نقاط مختلف ایران، به ویژه استان‌های خوزستان، اصفهان نظری افکند و حفر قنات در مناطق کم‌آب مورد توجه قرار گیرد. از آب به منظور شرب یا توسعه فضای سبز و ایجاد آب‌نماها، حوضها، استخرها

در فضای مختلف خصوصی و عمومی شهرها استفاده شده است. استفاده از آب و فضای سبز به منظور لطافت هوا و کاهش گرما و زیبا سازی محوطه‌ها، خود جای بررسی فراوان دارد (شیعه ۱۳۹۲: ۴).

تعاملات و سازگاری عناصر طبیعی و اکولوژیک در شهرهای ایران همیشه وجود داشته است. در بیشتر مناطق شهری ایران تراکم مسکونی جهت حفاظت از گرما در روزهای طولانی رعایت شده است، کوچه‌های باریک همراه با دیوارهای بلند نمونه‌هایی از آن است. جهت‌گیری معابر و سازهای مختلف از ورود گرد و غبار به شهرها جلوگیری می‌کند و فرم سقف و سطوح خارجی و همچنین مصالح بکار برده شده تبادل حرارتی را به حداقل می‌رساند (Paraii & Paraii, 2018: 313). به همین جهت شهرها را هرگز نباید به صورت یک واحد زیستی مستقل نگریست و آن را به صورت مجرد مورد مطالعه قرار داد و برایش برنامه‌ریزی کرد (بهرام سلطانی، ۱۳۷۱: ۱۲۶).

در اهداف کلان برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور، بهره‌برداری صحیح و پایدار از منابع طبیعی موجود جهت کیفیت زندگی نسل حاضر و نسل‌های آینده مورد تأکید قرار گرفته است بنابراین منظور برنامه‌ریزی برای ایجاد تعادل و توازن در محیط زیست مناطق و تجهیز کانون‌های توسعه، از طریق گسترش ظرفیت‌های زیر بنایی و تولیدی محیط باتوجه به قابلیت‌ها، شرایط و ملاحظات زیست‌محیطی به عنوان یکی از خط مشی‌های توسعه اقتصادی مناطق مختلف کشور توجه شده است (زنگی آبادی و حجه فروش، ۱۳۹۱: ۲۵).

تغییرات سریع در جمعیت کل کشور از یک طرف و افزایش تعداد شهرها و جمعیت شهرنشینی از طرف دیگر، نظام مدیریت شهرها را ناگزیر خواهد ساخت که برای ضرورت‌های زمان و برای پیشگیری از توسعه ناموزون شهرها اولاً یک بار دیگر به بررسی چگونگی تطابق نظام اکولوژیک شهرهای سنتی ایران داشته باشد و الزامات آن را در طراحی و برنامه‌ریزی شهری اعمال کند. ثانیاً تحولات جدید در عرضه پارادایم‌های شهری را مورد توجه قرار دهد. بنابراین ضرورت توجه به شهرسازی اکولوژیک و تمدن اکولوژیک که در مناطق مختلف دنیا مورد توجه قرار گرفته است دیر یا زود تبدیل به ادبیات غالب برنامه‌ریزی شهری کشور خواهد شد و ساخت شهرهای پایدار در اولویت قرار خواهد گرفت. درک این واقعیت که ایجاد شهرهای اکولوژیک یک هوس زودگذر نیست و آینده زندگی ما وابسته به آن است می‌تواند ما را در حرکت به سمت ساختن شهرهایی که الزامات اکولوژیک را رعایت می‌کنند رهنمون سازد. (براتی، ۱۴۰۱، ۷۰)

تجربه ساخت شهر اکولوژیک در ایران و چالش‌های پیش رو

با مروری بر ادبیات نظری و تجربیات شهرهای اکولوژیک در سطح جهان می‌توان گفت بحث ساخت و ایجاد شهر اکولوژیک در کشور ایران هنوز به صورت جدی مطرح نشده است و بیشتر در حد پژوهش‌های دانشگاهی و کارشناسی است. ولی با توجه به اینکه اولاً زمینه تاریخی و فرهنگی ساخت جوامع اکولوژیک در ایران وجود دارد و ثانیاً توانمندی‌هایی ازجمله انرژی خورشیدی و بادی در اغلب مناطق کشور وجود دارد که با اصول و مؤلفه‌های شهرهای اکولوژیک مطابقت دارند می‌تواند بحث ساخت الگوهای بومی شهرهای اکولوژیک مورد توجه نظام برنامه‌ریزی شهری کشور قرار گیرد.

استفاده از تجربیات کشورهایی که در این زمینه فعالیت داشته‌اند از جمله امارات متحده عربی، چین، آلمان، کره جنوبی، ژاپن، آمریکا و... می‌تواند ایران را نیز وارد کشورهایی کند که در این زمینه اقدامات خوب انجام داده‌اند به‌خصوص که سرانه استفاده از سوخت‌های فسیلی در ایران بسیار بالا است و شهرهای بزرگی چون تهران، اصفهان، مشهد، تبریز و... از آلودگی هوا و مسائل زیست‌محیطی رنج می‌برند قطعاً چاره‌ای نیست که به سمت شهرهای اکولوژیک حرکت کنیم البته اقداماتی در شهرهایی مانند منجیل (توربین‌های بادی) طالقان (نیروگاه خورشیدی) مشکین شهر (انرژی هیدروترمال) شیراز،

کرمان و یزد (نیروگاه هیبریدی خورشیدی) نمونه‌هایی است که انجام شده است که فقط بخش انرژی از مفهوم شهر اکولوژیک را شامل می‌شود. نمونه‌هایی نیز از مسائلی مانند افزایش سطح سبز در شهرها در قالب بام سبز و جداره سبز نیز در برخی شهرها اجرا شده است بنابراین نمی‌توان ادعا کرد که ساخت شهر اکولوژیک به‌طور کامل در ایران انجام شده است ولی ضرورت ایجاد و برنامه‌ریزی برای ساخت شهر اکولوژیک و ارائه الگوی بومی برای آن هر روز بیشتر می‌شود.

چالش‌هایی که شهرهای کشورهای آسیایی از جمله ایران در زمینه اکولوژیک با آن روبرو هستند عبارتند از: تعداد زیادی مناطق ناکارآمد و قدیمی دارند که به بازسازی نیاز دارند و عملیات احیاء و به‌روزرسانی باید در آن‌ها انجام گیرد، ساختمان‌های موجود آن‌ها فرسوده هستند و بهره‌وری انرژی در آن کم است، دارای مشکلات ساختاری زیادی هستند، دارای عرضه انرژی با کربن بالا هستند و نیاز به کربن‌زدایی دارند، عملکرد زباله، آب و حمل و نقل آن‌ها نامناسب است، از نظر جمعیتی دارای روند پیری جمعیت همراه با ازدست‌دادن شغل و تغییرات جمعیتی هستند (Wong & Yuen, 2011: 162). دارای تفرق فضایی و اکولوژیک همراه با پراکنده‌روی شهری و شکل‌گیری قطعات مجزای شهری و گسیختگی اکوسیستم طبیعی پیرامون شهر هستند (برک پور و اسدی، ۱۳۸۷: ۷۹).

مناطق حاشیه‌نشین زیاد، رشد فقر شهری همراه با تشدید آسیب‌های زیست‌محیطی هستند، مشکلات محتوایی و رویه‌ای در نظام برنامه‌ریزی و اداره این شهرها به چشم می‌خورد، مشکلات نظام مدیریت شهری در زمینه مالی به عنوان یکی از چالش‌های اساسی مدیریت شهری در زمینه حرکت به سمت یکپارچه سازی فن‌آوری‌های لازم برای توسعه سازگار با محیط زیست (براتی، ۱۳۸۱: ۱۶۲).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امروزه به رویکرد شهر اکولوژیک در بسیاری از مناطق دنیا توجه خاصی شده است. کشور ایران به خاطر ظرفیت‌های اقلیمی و موقعیت جغرافیایی خاص، از شرایط ویژه محیط زیست برخوردار است که بین کشورهای جهان کم نظیر است اما متأسفانه در چند دهه اخیر شاهد تخریب و نابودی عناصر محیط زیست خود بوده است، به نحوی که در محیط زیست کشور عوامل نگران کننده‌ای از جمله، تخریب جنگل‌ها و مراتع، آلودگی آب‌ها، آلودگی هوا، تخریب خاک و مانند آن به چشم می‌خورد که بحران‌های زیادی را به بار آورده است ساخت و ایجاد شهر اکولوژیک در کشور ایران هنوز به صورت جدی مطرح نشده است و بیشتر در حد پژوهش‌های دانشگاهی و کارشناسی است. ولی با توجه به اینکه اولاً زمینه تاریخی و فرهنگی ساخت جوامع اکولوژیک در ایران وجود دارد و ثانیاً توانمندی‌هایی از جمله انرژی خورشیدی و بادی در اغلب مناطق کشور وجود دارد که با اصول و مؤلفه‌های شهرهای اکولوژیک مطابقت دارند می‌تواند بحث ساخت الگوهای بومی شهرهای اکولوژیک مورد توجه نظام برنامه‌ریزی شهری کشور قرار گیرد.

بنابراین ضرورت توجه به شهرسازی اکولوژیک و تمدن اکولوژیک که در مناطق مختلف دنیا مورد توجه قرار گرفته است دیر یا زود تبدیل به ادبیات غالب برنامه‌ریزی شهری کشور خواهد شد و ساخت شهرهای پایدار در اولویت قرار خواهد گرفت. بنابراین درک این واقعیت که ایجاد شهرهای اکولوژیک یک هوس زودگذر نیست و آینده زندگی ما وابسته به آن است می‌تواند ما را در حرکت به سمت ساختن شهرهایی که الزامات اکولوژیک را رعایت می‌کنند رهنمون سازد.

منابع و مأخذ

برک پور، ناصر و اسدی، ایرج (۱۳۸۷). نظریه‌های مدیریت و حکمروایی شهری. تهران، دانشکده معماری و شهرسازی. براتی، ابراهیم (۱۳۸۱). تحلیلی بر برنامه ریزی کاربری اراضی شهر درچه. رساله کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان.

- براتی، ابراهیم (۱۴۰۱). ارائه الگوی شهر اکولوژیک (نمونه موردی شهر درچه). ر. ساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
- بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۶۳). طرح بررسی اثرات توسعه بر فضای سبز تهران. تهران، دفتر تحقیقات زیست‌محیطی.
- بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۷۱). مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی، محیط زیست. تهران، چاپ دیبا.
- پورصادقی، سوده؛ فیضی، محسن و عظمتی، حمید رضا (۱۳۹۵). رده بندی شاخص‌های استاندارد LEED در طراحی فضای ویژه درمان برپایه ویژگی‌های زیست بوم منطقه‌ای. فصلنامه معماری و شهرسازی، شماره ۱۷، ۹۹-۷۹.
- پوراحمد، احمد؛ زیاری، کرامت اله، حاتمی نژاد، حسین و پارسا شاه‌آبادی، شهرام (۱۳۹۷). تبیین مفهوم و ویژگی‌های شهر هوشمند. باغ نظر، دوره ۱۵، شماره ۵۸، ۲۶-۵.
- جمعه پور، محمود (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی محیطی و پایداری شهری و منطقه‌ای اصول، روش‌ها و شاخص‌های محیطی پایداری سرزمین، تهران، سمت.
- حاتمی‌نژاد، حسین و شورجه، محمود (۱۳۹۳). شهر و نظریه‌های انتقادی: با تأکید بر آراء و آثار دیوید هاروی. تهران، انتشارات پرهام.
- رزاقیان، فرزانه، رهنما، محمدرحیم (۱۳۹۹). تحلیل شاخص‌های شهر اکولوژیک در ساختمان‌های بلند مرتبه کلان شهر مشهد. مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۴۰، شماره ۴، ۱۰۳-۸۸.
- زنگی آبادی، علی و حجه فروش، شیلا (۱۳۹۱). برنامه ریزی محیط زیست شهری، شریعتی توس.
- سعیدنیا، احمد (۱۳۷۹). فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداری. جلد دوم، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
- سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹). مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده نگری. سند ملی آمایش سرزمین ۱۴۲۴.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۹۲). با شهر و منطقه در ایران. تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- فرهمندیان، حمیده (۱۳۸۸). اکو سیتی و نقش منظر طبیعی در آن. مجله جستارهای شهرسازی، شماره ۲۹-۲۸، ۱۱۲-۱۲۱.
- قلعه نوعی، محمود (۱۳۹۰). ارزیابی زیست محیطی ساختمان از طریق HQE؛ نمونه موردی: آپارتمان سه طبقه در منطقه ۵ شهر اصفهان. مجله محیط شناسی، سال ۳۷، شماره ۵۹، ۱۳۴-۱۲۳.
- کریمی، الهه (۱۳۹۳). مدل‌سازی مدیریت مطلوب فضای سبز در شهر مشهد به روش سیستمی و با تأکید بر نظریه شهر اکولوژیک. رساله کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ماگتین، کلیف و شرلی، پیتر (۱۳۸۹). طراحی فضای شهری با محوریت توسعه پایدار، ترجمه، نارسیس سهرابی، چاپ دوم، تهران، علم و دانش.
- Alusi, A., Eccles, R. G., Edmondson, A. C., Zuzul, T. (2011). Sustainable cities: oxymoron or the shape of the future? Harvard Business School Organizational Behavior Unit Working ,11-062.
- Austin, G. (2013). Case study and sustainability assessment of Bo01, Malmö, Sweden. Journal of green building, 8(3), 34-50.
- Bibri, S. E., Krogstie, J. (2020). Smart Eco-City Strategies and Solutions for Sustainability: The Cases of Royal Seaport, Stockholm, and Western Harbor, Malmö, Sweden. Urban Science, 4(1), 11,1-42.
- Bunds, K. S., McLeod, C. M., Barrett, M., Newman, J. I., Koenigstorfer, J. (2019). The object-oriented politics of stadium sustainability: A case study of SC Freiburg. Sustainability, 11(23), 6712.
- Coates, G., J. (2013). The sustainable urban district of Vauban in Freiburg, Germany. International Journal of Design & Nature and Ecodynamics, 8(4), 265-286.

- Cugurullo, F. (2013). How to build a sandcastle: An analysis of the genesis and development of Masdar City. *Journal of urban technology*, 20(1), 23-37.
- Duchene, M, P., Nibel, S., Nagy, L., de Valicourt, D. (2001). Définition explicite de la qualité environnementale Référentiels des caractéristiques HQE ,Paris, Association HQE, document, 5, 15.
- Gaffron, P., Huismans, G., Skala, F., Messerschmidt, R., Verdaguer, C., Koren, C.(2005). Ecocity. Book I. Facultas Verlags-und Buchhandels AG.
- Hook, W., Kost, C., Navarro, U., Replogle, M., Baranda, B. (2010). Carbon dioxide reduction benefits of bus rapid transit systems: Learning from Bogotá, Colombia; Mexico City, Mexico; and Jakarta, Indonesia. *Transportation research record*, 2193(1), 9-16.
- Jiang, B. (2019). Hope for Chinese ecocities ,Doctoral dissertation, University of British Columbia.
- Joss, S. (2011). Eco-cities: The mainstreaming of urban sustainability–key characteristics and driving factors. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 6(3), 268-285.
- Joss, S., Moella, A. P. (2013). The eco-city as urban technology: Perspectives on Caofeidian international eco-city (China). *Journal of Urban Technology*, 20(1), 115-137.
- Joss, S. (2018).Future cities: asserting public governance. Palgrave Communications,4(1), 1-4.
- Kibert, C. J. (2016). Sustainable construction: green building design and delivery. John Wiley & Sons.
- Lye, L. F., Chen, G. (2010). Towards a liveable and sustainable urban environment: Eco-Cities in East Asia. World Scientific.
- Lin, Z. (2018). Ecological urbanism in East Asia: A comparative assessment of two eco-cities in Japan and China. *Landscape and Urban Planning*, 179, 90-102.
- Madakam, S., Ramaswamy, R. (2016). Sustainable smart city: Masdar (UAE)(A city: Ecologically balanced). *Indian Journal of Science and Technology*, 9(6), 5.
- Malmö, City. (2014). Comprehensive plan for Malmö. Available online: <https://malmo.se/Nice-to-knowabout-Malmo/Sustainable-Malmo-Sustainable-Urban-Development/Sustainable-Urban-Planning.html> (accessed on 14 April 2019).
- Miller, B., Moessner, S. (2020). Urban sustainability and counter-sustainability: Spatial contradictions and conflicts in policy and governance in the Freiburg and Calgary metropolitan regions. *Urban Studies*, 57(11), 2241-2262.
- Manghnani, N., Bajaj, K. (2014). Masdar City: A model of urban environmental sustainability. *Journal of Engineering Research and Applications*, 4(10), 38-42.
- Premalatha, M., Tauseef, S. M., Abbasi, T., Abbasi, S. A. (2013). The promise and the performance of the world's first two zero carbon eco-cities. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 660-669.
- Paraii, Z. Y., Paraei, Z. Y., (2018). Comparative Study of Ecological City Criteria in Traditional Iranian Cities. *International Journal of Environmental and Ecological Engineering*, 12(4), 312-317.
- Steinberg, F.(2018). Eco-City tools a collection of primary tools, EC Link Publishers.
- Tang, Z. (2011). Eco-city and green community: The evolution of planning theory and practice. Nova Science Publishers.
- UN, Habitat. (2011). Hot Cities: Battle-ground for climate change <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2011/P1HotCities.pdf> [May 1st2012
- White, R. R. (2002). Building the ecological city. Woodhead Publishers.
- Wong, T. C., Yuen, B. (2011). Eco-City Planning. Policies, practice and design: Springer Science+ Business Media BV.
- Wang, C., Zhan, J., Xin, Z. (2020). Comparative analysis of urban ecological management models incorporating low-carbon transformation. *Technological Forecasting and Social Change*, 159, 120190.
- Xu, L., Yin, H., Li, Z., Li, S. (2014). Land ecological security evaluation of Guangzhou, China. *International journal of environmental research and public health*, 11(10), 10537-10558.
- Yang, Z. (2012). Eco-cities: a planning guide. CRC Press.
- Yeang, K., Woo, L. (2010). Dictionary of ecodesign: an illustrated reference. Routledge.

JOURNAL OF SUSTAINABLE REGIONAL & URBAN DEVELOPMENT STUDIES JSRUDS

ISSN: 2783-0764

Volume 3, Issue 3 - Serial Number 9, Fall 2022

Contents	Page
Empowering Informal Settlements by Emphasizing the Social Capital Approach (Case Study: the City of Islamshahr) Roqie Beidi Gharaghyeh; Azadeh Arbabi.....	1-23
Rehabilitation of Decayed Urban Fabrics, Applying the Increasing the Environmental Safety of Public Spaces Approach (Case Study: Beryanak Neighborhood, Region 10 of Tehran) Majid Hassanpour; Sayed Majid Naderi.....	24-33
Clarifying the Efficiency and Role of Urban Management Performance on the Components of Social Security and Crime Prevention in Cities Davood Habibi.....	34-47
A comparative study of the level of citizenship responsibility in the old and new urban fabric (case-study: Kazerun city) Mohammad Akbari Riyabi; Hossein Amir-Azodi.....	48-70
Measuring the Sensory Richness in the Pedestrian Bazar(Case study: Jannat Pedestrian Bazar of Mashhad) Seyedeh ,Maryam Mojtavavi; Fatemeh Sadat Razavi Satvati; Fatemeh Ghasemi.....	71-83
Redesigning the Sidewalks Around Fatemi Square and Valiasr Street in Tehran in order to Improve the Sense of Belonging to the Place Saeid Kardar; Faezeh Saeidi.....	84- 97
Valuating the Level of Physical Resilience of Old Tissue against Natural Hazards with an Emphasis on Earthquakes (Case Study: Javadieh Neighborhood of the Region 16 in Tehran) Maraym Ilanloo; EHSAN Sohrabi.....	98-119
The Role of Urban Furniture in Choosing a Tourist Destination (Case Study: Taleghan Township) Ali Tavakolan; Samira Arjmandi Far.....	120-134
Analyzing the causes of failureNew cities in Iran Gholamreza Jahanmohammadi; Mehdi Garakhlo; Zahra Ahmadi.....	135-156
The Need of the Pattern Change of Contemporary Urban Development to Regeneration Traditional Patterns(Case Study: Ardabil City) Peyman Javadi; Ali Javan Forouzande; Reza Javadi.....	157-169
The Necessity of Creating the Ecologic Cities, Challenges and Obstacles in Iran Ebrahim Barati; Hamid Saberi.....	170-190

In the Name of Allah

JOURNAL OF SUSTAINABLE REGIONAL & URBAN DEVELOPMENT STUDIES

JSRUDS

Volume 3, Issue 3 - Serial Number 9, Fall 2022

License Holder: Dr. Saeed Maleki

General Director: Dr. Karim Hosseinzadeh Dalir

Editor-in-Chief: Dr. Saeed Maleki

Editorial Board

Dr. Karim Hosseinzadeh Dalir, Department of Geography & Urban Planning, University of Tabriz

Dr. Saeed Maleki, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Ahmad Poorahmad, Department of Geography & Urban Planning, University of Tehran

Dr. Sedigheh Lotfi, Department of Geography & Urban Planning, Mazandaran University

Dr. Issa Ebrahimzadeh, Department of Geography & Urban Planning, Sistan and Baluchestan University

Dr. Hamidreza Warsi, Department of Geography & Urban Planning, University of Isfahan

Dr. Rasoul Ghorbani, Department of Geography & Urban Planning, University of Tabriz

Dr. Hossein Nazmfar, Department of Geography & Urban Planning, Mohaghegh Ardabili University

Dr. Masoud Safaeipour, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Nahid Sajjadian, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Mohammad Ali Firoozi, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Yarmohammad Ghasemi, Department of Social Sciences, Ilam University

Dr. Mohammad Hossein Saraei, Department of Geography & Urban Planning, Yazd University

International Advisory Board

Saied Pirasteh, Geography and Environmental Management Waterloo Institute for Disaster Management, University of Waterloo, Canada

Soheil Sabri Centre for Spatial Data Infrastructures & Land Administration in the University of Melbourne
Melbourne Centre for Spatial Data Infrastructures & Land Administration in the University of Melbourne

Persian Editor: Dr. Mokhtar Ebrahimi, Department of Persian Language & Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran

English Language Editor: Maryam Ebrahimi, language & English literature MA

Manager: Dr. Elyas Mavedat

Executive Director: Dr. Mahnaz Hoseini Seyah Goli

Page Designer: Fahimeh Fadi Jazi

Publisher: Dr. Saeed Maleki (Private)

Address: Islamic Republic of Iran, Ilam Province, Ilam, Pasdaran St., Shahid Chamran St., Shahid Chamran cul-de-sac. Postal Code 48484-69316

Online ISSN: 0764-2783

Tel: +98 9188424415 +98 84 33350924

E-mail:

srdsjournal@gmail.com/sustainableregionaldevelopmentstudiesjournal@gmail.com

http://srds.ir

Sustainable Urban & Regional Development Studies



Volume 3, Issue 3 - Serial Number 9, Fall 2022

ISSN: 2783-0764

Empowering Informal Settlements by Emphasizing the Social Capital Approach (Case Study: the City of Islamshahr)	
Roqie Beidi Gharaghyeh; Azadeh Arbabi.....	1-23
Rehabilitation of Decayed Urban Fabrics, Applying the Increasing the Environmental Safety of Public Spaces Approach (Case Study: Beryanak Neighborhood, Region 10 of Tehran)	
Majid Hassanpour; Sayed Majid Naderi.....	24-33
Clarifying the Efficiency and Role of Urban Management Performance on the Components of Social Security and Crime Prevention in Cities	
Davood Habibi.....	34-47
A comparative study of the level of citizenship responsibility in the old and new urban fabric (case-study: Kazerun city)	
Mohammad Akbari Riyabi; Hossein Amir-Azodi.....	48-70
Measuring the Sensory Richness in the Pedestrian Bazar(Case study: Jannat Pedestrian Bazar of Mashhad)	
Seyedeh Maryam Mojtavavi; Fatemeh Sadat Razavi Satvati; Fatemeh Ghasemi.....	71-83
Redesigning the Sidewalks Around Fatemi Square and Valiasr Street in Tehran in order to Improve the Sense of Belonging to the Place	
Saeid Kardar; Faezeh Saeidi.....	84- 97
Valuating the Level of Physical Resilience of Old Tissue against Natural Hazards with an Emphasis on Earthquakes (Case Study: Javadieh Neighborhood of the Region 16 in Tehran)	
Maraym Ilanloo; EHSAN Sohrabi.....	98-119
The Role of Urban Furniture in Choosing a Tourist Destination (Case Study: Taleghan Township)	
Ali Tavakolan; Samira Arjmandi Far.....	120-134
Analyzing the causes of failureNew cities in Iran	
Gholamreza Jahanmohammadi; Mehdi Garakhlo; Zahra Ahmadi.....	135-156
The Need of the Pattern Change of Contemporary Urban Development to Regeneration Traditional Patterns(Case Study: Ardabil City)	
Peyman Javadi; Ali Javan Forouzande; Reza Javadi.....	157-169
The Necessity of Creating the Ecologic Cities, Challenges and Obstacles in Iran	
Ebrahim Barati; Hamid Saberi.....	170-190

<http://www.srds.ir/>

E-mail:srdsjournal@gmail.com